

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sosyoloji Anabilim Dalı

**TOPLUMSAL KALKINMANIN VE SOSYAL
SERMAYENİN BİLİNMEYEN AKTÖRLERİ: KADIN
ODAKLI SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI**

Maide GÖK

Doktora Tezi

Ankara, 2014

TOPLUMSAL KALKINMANIN VE SOSYAL SERMAYENİN BİLİNMEYEN
AKTÖRLERİ: KADIN ODAKLI SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

Maide GÖK

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyoloji Anabilim Dalı

Doktora Tezi

Ankara, 2014

KABUL VE ONAY

Maide GÖK tarafından hazırlanan “Toplumsal Kalkınmanın ve Sosyal Sermayenin Bilinmeyen Aktörleri: Kadın Odaklı Sivil Toplum Kuruluşları” başlıklı bu çalışma, 02.05.2014 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Suna Başak (Başkan)

Prof. Dr. Nevin Güngör Ergan (Danışman)

Prof. Dr. Aylin Görgün Baran

Prof. Dr. Tevfik Erdem

Doç. Dr. Aslıhan Ögün Boyacıoğlu

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Yusuf Çelik
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim/Raporum sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun 1 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

02.05.2014

Maide GÖK

TEŞEKKÜR

Araştırmanın hazırlanmasında ve yürütülmesinde hatalar şahsıma ait olup, tezin tamamlanmasında emeği geçen herkese teşekkürü bir borç biliyorum. Bu çalışmanın uygulama aşamasının kazandırdıklarını kelimelerle anlatmanın zorluğunun yanı sıra ufkumun ne kadar genişlediğini ve birbirinden değerli, fedakâr ve samimi insanlarla tanışmanın bana neler kattığını ve araştırmayı ne kadar verimli kıldığını ifade etmek gerçekten zor. Bu nedenle öncelikle araştırmaya katılan ve görüşme sorularını titizlikle cevaplayan, yazın en sıcak günlerinde bilimsel bir çalışmaya katkı sağlama adına kuruluşlarına gelen, saatlerce vaktini araştırma için ayıran ve topluma hizmeti hayatlarının felsefesi haline getirmiş bütün sivil toplum kuruluşlarının idarecilerine katkılarından ve sıcak karşılımlarından dolayı çok teşekkür ediyorum.

Kelimelerin kendisini anlatmakta kifayetsiz kaldığını düşündüğüm, bütün doktora öğrenciliğim boyunca iyi bir akademisyenin nasıl olması gerektiği konusunda örnek aldığım ve teze her türlü emeği geçen değerli hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Nevin Güngör Ergan'a,

Bütün yoğunluğuna rağmen bizi kırmayıp, derin bilgisini ve desteğini çalışmadan esirgemeyen ve birlikte geçirdiğim her anı çok değerli bulduğum hocam Prof. Dr. Aylin Görgün Baran'a,

İnsanlığı ve sevgi dolu yaklaşımıyla kendisini tanıdığım günden beri motivasyonumu hep canlı tutan, çalışma aşkımı ve şevkimi artıran ve bu konuyu seçmemde katkısı olan hocam, Prof. Dr. Suna Başak'a çok teşekkür ediyorum.

Ve son olarak, teze emeği geçen hocam Doç.Dr. Birsen Şahin Kütük'e çok teşekkür ediyorum.

ÖZET

GÖK, Maide. *Toplumsal Kalkınmanın ve Sosyal Sermayenin Bilinmeyen Aktörleri: Kadın Odaklı Sivil Toplum Kuruluşları*, Doktora Tezi, Ankara, 2014.

Bu tezin amacı 1990'lı yıllardan itibaren sosyoloji başta olmak üzere iktisat, yönetim bilimleri, hukuk gibi birçok sosyal bilimin üzerinde çokça durmaya başladıkları ve son yıllarda toplumlar arasındaki gelişmişlik farklarını açıklamak için kullanılan sosyal sermaye kavramını toplumsal kalkınma ve kadın odaklı sivil toplum kuruluşları bağlamında incelemektir. Sosyal sermayesi fazla olan toplumların daha fazla kalkındıkları, sosyal sermayenin bu anlamda değerli bir kaynak olduğu, bireye ve gruba amaçlarını gerçekleştirmede ve kapasitelerini artırmada katkı sağladığı ve katılım, ağlar, güven ve karşılık gibi unsurlardan oluştuğu düşünüldüğünde, bu çalışmada sosyal sermayenin en çok örgütsel düzende üretildiğini savunan sosyolojik bakış açısı esas alınmıştır.

Bu çalışmada çalışma alanları Ankara, Çankırı, Trabzon ve Elazığ olarak belirlenmiştir. Veri toplamada derinlemesine görüşme tekniği ve verileri değerlendirmek için ise MAXQDA nitel içerik analizi kullanılmıştır. On yedi kadın idareci ile görüşme yapılmıştır.

Bu araştırma sonucunda kadın odaklı sivil toplum kuruluşlarının sosyal sermaye üretimine farklı oranlarda katıldıkları ve toplumsal kalkınmanın iktisadi, siyasi, toplumsal, kültürel ve kişisel boyutlarının her birinde faaliyetler gösterdikleri, program ve projeler tasarladıkları ve uyguladıkları görülmektedir. Kadının içinde yer aldığı kuruluşların toplumsal kalkınmaya yönelik amaçlarını gerçekleştirmede ve karşılaştıkları engelleri aşmada sosyal sermayenin çok önemli bir yere sahip olduğu görülmüştür.

Bu çalışmada ağbağ çokluğunun ve çeşitliliğinin, güven ve katılım oranı arasındaki ilişkinin sosyal sermayenin oluşumunu göstermede yetersiz oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Ağbağların çokluğu kuruluşların bunlardan istifade edebildiğini ve bunlar

üzerindeki kaynaklara ulaşabildiğini göstermemektedir ve her ağ aynı oranda sosyal sermaye üretmemektedir. Kadının içinde yer aldığı kuruluşlarda güven ve katılım arasındaki ilişki ise Putnam'ın belirttiği gibi her zaman sosyal sermayenin göstergesi olarak kullanılamamaktadır. Zira kadınların içinde yer aldıkları kuruluşların güven bağı olmayan bazı nedenlerden (üyelik aidatı, kuruluşların üyeliği durdurması gibi) dolayı da katılımı artırmaya gayret göstermedikleri görülmektedir.

Bu çalışmanın Türkiye'de sivil toplum kuruluşlarının ne ölçüde verimli çalıştıkları ile ilgili ortaya çıkan tartışmalara, sosyal sermayenin kime yarar sağladığı ve nasıl üretildiği ile ilgili soruların yanıtlanmasına ve kadının sosyal sermaye üretiminde ve toplumsal kalkınmada görünmeyen emeğinin görünür kılınmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Kadın, sosyal sermaye, sivil toplum kuruluşları, toplumsal kalkınma, güven, ağbağlar.

ABSTRACT

GÖK, Maide. *Unknown Actors of Social Development and Social Capital: Women-focused NGO's*, PhD Dissertation, Ankara, 2014.

Aim of this dissertation is to describe the concept of social capital in the context of social development and women NGO's of which is dwelled on enormously from 1990s by lots of social sciences such as sociology, economics, management sciences, law and lately used to explain developmental differences between communities. When it is thought that communities with more social capital become more developed, in this sense social capital is a valuable resource, makes contribution to individuals and groups in achieving their goals. In current study, social capital is examined by sociological perspective which defends that social capital is mostly produced at organizational system.

In current study Ankara, Çankırı, Trabzon, Elazığ cities are determined as study area. Depth interview technique was used in the study. To assess the data MAXQDA qualitative content analysis method was used. Seventeen women were interviewed.

As a result of this research, it is seen that women NGOs participate in different proportions to the production of social capital and they are active at social development's economic, political, social, cultural and personal dimensions, designed and applied projects and programs. It is also seen that social capital has an important role for women NGO's to achieve their goals for social development and overcome obstacles they encounter.

In this study, it has been concluded that the abundance and diversity of network, the relationship between trust and participation rate is insufficient to show the formation of social capital. Multitude of networks does not show that organizations can benefit from them and reach resources on those, and each network cannot generate social capital at the same rate. The relationship between trust and participation in women's organizations, as stated by Putnam as an indicator of social capital cannot be used at all

times. Then because of some reasons not connected to the confidence such as membership fee and pending membership, it is seen that women's organizations do not endeavor to increase participation.

It is expected that current study make contribution to discussions related to how well NGO's work in Turkey, respond questions about who benefits from social capital and how it is produced, and roles of women in the production of social capital, and make visible their invisible function in social development.

Keywords: Woman, social capital, non-governmental organizations, social development, trust, networks.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM	ii
TEŞEKKÜR	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR DİZİNİ	xiii
TABLOLAR DİZİNİ	xiv
ŞEKİLLER DİZİNİ	xv
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN ALANI VE METODU	8
1.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU	8
1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI	10
1.3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ	13
1.4. LİTERATÜR	15
1.5. ARAŞTIRMANIN METODU	20
1.5.1. Varsayımlar	23
1.5.2. Araştırmanın Temel ve Alt Soruları	24
1.5.3. Veri Toplama ve Değerlendirme Teknikleri	26
1.5.4. Katılımcılar	27
1.6. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI	29

2. BÖLÜM: KURAMSAL ÇERÇEVE: SOSYAL SERMAYE	31
2.1. SOSYOLOJİK GELENEKLER BAĞLAMINDA SOSYAL SERMAYENİN KÖKLERİ, TANIMI VE AÇILIMI	31
2.1.1. Sosyal Sermayenin Gerçekleşme Düzeyleri	35
2.1.2. Sosyal Sermaye Türlerinin Değerlendirilmesi	36
2.1.3. Sosyal Sermayenin Negatif Yönleri	42
2.1.4. Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Sosyal Sermaye	44
2.2. SOSYAL SERMAYE KURAMINA KATKI SAĞLAYAN ÇAĞDAŞ TEORİSYENLER	46
2.2.1. Bourdieu: Birbirine Dönüşen Sermaye Çeşitleri	46
2.2.2. Coleman: Rasyonel Tercih Kuramı ve Beşeri Sermaye	50
2.2.3. Putnam'ın Ağbağ-Üyelik Kuramı	54
2.2.4. Lin'in Yapı-Eylem Kuramı ve Örgütsel Sosyal Sermaye Analizi	58
2.2.5. Burt'ün Yapısal Boşluklar Kuramı ve Aracı Sosyal Sermayesi	63
2.2.6. Foley ve Edwards'ın Tabakalaşma Kuramı	65
2.2.7. Teorisyenler Arasındaki Farklı Bakış Açıları ve Benzer Kavramlaştırmalar	67
3. BÖLÜM: SİVİL TOPLUM VE KALKINMA	72
3.1. SİVİL TOPLUM	72
3.1.1. Bir Sosyal Sermaye Üreticisi Olarak "Sivil Toplum": Toplum Merkezli Yaklaşım	75
3.1.2. Kurum Merkezli Yaklaşım	76
3.2. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI VE TOPLUMSAL KALKINMA	81
3.2.1. Sivil Toplum Kuruluşları	81
3.2.2. Toplumsal Kalkınma ve Gelişme	84

3.2.3. Kadın Odaklı Sivil Toplum Kuruluşlarının Genel Özellikleri	86
3.2.4. Sivil Toplum Kuruluşları ve Toplumsal Kalkınma	89
4. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN BULGULARI	92
4.1. ARAŞTIRMAYA KATILAN KURULUŞLARIN PROFİLİ.....	92
4.1.1. Türk Kadınlar Birliği	93
4.1.2. Doğu Kadınlarını Bilinçlendirme ve Kalkındırma Derneği (DOĞKADER).....	96
4.1.3. Ankara Girişimci Kadınlar Derneği (AGİKAD).....	97
4.1.4. Ankara Kadın Sağlığı Derneği	98
4.1.5. Sırça Yaşamlar Derneği (SIRYAD)	99
4.1.6. Yenimahalleli Kadınlar Eğitim ve Dayanışma Derneği (YEKAD).....	101
4.1.7. Ankara Soroptimist Kulübü	102
4.1.8. Öğretilebilir Çocukları Koruma Derneği	103
4.1.9. Sevgi Eğitim ve Dayanışma Derneği (SEVDA-DER)	104
4.1.10. Yeşeren Düşler Tüm Engelliler Derneği	105
4.1.11. Lale Eğitim ve Dayanışma Derneği	106
4.1.12. Aktif ve İş Girişimci Kadınlar Derneği	107
4.1.13. Elazığ İş Kadınları Derneği (ELİKAD).....	107
4.1.14. Genç Liderler ve Girişimciler Derneği	108
4.1.15. KAMER Vakfı	108
4.1.16. Bayramören ve Köyleri Yardımlaşma Derneği	109
4.1.17. Toplumsal Kalkınma Derneği (TOKADER)	109
4.2. TOPLUMSAL KALKINMA/ GELİŞME	111
4.2.1. İktisadi Boyut	111

4.2.2. Toplumsal Boyut	117
4.2.2.1. Eğitim	117
4.2.2.2. Sağlık	120
4.2.2.3. Sosyal Hizmetler	123
4.2.3. Kültürel Boyut	124
4.2.4. Kişisel Boyut	127
4.2.5. Siyasi Boyut	131
4.3. SOSYAL SERMAYE ÜRETME VE SOSYAL DEĞİŞME SÜRECİ	136
4.3.1. Programlar	137
4.3.2. Finansman Sağlama	142
4.3.3. Katılım ve Güven	144
4.3.3.1. Katılımı Artıran Nedenler	149
4.3.3.2. Katılımı Azaltan Nedenler	155
4.3.4. Ağlar ve İşbirliği Çalışmaları	158
4.3.4.1. Bağ Kuran Sosyal Sermaye	163
4.3.4.2. Köprü Kuran ve Birleştirici Sosyal Sermaye	167
4.3.5. Gönüllülük	171
4.3.6. Beşeri, Kültürel ve Ekonomik Sermaye	173
4.4. KADIN İDARECİLERİN KARŞILAŞTIKLARI ENGELLER	177
4.4.1. Ekonomik Engeller ve Tabakalaşma	177
4.4.2. Kurumsal Engeller	179
4.4.3. Siyasi Engeller	182
4.4.4. Toplumsal Cinsiyet Farklılaşmasından Kaynaklanan Engeller	184
4.4.5. Eğitim Yetersizliği	187

4.4.6. Kişisel Farklılıklardan, Kültürel Değerlerden ve Önyargılardan Kaynaklanan Engeller	189
5. BÖLÜM: BULGULARIN DEĞERLENDİRMESİ	191
5.1. KURAMSAL ÇERÇEVEDEN BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ	191
5.2. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI VE SOSYAL SERMAYE ANALİZİ	196
5.3. TOPLUMSAL KALKINMA/ GELİŞME VE STK'LARI	202
5.4. GÖZLEMLENEN KADINA ÖZGÜ FARKLILIKLAR VE KAZANIMLAR	206
5.5. TOPLUMSAL CİNSİYET VE KADIN İDARECİLERİN KARŞILAŞTIKLARI ENGELLER	210
SONUÇ VE ÖNERİLER	216
KAYNAKÇA	224
EK-1 GÖRÜŞME SORULARI	249
EK-2 GÖRÜŞME SORULARININ AÇILIMI	258
EK-3 STK'LARDA TOPLUMSAL CİNSİYET AYRIMLAŞMASI	261

KISALTMALAR DİZİNİ

AGİKAD: Ankara Girişimci Kadınlar Derneği.

BM: Birleşmiş Milletler.

ÇATOM: Çok Amaçlı Toplum Merkezleri.

DOĞKADER: Doğu Kadınlarını Bilinçlendirme ve Kalkındırma Derneği.

ELİKAD: Elazığ İş Kadınları Derneği.

İŞKUR: Türkiye İş Kurumu.

JCI: Dünya Genç Girişimciler Derneği.

KAMER: Kadın Araştırma Merkezi.

KOSGEB: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı.

OECD: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü.

SEVDA DER: Sevgi Eğitim ve Dayanışma Derneği.

SIRYAD: Sırça Yaşamlar Derneği.

SODES: Sosyal Destek Programı.

STK: Sivil Toplum Kuruluşu.

TKB: Türk Kadınlar Birliği.

TOKADER: Toplumsal Kalkınma Derneği.

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu.

YEKAD: Yenimahalleli Kadınlar Eğitim ve Dayanışma Derneği.

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo-1. Araştırmanın Amaçları ve Soruları	11
Tablo-2. Sosyal Sermayenin İki Farklı Anlatımı ve Karakteristikleri	32
Tablo-3. Sosyal Sermeye Türleri	37
Tablo-4. Sosyal Sermayenin İki Farklı Görünümü Sunan Bourdieu ve Putnam'ın Farklılıkları	68
Tablo-5. Sosyal Sermaye Kavramı Üzerindeki Tartışmalar	70
Tablo-6. Sivil Toplum ve Türleri	73
Tablo-7. Tarihsel Perspektifte Devlet ve Sivil Toplum	74
Tablo-8. Çalışma Kapsamında Görüşme Yapılan Sivil Toplum Kuruluşlarının Kadın İdarecilerin Profilleri	92
Tablo-9. Hizmet Alanı ve Kitleli Kadın Olan Sivil Toplum Kuruluşlarının Kuruluşların Amaçları ve Faaliyet Alanları	139
Tablo-10. Hizmet Alanı ve Kitleli Çocuk Olan Sivil Toplum Kuruluşlarının Amaçları ve Faaliyet Alanları	140
Tablo-11. Hizmet Alanı ve Kitleli Aileler Olan Sivil Toplum Kuruluşlarının Amaçları ve Faaliyet Alanları	140
Tablo-12. Hizmet Alanı ve Kitleli Gençler Olan Sivil Toplum Kuruluşlarının Amaçları ve Faaliyet Alanları	141
Tablo-13. Hizmet Alanı ve Kitleli Genel Olan Sivil Toplum Kuruluşlarının Amaçları ve Faaliyet Alanları	141
Tablo-14. Çalışmada Yer Alan Sivil Toplum Kuruluşlarına Katılım	145
Tablo-15. Çalışmada Yer Alan Sivil Toplum Kuruluşlarının Sahip Olduğu Ağbağlar	160

Tablo-16. Sivil Toplum Kuruluşlarıyla Yerel Yönetimler Arasındaki İşbirliği Çalışmaları	162
Tablo-17. Toplumsal Kalkınmaya, Sivil Topluma ve Sosyal Sermayeye Farklı Boyutlardan Bakış	218

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil-1. Sosyal Sermayeye Genel Bakış.....	34
Şekil-2. Sosyal Sermaye Modelleri.....	35
Şekil-3. Sivil Toplum Kuruluşlarının Sosyal Sermaye Üretim Süreci.....	60
Şekil-4. Foley ve Edwards'ın Sosyal Sermaye Modeli.....	66

*Ve bilim aşkı,
Herkesin bilmediği ve tanımadığı, aşığına has bu duygu,
Kimi zaman hayattan alır götürür insanı,
Kimi zaman toprağın altında filizlenmeye yüz tutmuş bir filiz gibi
Çıkar toprağın bağrından yeryüzüne,
Ve o küçücük filizin güneşin zerrelerini görmeye başladığı o an,
Sevinç ve heyecan katar yüreğinize,
Alır götürür sizi bilmediğiniz yerlere,
Ve bu nedenle hiç tükenmek bilmez araştırmaya olan aşkınız, merakınız...*

Babam'a....

GİRİŞ

Araştırmanın konusunun belirlenmesinde, Venezüellalı bir arkadaşımın “Caret” adlı bir sivil toplum kuruluşundaki deneyimleri etkili oldu. Amerika’nın birçok eyaletinde şubesi bulunan bu sivil toplum kuruluşunun temel amacı, kürtajı önlemek ve evli olmayan kadınların çocuklarını dünyaya getirmeleri için onlara maddi ve manevi destek olmaktı. Arkadaşım bir aylık duygu dolu bir eğitimden sonra bu inanılmaz hayat kurtarma aşamalarına katılmaya başladığını ifade ederken, özellikle geçmişte bu şekilde çocuğunu dünyaya getirmeye ikna edilmiş kadınların bu kuruluşta gönüllü olarak çalıştığını belirtmişti. Gönüllü olarak çalışan bu kadınları bu tür sivil toplum kuruluşlarında çalışmaya iten şey, dünyaya getirmeye tereddüt ettikleri çocuklarının şimdi toplum içinde saygın bir yerde olduğunu görmenin verdiği gururdu. Kuruluşta çalışanlar sadece bu kadınlar değildi; aynı zamanda Katolik mezhebine mensup birçok kişi gönüllü anne veya baba rolüyle bu kuruluşta çalışmakta ya da maddi veya manevi destek vermekteydi. İnsan yetiştirme adına üstlenilmiş bu toplumsal sorumluluklar ve roller, bende de gönüllü çalışma isteği uyandırmıştı. Kadınların hayatlarındaki belki en zor ve en acı kararı verdikleri o anlarda “ben de onların yanında olmalıydım” diye düşündüm. Kuruluşu ilk aradığımda gerçekten sevgi ve güven dolu bir konuşma ile karşılaştım. İnsanlar arasında kurulan bu iletişim ağları ve güven gerçekten incelenmeye değerdi. Din temelli (faith-based) çalışan bu kuruluşta sosyal sermayeyi ayakta tutan ve besleyen, dini görev ve yükümlülük bilinciyle. Kimse Tanrı’yı hoşnut etmenin dışında bir karşılık beklemiyordu. Herkes yapabildiği kadar bu dayanışma zincirinin içinde yer almaya çalışıyordu. Tabii, kadınları kürtajdan vazgeçirmek, dinin esaslarını bilmekten geçiyordu (Gönüllü olarak çalışacaklar İncil’de ilgili yerleri okumak ve anlatacak kadar bilmek zorundaydı). Kuruluş içindeki ağlar kadınlara sosyal temaslar, bağlantılar ve sosyal katılım için fırsatlar sunmakta ve böylelikle sosyal sermayenin üretimini hızlandırmaktaydı.

Sonuç olarak, bu deneyimlerim bana sivil toplum kuruluşlarının niteliklerini, işlevlerini, katılım biçimlerini ve oranlarını, ayakta durma süreçlerini ve bu süreçte etkili olan faktörleri (örneğin, din kurumunun olumlu etkisi yukarıda görülmektedir) sosyal sermaye bağlamında incelemenin gerekliliğini göstermiştir.

Dünya'daki hızlı gelişmeleri ve dönüşümleri küreselleşmenin etkisiyle takip eden az gelişmiş ülkeler kendi toplumsal kalkınmışlıklarını/gelişmişliklerini diğer toplumların gelişmişlik düzeyleri ile karşılaştırmaya başlamışlardır. Toplumsal kalkınmada/gelişmede istenilen seviyeye ulaşamadığını gören Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler, kalkınma/gelişme sürecinde resmi kurumların tek başlarına bu süreçte yetersiz olduklarını fark etmişler ve yerel düzeyde alternatif kuruluşların varlığına ihtiyaç hissetmeye başlamışlardır. Uluslararası karşılaştırmalı bir gelişmişlik düzeyine ulaşabilmenin geleneksel yukarıdan-aşağıya kalkınma/gelişme politikaları ile gerçekleşmeyeceğinin farkına varan bu ülkelere, toplumsal kalkınma/gelişme programlarını ve hedeflerini toplumun en küçük kesimlerini içine alacak şekilde düzenleyen halk tabanlı çalışan ve katılımcı yapısıyla dikkatleri çeken kadın odaklı sivil toplum kuruluşları yeni alternatifler sunmaktadırlar.

Devlet ve toplum arasında doğal bağlar oluşturan bu halk tabanlı kuruluşlar kimi zaman devletle birlikte hizmetlerin tamamlayıcısı, kimi zaman da devletin yeterince yerine getiremediği fonksiyonların ikame edicisi olarak çalışmaktadırlar. Sivil toplum kuruluşları tasarladıkları projeler ve programlarla yerel ya da bölgesel düzeyde kalkınma/gelişme bağlamında çok hızlı ve etkin bir şekilde çalışarak sosyal sermaye üretimini hızlandırabilmektedirler. Buna rağmen gerek bireysel gerekse toplumsal düzeyde faydayı esas alan sivil toplum kuruluşlarının gerçekte ne kadar iyi çalıştıkları sürekli tartışma konusu olmakta ve özellikle kadının içinde yer aldığı kuruluşların bu alandaki çalışmalarını yeterince bilinmemektedir.

Son yıllarda sivil toplum kuruluşlarının sosyal sermaye üretimine olan katkıları ile anılmaya başlanması sivil toplum kuruluşlarına tekrar dikkatlerin çekilmesine neden olmuştur. Zira toplumu tanımanın en iyi yollarından biri olarak kabul edilen sosyal

sermaye, toplumları iyileştiren ve daha sağlıklı hale getiren, organizasyonları daha güçlü kılan ve sivil toplulukları hareketlendiren bir değer olarak kabul edilmektedir (Bourdieu, 1986; Timberlake, 2008; Putnam, 1993; Coleman, 1990). Daha genel anlamda, sosyal sermayesi yüksek olan toplumların daha gelişmiş ve daha fazla kaynağa sahip olduğu bilinmektedir (Woolcock, 1998). Ayrıca, iş bulmada ve kariyer geliştirmede (Yancy vd., 2005), suçun ve sağlık problemlerinin azaltılmasında (Osborne vd., 2009), eğitimde başarının artmasında (Coleman, 1988) ve buna benzer sosyal hayata dair birçok sorunun çözümünde sosyal sermayenin olumlu etkisi yapılan araştırmalarla kanıtlanmaktadır. Farklı disiplinlerde yapılan bu araştırmaların sonuçlarını bir bütün olarak değerlendirdiğimizde, sosyal sermayenin ekonomik ve toplumsal kalkınmaya hizmet ettiği ve çok boyutlu kalkınma/gelişme programları için çok önemli olduğu görülmektedir.

Sosyal sermayenin toplumsal kalkınmaya olan bu katkıları, sosyal sermaye literatüründe sosyal sermaye oluşumuna katkı sağlayan aktörlere dikkatlerin yoğunlaşmasına neden olmuştur. Bundan hareketle sosyal sermayeyi tanımlama konusunda ortaya atılan yaklaşımlardan biri olan sosyolojik yaklaşım sosyal sermayenin sosyal örgütlerde ortaya çıktığını savunmaktadır. Sosyolojik yaklaşıma göre, sosyal birlikteliklerin özellikle ayakta durması ve hedeflerini gerçekleştirmesi sosyal sermayenin temel unsurları olan güven ve karşılıklılık gibi normların varlığına dayanmakla birlikte, hedeflerin gerçekleştirilmesi ancak işbirliği ve iletişim ağları sayesinde mümkün olabilmektedir. Bu da, sosyal eşitsizlikleri azaltmak için harekete geçen ve toplumsal yararı hedef alan sivil toplum kuruluşlarının aynı zamanda sosyal sermayenin en önemli aktörü olarak kabul edilmesine neden olmaktadır.

Sosyal sermayenin en önemli aktörü olarak kabul edilen sivil toplum kuruluşlarını sosyal bilimciler için cazip kılan ikinci bir neden ise STK'ların toplumsal kalkınmaya olan katkılarıdır. Sivil toplum kuruluşlarının özellikle son yıllarda toplumsal kalkınma/gelişme çabalarını incelemek için kullanılan stratejik bir kavram olduğu görülmektedir. Sağlık, eğitim, beslenme, kadınların statüsünün yükseltilmesi, siyasi, sosyal ve ekonomik hayata katılımlarının artırılması ve yoksulluğun azaltılması gibi birçok konuda projeler hazırlayan ve faaliyetler yürüten sivil toplum kuruluşları,

devletin ve ilgili kurumlarının üstlendikleri toplumsal kalkınma çalışmalarına katkıları ile dikkatleri çekmeye başlamışlardır. Özellikle sivil toplum kuruluşlarının kalkınma/ gelişme adı altında ortaya koydukları çabalarının toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini yaşayan kadınlar ve diğer dezavantajlı grupların (engelliler, çocuklar ve yaşlılar) durumlarını iyileştirmede ne kadar etkin olduğu sosyal bilimciler için merak konusu olmaktadır.

Araştırmacılar için sosyal sermaye ise hem sivil toplum kuruluşlarının etkinlik alanlarını ve programlarını kalkınma/ gelişme bağlamında incelemek için iyi bir analitik araç, hem de sorunların tespiti ve çözümü için anahtar bir kavramdır. Özellikle sosyal sermaye kavramı toplumsal gelişme/ kalkınma merkezli sorunların tanımlanması, açıklanması ve çözümlenmesine yönelik tartışmalarda çok sık kullanılmaya başlanmıştır. Toplumsal bütünleşmenin ve dayanışmanın dezavantajlı grupların, toplulukların ve bölgelerin kalkınmasının sağlanabilmesi için gerekli olduğuna inanan kadın odaklı sivil toplum kuruluşları toplumsal gelişme/ kalkınma bağlamında önemli roller üstlenmekte ve fedakârlığa ve özveriye dayalı alternatif bir kalkınma modeli oluşturmaktadırlar.

Kadına özgü niteliklerin farklılık kattığı ve birçok değişimin boyutlarının gözlemlenebildiği bir alan olan sivil toplum kuruluşlarının bugüne kadar bu açıdan yeterince ele alınmadıkları görülmektedir. Sivil toplum alanının “erkek alanı” olarak algılanmasının değişmeye başladığı günümüzde, Hegel’in sivil toplum alanında çalışmak için gerekli “tin”den mahrum olarak gördüğü kadınlar (Gökberk, 1974), çok boyutlu programları ve hedefleriyle dikkatleri çeken farklı sivil yapılanmaların öncüleri olarak ortaya çıkmaktadırlar. Putnam’ın (2000) da belirttiği gibi, resmi olmayan ağları kullanmada çok daha başarılı olan kadınlar, STK’ları aracılığıyla özellikle toplumsal düzeyde gerçekleştirdikleri faaliyetler ve programlarla toplumsal kalkınmaya katkı sağlamaktadırlar. Ancak, bazen görmezden gelinen, bazen de çok takdir edilmeyen ya da yeterince bilinmeyen kadın emeğinin sivil toplum alanındaki yansımalarını görünür kılmaya yönelik sosyolojik yazında çok az araştırmaya rastlanılmaktadır. Bu nedenle bu tezde, sivil toplum kuruluşları aracılığıyla kadınların toplumsal kalkınmaya ve sosyal sermaye üretme sürecine katkıları ortaya konmaya çalışılmaktadır.

Yukarıdaki fikir ve uygulamalardan hareketle bu çalışma, daha çok kadınların sosyal sermaye üretme ve kullanma süreçlerine odaklanmaktadır. Çünkü literatürdeki geniş çaplı araştırmalar örgütsel alanın toplumsal cinsiyet açısından oluşumunu yeterince ortaya koymadıkları için eleştirilmektedir (Molyneux, 2002; Field, 2008). Ayrıca kadının sivil toplum kuruluşlarına katılımı üzerinde etkisi olduğu iddia edilen toplumsal cinsiyetin (Naples, 1998; Kaplan, 1997; Phillips, 2002) bu çalışmalarda yeterince incelenmediği görülmektedir (Popielarz, 1999; Lowndes, 2000; Gidengil ve O' Neill, 2006; Norris ve Inglehart, 2006). Bu araştırmalarda, kadınların ve erkeklerin farklı organizasyonlara katıldıkları ve üye oldukları görülmektedir, fakat bu durumun kadınların ortak problemlerin çözümünde kullandıkları ağların sermayeye dönüştürülmesinde kapasitelerine ne ölçüde etki edebileceği sorusu yanıtlanamamaktadır.

Sosyal sermayenin üretimi ve kullanımı sırasında yaşanan sıkıntılar ve kadına özgü farklılıklar, kadınların sosyal sermaye üretim süreçleri hakkında detaylı araştırmaları gerektirmektedir. Diğer bir ifadeyle, örgütsel düzeyde kadın ağlarının oluşumunu anlamak için yararlı bir araç olan sosyal sermaye birçok konunun da aydınlatılması anlamına gelmektedir. Bu çalışmanın odaklandığı konular arasında; kadınların kurdukları kuruluşların hangi sosyal sermaye türlerini kullandıkları, bu sosyal sermaye türlerinin hedefleri gerçekleştirmede ve engelleri aşmada toplumsal kalkınma sürecine nasıl katkı sağladıkları ve kadınların içinde yer aldıkları kuruluşların aracılık rollerinin tespit edilmesi yer almaktadır.

Bu çalışma, sosyal sermayenin bütünleşmiş görünümü esas alınarak hazırlanmıştır. Bütünleşmiş görünüm, mikro, mezo ve makro görünümleri içeren ve Putnam'ın sosyal sermaye ile ilgili çalışmalarını şekillendiren yaklaşımdır (Foley ve Edwards, 1999). Lin, kuruluş bazında sosyal sermayenin sadece mezo görünümünün değil de mikro ve makro görünümünün de bulunduğunu ve sosyal sermaye ölçümünün bu düzeylerin tamamında aynı anda yapılabileceğini vurgulamaktadır (2007, s. 62-5). Bu çalışmada bütünleşmiş görünümün seçilmesinin nedeni, hem mikro düzeyde kadın idarecilerin sosyal sermaye üretme süreçlerini hem de kuruluşların mezo düzeyde sosyal sermaye

üretim sürecini makro faktörleri dikkate alarak analiz etme isteğidir. Böylelikle örgütsel düzeyde sosyal sermaye üretimini etkileyen faktörler bir bütün olarak değerlendirilmeye çalışılmış ve literatürdeki birçok araştırmanın bulguları kullanılmıştır.

Kurum merkezli yaklaşım içinde detaylandırılan bu faktörlerin dışında, sosyal sermaye üretimini doğrudan etkileyen diğer bir durum da sosyal sermayenin kendi doğasından kaynaklanmaktadır. Sosyal sermayenin negatif yönlerinin ele alınmasının sosyal sermaye üretimini daha anlaşılır kılacağı düşüncesiyle, grup hayatının sosyal sermaye üretimini hızlandırdığı, fakat bu birlikteliklerin sadece gruba üye olanlara fayda ve kazanç sağladığı göz önünde tutulmaktadır. Coleman'ın (1988) belirttiği üzere sosyal sermaye birine kazanç sağlarken, diğer aktör için herhangi bir yarar sağlamayabilir. Grup ya da topluluk dışında kalanlar, sosyal sermaye üretimine dâhil edilmemektedirler.

Bu çalışmanın birinci bölümünde, araştırmanın konusu, amacı, önemi, metodu, araştırmanın soruları, literatür taraması ve araştırmanın sınırlılıkları incelenmektedir. İkinci bölümde yer alan kuramsal çerçevenin birinci kısmında sosyal sermayenin tanımına, gerçekleşme düzeylerine, türlerine, negatif yönlerine ve toplumsal cinsiyet perspektifinden görünümüne yer verilmiştir. İkinci kısımda ise araştırma ile ilişkisi kurulan teorisyenlerin temel aldıkları bakış açılarına ve kurama katkılarına yer verilmektedir.

Üçüncü bölümde, bir sosyal sermaye üreticisi olarak sivil toplumu ele alan toplum merkezli yaklaşım ile sivil toplumun tek başına sosyal sermaye üretiminde belirleyici olmadığını ve üretim sürecinde birden çok faktörün etkisini ele alan kurum merkezli yaklaşım, sivil toplum ve sosyal sermaye arasındaki ilişkiyi açıklamak için kullanılmaktadır. Özellikle kavramsal çerçeve içinde kısaca tanımlanan beşeri, kültürel ve ekonomik sermaye kurum merkezli yaklaşım içinde kurumlar üzerinden detaylandırılmaktadır. Literatür taraması sonucunda bir araya getirilen kadın odaklı sivil toplum kuruluşlarının genel özellikleri ve kalkınma ile ilişkisi bu bölüm içerisinde yer almaktadır.

Dördüncü bölüm, araştırmanın bulguları doğrultusunda hazırlanmıştır. Bu bölümde ilk olarak, araştırmaya katılan kadınların içinde yer aldıkları kuruluşların tanıtımı yer almaktadır. Sosyal sermayenin değerlendirildiği bir alt bölümde, programlar, finansman arayışları, işbirliği çalışmaları, ağlar, güven ve katılım ele alınmaktadır. Sosyal ağlara ilişkin detaylar bağ kuran, köprü kuran ve birleştirici sosyal sermaye başlığı altında incelenmektedir. Toplumsal kalkınma, iktisadi, toplumsal, kişisel, kültürel ve siyasi olmak üzere beş boyutta incelenmektedir. Kadınların sosyal sermaye üretimi, erişimi ve kullanımını sırasında yaşadıkları engeller bölümün diğer alt başlıklarını oluşturmaktadır.

Beşinci bölümde, bu çalışmanın bulgularından çıkarılan sonuçlar sosyal sermaye teorisyenlerinin görüşleri esas alınarak değerlendirilmiştir. Sivil toplum kuruluşlarının sosyal sermaye analizi, sivil toplum kuruluşlarının kalkınma/ gelişme bağlamında üstlendikleri roller ve sivil toplum kuruluşlarında gözlemlenen kadına özgü farklılıklar bu bölümde ele alınmaktadır. Bölümde ayrıca kadınların sosyal sermaye üretimi sırasında karşılaştıkları engellere yer verilmektedir. Tezin son bölümünde ise sonuca ve önerilere yer verilmektedir.

1. BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN ALANI VE METODU

1.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin toplumsal ve ekonomik kalkınmalarını gerçekleştirmek için uyguladıkları Batı kökenli kalkınma modellerinin hızlı bir kalkınmaya yol açmaması, kalkınmanın toplumun kendi çabaları ile gerçekleştirilmedikçe kalıcı olamayacağını göstermiş ve bu durum alternatif kalkınmaya olan ilgiyi artırmıştır (Dulupçu, 2013, s.382; Tokgöz, 2011). Alternatif kalkınmada kalkınmaya giden evrensel bir yol yoktur ve her toplumun kendi ihtiyaçlarına uygun stratejiyi bulması esastır. Geri kalmış bölgeler için aşağıdan yukarıya kalkınma ve kalkınma sürecine dâhil edilmeyenler için ise katılımcı kalkınma alternatif kalkınmanın en önemli iki özelliğidir ve sivil toplum kuruluşlarının bu özellikleri dikkate alarak hedeflerini belirledikleri ve programlarını yürüttükleri bilinmektedir (Kümbetoğlu, 2002). Bu nedenle toplumsal kalkınmanın, ekonomik büyümenin yanı sıra toplu bir değişimi ve gelişimi ifade ettiğini kabul eden bilim insanları, ekonominin yanı sıra sosyal, siyasi ve kültürel alanda gerçekleştirdikleri çalışmaları ile sayıları her geçen gün artan sivil toplum kuruluşlarının alternatif kalkınma için önemini, toplumsal kalkınmadaki/ gelişmedeki rolünü ve etkileyciliğini dikkate almak gerektiğini ifade etmektedirler. Bundan hareketle bu çalışmada, kadınların yer aldıkları ve aktif faaliyet gösterdikleri sivil toplum kuruluşlarının toplumsal kalkınmaya nasıl katkı sağladıkları ve bu süreçte örgütsel düzeyde oluşan sosyal sermayenin rolü ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

Sivil toplum kuruluşları terimi ilk zamanlarda gelişme, insani yardım, çevre ve insan hakları konularında çalışan örgütleri tanımlamak için kullanılmakta iken, son yıllarda sosyal sermayeye olan katkısı ile anılmaya başlanmıştır. Sosyal sermayeyi tanımlamaya çalışan sosyolojik yaklaşıma¹ göre, sivil toplum kuruluşları, sosyal sermayenin unsurları olan güven, dayanışma, karşılıklılık, işbirliği, paylaşım gibi normların ve değerlerin ve ağların sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda toplumsal bütünleşmenin ve dayanışmanın aracısı olan sivil toplum kuruluşları aynı zamanda sosyal sermayenin önemli aktörleri arasında yer almaktadır (Putnam, 1993). Kadın odaklı sivil toplum kuruluşlarının yapılarının, hedeflerinin, çalışma alanlarının, niteliklerinin ve işlevsel özelliklerinin toplumsal gelişmede/ kalkınmada önemli bir yere sahip olduğu tezinden yola çıkan bu çalışmada, kadınların içinde yer aldıkları kuruluşların sosyal sermaye oluşum süreçleri analitik bir araç gibi kullanılarak toplumsal kalkınma süreci analiz edilmeye çalışılmaktadır.

Bu çalışmada üzerinde durulan konulardan biri de, kadınların kurdukları ya da idare ettikleri sivil toplum kuruluşlarının çalışma alanlarını ve hedef kitlesini belirleyen ve toplumsal kalkınmanın özellikle tam olarak gerçekleşebilmesi için üzerinde çokça durulan konulardan biri olan toplumsal cinsiyet eşitsizlikleridir. Bu çalışmada toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin ve rollerinin toplumsal kalkınma bağlamında çalışan kadın odaklı sivil toplum kuruluşları üzerindeki etkileri ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Özellikle, dünya genelinde birçok alanda yoksunluğu yaşayan ve fırsat eşitliğini yakalayamayan kadınlar, sivil toplum kuruluşlarına dâhil olarak, toplumsal sorunları dile getirmekte, bu sorunların çözümü için fikir beyan etmekte, bilgi akışı sağlamakta ve kolektif hareket etmenin avantajlarından yararlanabilmektedirler (Robertson, 2007; Steffy, 2008; Ristic, 2005). Kalkınma sürecine kadınların dâhil edilmesi ve bu sürecin toplumsal cinsiyet bağlamında incelenmesi kadının bu süreçteki rolünü ve yerini anlamayı da kolaylaştırmaktadır.

Bununla birlikte, kadınların sivil toplum kuruluşları aracılığıyla sosyal sermaye üretimine nasıl katkı sağladıkları ve bunun sonucunda ortaya çıkan sosyal değişimi nasıl meydana getirdikleri bu çalışmanın yoğunlaştığı diğer konular arasında yer almaktadır.

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. (OECD, 2001, s. 140).

Özellikle bağ kuran, köprü kuran ve birleştirici vb. sosyal sermaye türleri ile birlikte karşılıklılık ve güven normu, paylaşılan değerler, kimlikler ve işbirliği çalışmaları bu bağlamda ele alınmaktadır. Ayrıca bunların birbirinden ayrılmasına, aralarındaki ilişkilerin ve neticelerinin analiz edilmesine ihtiyaç hissedilmektedir. Bu analizin cinsiyete bakan yönü aydınlatılmaya çalışıldığında ise katılıma ilişkin nitelikleri dikkate almak gerekmektedir. Bu nitelikler kadının toplumdaki nispi gücü ve statüsü, kaynaklara erişmek ve kullanmak için deneyimleri ve zamanla sahip olduğu fırsatlar anlamına gelmektedir. Bunların aynı zamanda kuruluşun yapısına, hedeflerine, kuruluş içindeki ilişkilere, hizmet alanlarına ve kuruluşun diğer kuruluşlarla, kurumlarla ve kaynaklarla olan daha geniş ağlarına nasıl etki ettiği bu çalışmada ele alınmaktadır.

Sosyal sermayenin örgütsel düzeyde oluşumunun daha iyi anlaşılması için bu çalışmada teoriyi oluşturan birçok kavrama ve kurama yer verilmektedir. Öncelikle mikro düzeyde aktörün içinde yer aldığı pozisyonun ve sahip olduğu sermayelerin sosyal sermaye oluşumuna nasıl etki ettiğinin anlaşılması için Bourdieu'nün (1986) sermaye çeşitleri ayrımı, Coleman'ın (1988) beşeri sermaye kavramı ve rasyonel tercih kuramı ve Foley ve Edwards'ın (1999) tabakalaşma kuramı kullanılacaktır. Mezo düzeyde örgütlerde oluşan sosyal sermayeyi analiz etmek için Putnam'ın (1993) ağlar, katılım, güven ve karşılıklılık kavramları ve ağbağ-üyelik kuramı, Lin'in (1997; 2001) anlamlı ve araçsal eylem kavramları ve örgütsel sosyal sermaye analizi ve Burt'ün (1992; 1998) yapısal boşluklar kuramı ve aracılık kavramı kullanılacaktır. Ayrıca makro düzeyde faktörlerin belirleyiciliğini ve etkileyciliğini ortaya koymak için bu çalışmada kurum merkezli yaklaşım ve kadınların karşılaştıkları engeller dikkate alınmaktadır.

1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırmanın temel amacı kadın odaklı sivil toplum kuruluşlarının toplumsal kalkınmaya olan katkılarını ortaya çıkarmak ve bu süreçte örgütsel düzeyde oluşan sosyal sermayenin rolünü inceleyerek kadınların içinde yer aldıkları kuruluşların toplumsal kalkınmaya yönelik hangi tür programları olduğunu ortaya koymak, bu programlarını ve hedeflerini gerçekleştirirken sosyal sermayeyi nasıl kullandıklarını,

sosyal sermayeye nasıl eriştiklerini ve sosyal sermayenin kadınların karşılaştıkları engelleri aşmada nasıl bir katkı sağladığını analiz etmektir.

Tablo-1. Araştırmanın Amaçları ve Soruları

Araştırmanın Temel Amaçları	Sosyal Sermaye analizinde temel alınan kavramlar	Görüşmede Amaca İlişkin kullanılan Sorular
1. Kadın odaklı sivil toplum kuruluşlarında örgütsel düzeyde oluşan sosyal sermayeyi analiz etmek/ sosyal sermayenin göstergelerini tespit etmek.	1.a. Grup Nitelikleri	Üye sayıları. Cinsiyet dağılımları. Mesleki heterojenlik. Karar mekanizmalarına katılım.
	1.b. Gönüllülük düzeyini anlama	Gönüllü çalışan sayısı. Gelir kaynakları/ bağışlar. Ücretli çalışan sayısı. Katılımın nedenleri.
	1.c. Ağlar ve işbirliği çalışmaları.	Güven, katılım ve işbirliği ile ilgili sorular Şahsi bağlantılar ve başka kuruluşlara üyelikler
2. Kadın odaklı sivil toplum kuruluşlarının toplumsal kalkınmaya yönelik katkılarını görünür kılmak.	Sivil toplum kuruluşunun misyonu, amaçları, programları ve hedeflerinin tespiti.	Hizmet götürülen alan ve kitleler (sosyal gruplar). Hangi programlarla toplumsal kalkınmaya katkı sağladıkları. Program öncelikleri, proje üretimi ve uygulaması.
3. Sivil toplum alanında ortaya çıkan kadına özgü farklılıkları ve kazanımları ortaya çıkarmak.	Kadın idarecilerin kişisel deneyimlerinin, aile geçmişlerinin ve beklentilerinin tespiti.	Kuruluşta çalışmaya iten nedenler. Kadın olmanın işbirliği ve ağ oluşumlarına etkisi. Toplumun “Kadına bakış açısındaki değişimin”

		tespiti.
--	--	----------

Genel anlamda kadın sivil toplum kuruluşlarının toplumsal kalkınmanın farklı boyutlarında (iktisadi, toplumsal, siyasi, kültürel ve kişisel) gerçekleştirdikleri çalışmalarına odaklanan bu araştırma, özel anlamda toplumsal kalkınma/gelişme sürecine sivil toplum kuruluşları aracılığıyla dâhil olan kadınların bu sürece olan katkılarını görünür kılmayı hedeflemektedir. Diğer bir ifadeyle, kadınların kurdukları sivil toplum kuruluşlarının kadınlara sunduğu fırsatların kadının hem kendi yaşamında hem de başkalarının yaşamlarında ne tür değişimlere öncülük ettiği de anlaşılmaya çalışılmaktadır. Böylelikle sosyal sermayenin özel bir mal mı (kişisel bir değer mi) yoksa kamusal bir mal mı (kolektif bir değer mi) olduğu tartışmalarına bu çalışmanın katkı sağlaması beklenmektedir. Diğer bir ifadeyle Bourdieu'nün (1986) belirttiği gibi sosyal sermayenin sadece aktörlere mi yoksa Putnam (1993) ve Coleman'ın (1988) savunduğu gibi toplumun tüm kesimlerine (dezavantajlı gruplar) mi yarar sağladığı tartışmasına örgütsel düzeyde yapılan bu çalışmanın ışık tutması hedeflenmektedir.

Araştırmada ayrıca toplumsal kalkınma sürecine sivil toplum kuruluşları aracılığıyla dâhil olan ve bu kuruluşlarda aktif olarak çalışan kadınların bakış açıları ve gerçekleştirdikleri çalışmalara toplumsal cinsiyetin nasıl etki ettiği ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Zira kadınların geleneksel rollerini sivil toplum kuruluşları aracılığıyla toplumu içine alacak şekilde nasıl genişlettiğini ve bu rollere nasıl farklı anlamlar yüklediğini inceleyen araştırmalar toplumsal cinsiyetin kadın üzerindeki etkileyciliğine dikkatleri çekmektedirler. Örneğin Naples (1998) “aktivist annelik” kavramı ile kadınların anneliği özel bir rol olmaktan çıkarıp toplumsal bir rol olarak yeniden tanımladığını ifade etmektedir. Naples'a göre, “aktivist annelik” sadece birbirlerine kan bağı ile bağlı olanları değil, aynı zamanda “gerçek annelik deneyimlerinin” açık bir tanımını da kapsamaktadır. Sosyal aktivizm ve toplumda ihtiyaç sahibi durumunda olan kadınların, çocukların, yaşlıların ihtiyaçlarını giderme aktivist anneliğin faaliyet alanına girmekte ve bu durum biyolojik olarak da anne olmayı gerektirmemektedir (Naples, 1998, s. 114). Diğer bir örnek olarak Kaplan da, “kadın farkındalığı” adını verdiği terimle, kadınların bir eş ya da anne olarak üstlendikleri toplumsal cinsiyet rollerinin kapsamını genişleterek, topluma mal etmeye başladıklarını ifade etmektedir (1997, s. 6).

Bu bağlamda özel alanda kadın nasıl ev işleri, çocuk bakımı gibi birçok işle uğraştığı halde bu işler görmezden geliniyorsa, aynı şekilde kadının sivil toplum kuruluşları aracılığıyla yaptığı faaliyetler de ya çok az bilinmekte ya da toplum tarafından takdir edilmemektedir. Hâlbuki kadınlar bu organizasyonlar aracılığıyla bireylere ve topluma hizmet götürmekte, toplumsal kalkınmaya katkıda bulunmakta ve kimi zaman devletin bile yerine getiremediği birçok sorumluluğu hiçbir karşılık beklemeden gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar. Bu nedenle araştırma hem kadınların sivil toplum kuruluşları aracılığıyla toplumsal kalkınmaya ve sosyal sermaye üretimine olan kendi katkılarının farkına varmalarını, hem de toplumun kadının emeğinin farkına varmasını amaçlamaktadır.

1.3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Türkiye’de sivil toplum kuruluşlarının ne ölçüde verimli çalıştığı tartışılırken, uluslararası alanda sivil toplum kuruluşları sosyal sermaye üretimine olan katkıları ile ele alınmakta ve her geçen gün farklı disiplinlerdeki araştırmalara konu olmaktadır. Sosyal sermayeye olan ilginin artmasındaki en önemli nedenin sosyal sermayenin kişilere ve toplumlara kazandırdıkları olduğu söylenebilir. Zira ilişkileri ve bağlantıları olan insanların ve sosyal sermayesi güçlü toplumların daha mutlu ve başarılı oldukları, daha iyi sağlık ve eğitim imkânlarına sahip oldukları ve hatta suçu bile azalttıkları bilimsel araştırmalarla kanıtlanmaktadır. Bu araştırmalardan birinde Putnam (1993) sivil toplumu sosyal sermaye ve toplumsal kalkınma bağlamında ele almış ve bu araştırmanın bulgularından yola çıkarak yaptığı durum tespiti ile sosyal sermayeye olan ilgiyi daha da artırmıştır.

Putnam bu çalışmasında Amerika’da son otuz, kırk yıldır sosyal sermayenin azaldığını tespit etmiş ve onun bu durum tespiti, birçok soruyu ve tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Putnam’e göre, sivil toplum kuruluşlarına katılım oranları arttıkça sosyal sermaye de artmaktadır. Bu açıdan Amerika’da sosyal ve ikincil organizasyonların sivil katılım oranlarına bakıldığında, bu oranların gittikçe düştüğünü gören Putnam, Amerika’da sosyal sermayenin azaldığını savunmuştur (Putnam, 1993, s. 35-42). Dünya

genelinde sosyal sermayeye olan ilgiyi artıran bu tespitler, aynı zamanda sosyal sermayesi daha fazla olan toplumların toplumsal kalkınmada/gelişimde daha başarılı oldukları iddiasını da beraberinde getirdiği için çok önemli kabul edilmektedir. Oysa Türkiye’de, Putnam’ın sosyal sermayenin göstergeleri olarak kullandığı güven, karşılıklılık, katılım ve ağlar gibi kavramları kullanarak kadın odaklı sivil toplum kuruluşlarının sosyal sermaye üretimine ve bunun sonucunda ortaya çıkan toplumsal gelişmeye/kalkınmaya katkısını inceleyen araştırmaya rastlanılmamıştır. Bu nedenle sosyal sermayenin en önemli aktörü olan kadın sivil toplum kuruluşlarının toplumsal kalkınmaya/gelişmeye olan katkılarının incelenmesinin bu çalışmayı önemli kılacağı düşünülmektedir.

Putnam (1993) sivil toplum kuruluşlarına katılımın (kuruluşların üye sayılarını esas alarak) azalmaya başladığını resmi istatistiklere (nicel verilere) dayandırarak açıklamaya çalışmış ve bunun sonucunda sosyal sermayenin azaldığı sonucuna ulaşmıştır. Diğer yandan hangi tür kuruluşlara katılımın azalmaya başladığı ile ilgili bulgulara araştırmasında yer vermemiştir. Bu nedenle farklı grupların farklı oranlarda sosyal sermaye üretebileceğini dikkate almadığı için eleştirilmektedir. Putnam’ın toplumsal cinsiyetten hareket ederek çalışma alanını belirlememesi, kadınların sıklıkla katıldıkları ve sosyal sermaye ürettikleri kuruluşların göz ardı edilmesine neden olmuştur. Bu araştırmanın, Putnam’ın üzerinde durmadığı katılımın niteliksel değerleri (kadının toplumdaki nispi gücü ve statüsü, kaynaklara erişmek ve kullanmak için deneyimleri ve zamanla sahip oldukları fırsatlar) üzerinde durması yönüyle önemli olacağı ve literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Yine aynı şekilde sosyal sermaye literatürüne bakıldığında toplumsal cinsiyet bakış açısının sosyal sermaye araştırmalarında ihmal edildiği görülmektedir. Mayoux’ın işaret ettiği gibi toplumsal cinsiyet konusu şimdiye kadar sadece kadın ve erkek ağbağları arasındaki farklar gözlemlenerek analiz edilmiştir (Burt, 1998; Emibayer ve Goodwin, 1994; Neuhouser, 1995; Smith, 2000; Smith-Lovin ve McPherson, 1993) veya toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri sosyal sermaye üzerindeki negatif etkileri açısından ele alınmıştır (Molinas, 1998). Literatürde geleneksel olarak erkek organizasyonlarının ele alınması, kadının aktiviteleri hakkında çok az bilgi edinilmesine ve sosyal sermaye

üretimindeki rollerini araştırmakta yetersiz kalınmasına sebep olduğu düşünölmektedir. Bu çalışma, daha önce yapılan toplumsal cinsiyet ve sivil toplum araştırmalarının verilerini de kullanarak, özellikle kadınların toplumsal kalkınma/gelişme için tasarladıkları aktivitelerini ve bu süreçte yaşadıkları deneyimlerini toplumsal cinsiyet bakış açısıyla incelemektedir. Çünkü kadın-erkek aktivitelerini ve deneyimlerini sosyal sermaye ve toplumsal kalkınma bağlamında birlikte ele almak, kadınların sivil toplum alanındaki rolünü detaylandırmakta yetersiz kaldığı düşünölmektedir.

Sonuç olarak, insanlar arasındaki ilişkilerin gayri resmileştiği, çıkar ilişkilerinin arttığı, bireysel menfaatin toplumsal yararın üstünde göröldüğü, insanların iletişim ve eğlence araçlarına bireysel olarak gömölüp sosyal hayattan uzaklaştığı ve insanlar arasında dayanışmanın ve yardımlaşmanın azalmaya başladığı günümüzde, unutulmuş değerleri yaşatma, bireyleri sosyalleştirme, toplumsal kalkınmaya/gelişmeye katkı sağlama, sosyal sermaye üretimini hızlandırma ve Durkheim'ın (akt. Slattery, 2011) belirttiği gibi toplumsal düzeni devam ettirme gibi çok önemli işlevleri olan kadın sivil toplum kuruluşlarının bu çalışmada ele alınmasının araştırmayı önemli kılacağı düşünölmektedir. Bununla birlikte, bu çalışmanın toplumsal cinsiyet bakış açısı ile kadın odaklı sivil toplum kuruluşlarının toplumsal kalkınmadaki ve sosyal sermaye oluşumundaki katkılarını incelemesinin ve bu süreçte kadına özgü farklılıkları ve kadının bilinmeyen emeğini ortaya çıkarmaya çalışmasının literatüre katkısının olacağı düşünölmektedir. Zira daha önce de belirtildiği üzere, kadınların sosyal sermaye üretimine ve toplumsal kalkınmaya katkıları kayda değer olduğu halde, bu durum çoğunlukla ya bilinmemekte ya da çok fazla önemsenmemektedir.

1.4. LİTERATÜR

Literatürdeki sosyal sermaye araştırmaları incelendiğinde; bu araştırmalarda iki farklı bakış açısının hâkim olduğu görölmektedir. Bu bakış açısının ilkine sahip araştırmacıların, Putnam'in sosyal sermaye kuramından yola çıkarak sivil toplum kuruluşlarını toplumsal kalkınma bağlamında ele aldığı, ağlar ve işbirliği oluşumlarına ve katılım ve güven arasındaki ilişkiye odaklandığı görölmektedir. Diğer yandan, Putnam'i eleştiren bazı araştırmacıların ise sivil toplum kuruluşlarını toplumsal cinsiyet

bakış açısı ile ele almaya başladıkları görülmektedir. Bu nedenle bu çalışmada her iki bakış açısı bir araya getirilmiş, bu bakış açılarından farklı olarak gönüllülük kavramı ve sosyal sermayenin bütünleşmiş görünümü sosyal sermayenin analizinde kullanılmıştır. Ayrıca, bu çalışmada ilgili literatür değerlendirilmesi araştırmaların bulguları esas alınarak hazırlanmıştır.

Savage ve diğerlerinin 2004'te İngiltere'de iki yerel sivil toplum kuruluşundaki sosyal sermayenin doğasını anlamak için ağbağ analizi kullanılarak yaptıkları "Sosyal Sermaye ve Siyasal Etkinlik: Sosyal Ağbağ Yaklaşımı" adlı çalışmada sivil toplum kuruluşlarının nasıl yapılandığı ve sosyal sermayeyi nasıl meydana getirdiği üzerinde durulmaktadır. Bu çalışmada ağbağ yapıları dikkate alındığında, bu ağbağ yapılarının aynı türde ve aynı nitelikte sosyal sermayeyi ortaya çıkarmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca bütün bağlar karşılıklılık ilişkisi içinde ortaya çıkmamakta ve örgütsel düzeyde katılım oranlarının artmasının sosyal sermayeyi artırdığı düşüncesine karşı çıkmaktadır. Bu durum, sosyal sermayenin artmasını basit bir biçimde üye sayısına bakarak açıklamaya çalışan Putnam ve onu takip eden araştırmacıların düşünceleri ile çatışmaktadır (Putnam, 1996; Stolle ve Rochon, 1998).

Amerika Birleşik Devletleri'ndeki kadınların yönetici olarak görev yaptıkları sivil toplum kuruluşlarını kadınların liderlik anlayışını ortaya çıkarmak için inceleyen Gittel ve diğerlerinin (1999) "Kadınların Yarattığı Sosyal Sermaye ve Sosyal Değişim" adlı çalışması, Ford Derneği tarafından finanse edilmiştir. Bu çalışmada, toplumsal kalkınma için çalışan kuruluşlarda lider olarak görev yapan idareciler, aracılar, eğitimciler ya da kalkınmaya katkıda bulunan yerel kamu görevlilerinden oluşan 141 kişi ile görüşmeler yapılmıştır. Görüşmelerin doksan sekiz adedi internet yoluyla yapılmıştır. Görüşmeler araştırmaya ortak olan kuruluşların araştırmacıları tarafından Amerika Birleşik Devletleri'nde dokuz farklı yerleşim yerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda kadınların toplumsal cinsiyet rollerini sivil alana taşıdıkları sonucuna ulaşılmıştır. Kadınların toplumsal kalkınmaya aktif katıldıkları, birçok programla toplumsal kalkınmayı destekledikleri ve bu süreçte sosyal sermaye üretimine katkı sağladıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Amerika Birleşik Devletleri'nde toplumsal cinsiyeti ve kalkınmayı ele alan ve kadınların önderlik ettiği veya yönettiği sivil toplum kuruluşlarını kapsamlı bir şekilde inceleyen birkaç çalışmadan bir diğeri de Steffy tarafından gerçekleştirilen araştırmadır. Gittel ve diğerlerinin yaptığı araştırmayı on yıl sonra sosyal değişimin boyutlarını ortaya koymak için aynı kuruluşlarla yapan (follow up study) Steffy (2008), sivil toplum kuruluşlarının kalkınmakta olan dünyadaki fakir ve marjinalleşen kadınlara yöneldiğini belirtmektedir. “Kadın ve Topluluk Kalkındırma” adlı çalışmada yer alan kadın liderler ve gruplar öncelikli olarak ekonomik, sosyal ve politik olarak marjinalleştirilmiş sosyal gruplara ve topluluklara hizmet götürmektedirler. Çalışma sonucunda kadınların önderliğindeki grupların program ve politika önceliklerini kadın ve çocukların ihtiyaçlarının belirlediği ve kadınların bakış açılarının herkesi içine alacak biçimde geniş kapsamlı olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmada grupların örgütsel yapılarının hiyerarşik olmadığı ve daha çok işbirlikçi olma eğiliminde oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca çalışmada, kadınların önderliğindeki kuruluşların gelişim programlarının bir sonucu olarak birey ve toplumun güçlendirilmesine büyük önem verdikleri tespit edilmiştir.

Literatürde en fazla dikkat çeken çalışmalardan bir diğeri ise Robertson'un Avustralya'da yaptığı araştırmadır. Robertson (2007), Görüntü Kulübü üyeleri üzerinde gerçekleştirdiği “Sosyal Sermaye, Kadınların Temsili ve Avustralya'daki Görüntü Kulüpleri” adlı araştırmasında; kadının içinde yer aldığı bir kuruluşta sosyal sermayenin nasıl üretildiği üzerinde durmuş ve sosyal sermaye ile sivil toplum kuruluşları arasında nasıl bir ilişki olduğunu yapısal olarak ortaya koymaya çalışmıştır. Bu çalışmada kolektif hareketler bağlamında sosyal sermaye üretimi değerlendirildiğinde, kuruluşların yeni fırsatlar oluşturmak için hem kadınların mevcut kapasitesini artırdığı hem de sınırladığı sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte, sivil toplum kuruluşlarındaki etkileşim ortamları karşılıklılığı, güveni ve birlikte çalışmayı oluşturmaktadır ki bu durum kadınların bireysel, sosyal ve siyasi boyutlarda güçlerinin farkına varmaları için büyük önem taşımaktadır. Araştırmanın, sosyal sermaye, sivil toplum ve toplumsal cinsiyet konularını ele aldığı, fakat sadece tek tür bir sivil yapılanma üzerinde durması yönüyle bazı sınırlılıklara sahip olduğu dikkat çekmektedir. Ayrıca, kulüpler, yapısı itibariyle topluma hizmet eden diğer sivil toplum kuruluşlarından farklılık arz etmesi

yönüyle bu çalışmadan ayrılmaktadır. Çalışmamızın kavramsal çerçevesini oluşturmak ve elde edilecek verileri karşılaştırmak amacıyla bu çalışmadan yararlanılmıştır.

Silvey ve Elmhirst (2003), “Sosyal Sermayeyi Meydana Getirme: Endonezya Krizinde Kadın İşçiler ve Kırsal-Kentsel Ağbağlar” adlı çalışmada özellikle toplumsal cinsiyet ile sosyal sermaye arasındaki ilişkiyi, sosyal sermaye türlerini de dikkate alarak analiz etmektedirler. Olay inceleme tekniği ile gerçekleştirilen araştırmada iki ayrı köy ve kent üzerinde sosyal sermayenin nasıl oluştuğu, kime yarar sağladığı ve kimleri imkanlarından mahrum bıraktığı araştırmanın temel soruları arasında yer almaktadır. Sosyal kontrolün ve aktörden fazla talepte bulunmanın aktörü sosyal sermaye üretiminden alıkoyduğu, sosyal sermayenin kadınlar üzerinde negatif etkileri ve sınırlılıkları olduğu, fakat bütün bunlara rağmen kadınların kalkınma için bir kaynak olduğu araştırmanın bulguları arasında yer almaktadır. Toplumsal cinsiyet bakış açısı ile yapılan bu araştırma, kadın-erkek ayırımına girmeden sadece kadın ağlarını analiz ederek gerçekleştirilmesi yönüyle bizim çalışmamız ile benzerlik göstermektedir. Ayrıca toplumsal cinsiyetin kadının sosyal sermaye üretimi üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğunu ortaya koyması açısından da araştırmamıza kaynak teşkil etmektedir.

Godquin ve Quisumbing (2008) gerçekleştirdikleri “Ayrı Fakat Eşit? Kırsal Filipinli Topluluklarda Sosyal Sermayenin Cinsiyetleşmiş Doğası” adlı çalışmada, kadınların ve erkeklerin grup üyeliğinden ve resmi olmayan ağlardan eşit bir biçimde niçin faydalanamadıkları üzerinde durulmaktadır. Toplumsal cinsiyetin bir norm olduğu toplumlarda kadınların kendilerini toplumdaki kadın gruplarında daha rahat hissettiklerini ortaya koyan araştırmada; kadınlar arası oluşan ağlardan daha ziyade, kadınların erkeklerle oluşturacakları ağların kadınlara daha fazla bilgi sunacağı belirtilmektedir. Kadınların erkeklerle temaslarının sınırlanmadığı yerlerde bile, erkekler ve kadınlar farklı gruplara katılmaktadırlar. Bu duruma, karşılaştırmalı üstünlüklerin ve sorumluluk alanlarındaki farklılığın yol açtığı düşünülmektedir. Bu bulgular sivil toplum kuruluşlarının sosyal sermaye üretimine toplumsal cinsiyetin nasıl etki ettiğini göstermesi açısından önem taşımaktadır.

Ristic'in 2005 yılında "Bosnalı Kadınların Güçlenmesi: Kadın Kuruluşlarının Sosyal Sermayedeki Yeri" adlı çalışmasında kadınların kendilerini geliştirmelerinde ve güçlendirmelerinde sosyal sermayenin nasıl bir rol oynadığı incelenmektedir. Araştırmada hem nitel hem de nicel veriler kullanılmıştır. On beş Bosnalı kadın odaklı sivil toplum kuruluşu lideri ile yapılan araştırmada, kadının içinde yer aldığı kuruluşlarda daha çok geleneksel kadın rollerinin gözlemlendiği ve toplumsal cinsiyet kalıplarının devam ettirildiği görülmektedir. Kadın sivil toplum kuruluşlarında sosyal sermayenin üretim düzeyinin ortaya konulmaya çalışıldığı bu çalışmada sosyal sermayenin bazı sınırlılıklara sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Walterova (2008)'nin "Kadınların Kalkınma Projelerinde Yerel Katılım ve Sosyal Sermaye: Yurtiçi ve Yurtdışı Finansman Kaynaklarının Türkiye'deki Sivil Toplum Örgütleri Üzerindeki Etkileri" adlı çalışmasında, yerel katılımın sürdürülebilir kalkınma ve bu amaçla yürütülen projelerin güçlendirilmesi için önemi değerlendirilmiştir. Altı sivil toplum kuruluşu ile görüşme yapılmıştır. Araştırma, yurt içi ve yurt dışı kaynaklardan finanse edilen projeleri yürüten kuruluşların yerel katılım açısından kayda değer bir girişimlerinin olmadığı ve bu kuruluşlarda sadece yerel katılımın önemine vurgu yapıldığı sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca projelerde yerel katılım yeterince sağlanmadığı için kadınların kendi tercih ettikleri kalkınma programlarının aktif sahipleri olarak güçlenmelerine olanak verilmediği görülmüştür. Araştırmanın başlığında sosyal sermaye kavramı kullanılmasına rağmen, sosyal sermayeye ilişkin herhangi bir bulguya yer verilmediği görülmektedir.

Altay'ın "Bir Kamu Malı Olarak Sosyal Sermaye ve Yoksulluk İlişkisi" (2007) adlı makalesinde, sosyal sermayenin oluşabilmesi için toplumun performansını uzun dönemde etkileyen bazı kaynakların kullanılması gerektiği belirtilmektedir. Halk tabanlı girişimlerin yoksulluğu azaltmada etkili olduğu görüşünden yola çıkan bu çalışmada sosyal sermayenin bir kamu malı olduğu savunulmaktadır. Ayrıca sosyal sermayenin toplumdaki bireylerin her yönden gelişimine imkân hazırlayan bir oluşum olduğu vurgulanmaktadır. Özellikle kalkınma, büyüme ve verimlilik açısından düşünüldüğünde sosyal sermayenin toplumdaki bireylerin birbirlerine ve siyasi, hukuki ve ekonomik sisteme olan güvenlerinin artması anlamına geldiği iddia edilmektedir.

Bahattin Akşit'in 1998'de kaleme aldığı "Toplumsal Kalkınma/ Gelişme ve Nüfus: Türkiye'de Yapılan Araştırma ve Yayınlarla İlgili Eleştirel Bir Tarama" adlı çalışmasında sivil toplum kuruluşlarının toplumsal kalkınmada önemli bir yere sahip olduğu, özellikle nüfusun artan ihtiyaçlarının karşılanması için bu kuruluşların devletin kurumlarının yanı sıra alternatifler oluşturduğu belirtilmektedir. Akşit (1998) bir toplumda toplumsal kalkınmanın gerçekleşmesi için Habermas'tan hareketle beş alt sistemin varlığından ve bu sistemlerin değişimlerinden bahsetmektedir. İktisadi, siyasi, toplum, kültür ve kişilik olarak sınıflandırılan bu alt sistemlerin birbirleriyle olan ilişkilerine değinen Akşit, toplumsal kalkınmanın bir toplumda hangi boyutlarda gerçekleştiğini ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu çalışmada sivil toplum kuruluşlarının toplumsal kalkınmaya olan katkılarını incelemek için bu alt sistemler kullanılmıştır. Akşit bu alt sistemler içinde sivil toplum kuruluşlarını toplum boyutunu oluşturan kurumsal yapılar içinde ele almış, fakat diğer sistemleri sivil toplum kavramından bağımsız olarak değerlendirmiştir. Bu çalışmada ise sivil toplum kuruluşları bütün alt sistemleri etkileyen ve dönüştüren önemli bir aktör olarak ele alınmıştır. Bu alt sistemlerin kavramsal olarak operasyonelleştirilmesi toplumsal kalkınmaya çok boyutlu bir bakış açısı kazandırmış ve kadın odaklı sivil toplum kuruluşlarının amaçlarını, faaliyetlerini ve programlarını toplumsal kalkınma açısından değerlendirmeyi kolaylaştırmıştır.

1.5. ARAŞTIRMANIN METODU

Sosyal sermayenin birden fazla boyuttan oluşması ve bu boyutların etkileşim halinde olması araştırmanın nasıl yapılması gerektiği konusunda derin bir literatür araştırmasını gerektirmiştir. Sosyal sermayenin mikro görünümü, bireysel yeteneklere veya gruba odaklanırken; sosyal sermayenin mezo görünümü, aile ve toplulukların oluşturduğu kuruluşları esas almaktadır ve ortak yarar için koordinasyonu ve işbirliğini kolaylaştıran güven ve karşılıklılık ilişkilerinden oluşan normların önemini vurgulamaktadır. Bu bakış açısı, kuruluşlara üye olanlar için sosyal sermayenin pozitif görünümünü ele alırken, sosyal sermayenin toplumun tümüne fayda sağlamadığını vurgulamaktadır (Lin, 2009, s.24).

Sosyal sermayenin makro görünümü sosyal yapıyı şekillendiren, normların gelişmesine olanak sağlayan sosyal ve politik ortama odaklanmaktadır. Bu ortam resmileştirilmiş kurum ilişkilerini ve yapılarını içermektedir. Örneğin, devlet, siyasi rejim, hukuk kuralları, adalet sistemi, sivil ve politik özgürlükler makro görünümü oluşturmaktadır.

Sosyal sermayenin son görünümünü de bütünleşmiş (entegre edilmiş) görünüm oluşturmaktadır. Bütünleşmiş görünüm, mikro, mezo ve makro kuruluşların ortaya çıkışını tanımlamakta ve bunların her birinin diğerinin tamamlayıcısı olduğunu belirtmektedir. Örneğin, makro kuruluşlar, içinde mikro kuruluşların oluşumuna ve artmasına olanak tanıyan bir ortam hazırlamaktadır. Yine aynı şekilde yerel kuruluşlar, ulusal ve yerel kuruluşlara dayanıklılık ve meşruluk kazandırma yoluyla kendi hareketlerinden sorumlu tutmaktadır. Bununla birlikte mikro düzey çalışmalar çok boyutlu sosyal sermaye görünümleri içinde de gerçekleştirilebilmektedir (Li, 2007, s. 233). Sosyal sermayenin tüm bu görünümünün bir arada bulunabilmesi sosyal sermaye araştırmalarının aynı anda hem makro hem mikro düzeyde yapılabilmesine olanak tanımaktadır (Lin, 2007).

Bu çalışmada, sosyal sermayenin bütün görünümünü kapsayan bütünleşmiş görünüm esas alınmıştır. Çalışmada, bütünleşmiş görünümün esas alınmasındaki amaç, mikro düzeyde kadın idarecilerin sosyal sermaye üretimlerini ve mezo düzeyde kuruluşların içsel ve dışsal sosyal sermaye üretimini etkileyen tüm makro faktörleri tespit etmektir. Böylece konunun bir bütün olarak daha iyi anlaşılması hedeflenmektedir.

Bu araştırmada gerek veri toplama gerekse veri analizi aşamalarında bazı kavramlar kullanılmaktadır. Bu kavramlar operasyonel anlamda ve araştırmanın amaçları doğrultusunda araştırmanın bulgularının değerlendirilmesinde kullanılmaktadır. Örneğin, kadın odaklı sivil toplum kuruluşları içinde oluşan içsel sosyal sermayeyi ve örgütlerin dış çevreyle iletişimleri sonucunda oluşturdukları sosyal sermayelerini tespit etmek için Lin'in anlamlı ve araçsal eylem kavramları (yapı-eylem kuramı), Burt'un yapısal boşluklar kavramı ve aracı sosyal sermayesi, Putnam'ın ağlar, katılım, güven ve karşılıklık normlarına bağlı olarak oluşturduğu ağbağ üyelik kuramı, Coleman'ın beşeri

sermaye kavramı, görüşlerini temellendirdiği rasyonel tercih kuramı ve dayanışmacı (bağ kuran sosyal sermaye) sosyal sermayesi, Bourdieu'nün sosyal, kültürel ve ekonomik sermaye kavramları ve son olarak da Foley ve Edwards'ın pozisyon kavramı ve tabakalaşma kuramı kullanılmıştır.

Teorisyenler arasından Putnam'in ağlar, güven, karşılıklılık ve katılım kavramları kuruluşların sosyal sermaye analizinde çok önemli bir yere sahiptir. Örneğin ağlar kavramı ile kadın odaklı sivil toplum kuruluşlarının kimlerle ilişki ağlarına sahip olduğu ve bu ağlar üzerinde bulunan kaynaklardan ne kadar istifade ettiği anlaşılmaya çalışılmaktadır. Zira sosyal ağlar aktörler ya da örgütler arası işbirliğini kolaylaştıran, güveni pekiştiren, bilgi akışını sağlayan ve sosyal sermayenin diğer nimetlerinden istifade etmeyi kolaylaştıran bir kavramdır. Bununla birlikte kadın odaklı sivil toplum kuruluşlarında hangi ağların ne kadar sıklıkla kullanıldığı ve bu ağların toplumsal kalkınma alanında çalışan kuruluşlara nasıl bir katkı sağladığı sosyal sermaye açısından önem taşımaktadır. Güçlü (bağ kuran sosyal sermaye) ve zayıf bağlar (köprü kuran ve birleştirici), ağların kimlerle kurulduğunu ve sosyal sermayenin nasıl bir çevrede ortaya çıktığını tespit etmek için kullanılmaktadır. Ayrıca ağlar arasındaki kopuklukların nasıl giderildiğini anlamak için araçların rolü anlaşılmaya çalışılmaktadır.

Bir örgütte güven düzeyinin yüksekliği o örgütün üyeleri ve diğer kurum ve kuruluşlar arasındaki işbirliği ve iletişim ağlarının ortaya çıkmasını etkileyebileceği düşünüldüğünde (Gerni, 2013), bu çalışmada güvenin ağ oluşumlarına ve işbirliği çalışmalarına nasıl etki ettiği anlaşılmaya çalışılacaktır. Bu çalışmada toplumun kuruluşlara, kuruluşların diğer kuruluşlara ve aktörlere olan güven düzeyinin tespiti için görüşmede birden çok soruya yer verilmiştir. Örgütlerde analiz edilmeye çalışılan güvende öncelikle güven daha çok aktörün kendisine zarar vermeyeceği ve birlikte hareket edebileceği aktör, kurum ve kuruluşların tespiti için kullanılmaktadır.

Bu çalışmada ayrıca normların kadınların sivil toplum kuruluşlarına katılımlarına, sosyal sermaye üretim süreçlerine ve toplumsal kalkınma alanında çalışmalarına nasıl etki ettiği anlaşılmaya çalışılacaktır. Örneğin, karşılıklılık ilişkileri kadınların ağ oluşumlarına ve sosyal sermaye kaynaklarına erişimlerine nasıl etki etmektedir?

Kadınları sivil alanda çalışmaya iten nedenler arasında normların ve değerlerin önemi nasıl ortaya çıkmaktadır? gibi sorulara bu çalışmada cevap aranmaktadır.

Ayrıca Bourdiue'nün sosyal, kültürel ve ekonomik sermaye çeşitleri ve Coleman'ın beşeri sermaye kavramı bulguların değerlendirilmesinde kullanılacaktır. Bu kavramlardan en önemlisi olan sosyal sermaye, aktörün diğer aktörlerle ilişki ağı üzerinde bulunması sayesinde harekete geçirebileceği ve yarar sağlayabileceği bütün kaynakları kapsamaktadır. Aktörün bu kaynaklara erişimini kolaylaştıran en önemli nitelikleri beşeri, kültürel ve ekonomik sermayesinden ileri gelmektedir. Ekonomik, kültürel ve beşeri sermayesi yüksek olanların sosyal sermayelerinin de yüksek olma eğilimi gösterdiği ve bu tarz insanların diğer insanlara nazaran daha iyi bağlantılara sahip oldukları söylenebilir (Field, 2008, s.106).

Beşeri sermaye kavramı aktörün bilgisi, becerileri ve eğitim düzeyinden oluşan donanımlarını ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu çalışmada beşeri sermaye kadın idarecilerin sosyal sermaye üretim süreçlerine olan etkileri yönüyle ele alınmaktadır. Diğer yandan sosyal sermayenin aktörlerin becerilerini artırdığı ve üretkenliklerine etki ettiği de bu çalışmada göz önüne alınmaktadır.

Kültürel sermaye kimi zaman beşeri sermayeyi de kapsayacak şekilde tanımlanan bir kavramdır. Aktörün özellikle aile geçmişi ile kazandığı bilgileri, deneyimleri ve yaşama tarzını ifade etmektedir. Bu araştırmanın konusu bağlamında kültürel sermaye kavramı kadın idarecileri sivil toplum kuruluşlarında çalışmaya iten ve motive eden nedenleri tespit etmede kullanılmaktadır.

Ekonomik sermaye ise bireyin sahip olduğu maddi kaynakları ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu çalışmada ekonomik sermayeye sahiplik düzeyinin kadının içinde yer aldığı kuruluşların sosyal sermaye oluşumuna nasıl etki ettiği ve bu süreç üzerindeki olumlu ya da olumsuz sonuçları incelenmektedir. Örneğin, kadınların toplumsal kalkınma alanında yürüttükleri programlara ve bu programları gerçekleştirmek için oluşturdukları ağlara ve işbirliği çalışmalarına ekonomik sermayenin nasıl etki ettiği analiz edilmeye çalışılmaktadır. Böylece hem katılımcıların hem de kuruluşların

ekonomik sermayelerinin sosyal sermaye üretim süreçlerine olan etkisi analiz edilmeye çalışılmaktadır.

1.5.1. Varsayımlar

1. Sivil toplum kuruluşları büyük bir sosyal ağ olarak kabul edilmesi nedeniyle toplumsal kalkınma ve sosyal sermaye bağlamında incelenmesi mümkündür.

2. Sadece kadın odaklı sivil toplum kuruluşlarından yola çıkarak toplumsal cinsiyetin kadın üzerindeki etkileyciliğini araştırmak mümkündür.

3. Araştırmada nitel araştırma tekniklerinin kullanılmasının araştırmanın amaçlarına uygun olduğu kabul edilmektedir.

1.5.2. Araştırmanın Temel ve Alt Soruları

Bu araştırma kadınların sivil toplum kuruluşları aracılığıyla kolektif bir hareket oluşturarak nasıl güçlendiklerini, sosyal sermaye üretiminde ve toplumsal kalkınmada nasıl rol aldıklarını kapsayan sorulardan yola çıkmaktadır. Bununla birlikte araştırmada, kadınların sivil toplum kuruluşları aracılığıyla ürettikleri sosyal sermayeye toplumsal cinsiyetin nasıl etki ettiğinin tespit edilmeye çalışılması araştırmanın kapsamındaki soruları çeşitlendirmektedir. Araştırmanın soruları farklı kaynaklardan (Robertson, 2007; Steffy, 2008; Gittel vd, 1999; Ristic, 2005; Narayan ve Cassidy, 2001) yararlanılarak hazırlanmış olup, yüz yirmi sorudan oluşmaktadır. Mezo düzeyde yapılan sosyal sermaye çalışmalarında (Smith, Maloney ve Stoker, 2004; Gittel, 1997; Steffy, 2008), sosyal organizasyonlarda sosyal sermayenin ölçülmesi ile ilgili incelenmesi gereken en önemli unsurların; örgütsel nitelikler, örgütler arası ilişkiler ve işbirliği yapan aktörler, örgütün büyüklüğü, kaynakları, sahip olduğu gelir seviyesi, temel amacı, hedefi, sosyal geçmişi, hizmet verdiği alan ve kitle, örgütün gönüllü çalışan ve üye sayısı, diğer örgütlerle ve siyasi kurum ve kuruluşlarla ağları ve temasta bulunma derecesi olduğu belirtilmektedir.

Araştırmanın odaklanacağı temel sorulardan bazıları şunlardır:

- Sivil toplum kuruluşlarının toplumsal kalkınmaya/gelişmeye katkısı nasıl olmaktadır ve bu süreçte sosyal sermaye nasıl bir rol oynamaktadır?
- Sosyal sermaye üreten kadının içinde yer aldığı kuruluşlar sivil toplum alanında nasıl çalışmakta ve birbirleriyle nasıl etkileşime geçmektedirler?
- Belirli örgütsel düzenlerde sosyal sermaye nasıl üretilir, sürdürülür ve elde edilir?
- Kadınların katılımını etkileyen sosyal ve kuşaklarla ilgili dinamikler bulunmakta mıdır ve bu durum kadınların toplumdaki sivil toplum kuruluşlarındaki geniş rol ve kapasitelerine nasıl yansımaktadır?
- Sivil toplum kuruluşları içindeki sosyal sermaye üretimi toplumsal cinsiyetten nasıl etkilenmektedir?
- Kadınlar sivil toplum alanında nasıl bir farklılığa yol açmaktadır ve bu alanda yer almanın ve çalışmanın kadınlara sağladığı kazanımlar nelerdir?

Bu temel soruların yanı sıra, kadınların kurdukları sivil toplum kuruluşlarının amacı, misyonu ve işleyişi, kadınların geçmiş yaşam öyküleri ve deneyimleri, karşılaştıkları engeller, sivil toplum alanına yansıyan bakış açıları ve farklılıkları, gerçekleştirdikleri faaliyetlerin sosyal sermaye üretimini ve kalkınmayı nasıl desteklediği, program önceliklerini nasıl belirledikleri, ağları ve işbirliği çalışmalarını nasıl kurdukları ve demokratik tutum ve davranışların gelişimine nasıl hizmet ettikleri ile ilgili sorular araştırmanın kapsamında yer almaktadır. Bu bağlamda görüşme sorularının ana hatlarını belirleyen temel soruların bazıları şunlardır (Gitell ve diğerleri, 1999):

- 1- Sosyal sermaye üretimine kadınlar nasıl ve ne şekilde katılmaktadırlar?
- 2- Toplumsal kalkınmanın sağlanması için kadınlar ne tür faaliyetlerle uğraşmaktadırlar?
- 3- Kadınları sivil toplum kuruluşlarını kurmaya ve katılmaya iten nedenler nelerdir?
- 4- Kadınlar, sivil toplum kuruluşlarının idaresi sırasında hangi engellerle karşılaşmaktadırlar?
- 5- Kadınların toplumsal sorunlar konusunda duyarlı oldukları söylenebilir mi?

- 6- Kadınlar, sosyal ağlar kurmada ve kaynaklara ulaşmada eşit fırsatlara sahip midirler?
- 7- Kadınlar, sivil toplum kuruluşlarının yönetim tarzında nasıl bir farklılığa yol açmaktadırlar?
- 8- Kadın odaklı sivil toplum kuruluşlarının demokrasi ile ya da demokrasinin gereği olan süreç ve prosedürlerle bir ilişkisi var mıdır?
- 9- Kadın idareciler, topluma karşı nasıl bir yaklaşım izlemektedirler?
- 10- Kadınlar, sivil toplum kuruluşlarının temel faaliyetlerini gerçekleştirirken kimlerden destek almaktadırlar?

1.5.3. Veri Toplama ve Değerlendirme Teknikleri

Bu çalışmanın büyük bir bölümünde sosyal sermayeye ilişkin literatüre yer verilmiştir. Literatürden özellikle örgütsel düzeydeki sosyal sermayenin nasıl ölçülebileceği ile ilgili temel unsurların tespiti (Narayan ve Cassidy, 2001; Gittel vd., 1999; Robertson, 2007) ve bir toplumda toplumsal kalkınmanın hangi başlıklar altında incelenebileceği ile ilgili gerekli bilgilerin (Akşit, 1998) elde edilmesi için yararlanılmıştır.

Araştırmada “görüşme” tekniğini kullanılmıştır. Görüşme tekniğinin seçilmesinde, kadın çalışmalarında feminist teorinin ve özellikle postmodern feministlerin görüşme tekniğine daha fazla önem vermeleri etkili olmuştur. Zira görüşme tekniği ile kadınların kendi hayatları ile ilgili deneyimlerini ortaya koymaları kolaylaşmaktadır. Feminist araştırmacılar kadınları konuşurken dinleyerek, kadınların farklı sosyal sistemlere üyeliğini anlayarak, sadece duyarlı görüşmelerle ulaşılabilecek olgu gruplarını saptayarak, daha önce göz ardı edilen ya da yanlış anlaşılan deneyimlerini ortaya çıkarmaktadırlar. Burada postmodern feministlerin bilimsel bilginin tek tek insan deneyimleri üzerinden elde edilebileceği düşüncesi egemendir (Punch, 2006).

Bourdieu (1986, s. 241-58)'nün, “bir grubun ortak sermayesinin temsilcilerde ve liderlerde yoğunlaştığı” yönündeki görüşü görüşmelerimizin mümkün olduğunca kuruluşların başkanları ile gerçekleştirilmesinde etkili olmuştur. Araştırmada, tamamı keşfedici ve açık uçlu sorulardan oluşan EK-1’de yer verilen iki tür görüşme formu

kullanılmıştır. Araştırmada kartopu örnekleme tekniği kullanılarak görüşülen idarecilerin referans oldukları diğer kadın idarecilerle de görüşmeler yapılmıştır.

Araştırma, resmi ve özel sosyal ağlara yakınlığı ile dikkati çeken Ankara ve özellikle kurum bazında düşünüldüğünde sosyal ağlardan ve bunlar üzerinde gömülü olan kaynaklardan uzak olan Elazığ, Trabzon ve Çankırı gibi üç şehir seçilerek gerçekleştirilmiştir. Ankara'daki kadın odaklı sivil toplum kuruluşlarıyla yapılan görüşmeler Temmuz- Ağustos 2012 tarihleri arasında toplam 12 kişi ile gerçekleştirilmiştir. Elazığ'da ise aynı tarihler arasında 1 kişi ile görüşme yapılmış olup, diğer 5 kişi ile görüşme Temmuz- Aralık 2013'de gerçekleştirilmiştir. Çankırı'da ve Trabzon'da ise toplumsal kalkınma alanında faaliyet gösteren birer kuruluşun idarecileri ile aynı dönemler arasında görüşme yapılmıştır.

Araştırmada, görüşmeler yoluyla elde edilen verilerin değerlendirilmesinde MAXQDA nitel içerik analiz tekniği kullanılmıştır. Çünkü MAXQDA kullanıcılarına, metin ya da multimedya enformasyonu kodlama, sınıflandırma, görselleştirme ve paylaşma imkânı sunan, nitel araştırma verilerini - PDF, görsel işitsel dosyalar, görüşmeler, tablolar ya da RIF dosyaları- basitçe programa aktaran ve kodlamalar sayesinde verilerin analizini kolaylaştıran bir bilgisayar yazılımıdır (<http://www.maxqda.com/lang/tr>). MAXQDA ile herbiri yaklaşık iki saat süren görüşmelerin tamamı çözümlendikten sonra literatürden elde edilen konuya ilişkin bilgiler ve kavramlar dikkate alınarak belirli kodlar üretilmiş ve bu kodlara uygun çözümlene metinlerinde yer alan ilgili kısımlar kodların altına alınmıştır. Kodlarla ilgili açıklamalar memolar altında listelenmiştir. Tüm çözümlenmeler üzerinde bu işlemler yapıldıktan sonra MAXMaps'ten bütün kodlar ve memolar üzerinden temalar oluşturulmuştur. Bu temalar araştırmanın amaçları ve soruları çerçevesinde gruplandırılmıştır. EK-2'de yer alan tablodan da anlaşılacağı üzere, görüşme soruları ile elde edilen cevaplar hem görüşmenin soruları hem de araştırmanın ana başlıkları dikkate alınarak genel bir tablo oluşturulmuştur. Verilerin, araştırmanın temel amaçları ve soruları doğrultusunda kategorilendirilmesi ile araştırmanın bulguları ortaya konmuştur. Analizin son aşamasında ise çalışmanın bulguları daha önceki yapılan araştırmaların bulguları ile birlikte verilmiş, böylece

görüşmelerden ortaya çıkan sonuçları destekleyen alıntılara da yer verilmiştir. Bulgular toplumsal cinsiyet bakış açısıyla analiz edilmiştir.

1.5.4. Katılımcılar

Sosyal sermaye çalışmalarında çalışma alanı belirlenirken kuruluşların kimin yararına hizmet ettiği göz önünde bulundurulmalıdır. Hangi kuruluşların sadece üyelerinin çıkarına hizmet ettiğini, hangilerinin de toplumsal sorumluluk bilinciyle eylemlerini gerçekleştirdiğini saptamak ve kamu yararını esas alan kuruluşları belirlemek önem taşımaktadır (Li, 2007, s. 229; Son ve Lin, 2008, s. 332). Zira kuruluşların hangi amaçla kurulduğunu bilmenin, yerel katılımı azaltıcı ya da artırıcı etkiye sahip olduğu söylenebilir. Yerel katılım oranları ise Putnam'dan (1993) hareketle sosyal sermayenin üretimi konusunda önemli bir göstere olabilmektedir.

Araştırma, on biri Ankara'da biri Çankırı'da, dördü Elazığ'da ve biri de Trabzon'da bulunan on yedi ² sivil toplum kuruluşunun kadın idarecileri ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın dört farklı şehirde yapılmasındaki amaç, Lin'in sosyal sermaye teorisini dayandırdığı yapısal belirleyicilerin sosyal sermaye üretimi üzerindeki etkilerini ortaya çıkarmaktır. Sivil toplum kuruluşlarının hangi ölçüde katılımcı ve halk destekli amaçlarını gerçekleştirdiği, hangi kuruluşların üyeleri dışındaki insanları marjinalleştirdiği ve hangilerinin ise sosyal sermayenin nimetlerinden daha fazla yararlandığını bulmak için, sivil toplum kuruluşları arasında yer alan dernek, birlik, vakıf ve kulüp tarzı yapılanmalardan en az biri çalışmaya dâhil edilmiştir. Özellikle çalışma alanının heterojen bir yapıda olması için sivil toplum kuruluşlarının yapılarının ve faaliyet alanlarının çeşitliliğine dikkat edilmiştir. Kuruluşlardan hangilerinin araştırmaya dâhil edileceğinin belirlenmesinde üç aşama takip edilmiştir. İlk olarak aktif

---

² Bu çalışmada görüşülen kadın idarecilerden bazılarının genel başkan ya da genel proje koordinatörü pozisyonunda yer almaları, bu idarecilere bağlı diğer şubeler hakkındaki bilgilere erişimi kolaylaştırmıştır. Bu durumun da çalışma alanını genişlettiği söylenebilir. Örneğin, bu çalışmada Türk Kadınlar Birliği'nin altmış yedi şubesi ve Soroptimist Kulübü'nün otuz sekiz şubesi hakkındaki bilgilere de ulaşılmıştır. Bununla birlikte, KAMER Vakfı'nın yıllık vizyon çalışmaları ile yirmi üç şubede aynı programları yapması Türkiye genelinde faaliyet gösteren diğer kuruluşlarında nasıl çalıştıklarına ilişkin bilgiyi elde etmeyi kolaylaştırmıştır. Sonuç olarak araştırmanın çalışma alanı dört farklı ilde bulunan on yedi kuruluştan oluşuyor görünse de aslında araştırma şube sayıları da dâhil edildiğinde yüzden fazla kuruluşu kapsamaktadır.

faaliyet halinde olan, kadınların kurdukları veya yönettikleri kuruluşlar tespit edilmiş, daha sonra bunların hizmet alanları ve hizmet götördükleri kitle belirlenmiş ve son olarak da Ankara İl Dernekler Müdürlüğü'nün tavsiyeleri dikkate alınarak, ulusal ve uluslararası kaynaklara erişimde başarılı olan ve proje hazırlayıp uygulamaya koyanlar araştırmaya dâhil edilmiştir.

Görüşme yapılan kuruluşlardan onüçü kadınlar tarafından kurulup idare edilirken, üçü (SIRYAD, Türkiye Kadın Sağlığı Derneği (Ankara) ve Genç Girişimciler ve Liderler Derneği (Elazığ) erkekler tarafından kurulmuş olup, yönetici düzeyde kadınlara yer vermektedir. Görüşme yapılan kadın katılımcıların on üçü başkanlık konumunda yer alırken, ikisi başkan yardımcılığı ve diğer ikisi de kurucu üye konumunda yer almaktadır. Erkeklerin yer aldığı kuruluşlarla görüşme yapılırken erkek idarecilerden de görüşmeye katılmak isteyen olmuştur. Böylece üç erkek idareci de görüşmelere dâhil olmuş ve bazı soruları özellikle kendileri cevaplandırmıştır. Araştırmada etik kuralları ihlal etmemek için katılımcılara kod isim verilmiştir. Görüşme yapılan kadın idarecilerin demografik profilleri incelendiğinde, çoğunun üniversite mezunu olduğu dikkati çekmektedir. Genellikle orta yaş grubuna dâhil olan kadınların başkan oldukları, başkan yardımcılarının ise daha genç oldukları görülmektedir. Kadın idarecilerin çoğunun evli olduğu ve başka bir işte çalıştığı Tablo-8'de görülmektedir.

1.6. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Sosyal sermaye teorisyenlerinin farklı bakış açılarını dikkate alarak Türkiye'de bir araştırma yapmak ve literatürdeki diğer yapılan araştırmaların verileri ile karşılaştırmak, sivil toplum alanına ilişkin birçok bilginin ve istatistiğin ilgili kurumlarda mevcut olmayışından dolayı istenen ölçüde yapılamamaktadır. Örneğin, Putnam'in (1993) Amerika'da sosyal sermayenin azaldığı ile ilgili STK'lara ait farklı yıllardaki katılım oranları ve cinsiyet dağılımları, Türkiye'deki sivil toplum kuruluşları için mevcut olmadığından araştırmada kullanılamamıştır. Bu nedenle, katılım oranları ve cinsiyet dağılımları temel alınarak Türkiye'de genel sosyal sermayenin artışı ile ilgili bir yorum yapmanın mümkün olmadığı düşünülmektedir.

Ankara'daki derneklerin kurucularının ya da idarecilerinin erkek-kadın tasnifine tabi tutulmaması, kadının içinde yer aldığı kuruluşların toplam sayısına, faaliyet alanlarına ve iletişim bilgilerine erişimi zorlaştırmaktadır. Ayrıca İl Dernekler Müdürlüğü'nden alınan sivil toplum kuruluşlarının iletişim bilgilerinin geçersizliği araştırmanın kapsamının sınırlı kalmasına neden olmuştur. Bu çalışma için yaklaşık kırk kuruluşa ulaşılmaya çalışılmışsa da telefonla ön görüşme yapılan kuruluşların birçoğunun yetkili düzeyde kadın temsilcisinin olmaması, gerçekte kamusal yarar için çalışmamaları (ticari işletme olarak kullananlar) veya randevu taleplerine cevap vermemeleri bu kuruluşların tamamıyla görüşme yapılmasını engellemiştir.

Kadınların kurduğu kuruluşların birçoğunun (kulüpler, birlikler vb.) dernekler mevzuatına tabi tutulması ve tümünün dernek gibi yansıtılması sivil toplum kuruluşlarının seçimini zorlaştırmaktadır. Dernekler içerisinde özellikle Avrupa Birliği'nden destek alan ve proje yürüten derneklerle ilgili bilgilere de tam olarak ulaşılammıştır.

Araştırmada yer alan kuruluşların başkanlarından birkaçı, güçlü ağlara sahip olduklarını ve bu ağlar üzerinde bulunan kaynaklardan yararlandıklarını ifade etmişlerdir. Ancak bu ifadelerinin araştırmanın sonuçlarına yansımamasını istedikleri (etiketlenme korkusundan) için araştırmada bunlara yer verilmemiştir. Bu durum, kuruluşların oluşturdukları ağlar ve eriştikleri kaynaklar hakkında detaylı bilgi verilmesini engellemektedir.

Araştırmaya Ankara, Çankırı, Trabzon ve Elazığ dışında sosyal ağlara ve kaynaklara erişim noktasında sayısız imkânlarla sahip olduğu düşünülen İstanbul ili de dâhil edilmek istenmiştir. Ancak İstanbul'da faaliyet gösteren ve kalkınma alanında çalışan kuruluşların listesi ile ilgili bilgi (mevcut olmadığı için) ilgili birimlerden elde edilemediğinden İstanbul araştırmaya dâhil edilememiştir.

“Toplum asla yan yana konulmuş atomlar yığını olamaz. Daha ziyade üyeleri; değişimin yapıldığı kısa anları daha derin ve daha ileriye yayan bağlarla birleşmiştir.”

(Durkheim, 1933, s.226)

2. BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE: SOSYAL SERMAYE

Bu bölümde sosyal sermaye kuramı detaylı olarak ele alınmakta ve kuramın gelişimine katkı sağlayan teorisyenlerin bakış açılarına yer verilmektedir. Bu çalışmada sosyal sermayenin kullanılmasının başlıca nedenleri şu şekilde sıralanabilir. Bunlardan ilki, sosyal sermayenin diğer sermaye çeşitlerine dönüşebilen sosyal ilişkilerin farklı görünümüleri olarak kabul görmesi ve bu ilişkiler sonucunda bireylerin toplumdaki pozisyonlarını nasıl geliştirip, koruduğunu analiz etmektir (Bourdieu, 1977; Portes, 1998). İkinci neden, sosyal sermaye kavramının toplumsal kalkınmaya nasıl katkı sağladığını ortaya koymaktır. Üçüncü neden ise sivil toplum kuruluşlarının geleneksel yapılarını nasıl koruduğunu, amaçlarını nasıl gerçekleştirdiğini, karşılaştıkları engelleri nasıl aştığını ve dayanıklılığını nasıl sürdürdüğünü tespit etmektir.

2.1. SOSYOLOJİK GELENEKLER BAĞLAMINDA SOSYAL SERMAYENİN KÖKLERİ, TANIMI VE AÇILIMI

Son yıllarda çok popüler olan sosyal sermaye, sosyolojik teoriden günlük dile ihraç edilen önemli kavramlardan biri haline gelmiştir. Sosyal sermaye kavramı aslında Portes’in de belirttiği gibi sosyolojide çok da yeni bir kavram değildir. Kökleri Durkheim ve Marks’a dayandırılan sosyal sermaye kavramı farklı uygulama alanlarıyla karşımıza çıkmaktadır. Grup birlikteliği ve katılımının birey ve toplum için pozitif

sonuçlarının olabileceği temel fikri Durkheim'ın grup yaşamını anomi ve intiharın çaresi olarak görmesine kadar götürülebilir. Durkheim'ın insan ilişkilerinin değişen doğasına yaptığı vurgu sosyal sermaye teorisyenlerinin sosyal yapı analizlerinde bir mihenk olmuştur. Özellikle mekanik ve organik dayanışmanın birbirlerinin alternatifi olarak değil de birbirlerini tamamlayan unsurlar olarak toplumsal kalkınmayı sağlayacağı iddia edilmektedir (Şan ve Şimşek, 2001, s. 92). Ayrıca Marks'ın kendi içinde bölünmüş sınıf ve kendi için etkili ve seferber olan sınıf arasındaki ayırımı da sosyal sermaye kavramının temeline ışık tutmaktadır. Bu anlayışla yola çıkıldığında, sosyal sermaye kavramının geçmişten günümüze kadar bilimi aydınlattığı ve toplumdaki dayanışma biçimlerine bağlı olarak geliştiği (mekanik-organik, cemaat-cemiyet gibi) söylenebilir. Kısaca, kavramın klasik zamanlardaki entelektüel geçmişi incelendiğinde bunun 19. yüzyıldaki sosyolojinin ana kaynaklarından farklı olmadığı görülmektedir (Portes, 1998, s. 2; Molyneux, 2002, s. 168).

Tablo- 2. Sosyal Sermayenin İki Farklı Tanımını ve Karakteristiklerini Sunan Sosyolojik Gelenekler

Sosyolojik Gelenekler ve Nitelikleri	Durkheim' cı Gelenek	Çatışmacı ve Etkileşimci Gelenek
Sosyal sermayenin tanımı	İnsanları ortak çıkar için bir araya getiren sosyal yapıdaki özellikler dizini.	Güç, prestij ve eşitsizliğin diğer çeşitlerini tanımlamak için kullanılan dizinler toplamı.
Sosyal sermayeyi oluşturan unsurlar	Güven, karşılıklılık, birliktelik ya da ortak harekete yönelten diğer yönler.	İnsanların geleceği düşünerek oluşturdukları kâra dayalı diğer ilişkiler ağı.
Sermaye kavramına farklı bakış açıları	Sermaye kavramı geniş olarak kullanılır ve sadece kâr getiren (maddi) eşyalar olarak görülmez.	Farklı sermaye türleri birinden diğerine çevrilebilir.
Sosyal sermayenin faydaları	Sosyal sorunları işbirliği içinde çözmeyi kolaylaştırır ve kamu yararı için çalışmayı teşvik eder.	Bireylerin ağbağlar ve diğer sosyal yapılardan elde ettiği özel çıkarlarını korumalarını ve sürdürmelerini sağlar.
Geleneği takip eden sosyal sermaye teorisyenleri	Hanifan (1916) Coleman (1988) Putnam (1993, 2000)	Granovetter (1973) Bourdieu (1986)

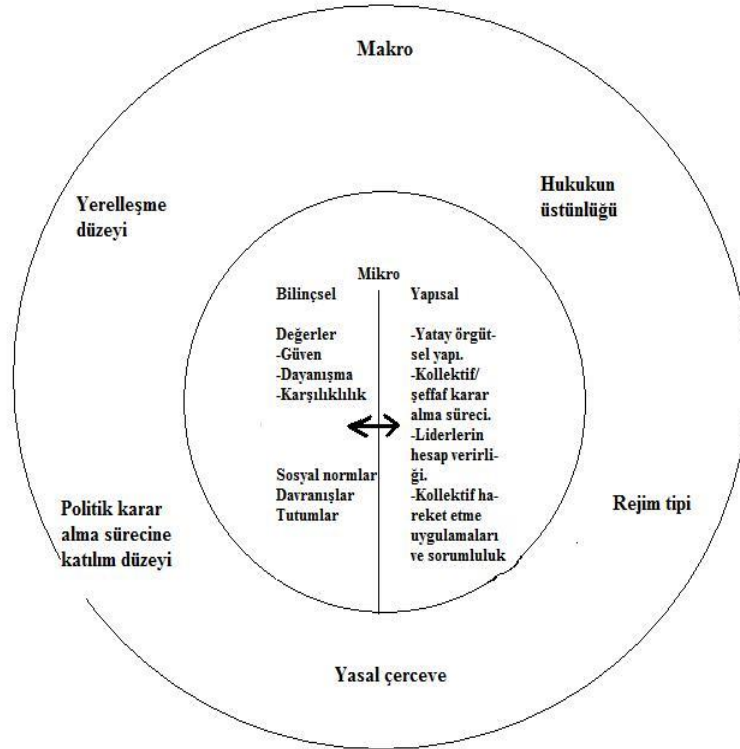
Kaynak: Fulkerson ve Thomson (2008)'den uyarlanmıştır.

Portes (1998, s. 2)'e göre sosyal sermayenin orijinalliği ve keşifselliğinin gücü iki kaynaktan gelmektedir: Bunlardan ilki, kavram sosyalliğın daha az çekici özelliklerini bir kenara bırakarak pozitif sonuçlarını (grup birlikteliğinin faydaları) öne çıkarmaktadır. İkincisi ise, sosyal sermayenin bu pozitif sonuçları sermaye tartışmalarına “maddi olmayan şeylerin de bir değeri olduğu” bakış açısını getirerek sermaye kavramına farklı bir boyuttan bakmaya imkân tanımıştır. Böylece parasal olmayan şeylerin, örneğin birinin sahip olduğu hissedarlığın veya banka hesabının büyüklüğünün, ya da sahip olduğu bağlantıların nasıl gücün ve etkinin önemli kaynakları haline gelebileceği görülmeye başlanmıştır.

Bu bağlamda sosyal sermayeyi ele alan Baker, sosyal sermayeyi “kişinin belirli bir sosyal yapıdan elde ettiği ve kendi çıkarlarını korumak için kullandığı, aktörler arasındaki ilişkilerin değişimi yoluyla ortaya çıkan bir kaynak” olarak tanımlamaktadır (1990, s. 619). Schiff (1992, s. 161) ise kavramı, “insanlar arasındaki ilişkileri etkileyen, bu ilişkilerin yeniden üretimine veya kullanıma imkân tanıyan sosyal yapının unsurlarının dizimi” olarak tanımlamaktadır. Burt (1992, s. 9) “arkadaşlar, meslektaşlar ve daha genel olarak aktörün ekonomik ve beşeri sermayesini kullanmasına olanak sağlayan fırsatları elde ettiği herkesi” sosyal sermaye olarak görmektedir.

Sosyal sermaye tanımlarındaki temel çıkış noktalarının kaynağı sosyal sermayenin farklı görünümüne dayanmaktadır. Sosyal sermayenin farklı unsurlarının ayırımını içeren bu görünüm genelde mikro ve makro olmak üzere sınıflandırılmaktadır. Mikro düzeyde, değerler, normlar, güven, karşılıklılık gibi sosyal sermayenin unsurları yer alırken, makro görünümde daha çok devlet, siyasi rejim, hukuk kuralları, adalet sistemi, sivil ve politik özgürlükler gibi sosyal sermaye oluşumuna etki eden faktörler ele alınmaktadır. Şekil-1'de sosyal sermayenin mikro ve makro görünümünü oluşturan unsurlar yer verilmektedir.

Şekil-1. Sosyal Sermayeye Genel Bakış

Kaynak: Krishna ve Shrader (1999, s.9).

Sosyal sermayenin³ mikro görünümünü oluşturan unsurları, yapısal, ilişkisel ve bilişsel olmak üzere üçe ayıran teorisyenler yapısal unsurlar arasında kapsamlı ve yoğun örgütsel bağlantıları veya aktiviteleri saymaktadırlar. İlişkisel boyutta, güven, güvenilirlik, karşılıklılık normları ilişki ağlarını etkilemektedir. Bilişsel boyutta ise paylaşılan değerler, ortak dil ve başarı hikâyeleri yer almaktadır. Sosyal ilişkiler bağlamında ele alındığında, yapısal unsurlar insanların ne yaptığına odaklanırken, bilişsel unsurlar insanların ne hissettiğine bakmaktadır (Chio, 2010, s. 15; Hooghe, 2008, s. 572-5, Gerni, 2013, s. 43).

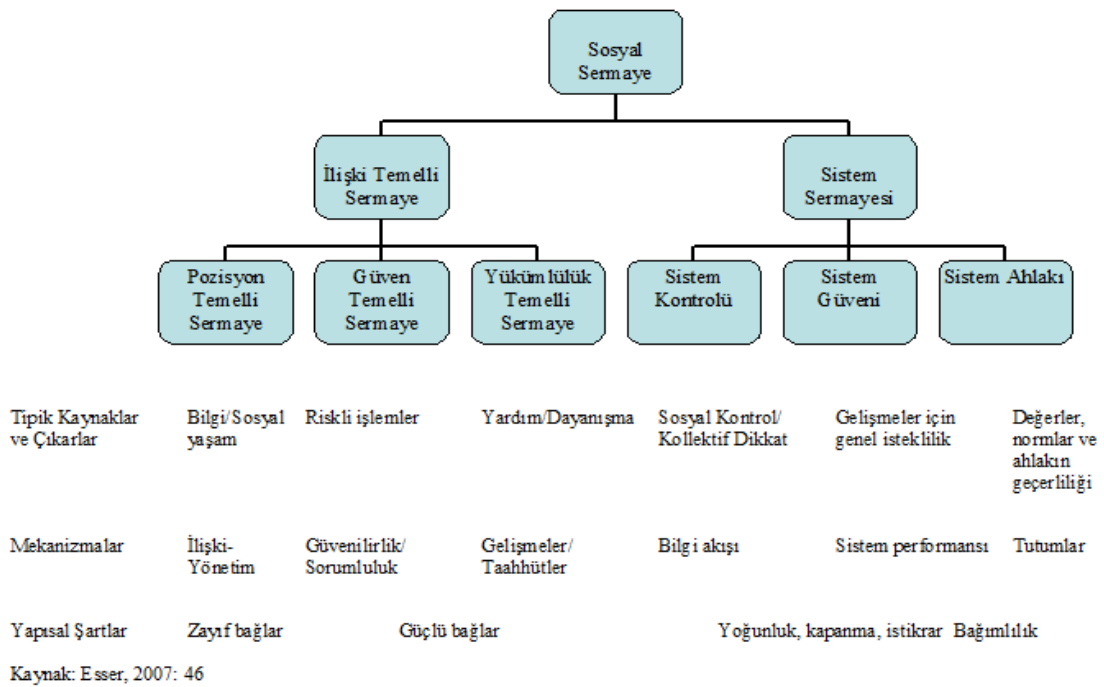
³ Sosyal sermayeyi tanımlama ve sınıflandırma çalışmalarının çokluğu sosyal sermayenin anlaşılmasını güçleştirmektedir. Teorisyenler arasındaki kavramsal farklılaşmalar bu süreci daha da zorlaştırmaktadır. Örneğin, örgütsel sosyal sermaye yerine sistem, kurumsal, kolektif vb. kavramlar kullanılmaktadır. Diğer yandan sosyal sermayenin iki boyuttan oluştuğunu ifade eden teorisyenler arasında bilişsel boyutu davranışsal ya da ilişkisel boyut olarak tanımlayıp kullananlar da bulunmaktadır (örneğin, Hooghe, 2007, s. 572-5). Yukarıdaki şekilde (Şekil-1) ilişkisel boyut yerine bilişsel boyut kelimesinin kullanıldığı görülmektedir.

2.1.1. Sosyal Sermayenin Gerçekleşme Düzeyleri

Sivil toplum kuruluşlarındaki sosyal sermaye oluşumlarının daha iyi anlaşılabilmesi için sosyal sermayenin hangi düzeylerde ortaya çıktığının anlaşılması gerekmektedir. Sosyal sermaye ilişkisel (bireysel düzeyde) ve sistem (örgütsel düzeyde) olmak üzere iki farklı düzeyde ortaya çıkmaktadır. Şekil-2’de sosyal sermayenin gerçekleşme düzeylerini gösteren bu iki model temel unsurları ile gösterilmektedir.

Öncelikle sosyal sermaye ilişkisel bir kavram olarak anlaşılmalıdır. Sosyal sermaye yalnızca bireylerin diğerleriyle bağlar oluşturdukları hallerde değil, aynı zamanda grubun ortak değerlerini içselleştirdikleri yerlerde kaynaklara erişimi sağlamaktadır. Diğer bir ifadeyle, sosyal sermaye, ilişkisel olarak kabul edildiğinde, bireysel düzeydeki davranıştan daha fazlasını kapsar ve diğer bireylerle ve gruplarla ilişki içindeki bireyin ve ortaklığın bir niteliğidir. Bundan dolayı, kavramı ilişkilerin bir özelliği olarak ele almak gerekmektedir (Esser, 2007, s. 23; Field, 2008, s. 202-4).

Şekil 2- Sosyal Sermaye Modelleri

Esser'e göre, ilişkisel sosyal sermaye, bireysel aktörler için mümkün olan kaynaklara işaret etmektedir. Diğer yandan sosyal yapının bir niteliği olan sistem sosyal sermayesi ise kolektif aktörlerin kaynaklara erişimini ifade etmektedir (2007, s. 23-48). İlişkisel sosyal sermaye modelinde bireyler bir kolektif yapıya dâhil olarak, bireysel düzeyde sahip oldukları ilişkisel (bireysel) sosyal sermayelerini sistem (örgüt) sosyal sermayesine dönüştürürler. Böylelikle sistem sermayesi bir araya gelmiş aktörlerin belirli bir örgütsel düzende sosyal sermaye üretim sürecini kapsamaktadır.

İlişkisel sosyal sermaye bireylerin sosyal ilişkilerine dayanır ve belirli sınırlar içinde, kasıtlı olarak ortaya çıkmaktadır. İlişkisel sosyal sermayede her birey, köprü kuran sosyal sermaye aracılığıyla pozisyon sermayesini artırmakta, güvenilirliğini göstererek güven sermayesini geliştirmekte ve geri ödeme taahhütlerinde bulunarak yükümlülüklerini artırmaktadır. İlişkisel sermayenin bir ürünü olarak ortaya çıkan sistem sermayesi, üst seviyede güven, yükümlülük ve sistem ahlakı gerektirmekte; bunlar kolektif mallar arasında yer almakta ve tek başına bulunan aktörler tarafından oluşturulamamakta ve kolektif birlikteliklerin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Sistem sermayesinde ilişkilerin gerçekleştiği ağlar yoğunluk, kapalılık ve dayanıklılık gibi niteliklere sahip olmalıdır (Esser, 2008, s. 25-48).

2.1.2. Sosyal Sermaye Türlerinin Değerlendirilmesi

Charles H. Cooley'un toplumsal grupları ilişki biçimlerine göre birincil toplumsal gruplar ve ikincil toplumsal gruplar olarak sınıflandırmasının, sosyal sermayenin türlerinin ortaya çıkmasında etkili olduğu söylenebilir (Şan ve Şimşek, 2011, s. 92). Tablo-3'de sosyal sermaye türlerine ve bu sosyal sermaye türlerinin temel özelliklerine yer verilmiştir.

Tablo-3. Sosyal Sermaye Türleri

Sosyal Sermaye Türleri ve Özellikleri ⁴	Eylem Türü	Ağların Nitelikleri	İlişki Türü Avantajlar ve Dezavantajlar	Sosyal Sermaye Literatüründeki yeri	Genel Sloganı
Bağ kuran	Anlamli eylemler	Güçlü, yoğun ve kapalı ağlar	Birincil ilişkiler. Güven artar ve kaynak transferi çoğalmaktadır. Dışlama yönü vardır.	Dayanışmacı sosyal sermayeyi oluşturmaktadır (Coleman)	Yaşamak için gerekli
Köprü kuran	Araçsal eylemler	Güçlü - zayıf bağların her ikisi de bulunabilir. Ağlar açık, kapalı, seyrek ya da yoğun olabilir.	Birincil ve İkincil ilişkiler. Dâhil etme ve yeni kaynaklara erişme imkânı tanır.	Yapısal boşluklar ve aracı sosyal sermayeyi oluşturmaktadır (Burt)	İlerlemek için gerekli
Birleştirici	Araçsal eylemler	Zayıf bağlar, seyrek ve açık ağlar.	İkincil ilişkiler	Yapısal boşluklar ve aracı sosyal sermayeyi oluşturmaktadır. (Burt)	İlerlemek için gerekli

⁴ Aslında literatürdeki sosyal sermaye türleri arasında sayılan bağ kuran sosyal sermaye ile dayanışmacı sosyal sermayenin aynı şeyi ifade ettiği söylenebilir. Diğer yandan köprü ya da birleştirici sosyal sermayenin de yapısal boşluklar ve aracı sosyal sermaye ile aynı şeyi ifade ettiği söylenebilir. Bu anlamda kavram karmaşasının önlenmesi için sosyal sermaye türlerinin sosyal sermaye literatüründe nelere karşılık geldiğine de tabloda yer verilmektedir (benzer kullanımlar literatürde mevcuttur).

Sosyal sermayenin ilk türü olan bağ kuran sosyal sermaye aile, yakın arkadaş veya komşu gibi yakın ilişkilerin gözlemlendiği birincil ilişkileri oluşturan bağları içermektedir. Bu bağlar anlamlı eylemlerden oluşmaktadır ve genellikle yoğun güven ilişkileri üzerine temellendirilmiştir. Ayrıca, bağ kuran sosyal sermaye grup içi dayanışmanın sürdürülmesini de sağlamaktadır (Woolcock, 2001, s. 13-9).

Bağ kuran sosyal sermayenin en göze çarpan niteliği dayanışmaya önem vermesidir⁵. Durkheim (1973), yükümlülük hissini, başkalarını düşünmenin ve ahlaki baskının, aktörlerin bencil davranışlarını sınırladığını ve dayanışmayı ortaya çıkardığını ifade etmektedir. Durkheim'e göre, insanoğlu birbirini kabul etmeden bir arada yaşayamaz ve bu kabul, aktörler arasında güçlü ve dayanıklı bağlar kurmaksızın karşılıklı fedakârlıkların yapılması anlamına gelmektedir (Durkheim, 1964, s. 228).

Bağ kuran (dayanışmacı) sosyal sermaye üzerinde duran Coleman (1988), dayanışmanın ağların yoğunluğunu gösterdiğini ifade etmektedir. Yoğunluk bir ilişkiler örgüsünde var olan aktörlerin kurabilecekleri muhtemel tüm bağlantıların ne kadarının kurulabilmiş olduğunu gösteren bir değişkendir. Yoğunluğun yüksekliği, o ağbağı oluşturan aktörlerin dayanışmacı sosyal sermayelerinin yüksekliği anlamına gelmektedir. Aile ve akrabalık gibi birincil ilişkilerin gözlemlendiği yapıların dayanışmanın en kuvvetli yaşandığı yerler olduğu söylenebilir.

Lin ise ağlardaki ilişkileri açıklamak için kullandığı sosyal sermaye türleri arasındaki ayırımı üç tabaka üzerinden ifade etmektedir. Diğer teorisyenler, bağ kuran sosyal sermayeyi ilk sosyal sermaye türü olarak ele alırken, Lin, bağlayıcı (binding) sosyal sermayeyi, bağ kuran sosyal sermayeden önce ele almaktadır. Lin'e göre, bağlayıcı sosyal sermayenin yer aldığı en iç tabaka; yakın ve güvenilir ilişkileri niteler ve burada

---

⁵ Dayanışma, insanları bir arada tutan önemli bir unsur gibi görünse de; Putnam (1993) gibi Lin (2009) de dayanışmanın tartışmalı bir kavram olduğu üzerinde durmaktadır. Lin'e göre, kurumsal düzeyde dayanışma, insanların başkalarının kaynaklarını paylaşabilecekleri ve koruyabilecekleri bir hareket ettirici olarak önemli olabilir; fakat toplumsal düzeyde bunun çok fazla gerçekleşmesi sosyal bölünmelere neden olabilir ve sosyal çatışmayı artırabilir. Ayrıca bu durum daha geniş çaplı işbirliklerini ve sosyal uyumu tehdit edebilir. Dayanışma, özellikle benzer bireyler ve gruplar arasındaki yatay bağlantıları oluşturan, daha büyük sosyal hareketlilikleri ortaya çıkaran ve toplumdaki kaynakların paylaşılmasını sağlayan dikey bağlantıların üstünde görüldüğünde kamu yararını esas almaya katkı sağlayabilir (Lin, 2009, s. 249).

yer alan bağlar, duygusallığın paylaşımını ve karşılıklı desteği sağlamaktadır. Yoğun ağlar üzerinde görülen bu sosyal sermaye türü, güçlü bağların (akrabalık gibi) varlığını göstermekte ve karşılıklı değişimin ve hizmetlerin yerine getirilmesini sağlamaktadır. Ayrıca bu bağların varlığı zorunludur. Bağ kuran sosyal sermaye ise orta tabakada meydana gelmekte ve bilginin ve kaynakların paylaşımını içeren bağlarla nitelendirilmektedir. Bağ kuran sosyal sermayede bütün üyelerin birbirleriyle doğrudan bağlantılarının olmasına ve aralarında eşit bir biçimde güçlü ve karşılıklığa dayanan ilişkilerin bulunmasına gerek yoktur. Güçlü ve zayıf bağlar bir arada bulunmakta ve ortak çıkarlar ve niteliklerin benzerliği bağları sosyal bir çevre içinde tutmaktadır. En dışta yer alan son tabaka ise köprü kuran sosyal sermayenin görüldüğü tabakadır ve üyeler arasında doğrudan bir iletişim bulunmasa bile üyelik ve ortak kimlik ile nitelendirilmektedir. İlişkiler kolektif birliktelikler aracılığıyla ortaya çıkmakta ve üyelere aitlik duygusu kazandırmaktadır (2008, s. 59-60). Grup içindeki güçlü ilişkiler ve güven, dışlanan aktörler tarafından kaynak olarak kullanılabilir. Bağ kuran sosyal sermaye (güçlü bağlar) aktörün kendi ile benzer özelliklere sahip grup üyelerinin kaynaklarına (bilgi, tesir etme, fırsatlar veya finansal kaynaklara erişim) erişimine katkı sağlamaktadır (Yancy, vd, 2005, s. 89).

Bağ kuran sosyal sermaye ve dayanışmanın devamı için, üyelerin sosyal sermayelerini harekete geçirdikleri aktivite biçimlerinin etrafına sınırlar çizilmelidir. Robertson analizinde bağ kuran sosyal sermayenin köprü kuran sosyal sermayeyi ve amaçsal davranışları, özellikle grup içindeki uyumu ve kadınları organizasyona bağlayan aktif ve başarılı üyeleri tehdit etmeye başladığında, devre dışı bıraktığını ifade etmektedir. Ayrıca üyelerin kendi çıkarlarını korumak için kullandıkları ağlar ve kaynaklar; bireysel ve kolektif eylemlerin gerçekleşmesi için kullanılabilir mevcut kapasiteyi sınırlamaktadır (Robertson, 2007, s. 7).

Köprü kuran sosyal sermayenin de tanımları ve kullanım alanları da teorisyenlere göre farklılık göstermektedir. Örneğin, Woolcock (2001) köprü kuran sosyal sermayeyi grup dışındaki ağlar olarak tanımlamaktadır. Köprü kuran sermaye geçmişte kurulmuş, fakat şu anda devam etmeyen arkadaşlıkları, örneğin eski iş yerindeki arkadaşları, kapsayan daha uzak bağlardan oluşan bir sermaye çeşididir. Bağ kuran sosyal

sermayenin aksine, köprü kuran sosyal sermaye zayıf ağları, araçsal eylemleri ve yoğun olmayan güven ilişkilerini ifade etmektedir. Bağ kuran sosyal sermaye, grup içi güçlü sosyal desteklere dayanırken, köprü kuran sosyal sermaye, araçsal eylemlerin gerçekleştirilmesinde ve bireylerin ve grupların grup içi erişemedikleri yeni kaynaklara ve bağlantılara erişimlerinde önemli bir yere sahiptir. (Woolcock, 2001, s. 13-19; Lin, 2001).

Bazı araştırmacılara göre ise köprü kuran sosyal sermaye topluluk içi ve topluluklar arası olmak üzere iki farklı düzeyde ortaya çıkabilmektedir. Topluluk içi ortaya çıkan köprü kuran sosyal sermaye, bağ kuran sosyal sermaye ile aynı yollardan ortaya çıkmakta ve ortak bir kimlik oluşturma, yerel toplulukların işbirliği çalışmalarına destek olma ve sıkıntılı zamanların atlatılması için hızlı bir toparlanmaya olanak sağlama gibi işlevler üstlenmektedir. Topluluklar arasında köprü kuran sosyal sermaye ise topluluğun dışında yeni kaynaklara ulaşmayı ifade etmek için kullanılmakta ve topluluğun içinde bulunduğu dezavantajlı durumdan kurtulmasını ve ilerlemesini sağlamaktadır (Healy ve Hampshire, 2003, s. 2-3).

Woolcock'un üzerinde durduğu üçüncü bir sosyal sermaye türü ise birleştirici (linking) sosyal sermayedir. Köprü kuran sosyal sermaye hemen hemen aynı statüye sahip farklı gruplar arasındaki bağlantıları ifade ederken; birleştirici sosyal sermaye, gücü ve iktidarı elinde bulunduran, farklı statüdeki kurum ve kuruluşlar arasındaki bağlantıyı açıklamak için kullanılmaktadır (2000, s. 19).

Putnam, sosyal sermaye çeşitlerini sivil toplum kuruluşları üzerinde detaylandırarak kavramları bir adım daha ileriye götürmektedir. Putnam (1998) iki tür sosyal sermaye olduğunu belirtmektedir. Bunlardan ilki, insanların birbirlerini daha önceden tanıdığı ve insanları gruba ya da topluluğa bağlayan bağ sosyal (bonding capital) sermayesidir. İkincisi ise, birbirini tanımayan bireyler ve gruplar arasında bağlar kuran köprü sosyal sermayesidir (bridging capital).

Putnam (2000) bağ kuran sosyal sermayeden köprü kuran sosyal sermayeye geçişin zıtlıklarla dolu bir yol olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca Putnam'a göre köprü kuran

sosyal sermayenin ortaya çıkması için gerekli olan şartları hazırlama, bağ kuran sosyal sermayenin gelişimine izin veren ortamın zarar görmesine neden olabilmektedir. Bunun tam tersine, bağ sosyal sermayesinin ortaya çıkışının mantıksal temeline bakıldığında, bu köprü sosyal sermayesinin gelişmesine yarayan yolun hazırlığının yapıldığı anlamına gelmemektedir. Putnam, bağ kuran sosyal sermayenin dışlama yönünü, köprü kuran sosyal sermayenin ise dâhil etme yönünü kullanarak bu iki tür sosyal sermayeyi birbirinden ayırmaya çalışmıştır. Leonard'a göre, Putnam köprü kuran sosyal sermayenin de gruptan dışlama yönü olduğunu ihmal etmiştir (2004, s. 927-9).

Putnam, bağ kuran sosyal sermaye ile köprü kuran sosyal sermaye arasındaki diğer bir farkı ve ilişkiyi ise yerine getirdikleri fonksiyonlara göre açıklamaktadır. Bağ kuran sermaye, aktörün temel düzeyde geçinmesi için gereklidir fakat köprü kuran sermaye aktörün ilerlemesi için ya da diğer bir ifadeyle daha iyi bir duruma gelmesi için gereklidir. Ayrıca köprü kuran sosyal sermaye, diğer sosyal sermaye türleri arasında yer alan ekonomik sermayenin ve beşeri sermayenin elde edileceği yolların zeminini hazırlamaktadır (Leonard, 2004, s. 930; Woolcook, 200, s. 19).

Birleştirici⁶ sosyal sermaye, grubun ya da topluluğun içinde yer almayan, ortak özelliklerin çok fazla paylaşılmadığı, üyelerin, grubun içindeki ya da topluluğa ait kaynaklarından ziyade, daha uzak geniş alanlardaki kaynaklara yönlendirildiği bağlantıları içeren bir sermaye biçimidir (Woolcook, 2001, s. 13-4). Putnam'e göre, birleştirici sosyal sermaye seçkin kimlikleri destekleme ve homojenliği sürdürme; köprü kuran sosyal sermaye ise çeşitli sosyal kurumlar ve yapılar içindeki insanları bir araya getirme eğilimindedir. Bu sosyal sermaye türleri farklı ihtiyaçları karşılaması açısından önem taşımaktadır. Örneğin bağ kuran sosyal sermaye, özgün kimliklerin ortaya çıkmasında ve grup içi sadakati güçlü tutmada bir tutkal gibi hizmet eder ve karşılıklılık ilişkileri ve dayanışmayı sürdürmek için uygundur. Köprü kuran sosyal sermaye ise, daha çok dışa dönük bağlantıların kurulmasında, bilgi transferinde, geniş kimliklerin ve karşılıklılık ilişkilerinin oluşturulmasında önemlidir (2000, s. 22-3).

---

⁶ Granovetter de "köprü kuran sosyal sermaye" yi birleştirici sosyal sermaye yerine kullanmaktadır.

Sonuç olarak, gönüllülük ve yüz yüze etkileşim, dayanışmayı üreten ve kolektif girişimleri kolaylaştıran örgütler içinde güçlü bir bağ kuran sosyal sermayenin ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Bununla birlikte, bağ kuran sosyal sermayenin örgütün kendi içindeki demokrasisini ve eşitlik anlayışı içinde karar almasını, Messer ve Davidow'un (akt. Robertson, 2007, s. 73) da işaret ettiği gibi bireysel çıkarları harekete geçirerek, sınırlandırabileceği, sosyal kontrolü ve aktörlerden çok fazla talepte bulunmayı artırabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

2.1.3. Sosyal Sermayenin Negatif Yönleri

Gittel (1999)'e göre, sosyal sermayeye farklı erişimlerin olması, diğer bir ifadeyle sosyal sermayenin nimetlerinden herkesin eşit istifade edememesi bu konuda daha fazla araştırmanın yapılmasının gerekliliğini göstermektedir. Bu da sosyal grupların yapısal pozisyonlarından ve ağlarından kaynaklanan avantaj ve dezavantajların sosyal sermayeye erişimleri etkilediğini akla getirmektedir.

Sivil toplum kuruluşlarının insanları bir araya getirmelerinin birçok olumlu yanı olmakla beraber; bu tarz birlikteliklerin sosyal sermayenin negatif yönlerinin deneyimlendiği alanlarda olduğu dikkate alınmalıdır. Grup halinde yaşamak çoğunlukla grup üyelerine sosyal sermayelerini geliştirme imkânı sağlarken, grup dışında kalanları bundan mahrum bırakmaktadır. Buna rağmen, araştırmalarda sosyal sermayenin negatif etkilerinin çok dikkate alınmadığı, daha çok sosyal sermayenin pozitif etkileri üzerinde durulduğu görülmektedir. Portes'e (1998) göre, insanların iyi şeyleri sosyalliğin sonucu olarak görmek gibi bir önyargıları bulunmaktadır. Hâlbuki aktör ve gruplara bakan yönüyle de sosyal sermayenin daha az istenen sonuçları olabilmektedir. Son zamanlarda yapılan araştırmalarda sosyal sermayenin en az dört adet negatif sonucunun olduğu görülmüştür: Gruptan yabancıların dışlanması, grup üyelerinden aşırı beklenti içinde olma, kişisel özgürlükleri sınırlama ve seviyelendirilmiş normlarda düşüş (Portes, 1998, s. 15). Bunlardan gruptan yabancıların dışlanması ve grup üyelerinden aşırı beklenti içinde olmanın sivil toplum kuruluşlarında daha fazla deneyimlendiği düşünülmektedir.

Gruptan yabancıların dışlanması daha çok sınırlandırılmış dayanışma kavramı ile birlikte ortaya çıkmaktadır. Sınırlandırılmış dayanışma, sosyoloji literatüründe son zamanlarda kullanılmaya başlanan bir mekanizmadır ve zengin grup üyelerinin kendi mensup oldukları kurum veya kuruluşlara yardım etme ve bağışta bulunma aşamasında gerçekleşmektedir. Sınırlandırılmış dayanışmada, aktörün kendi grup, topluluk veya cemaat kimliği çok güçlü bir güdüsel baskı oluşturmaktadır ve aktör yaptığı fedakârlıkların karşılığını beklememektedir. Grubun koşullarını iyileştirmek için yapılan bu yardımlar sırasında, üyelerin gruba destek olmak için bilgi ve kaynaklarını serbestçe paylaşmaları sosyal sermaye üretimini de desteklemektedir. Coleman bu mekanizma biçiminin uç noktasını fanatiklik olarak kabul etmiş ve bunun da insanların sırtından geçinmenin etkili bir yolu olduğunu ortaya koymuştur (Portes, 1998, s. 8; Uğuz, 2010, s. 141).

Waldinger (1995)'e göre sınırlandırılmış dayanışma, “Benzer ilişkilere sahip grup üyeleri arasında ekonomik değişimin kolaylığını ve verimini artırırken, grup dışındakileri tamamen sınırlamaktadır.” Sosyal sermayenin diğer bir negatif yönü ise grup veya topluluğa yakın olmanın dezavantaj olduğu durumlara işaret etmektedir ki bu durum ilkinin tam tersidir. Grup üyelerinden aşırı beklenti içinde olma, başkasının sırtından geçinmeye çalışma ve grup içinde başkalarının kendinden daha iyi olmasına fırsat vermeme gibi durumlar gruba üye olanlar arasında da ortaya çıkabilmektedir. Weber ve Granovetter da aynı nokta üzerinde durarak grup dayanışmasının yüksek olduğu toplumlarda grup içi ilişkilerin başkasının sırtından geçinmeyi artırdığını ifade etmektedir. Portes'in aksine Miccucci ve Nuzzo (2003)'ya göre, başkalarının sırtından geçinme davranışı aslında sosyal sermayenin negatif bir etkisi değil, sosyal sermayenin olmadığına işaret eden bir bulgudur.

Arneil, uzun süre devam eden grup üyeliğinden yararlanmanın, özellikle başkasının herhangi bir sermaye türüne ulaşmasını engellemeye başladığı anda, toplumsal düzeyde zamanla daha geniş eşitsizliklerin ortaya çıkmasını teşvik ettiğini ifade etmektedir. Zira bu durum, gruba üye olanla olmayan arasında sınırların çizilmesine neden olur ve sosyal uyum yoluyla gruba üye olanla olmayan arasında aynı gücü farklılaştırarak yeniden meydana getirir. Bu şekilde gruptan dışlanma, eşitsizliğin bir örneğidir (2006, s. 17).

Sonuç olarak, grup ya da örgüt üyeliği kişinin kendisine fayda sağlarken, üyeliği olmayanın dışlanması sınırlı bir dayanışmayı ortaya çıkarmaktadır. Sadece üyeler arasındaki kaynak transferlerinin sosyal sermayenin üretimini olumsuz etkileyebileceği, daha büyük kaynaklara erişimi kolaylaştıran köprü kuran ve birleştirici sosyal sermaye türlerinin kullanımını azaltacağı unutulmamalıdır.

2.1.4. Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Sosyal Sermaye

Sosyal sermaye ve toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkiyi ortaya koyma çabalarının oldukça yeni olduğu söylenebilir. Çünkü sosyal sermayeyi ilk kullananların ve betimleyenlerin bu konu üzerinde çok durmadıkları ve bu nedenle toplumsal cinsiyet körlüğü bakımından eleştirildikleri görülmektedir (O’Neill ve Gidengil, 2005; Field, 2008). Özellikle Bourdieu ve Coleman toplumsal cinsiyeti büyük ölçüde ihmal etmişlerdir.

Bourdieu (2001) ve Coleman’ın (1988) toplumsal cinsiyeti sosyal sermaye bağlamında ihmal etmelerinin altında Skeggs gibi toplumsal cinsiyeti kültürel sermayenin bir parçası gibi görme isteğinin yattığı söylenebilir. Skeggs (1997, s. 8-9)’e göre, “Sermayenin bizim hayatımızla olan sosyal bağlantıları, tarihsel olarak değerlerin ve belirli bir mekâna bağlı olmadan gerçekleşen çabaların sonucudur”. Skeggs toplumsal cinsiyeti, sınıfı ve ırkı birer sermaye olarak ele alamayacağımızı savunmaktadır. Bunların her birini sermayenin oluşması ve değer kazanması ile ilgili bağlantıları ortaya çıkarması yönüyle dikkate almak gerektiğini ifade etmektedir. Kadınlık ve erkekliğin kalıplaştırılmış ve değer kazandırılmış birer kültürel sermaye biçimi ve kaynağı olarak kullanıldığını, fakat toplumsal cinsiyet farklılaşmasına dayanan bağlantıların tamamen kültürel olmadığını savunmaktadır.

Putnam, diğer teorisyenlerden farklı olarak, toplumsal cinsiyetin sosyal sermayenin üretiminde ve gerilemesinde etkili olabileceğini belirtmiş, fakat çok ayrıntılı üzerinde

durmamıştır. Putnam, topluluk içinde olayları yapanların erkekler olmasına karşın, kadınların resmi olmayan bağlantılarının daha fazla olduğunu ileri sürmüştür. Putnam, bundan yola çıkarak kadınların erkeklere nazaran sosyal sermaye üretmede daha hevesli olduğunu ifade etmektedir (Putnam, 2000, s. 94-95).

Sosyal sermayenin ilk öncülerinin toplumsal cinsiyeti ihmal etmelerine karşın Lowndes (2005), sosyal sermayenin toplumsal cinsiyet açısından farklılaşmış bir anlayışla incelenmesi gerektiğini savunmaktadır. Çünkü Lowndes'e göre, kadının nerede ve nasıl sosyal sermayeyi ürettiği ve üretim sırasında ortaya çıkan kadına özgü niteliklerin ve farklılıkların bulunması gerekmektedir. Erkeklerin ve kadınların aynı seviyede sosyal sermayeye sahip olduklarını ifade etmek mantıksızdır. Çünkü kadınlar, sosyal sermayeyi resmi politik alanda kullanmamaktadırlar. Bunun yerine, kadınlar resmi olmayan aktiviteleri orta halli topluluklarda gerçekleştirmekte ve kendi ailesine ve toplumdaki diğer ailelere sağlık ve refah sağlayacak kaynakları ortaya çıkarmaya çalışmaktadırlar (2005, s. 230).

Ayrıca Lowndes, kadınların sosyal sermayelerini, onların toplum içindeki sosyalliklerinin sonucunda ortaya çıkan ağlarına dayandırmaktadır. Kadınların hem bakıcı rolleri hem de erkeklerin siyasi alanda öne geçmek için kadınların sosyal sermayelerini kullanma eğilimleri, kadınların resmîleşmiş siyasi aktivitelere katılımını sınırlandırmaktadır. Kadınların aktiviteleri ve talepleri ekonomik ve sosyal değişim için politik görünse de, kadınların sosyal sermayeleri güven ve paylaşımına dayanan, farklı yerel politikaları ve resmi olmayan topluluk bağlantılarını destekleyebilen bir yapıya sahiptir (2005, s. 228-234).

Toplumsal cinsiyet bakış açısı ile sosyal sermayeyi ele alan araştırmacılardan bir diğeri ise Leonard'dır. Leonard (2000)'a göre kadınların genellikle toplumsal cinsiyet açısından farklılaşmış kuruluşlara katılmaları ve cinsiyet açısından ayrılaşmamış kuruluşlara katıldıkları zaman da erkeklere göre farklı görevler üstlenmeleri onların sosyal sermaye üretimlerini etkileyebilmektedir. Kadınların erkeklerle aynı kuruluşlarda yer aldıklarında ortaya çıkan iş bölümü, hem sosyal hareketleri, hem de daha geleneksel kuruluşları toplumsal cinsiyet bakış açısı ile ele almanın gerekliliğini göstermektedir.

Kadınlar genellikle halka yönelik ve kuruluşun içindeki işleri üstlenirken, yüksek düzeyde müzakere etme, yönetim yükümlülükleri ve dışa dönük ilişkilerin kurulması sıklıkla erkeklere kalmaktadır (Lawson ve Barton, 1990' dan akt. Robertson, 2007, s. 36). Rollerdeki bu dağılım, kadınların toplumla ve diğer kuruluşlarla daha sağlam bağlar kurmasına vesile olurken, erkeklerin üstlendiği roller kamusal alanla köprü kurmayı sağladığından daha göze gelir ve değerli olmaktadır (Leonard, 2000, s. 120).

Toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü kadınların sosyal sermaye üretimlerini değersiz kılmaktadır ve kadınların birçok alanda var olan ağbağlara katılımı, eğitim gibi temel birçok alanda fırsat eşitliği yakalayamamalarından dolayı imkânsız hale gelebilmektedir. Bu nedenle sosyal sermaye kapsamlı bir biçimde toplumsal cinsiyet eşitsizliği kavramı içinde ortaya çıkmaktadır ki bu durum kadınların yaşadığı dezavantajları iletişim ve işbirliği ağları kurmaya çalıştıkları birçok alanda daha çok artırmaktadır. Kadınların, erkekler arasında ortaya çıkan güçlü güven ve karşılıklılık ağbağlarından mahrum kalması gibi (Burt,1998; Molyneaux, 2002; Mayoux, 2001; Neuhouser, 1995; Smith, 2000; Smith-Lovin ve McPherson, 1993). Sonuç olarak, toplumsal cinsiyet rollerinden ve eşitsizliklerinden dolayı farklı alanlarda fırsat eşitliği elde edemeyen kadınların sosyal sermaye üretimlerinde bazı farklılıkların olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

2.2. SOSYAL SERMAYE KATKI SAĞLAYAN ÇAĞDAŞ TEORİSYENLER

Bu çalışmada sosyal sermayenin bütünleşmiş görünümünün esas alınmasından dolayı mikro ve makro düzeyde sosyal sermayenin analiz edilmesine katkı sağlayan birçok teorisyenin çalışmalarına yer verilmiştir. Bourdieu, Lin ve Burt sosyal sermayenin daha çok mikro görünümü üzerinde dururken, Putnam ve Coleman daha çok sosyal sermayenin makro görünümü üzerinde durmaktadırlar.

2.2.1. Bourdieu: Birbirine Dönüşen Sermaye Çeşitleri

Sosyal sermaye, teorisyenler tarafından çok yoğun bir ilgi görmemiş olsa da (Portes, 1998; Field, 2008), sosyal sermayenin ilk sistematik analizini yapan Bourdieu'dür ⁷.

Bourdieu, sosyal sermayeyi şöyle tanımlamaktadır:

Toplumsal sermaye, bir bireyin ya da bir grubun, kalıcı bir ilişkiler ağına, az çok kurumlaşmış karşılıklı tanıma ve tanınmalara sahip olması sayesinde elde ettiği güncel ve potansiyel kaynakların toplamıdır, yani böylesi bir ağın harekete geçirmeye olanak sağladığı sermaye ve güçlerin toplamıdır (Bourdieu ve Wacquant, 2003, s.108).

Bourdieu tanımında “güncel ve potansiyel kaynakların toplanması” ifadesi yer almaktadır. Bu kaynaklar karşılıklı bilinme ve tanınmayı daha çok veya daha az kurumsallaşmış ilişkilerin sağlam ağbağ pozisyonları ile ilişkilendirmiştir (Bourdieu, 1986, s.248). Bourdieu, sosyal ağları ve bağlantıları değişimlerin, yükümlülüklerin ve ortak kimliklerin bir birikimi olarak kabul etmektedir. Bu birikimin devam etmesi sosyalliğe bağlıdır ve insanların ağlarını kullanma imkânını ve kabiliyetini gösteren sınırsız enerji ve zaman yatırımı anlamına gelmektedir. Bu birikimin ayrıca dışlayıcılık etkisi bulunmaktadır. Karşılıklı aşinalığın, tanınmanın ve grup üyeliğinin oluşturduğu ilişkiler, aktörlerin günlük deneyimleri aracılığıyla kasıtsız olarak zamanla inşa edilmektedir. Bu süreç hem grubun yeniden üretimini sağlarken, hem de grubun sınırını tekrar belirlemektedir. Diğer bir ifadeyle, bu süreç gruba üye olan ve üyelikte payına düşene ulaşma şansı olanların işine yaramaktadır ve bunları birbirlerine bağlamaktadır (1986, s. 250).

Bourdieu, sosyal sermayeyi araçsal olarak ele almaktadır. Aktörün gruba katılarak elde edebileceği kaynaklara ve bu kaynakların üretilmesi amacıyla önceden belirlenmiş sosyalliğin yapısı üzerinde durmaktadır. Burada esas olan grup üyeliğinin sağladığı

---

⁷ Bourdieu'nün ilk sosyal sermaye çalışmaları aslında kültürel sermaye çalışmalarının sonucudur. Bourdieu'nün başlangıçta sosyal sermayeyi kültürel sermayeye yapılan bir ilave ya da kültürel sermayenin bir boyutu olarak ele aldığı görülmektedir (Robbins, 2000, s. 36'dan akt. Field, 2008, s. 21). Bourdieu'nün sosyal sermaye üzerine olan düşüncelerinin temelinde sosyal hiyerarşi sorunu yatmaktadır. Bourdieu, Marksist sosyolojiden ciddi şekilde etkilenmiş ve ekonomik sermayeyi diğer sermaye çeşitlerinin üstünde görmüştür. Daha spesifik olarak, ekonomik sermayenin diğer sermaye çeşitleriyle bir araya geldiğinde eşitsizliği yaratan ve yeniden üreten yollarını ele almıştır. Çünkü Bourdieu'ye göre, eşitsizlik, sermayenin yeniden üretimi ile açıklanmalıdır ve sahip olunan tek sermaye ekonomik değildir (Field, 2008, s. 21).

kazançlar ve bunları mümkün kılan dayanışmadır. Ona göre sosyal sermaye iki bileşenden oluşmaktadır: aktörlerin sahip oldukları ve kuruluşlar aracılığıyla kaynaklara ulaşmayı talep ettiği sosyal ilişkilerin kendisi ve bu kaynakların miktarı ve kalitesi (Bourdieu, 1986, s.249).

Sosyal sermaye, sosyal yükümlülüklerden ya da bağlardan meydana gelmektedir. Bourdieu, sosyal sermayenin birinin bağlantılarının büyüklüğüne ve bu bağlantılardaki temasların yoğunluğuna ve hacmine bağlı olduğunu ifade etmektedir. Sosyal sermaye, tanımlanmış bir grubun üyelerinin paylaştığı sınırları belli, karşılıklı yükümlülükleri olan ve karşılıklı kabullenmenin olduğu kolektif bir varlıktır . Aynı zamanda Bourdieu, sosyal sermayeyi grup üyelerinin bir üretimi olarak kabul etmektedir. Sosyal sermaye karşılıklı değişimleri içermektedir. Bu değişimler karşılıklı tanınmayı ve sermayenin kolektif bir biçimde ortaya çıktığını onaylamak için sınırları güçlendirmektedir (Bourdieu, 1986, s. 249-53).

Bourdieu, sermayeyi “birikmiş emek ürünü” olarak gördüğünden, bağlantıların çalışmayı zorunlu kıldığını vurgulamıştır. İletişim ağları içerisinde var olan tek şey dayanışmadır. Çünkü bütün üyeler maddi ve sembolik kazanca önem vermektedirler. Oluşmuş bütün ilişkilerin kısa ya da uzun vadede doğrudan kullanılabilir sosyal ilişkilere dönüşmesi için hem bireysel hem de kolektif yatırımlara ihtiyaç vardır. Özellikle uzun vadede yatırım biçimlerinin etkili olabilmesi kişisel olarak yükümlülüklerin uzun süre yerine getirilmesine bağlıdır. Üyeler arasındaki bağlantılar yoluyla sermaye, referans olarak kullanılabilir. Bu açıdan sosyal sermaye üyelere itibar kazandıran kolektif bir değerdir (zengin ve elit grup üyelerinin oluşturduğu) ve üyeler ilişkilere yatırım yapmaya devam ettiği zaman sosyal sermaye devam etmekte ve desteklenmektedir (Bourdieu, 1986, s. 249-53). Bourdieu’ye göre, bağlantılar bireyler tarafından üstünlüklerini korumak için geliştirilmiştir ve bu anlamda örgütlü yaşam sadece bir hedefe ulaşmak için başvurulacak bir araçtır. Buna bağlı olarak, sosyal sermaye grupların bir niteliği ve hatta mükemmel bir şekilde kolektif etkileşim ürünü olarak görülebilir (Field, 2008, s. 27).

Bourdieu, sermayeyi, ekonomik sermaye, kültürel sermaye ve sosyal sermaye olmak üzere üçe ayırmakta ve bu sermaye çeşitlerinin birbirinin yerine kullanılamayacağını ancak bunların birbirlerine dönüşebileceğini ifade etmektedir (Field, 2008, s. 19). Ayrıca Bourdieu, yükümlülüklerden meydana gelen sosyal sermayenin uygun şartlar altında ekonomik sermayeye, eğitimin standart kalıpları tarafından kurumsallaştırılmış kültürel sermayenin de ekonomik sermayeye ve mülkiyet hakkı tarafından kurumsallaştırılmış ekonomik sermayenin de paraya dönüşebileceğini ifade etmektedir (1986, s. 243).

Daha önce de belirtildiği gibi Bourdieu'ya göre, sosyal sermayenin gelişmesi ve verimliliği bir sosyal gruba üyeliğe bağlıdır ki böyle bir grubun üyeleri sembolik ve güncel değişimler aracılığıyla grubun sınırlarını belirlemektedir. Grup içindeki bireysel pozisyonlar sadece sosyal sermayeye erişmeye bağlı değildir; aynı zamanda bu pozisyonların ekonomik ve kültürel sermayeyi biriktirme kabiliyetlerine de dayanmaktadır. Bu gruplar içinde yer alan bireyler, sosyal pozisyonlarını geliştirebilmek ve devam ettirebilmek için çabalamaktadır. Buna bağlı olarak çatışma, grup içindeki farklı gruplaşmalar arasında ortaya çıkmaktadır. Sosyal hayat, sosyal yapıdan kaynaklanan baskın sınırlamalar bağlamındaki pozisyonlar için devamlı bir çekişmedir. Sosyal sermayenin diğer sermaye çeşitlerine dönüştürülebildiği sırada, sosyal sermayenin dayanaklığı bireylerin yalnızca kendi kültürel ve ekonomik sermayelerini hareketlendirmelerine değil; aynı zamanda diğerlerinin de kültürel ve sosyal sermayelerini harekete geçirmelerine bağlıdır. Buna bağlı olarak, bu bireylerin yerel topluluklardaki konumundan dolayı bazı aktörler topluluğun bağ kuran sosyal sermayesinden, köprü kuran sosyal sermayesine geçişini içeren bir ilerlemeye öncülük etmeleri için daha iyi bir pozisyona getirilmektedir (1986, s. 241-58).

Bourdieu, sermayenin yalnızca ekonomik teori tarafından kabul edilen türüne bağlı kalmanın, diğer sermaye türlerinin etkisini göz ardı etme anlamına geleceğini ve bunun da sosyal dünyanın anlaşılmasını imkânsız hale getireceğini ifade etmektedir (1986, s. 422). İlk olarak kültürel sermaye çalışmalarına yönelen Bourdieu, sosyal sermaye düşüncesinin sosyal değerler ilkesini tanımlamanın tek yolu olduğunu belirtmektedir. Çünkü Bourdieu'ya göre, diğer gruplarla aynı ekonomik ve kültürel seviyede bulunan

bir grubun, sosyal sermayesini harekete geçirebilme kapasitesi ölçüsünde, oldukça eşitsiz kazançlar elde ettiği yerde sosyal değerler ilkesi görünmeye başlar. Bu durumda sosyal sermaye, eşitsizliği üreten bir işleve sahiptir, ancak bunu, bağlı olduğu ekonomik ve kültürel sermayeden kısmen bağımsız olarak yapmaktadır (Field, 2008, s. 22).

Bourdieu'ye göre kültürel sermaye, habitus aracılığıyla çocukluk döneminde öğrenilmektedir. Habitus, karar verme sürecinde bireyin farkında olmadan kullandığı bir yoldur; çocukluk döneminde aileden öğrenilir ve içselleştirilir (Bourdieu, 1980). Bourdieu'nun bu bakış açısı yapıyı temsilin üstünde gördüğü için eleştirilmektedir. Bununla birlikte, Bourdieu'nün sermaye kavramı ve "habitus" u tarihte yer alan birinin hayatındaki değişimleri ve aynı aile içinde büyüyen çocukların hayatlarındaki farklılıkları açıklayamadığı için eleştirilmektedir (Tolonen, 2005, s. 346).

Bourdieu'nün sosyal sermayeye olan katkısının inkâr edilmeyeceği görülmektedir. Kısaca özetlemek gerekirse, Bourdieu'nün sosyal sermaye teorisi bazı grupların kendi özel çıkarları için bağlantılarını kullanması anlamına gelmektedir ve bu anlamda sosyal sermaye kolektif bir değerdir. Sosyal sermaye kavramını kullanmasındaki amaç, bu sosyal bağlantıların bir yatırım stratejisi işlevi gördüğünü vurgulamak ve sosyal bağlantıları daha anlaşılır hale getirmektir. Özellikle, kurumsallaşmış sosyal sermayeyi kullanan insanların bunları kötü kullanma ihtimalini hesaba katmıştır. Bourdieu'nun sosyal sermaye görüşünde kolektif aktörlere çok az yer vardır; bağlantılar bireyler tarafından üstünlüklerini korumak için geliştirilmiştir ve bu anlamda örgütlü yaşam sadece bir hedefe ulaşmak için başvurulmuş bir araçtır. Son olarak, sosyal sermaye grupların bir niteliği ve hatta mükemmel bir şekilde kolektif etkileşim ürünü olarak da görülebilir.

2.2.2. Coleman: Rasyonel Tercih Kuramı ve Beşeri Sermaye

Coleman'ın teorisini oluştururken Bourdieu'den ziyade Loury'nin fikirlerinden etkilendiği görülmektedir. Loury farklı ırksal gruplara mensup aktörler arasındaki gelir farklılıklarının belirleyicilerini incelemiş ve bu farklılıkların temelinde sosyal sermayenin olduğuna dikkat çekmiştir. Özellikle sosyal bağlantılar yoluyla fırsatları

elde etmenin bu farklılıklarda etkili olduğunu vurgulamış, fakat sosyal sermaye kavramı üzerinde ayrıntılı olarak durmamıştır (Şan ve Şimşek, 2011, s. 94). Coleman Loury'nin katkısını dikkate almakla beraber, sosyal sermayenin daha açık bir tanımını vermektedir. Coleman'a göre, sosyal sermaye insanlar arasındaki ilişkiler sonucunda üretilen sermaye biçimidir (Easther, 1997, s. 57).

Eğitim üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan Coleman, Bourdieu'den farklı olarak sosyal sermayeyi ele alsa da, Bourdieu gibi sosyal eşitsizlik üzerinde durmuş, özellikle eğitim alanındaki karşılaştırmalar (örneğin, devlet okulu ile özel okul arasındaki başarı karşılaştırması) yoluyla sosyal eşitsizliği ortaya koymaya çalışmıştır. Coleman'a göre, sosyal sermaye sadece güçlülerin fayda sağladıkları bir şey değildir, aksine toplumdaki diğer dezavantajlı gruplara da yarar sağlayabilir (Field, 2008, s. 28). Coleman, insanlar arasındaki ilişkilerin, aktörler arasındaki yükümlülük ve beklentilerin oluşmasına katkı sağladığını, toplumda sadakati ve dürüstlüğü meydana getirdiğini, bilgi kanallarını açtığını, başıboş davrananlara yaptırımlar uygulayarak ve belirli davranışları onaylayarak sosyal sermaye kaynaklarını oluşturduğunu dile getirmektedir (Coleman, 1988, s. 98-104).

Sosyal sermayeyi rasyonel tercih kuramı (bireyin kendi çıkarına hizmet eden şeyleri başkalarını düşünmeden otomatik olarak yaptığını savunan kuram) içine oturtan Coleman, sosyal sermayeyi insanların nasıl bir arada çalışmayı başarabildiğini açıklayan bir araç olarak görmektedir. Coleman, aktörlerin kendi çıkarlarının devamını sağlamak için gerektiğinde çıkarlarına uyduğu için işbirliği yapabileceğini vurgulamıştır. Coleman'a göre, sosyal sermaye, aktörlerin bilerek tercih ettikleri ve yatırım yaptıkları bir değer olarak değil de, faaliyetlerin diğer hedefleriyle uğraşırken beklenemeyen bir sonuç olarak ortaya çıkmaktadır (Field, 2008, s. 31-35).

Coleman'a göre, herhangi bir yapısal görünüşün bir sermaye olup olmadığı özel aktivitelerle uğraşan fertler için bir işlev yerine getirmesine bağlıdır. Bundan dolayı, sosyal sermaye bütün fertler veya aktiviteler için karşılanabilir değildir. Sosyal sermaye, ilişkiler sonucunda elde edilmiş gerçek veya potansiyel kaynaklardır. Coleman, sosyal eylem şemasında; aktörlerin sosyal bağlantıları sayesinde, çıkarları olan kaynaklar

üzerinde nasıl kontrol kurmayı denedikleri ve en az bazı kısımları başka aktörler tarafından kontrol altında tutulan olaylarla nasıl ilgilendiklerini betimlemeye çalışmaktadır. Buna bağlı olarak aktörler bir olayın sonucunda kendi çıkarlarını elde etmek için kaynakları değiştirmek ve transfer etmekle uğraşırlar. Bu sosyal ilişkiler sosyal sermayenin esasını oluşturan birbirinden ayrı aktörlerin hareketlerini kolaylaştıran önemli bir fonksiyon icra etmektedir (Coleman, 1990, s. 302).

Bourdieu'den farklı olarak sosyal sermayeyi sadece aktörler arası sunulan bir şey olarak görmeyen Coleman, sosyal sermayenin sosyal yapılarda gömülü olduğunu belirtmektedir. Çünkü sosyal sermaye, aktörler arasındaki ilişkilerin yapısına özgüdür. Coleman buna bağlı olarak sosyal sermayeyi fonksiyonel olarak şu şekilde tanımlamaktadır:

Benzer iki unsuru olan farklı varlıkların türleri: bunlar hepsi sosyal yapının bazı görünümünü içerirler ve ister bireysel ister toplu bir biçimde aktörlerin yapı içindeki belirli hareketlerini kolaylaştırırlar (Coleman, 1988, s. 98).

Coleman, belirli türde sosyal yapıların bireylerin davranış tercihlerini diğerlerinden daha fazla kolaylaştıracağını vurgulamaktadır ve özellikle sosyal sermayenin asıl kaynağı olarak aileyi görmektedir. Zira Coleman'ın sosyal sermaye betimlemeleri çocuğun veya gencin bilişsel ve sosyal gelişimi açısından taşıdığı değerle ortaya çıkmaktadır. Coleman, toplumdaki bazı kurumların sosyal sermayeye diğerlerinden daha fazla önem verdiğini belirterek, özel anlamda ailenin (ilk sosyalleşmenin başladığı yer olması ve sosyal kontrol kurmasından dolayı) ve genel anlamda akrabalığın toplumun kilit taşı temsil ettiğini ifade etmektedir. Dini kurumları iletişim ağlarının kapanmasını destekleyen yapısı ile ele almaktadır (Field, 2008, s. 36-7). Coleman, ailelerde ve topluluklarda var olan sosyal sermayenin yeni neslin beşeri sermayesinin oluşmasında önemli bir rol oynadığını ifade etmektedir (1988, s. 98).

Coleman, kamusal mal ile özel mal arasında yapılan ayırımı kullanarak sosyal sermayenin kolektif eylem sorununu açıklamaya çalışmaktadır. Genellikle mülkiyeti ve getirdiği kazancı bireyler tarafından kontrol edilebilen beşeri ve fiziksel sermayeden farklı olarak, Coleman sosyal sermayeyi yapının bütün parçaları tarafından

kullanılabilecek mükemmel bir kamusal mal olarak görmektedir (Coleman, 1988, s. 116).

Bağ kuran sosyal sermaye üzerinde duran Coleman'a göre, sosyal sermayenin üretiminde dört faktör rol oynamaktadır. Bu faktörlerin birincisi, ağların kapalılığıdır. Ağların kapalılığı bir grup içerisindeki üyeler birbirlerini tanıdıklarında ve etkileşime geçtiklerinde ortaya çıkan bir durumdur. Bütünleşme tarafından karakterize edilen kapalılık, grubun üyeleri arasında ortak norm ve yaptırımların kabulüne neden olmaktadır. Ağların kapalılığı güvenin hüküm sürdüğü bir ortamın oluşumuna fırsat tanırken, bilgi paylaşımını da kolaylaştırmaktadır. (Easther, 1997, s. 163). Bununla birlikte, aktörlerin farklı iletişim ağları arasında görülen kapalılık; denge ve paylaşılan ideolojiler yüzünden ortaya çıkmaktadır (1994, s. 104-8). Coleman kapamayı, farklı aktörler ve kurumlar arasındaki ilişkileri karşılıklı destekleyen bir oluşum olarak tanımlarken, kapamanın sadece yükümlülüklerin altından kalkmak için kullanılmadığını, aynı zamanda yaptırımlar yüklemeyi sağlayan bir gereklilik olduğunu ifade etmiştir (1990, s. 334).

Coleman'ın sosyal sermaye üretiminde etkili olduğunu düşündüğü ikinci bir faktör de ideolojilerdir. Aktörün sahip olduğu dünya bakış açısı ve değerleri sosyal sermaye üretimi ve paylaşımı üzerinde etkiye sahiptir. Paylaşma, yardım etme, yükümlülükleri yerine getirme gibi davranışların gösterilmesinde ideolojik mesajlar önem arz etmektedir. Örneğin, fedakârlık motifleri taşıyan dini ideolojiler, aktörün toplumsal çıkarları kendi çıkarlarından üstün görmesine neden olurken, sosyal sermaye üretimi noktasında olumlu sonuçlara neden olabilmektedir. Sosyal ilişkileri dikkate almayan bireyci ideolojiler, sosyal sermayenin üretimini sadece kendi çıkarı için kullanarak, sosyal sermaye üretimini sınırlayabilmektedirler (Uğuz, 2010, s. 139).

İdeolojiler gibi sosyal sermaye üretiminde hem olumlu hem de olumsuz etkisi olan diğer bir faktör de refahtır. Zira refah, insanların birbirine olan bağlılığını azaltmakla birlikte ağ oluşturma gereksinimlerini de ortadan kaldırmaktadır (Uğuz, 2010, s. 139). Diğer yandan, refah seviyesinin yüksekliği, bağımlı durumda olan aktörlerin

kaynaklara daha fazla ulaşması için birden çok kaynaktan istifade edebilme şansı doğurabilir.

Sosyal sermaye üretimini etkileyen diğer bir faktör de sosyal yapının istikrarıdır. Sosyal sermaye üretimi ağlar üzerinde bulunan bireyler arasındaki ilişki sonucunda ortaya çıktığı için, bu düzen ya da yapı üzerindeki herhangi bir değişiklik ya da kararsızlık durumunda, örneğin ilişkilerdeki bozulma, sosyal sermaye üretimini olumsuz etkileyebilir. Aktörün içinde yer aldığı sosyal çevreyi değiştirmesi, sahip olduğu ağları kaybetmesine neden olabileceği ve ilişki içinde olunan insan sayısını azaltabileceğinden sosyal sermaye üretimini olumsuz etkilenebilir (Uğuz, 2010, s. 139).

Coleman, sosyal sermaye ile birlikte beşeri sermaye üzerinde de durmaktadır. Beşeri sermayenin gelişimine katkısı açısından sosyal sermayeyi ele alan Coleman'ın açıkladığı üzere, beşeri sermaye aktörün kendisinden kaynaklanan değişiklikler sonucunda ortaya çıkmakta ve aktöre yeni yollardan hareket edebileceği, bireysel değerini artıran yetenekler ve beceriler kazandırmaktadır (2000, s. 22). Coleman'a göre sosyal sermaye (aile desteği şeklinde) beşeri sermayeyi oluşturmaktadır ve bu Bourdieu' nun kültürel sermaye olarak adlandırdığı kavramla eşdeğerdir (Tolonen, 2005, s. 346). Aktörler arası ilişkileri kapsayan sosyal sermaye ise, kolektif hareketler aracılığıyla ortaya çıkan insanların yeteneklerinin anlaşılması için bir yol sunmaktadır (Robertson, 2007, s. 59).

Sosyal sermayeyi, sosyal yapıların kökenleri ile ilişkilendirme çabası, sosyal sermayeyi sadece ayrıcalıkların aracı olarak görmemesi, aynı zamanda dezavantajlı gruplar için de bir değer taşıyabileceğini göstermesi ve sosyal iletişim ağlarının çalışma biçimlerine olan ilgisi Coleman'ın teorisinin güçlü yönlerini oluşturmaktadır (Field, 2008, s. 40). Bununla birlikte Coleman'ın çalışması, büyük ölçüde bireyci, hesapçı bir insan modelini rasyonel tercih kuramı ile paylaştığı için eleştirilmektedir (Field, 2008, s. 202). Kendi çıkarlarını başkasının zararına olma pahasına takip eden rasyonel tercih kuramına göre bireylerin ortak hareketi sadece kişisel tercihlerini gerçekleştirmenin en iyi yolu olarak gördükleri zaman benimsedikleri fikri oldukça tartışmalı bir konudur.

2.2.3. Putnam'ın Ağbağ-Üyelik Kuramı

Sosyal sermaye kavramını çoğunlukla siyaset bilimindeki sosyolojik kullanımdan alan, fakat politika ile ilgilenmediği ve siyasi kurumların etkisini dikkate almadığı için eleştirilen (Siisiainen, 2000; Fied, 2008) Putnam, daha çok sivil toplum kuruluşlarının bölgesel kalkınmaya nasıl bir katkı sağladığı üzerinde durmuştur. Putnam'ın sosyal sermaye teorisini önemli kılan, Tocqueville'nin çokça demokratik toplumların gelişimi ve ayakta durabilmesi için üzerinde durduğu dernek yaşamına katılımın azalmaya başladığı ile ilgili fikirleridir (Putnam, 1993, s. 89-90).

Putnam (2000)'e göre;

Sosyal sermaye teorisinin ana fikri, sosyal iletişim ağlarının bir değeri olduğudur... Sosyal bağlar bireylerin ve grupların verimliliğini etkilemektedir. Sosyal sermaye, bireyler arasındaki sosyal ağlar ile karşılıklılık ve güvenilirliğin normları gibi bağlantılardan ortaya çıkmaktadır (2000, s. 18-19).

Putnam'ın sosyal sermaye teorisi ağlar, katılım, güven ve karşılıklılık gibi normlara dayanmaktadır ki bunlar katılımcıların aynı amaçlar için etkili bir biçimde beraber hareket etmelerini sağlamaktadır. Bunlardan yapısal sosyal sermayeyi oluşturan ağlar sosyal sermayenin en önemli unsuru olarak kabul edilmektedirler (Gerni, 2013, s. 21). Sosyal sermaye sosyal ilişkilerden oluşurken, sosyal ilişkiler de sosyal ağları oluşturur. Sosyal ağların nitelikleri (açıklık- kapalılık, yoğunluk- seyreklik, yatay- dikey gibi) sosyal sermaye üretiminde çok önemli görülmektedir. Zira sosyal ağların bu nitelikleri sosyal sermayenin büyüklüğünü, kullanılabilirliğini ve değerini artırmaktadır.

Güven bir aktörün, grubun ya da örgütün diğer aktör, grup ve örgütlere karşı olumlu ve iyimser düşüncelerini ifade etmek için kullanılmaktadır. Taraflar arasında işbirliğini ve dayanışmayı artıran güven, sivil toplum kuruluşlarına da katılımın artmasıyla ölçülmektedir. Putnam'e göre bir kuruluşta güven düzeyi ne kadar fazla ise o kuruluşta katılım o kadar çok olacaktır. Diğer bir ifadeyle Putnam (2000, s. 162)'e göre katılım,

güven sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda güven, sosyal sermayenin varlığını gösteren en önemli unsurlardan biri olarak kabul edilmektedir.

Putnam'ın sivil toplum kuruluşlarının sosyal sermaye üretimini etkilediğini düşündüğü normlar sosyal hayatta bireylerin, grupların ve örgütlerin nasıl davranmaları gerektiğini ortaya koyan ve toplum içinde müeyyidelerle güçlendirilen, toplumsal hayatı düzenleyen kurallar bütünüdür. Özellikle örgütsel yapılarda bireysel çikardan ziyade toplumsal faydayı esas alan normlar, aktörler arası yükümlülüklerin yerine getirilmesini esas alır. Normlar, karşılıklı yükümlülüklerin yerine getirilmesinde sosyal sermayenin en önemli unsuru olan güvenin oluşmasını sağlar. İnsanların yardımseverliği, güvenilirliği ve dürüstlüğü normların etkisiyle ortaya çıkmaktadır (Gerni, 2013, s.18).

Normlar eylemlerin nasıl gerçekleştirileceğini belirleyerek toplumsal hayatın devam ettirilmesine ve sosyal sermaye oluşumlarına katkı sağlamaktadırlar. Normlar ve değerler sosyal sermayenin bilişsel temelini oluşturmakta ve davranışlara yön vermektedirler. Örneğin, bu çalışmada esas alınan kavramlardan biri olan karşılıklılık normu sosyal sermayenin maddi kaynaklara ulaşma sürecinde önem kazanmaktadır. Kişisel çıkarları için mücadele eden birey karşılığını görebileceği ilişkiler geliştirmekte ve ağılar kurmaktadır (Leonard, 2004, s. 934). Putnam, sosyal sermaye açısından zengin alanlarda bulunan karşılıklılık ilişkilerinin sosyal, ekonomik ve siyasi ilişkileri bir araya getirip âdeta aralarında köprü kuran bir bağ olduğunu ifade etmektedir. Bu ilişkiler başlangıçta güven esaslı değildir; sonuçta ise bireylerin itimat edilir olmasına dayanmaktadır (Putnam, 2000).

Diğer bir ifade ile sosyal sermayenin varlığını sivil toplum kuruluşlarındaki ağılara, güvene, katılıma ve işbirliğine dayandıran Putnam, sivil toplum kuruluşlarında üretilen sosyal sermayenin pozitif sonuçları üzerinde durmaktadır. Çünkü sivil toplum kuruluşlarının ana düşüncesi, toplumun yaşadığı sorunlara çözüm bulmak, toplumda dışlanmış sosyal gruplara sosyal hizmetler sunmak ve onların durumlarını iyileştirerek toplumu bir bütün olarak kalkındırmaktır. Bu kuruluşlar aynı zamanda, ekonomik, sosyal ve politik açıdan marjinalleştirilmiş gruplara politik süreçlerde yer alma,

ekonomik kaynaklardan istifade edebilme ve kalkınma sürecine katılma şansı tanımaktadırlar.

Putnam, bir toplumdaki sosyal sermayenin varlığını ve devamını sivil topluma katılım oranlarını esas alarak açıklamaktadır ki buradaki katılım ve süreçler siyasi katılımın da ilk deneyimlendiği yerlerdir (1993, s. 35-42). Putnam, sosyal sermaye kavramını sivil toplum kuruluşları üzerinden yola çıkarak detaylandırmaktadır. Özellikle yüz yüze etkileşimin olduğu, sosyal bölünmeler arasında köprü kuran ve daha çok yatay yapıların bulunduğu kuruluşlara üyeliğin, üyeler arasında güven ve işbirliği oluşturduğunu belirtmektedir.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, Putnam insanların sadece tanışık oldukları, farklı ve küçük gruplardan daha ziyade; insanları bir araya getiren ikincil kuruluşları ve bunlara üyelikleri daha önemli bulmaktadır (Putnam, 1993, s. 114). Putnam'e göre normlar, ağlar ve değerler kolektif hareketin ortaya çıkmasını kolaylaştırması nedeniyle toplumsal verimliliği artırır (Putnam, 2000, s. 19). Coleman ve Bourdieu, sosyal sermayeyi bireylere ve gruplara mal ve hizmet akışını sağlayan bir araç olarak ele alırken, Putnam, sosyal sermaye kavramını kolektif malların üretimi ile ilişkilendirmektedir (Foley ve Edwards, 1999, s. 142). Putnam'e göre, sosyal sermayenin kolektif harekete birçok katkısı bulunmaktadır. Bu katkılar; ayrılanların neden olduğu kaybı azaltmak, karşılıklılık normlarını beslemek, bilgi akışını kolaylaştırmak, işbirliği çalışmalarının geçmişte kalan başarılarını somutlaştırmak ve ileride yapılacak işbirliği çalışmaları için bir model sunmak şeklinde sıralanabilir (1993, s. 173).

Putnam'e (1993, s.175) göre içsel olarak "sivil toplum kuruluşları üyelerine işbirliği, dayanışma, kamu yararı, vatanseverlik ve katılım fikirlerini aşılarken; işbirliği içinde çalışmayı, kolektif bir biçimde hareket etmeyi ve katılımcı demokrasinin iyi işlemesi için önemli olan yetenekleri kazandırmaktadırlar". Sivil toplum kuruluşları vatandaşlar için birer demokrasi okulu gibi işlev görmektedir. Ayrıca bu kuruluşlar üyelerinin siyasi sistemle bağlantısını kurarak, bilgi akışını ve isteklerin dile getirilmesini sağlamaktadır. Böylelikle sivil toplum kuruluşlarına katılım toplumun genelinde çıkarların bir araya

getirilmesini sağlayarak dışa dönük bir rol oynamaktadır. Sivil toplum kuruluşlarının ağbağ yoğunluğu, etkin bir sosyal işbirliğine katkıda bulunmakta ve bu işbirliğini somutlaştırmaktadır (Putnam, 1993, s. 89- 90).

Sosyal sermayenin yapısal unsurları ile aktörlerin tutumları arasındaki ilişkiyi açıklamak için Putnam, sivil katılım ve genelleştirilmiş karşılıklılık normu arasındaki etkileşimi öncelikle ele almaktadır. Putnam, karşılıklılık normunun kişisel çıkarları ve dayanışmayı bağdaştırdığını ve bu normun sivil katılım gibi sosyal etkileşimlerin yoğun olduğu ağlar üzerinde yer aldığını savunmaktadır. Aynı zamanda karşılıklılık normu, sivil katılım ağları ile birlikte genelleştirilmiş güveni oluşturmaktadır. Putnam, insanların kişisel etkileşimleri sayesinde diğer insanların güvenilir olup olmadıklarını anladıklarını belirtmektedir (1993, s. 172).

Putnam, özellikle insanların sivil toplum kuruluşlarına katılarak insanların güvenilirlikleri hakkında bilgi edindiklerini ifade etmekle birlikte, insanlar arası farklılıklara daha iyi uyum sağladıklarını ve bunun sonucunda işbirliği içinde çalışma isteğinin arttığını savunmaktadır. Putnam içinde yerel kuruluşların, spor kulüplerinin ve kitle tabanlı partilerin bulunduğu sosyal organizasyonlara katılımın sosyal sermaye üretimini destekleyeceğini öne sürmektedir. Putnam, bu tarz kuruluşlara katılımın sadece yeterli olmadığını, aynı zamanda aktörlerin aktif katılımcı olmaları gerektiğini savunmaktadır ve ancak aktif bir katılım sonucunda yüz yüze ilişkilerin güveni ve işbirliğini ortaya çıkardığını düşünmektedir (1993, s. 173).

Putnam, kuruluşlara katılım biçimleri açısından nesiller arası farklılıkların mevcut olduğunu ifade etmektedir. Yeni nesillerin kuruluşlara katılımını ve bakış açısını son derece kişisel bulan Putnam, yeni neslin belirli bir yaşa geldiğinde kişisel yararını ve şahsi teşebbüslerini müşterek toplumsal sorunların üstünde gördüğünü belirtmektedir. Putnam, yeni nesil için kişisel ve özel olanın, toplumsal ve kolektif olanın üstünde yer almaya başladığını savunmaktadır (2000, s. 259).

Putnam (2000), kadınların çalışma hayatına girmesinin sivil topluma katılım oranlarının düşmesine neden olduğunu ifade etmektedir. Hâlbuki Putnam, kadınların katıldıkları

kuruluş türlerini dikkate almadığı için bu sonuca ulaşmıştır. İngiltere’de 1973- 1990 yılları arasındaki sivil toplum kuruluşlarına katılım incelendiğinde erkek oranlarının çok düştüğü, fakat bu durumun aksine kadın oranlarının arttığı görülmektedir (Lowndes, 2005).

Sonuç olarak, sosyal sermayeyi sosyal organizasyonların niteliklerini sayarak tanımlayan Putnam, sosyal sermayenin daha çok pozitif taraflarına değinmiş ve sosyal sermayenin topluluklara, uluslara ve diğer kolektif birimlere sunduğu faydaları ortaya koymaya çalışmıştır. Bununla birlikte, Putnam sosyal sermaye üretimine hangi grupların hangi ölçülerde katıldığını ortaya koymadığı (Cohen, 1999; Young, 2000; Phillips, 2002), toplumsal cinsiyet farklılaşmalarına ve sorunlarına yeterince değinmediği (O’Neill ve Gidengil; Arneil, 2005) ve sivil toplumla devlet arasındaki ilişkiyi yeterince açıklayamadığı için eleştirilmektedir (Young, 2000).

2.2.4. Lin’in Yapı-Eylem Kuramı ve Örgütsel Sosyal Sermaye Analizi

Lin (2009) kaynaklara erişmeyi ve kullanmayı teorisinin merkezine almaktadır. Genel olarak sosyal sermaye teorisini makro, mezo ve mikro düzeyde farklı önermelere ve varsayımlara dayandırarak açıklamaktadır. Lin’e göre, aktör ne kadar büyük bir sosyal sermayeye sahipse ağlardan o kadar büyük bir geri dönüşüm sağlamaktadır. Temaslar genelde benzer özelliğe sahip insanlar arasında gerçekleşmektedir. Aktörler, kaynakların devamını ve yeni kazanımlarını sürdürmek için amaçsal eylemler tarafından motive edilmişlerdir. Eylemlerin başarısı sosyal sermaye ile ilişkilidir. Yapısal olarak aktör için ağlar üzerine yerleşmiş kaynaklar sosyal sermayenin kendisidir. Sosyal ağlar üzerinde doğrudan ya da dolaylı olarak bulunan aktör, farklı türden birçok kaynağın transferine aracı olmaktadır (Lin, 2009).

Lin’e göre, sosyal ağlar içine gömülü kaynakların neden eylemlerin getirilerini artırdığına dair dört açıklama sunulabilir. İlk olarak, bilginin akışı kolaylaşmaktadır. İkincisi, bu sosyal bağlar kuruluşlara (örneğin, karar vermede etkili olan organizasyonun sorumlularına ve yöneticilerine) etki etmektedir. Bazı sosyal bağlar, içinde buldukları stratejik konum ve pozisyondan dolayı karar alma üzerinde çok

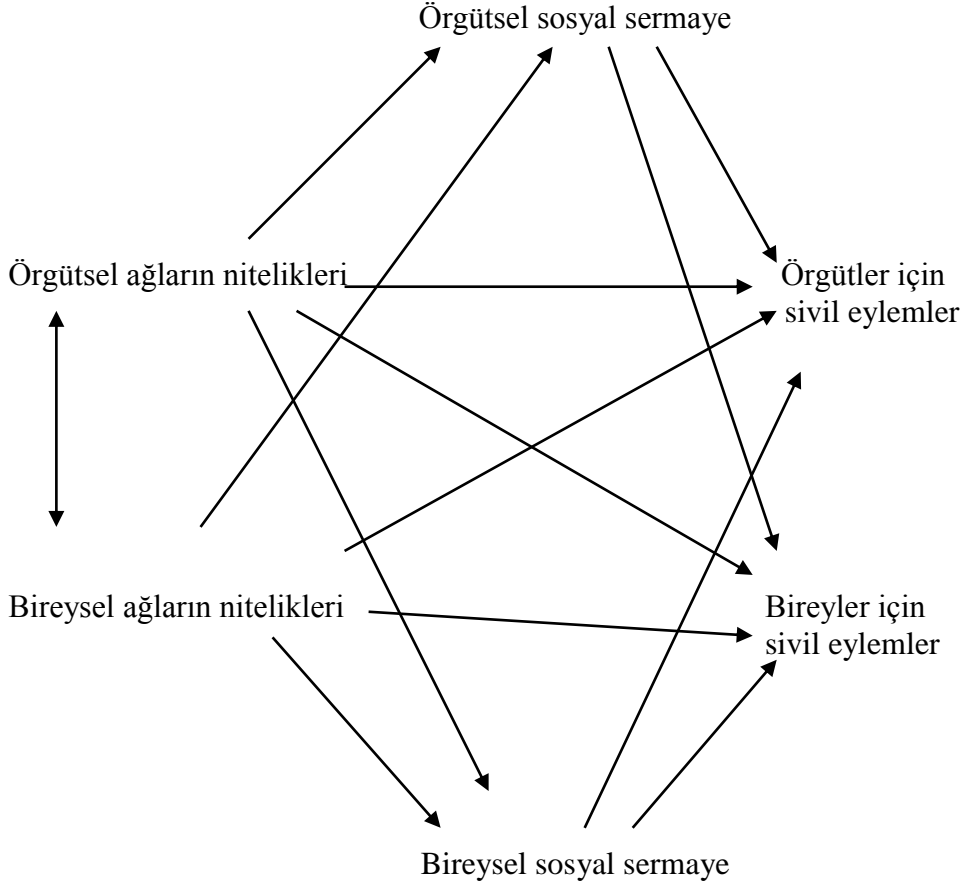
değerli kaynakların ve daha büyük bir gücün etkili olmasına sebep olmaktadır. Üçüncüsü, şahıs için sosyal bağlar ve bu bağlar tarafından kabul gören ilişkiler, organizasyon ve acentelere bakan yönüyle şahsa sosyal kredi ve referanslar sağlayabilir. Bu sosyal kredi, aktörün sosyal ağlar ve ilişkiler sonucunda kaynaklara ulaşmasını sağlamakta ve organizasyonlara aktör hakkında bilgi vermektedir. Sonuç olarak, sosyal ilişkilerin; kimliği ve tanınmayı desteklemesi beklenmektedir. Bir aktörün değerinin gerek kişisel düzeyde gerekse de aynı kaynakları kullanan ve benzer çıkarları paylaşan bir grup üyesi olarak anlaşılması sadece duygusal destek sağlamamakta; aynı zamanda aktörün belli kaynakları talep etmesinin insanlar tarafından kabul görmesini de sağlamaktadır (Lin, 2009, s. 20).

Lin (1982), aktörün kullanım ve erişim sağlayabileceği iki tip kaynaktan bahsetmektedir; kişisel kaynaklar ve sosyal kaynaklar. Kişisel kaynaklar, aktörün kendi sahip olduğu kaynaklardır ve sembolik malları (diplomalar, dereceler) içerdiği gibi maddi malları da içerebilir. Sosyal kaynaklar ise aktörün sosyal temasları sonucunda elde ettiği kaynaklardır. Aktörün bağlantılarının derinliği ve çeşitliliğine bağlı olarak, aktörler farklı sosyal kaynaklara sahiptirler.

Buna bağlı olarak geri dönüşümün ve kazancın hangi seviyede elde edildiğine ilişkin de iki bakış açısı ortaya çıkmaktadır. Burada dayanak noktası, söz konusu geri dönüşümü ve kazancı aktörün mü yoksa grubun mu elde ettiğidir. İlk bakış açısı, aktör tarafından sosyal sermayenin kullanımına odaklanmaktadır. Bu bakış açısına göre bireyin yardımcı eylemler sonucunda geri dönüşümleri nasıl elde ettiği, sosyal ağlar içine gömülü sosyal kaynaklara nasıl ulaştığı ve bunları nasıl kullandığı (örneğin daha iyi bir iş bulma) ve anlamlı eylemler sonucunda elde edilen kazançları nasıl sürdürdüğü sosyal sermayenin tespiti için önem taşımaktadır. Diğer bakış açısı ise grup içinde üretilen sosyal sermaye üzerinde durmaktadır. Belirli gruplar sosyal sermayeyi kolektif bir değer olarak nasıl geliştirir? Daha az veya daha çok nasıl devam ettirir? Bu tarz kolektif bir değer grup üyelerinin yaşama şanslarını artırır mı? Bourdieu ve Coleman bu soruları (özel mi yoksa kişisel mi tartışmaları) oldukça geniş bir biçimde tartışmışlardır. Putnam'ın deneysel çalışması ise bu konu ile ilgili örnek niteliğindedir. Bu perspektifin ana ilgi

alanı sosyal varlığın üretim süreçlerini, unsurlarını ve devamını tespit etmektir (Lin, 2009, s. 22).

Şekil-3. Sivil Toplum Kuruluşlarının Sosyal Sermaye Üretim Süreci

Kaynak: Son ve Lin (2006, s. 335)

Sivil toplum kuruluşlarını bir sosyal ağ olarak ele alan Lin (2007), bu ağlar üzerinde kaynaklara erişimin iki faktöre dayandığını ifade etmektedir: bulunulan pozisyonun gücü (sosyo- ekonomik pozisyonlar) ve zayıf bağların kuvveti. Kaynaklara erişim sürecinde ağların niteliklerini (açık ağlar ve zayıf bağlar), erişilebilecek kaynakları, elde edilen neticeleri çok önemli bulan Lin (2007), yoğun ağları ve karşılıklılık ilişkilerinin bir ağda daima neticeye ulaşmak için gerekli nitelikler olmadığını vurgulamaktadır. Çünkü Lin'e göre, seyrek ve açık ağlar daha çeşitli ve zengin kaynaklara erişimi sağlamaktadır. Yoğun ve kapalı ağlar üzerinde anlamlı eylemlerin (bağ kuran sosyal sermaye) gerçekleştiğini ve bu eylemlerin amaçlarının; yaşama standardını ve huzuru korumaya yönelik olduğunu belirten Lin (2007), gruba uyumun ve dayanışmanın bu

ağlar üzerinde artırılabilirliğini ifade etmektedir. Diğer yandan, açık ve seyrek ağlar üzerinde araçsal eylemler (köprü kuran sosyal sermaye) bireylere, gruba ve topluluklara yeni kaynaklara erişim şansı verdiği için önemli görülmektedir (Lin, 2007, s. 60; Son ve Lin, 2006, s. 334).

Lin, kuruluşun içinde bireysel düzeyde üretilen sosyal sermaye ile kuruluşun dışında üretilen örgütsel sosyal sermayeyi ölçmek için mikro ve makro analizlerin birbirleri ile uyum içinde gerçekleştirilebileceğini ifade etmektedir. Lin, kuruluş içindeki üyeler arasında oluşan sosyal sermayeyi “kolektif içsel sosyal sermaye” olarak adlandırmaktadır ve mikro düzeyde ortaya çıkan bu sosyal sermaye her iki eylem türünü (anlamli ve araçsal) kapsamaktadır. İçsel sosyal sermayenin verimliliği üyeler arasındaki ilişkilerin yoğunluğuna (bağlayıcı ve bağ kuran sosyal sermayenin kullanıldığını gösterir) bağlıdır ve bu durum anlamli amaçların veya dayanışmanın ortaya çıkması ve grup birlikteliğine uyum için gereklidir (Lin, 2007, s. 62-3).

Kuruluşların amaçlı eylemleri ve köprü kuran sosyal sermayeyi kullanarak oluşturdukları “dışsal sosyal sermaye” kolektif bağlantıları kapsamaktadır. Kuruluşun diğer kuruluşlarla, gruplarla veya bireylerle kurduğu temaslar dışsal sermaye için önem taşımaktadır. Kuruluş içinde veya dışında oluşan her iki tür sosyal sermayede kaynaklara erişim sağlayan bireysel ya da kolektif kapasitenin ve kaynakların kullanımını sağlayan eylemler çok önemlidir (Lin, 2007, s. 62-5).

Lin'e göre eşitsizliğin bir göstergesi olan dışlamanın farklı sonuçları da mevcuttur. Kuruluşlar içinde kapanma, homojenliğin artması ve temasların normatif biçimlerinin devamı için gerekli olabilir. Böylelikle grup kaynaklarının devamlılığına katkı sağlanmaktadır (Lin, 2009, s. 58).

Sivil toplum kuruluşlarında gerçekleşen eylemleri ve etkileşimleri anlamak için Lin'in kullandığı eylem sınıflaması sosyal sermaye türlerinin kullanımını da aydınlatmaktadır. Yapısal eşitlik modelini esas alan Lin, bu modelle bireysel sosyal sermayenin hem anlamli hem de araçsal eylemleri içerdiğini ifade etmektedir. Aynı modelde örgütsel sosyal sermaye ise anlamli eylemlerin neden gerçekleştirildiğinin anlaşılması için bir önem taşımakla birlikte, araçsal eylemlerin gerçekleştirilme nedenlerinin tahmin

edilebilmesi için en önemli unsurdur. Ayrıca bu modele göre sivil eylemler toplumsal cinsiyet açısından farklılaşmıştır; kadınlar anlamlı eylemlere daha fazla katılmaktadırlar, ancak kadınların araçsal eylemlere katılımındaki oranı düşük kalmaktadır (Son ve Lin, 2006, s. 330).

Lin, anlamlı eylemler ile araçsal eylemler arasında bir dengenin varlığına dikkatleri çekmektedir. Lin (2007, s. 231)'nin duygusal eylem olarak tanımladığı ve ben merkezli ağlarda bulunduğunu ifade ettiği eylemler anlamlı eylemler arasında yer almaktadır. Lin'e göre, anlamlı eylemler benzer yaşam tarzına, tutum ve davranışlara ve sosyo-ekonomik düzeye sahip bireyler arasında gerçekleşir ve karşılıklı memnuniyet sağlar. Kaynaklardaki benzerlikleri tanıma ve bunlar arasındaki karşılıklılık ilişkilerinin düzeyini bilme, temaslardaki memnuniyeti oluşturmaktadır (2009, s. 58). Anlamlı eylemlerde amaç, mevcut kaynakları korumak ve kaynağın kullanımını sürdürmektir. Birinin evliliğini korumak, engellilerin, kadınların ve çocukların haklarını savunmak ve komşularının güvende olmasını sağlamak gibi eylemler bu eylem türüne örnek olarak verilebilir.

Araçsal eylemler ise anlamlı eylemlerden farklı olarak, kaynaklardaki benzerliklerden ziyade farklılıklara yoğunlaşır, anlamlı eylemlerden daha farklı yollar kullanılarak gerçekleştirilir ve sonuçları farklılık göstermektedir. Araçsal eylemler özellikle yeni ve ek kaynaklara erişim sırasında farklı sosyal pozisyonlarda yer alan ve daha iyi kaynaklara sahip aktörlere erişim için kullanılmaktadır (Lin, 2009, s. 59). Araçsal eylemler belirli amaçları gerçekleştirmek için yapıldığından amaçsaldır. Örgüt düzeyinde köprü kuran sosyal sermayenin gerçekleşmesini sağlamaktadır. Araçsal eylemler yeni kaynaklara erişim amacı taşımakta ve daha etkili eylemlerin gerçekleştirilmesini sağlamaktadır.

Araçsal eylemler, bağ kuran sosyal sermaye ile köprü kuran sosyal sermaye arasındaki etkileşime vurgu yapmaktadırlar. Anlamlı ve amaçsal eylemlerin karışımı örgütsel düzenin doğasında kısmen yer almaktadır. Mikro ve mezo düzeyde insanların sosyal yapı içinde kendileri ile benzer niteliklere, kaynaklara ve pozisyona sahip olanlarla sosyal temas geçmek için uğraşmaları muhtemeldir. Bu tarz temasları harekete geçiren,

aktörlerin değerli kaynaklara erişime devam etme istekleri ve anlamlı davranışlardır. Lin'e göre, bu tarz davranışlar bütünleşmiştir, gidiş yolları ve sonuçları ayrılamaz ve statükoya yönlendirilmektedir. Lin (2009, s. 59), Coleman gibi bu davranışların gerçekleştirilmesinin ve sonuçlarının kasıtsız bir biçimde ortaya çıktığına inanmamakta ve her davranışın kendi içinde bir amaca yönelik olarak gerçekleştirildiğini savunmaktadır

Sonuç olarak, araçsal eylemler, belirli hedeflerin gerçekleştirilmesi amacı ile kullanılmaktadır. Anlamlı eylemler bireyin kendi ile benzer olana erişim için kullandığı bir eylem türüdür. Araçsal eylemlerde ise birey farklı olanlara erişim için motive edilmiştir.

2.2.5. Burt'un Yapısal Boşluklar Kuramı ve Aracı Sosyal Sermayesi

Burt (1998, s. 8), yapısal boşluk görüşü ile bir sosyal yapıda bulunan bağlantısız insanlar arasında aracı olmayı ifade etmektedir ki bu bağlantısız insanlar yapısal boşluğun farklı yönlerinde yer almaktadırlar. Bu aracılık girişimleri sonucunda bilginin akışının sağlandığının ve avantajların kontrol edildiğinin görülmesi sosyal sermayenin tanımlanmasına katkı sağlamaktadır. Burt, yapısal boşlukların aracılık için fırsatlar sunduğunu ve yapısal boşluğun farklı yönlerinde yer alan insanları bir araya getirdiğini vurgulamaktadır.

Burt, yapısal boşluklar teorisini sosyal sermayenin ağbağ teorisine uygulayarak, köprü kuran sosyal sermayenin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Burt, iş örgütleri üzerinde yaptığı çalışmalarla ağların kapalılığı ve aracılık rolü üzerinde durmakta ve yapısal boşluklarla sosyal sermayenin bir ağda bulunan fırsatlara aracılık etme işlevinin nasıl gerçekleştiğini ortaya koymaya çalışmaktadır.

Burt'e (1998) göre, yoğun grup ağlarında temasta bulunan aktörlerin çoğu gereksizdir. Çünkü yoğun ağlar üzerinde yer alan bu aktörler benzer bilgileri paylaşmaktadırlar ve standart altı bir performans göstermektedirler. Burt'ün bu bakış açısı yoğun ağların ve ağlarda kapanmanın önemini vurgulayan Coleman'ın dayanışmacı sosyal sermaye anlayışı ile çelişmektedir. Diğer yandan Burt, yoğun ağların aracılık için önemli

olabileceğini de dikkate almaktadır. Bu anlamda Coleman'ın “yoğun ağların güveni ortaya çıkardığı ve işbirliğini kolaylaştırdığı” düşüncesini dikkate alan Burt, aracılığın ve yoğun ağların sosyal sermaye kavramını tanımladığını ve grup içindeki kapanmanın aracılığın gerçekleşmesi için en büyük fırsatı sunduğunu vurgulamaktadır (Burt, 2005, s. 225).

Yoğun ağların hem avantaj hem de dezavantaj olabileceğini vurgulayan Burt'e göre seyrek ağbağ yapılarında gereksiz temaslara yer yoktur; doğrudan ya da dolaylı olarak yapısal boşluklar boyunca aracılığa erişim mümkündür. Bu durum başarının ortaya çıkmasına katkı sağlamaktadır. Burt özellikle yoğun ağlar (grup içi temaslar) içinde yer alan kadınların bu nedenle aynı bilgileri paylaştıkları için başarılı olmadıklarını ve seyrek ağlarda (grup dışı temaslar) yer alan erkeklerle temasın kadınlara daha fazla fayda getirdiğini belirtmektedir. Bu açıdan yaklaşıldığında kadınlar ancak erkeklerin sosyal sermayelerini ödünç alarak veya aracılıklarından istifade ederek başarılı olabilirler (Burt, 1998, s. 29-31).

Burt, yapısal boşluk tartışması ile yapısal boşluğun farklı yönlerinde bulunan insanların ya da örgütlerin birbirlerinden haberdar olmadığını öne sürmektedir. Burt'e (1998) göre, insanlar ya da örgütler kendi faaliyetlerine odaklanmakta, diğerlerinin yaptıkları faaliyetlere katılmamakta ve farklı bir bilgi akışına sahiptirler. Bu araçlar insanları ve grupları temasa geçirmek yoluyla köprüler inşa etmektedirler ki, bu durum yapısal boşluğun farklı yönlerinde yer alanlara artı değer kazandırmakta ve bilginin ve kaynakların değişimini sağlamaktadır. Burt'e göre, bu durum onlar için diğerlerine nazaran rekabetçi avantajların ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Yapısal köprüler aynı zamanda aracı için de bir değer üretmekte ve aracının bilginin ve kaynakların yayılması üzerindeki denetimini mümkün kılmaktadır. Burt (2000), Lin'in araçsal eylem fikrine tamamlayıcı bir katkıda bulunarak, aracılığın araçsal bir eylem olduğu ve ek kaynaklara erişimi kolaylaştırdığı fikrini savunmaktadır. Burt (2000), bu durumun başarı ile pozitif bir ilişkisi olduğunu ve sosyal değişime yönelik gerçekleştirildiğini öne sürmektedir. Burt'e göre, bu durumun değişim amaçlı olmasının nedeni, sosyal yapıdaki boşluklar üzerinde köprü kurmak için fırsatların aktif bir biçimde aranmasıdır (Burt, 2000, s. 9-14'ten akt. Robertson, 2007, s. 78).

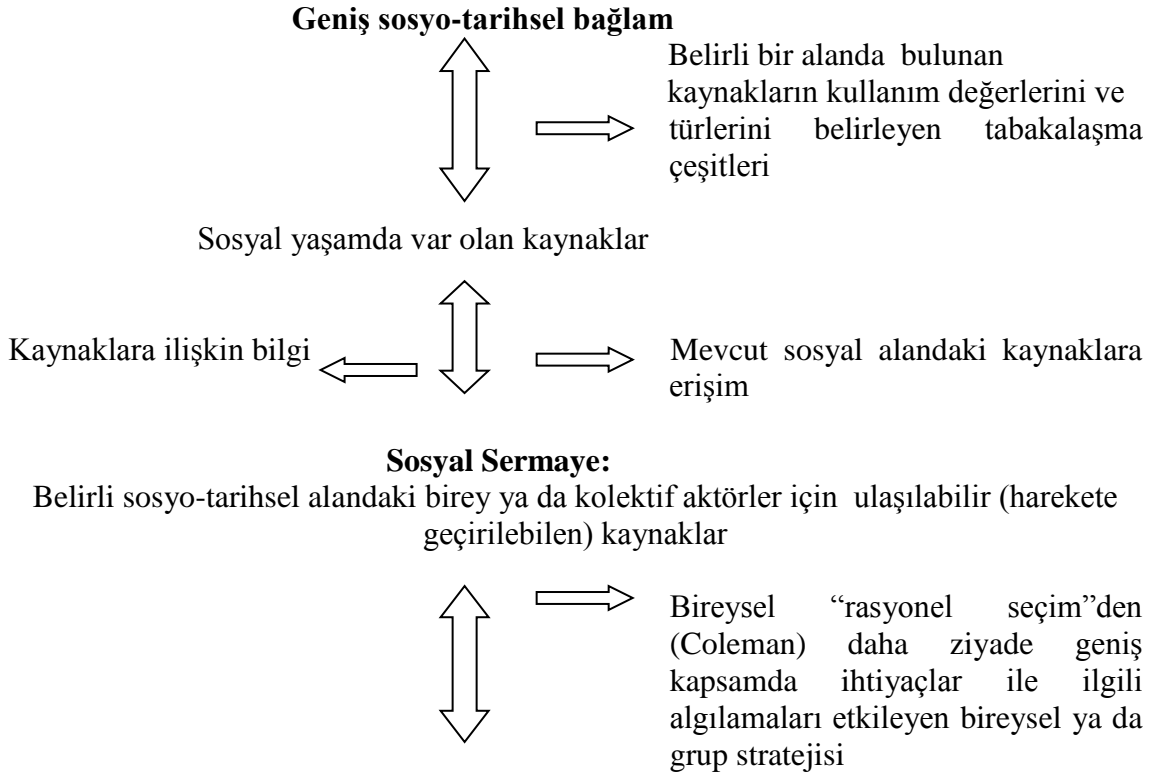
2.2.6. Foley ve Edwards'ın Tabakalaşma Kuramı

Foley ve Edwards ise Bourdieu'nun ve Coleman'ın sosyal sermaye çalışmalarını temel alarak kendi sosyal sermaye modellerini geliştirmişlerdir (Robertson, 2007). Foley ve Edwards'a göre, ister genel anlamda kaynaklar, tutumlar veya güven ve karşılıklılık gibi normlar, isterse de ağlar ve kuruluşlar gibi sosyal altyapılar ele alınsın; bunların her biri kendi başına sosyal sermaye olarak kabul edilebilirler. Ancak burada önemli olan nokta, sosyal sermaye kavramı içinde yer alan sosyal ilişkilerin bireysel ve kolektif hareketleri nasıl kolaylaştırdığının anlaşılmasıdır (Foley ve Edwards, 1999, s. 144).

Foley ve Edwards'a göre, sosyal sermayeye erişim, bu erişimi gerçekleştirmeyi amaçlayan aktörlerin ya da grupların sosyal konumuna bağlıdır (Foley ve Edwards, 1997'den akt. Field, 2008, s. 106). Foley ve Edwards için en önemli nokta, kaynakların üretiminin ve erişiminin karşılıklı bir biçimde sosyal sermayenin yapısına bağlı olmasıdır. Bu anlayışla bakıldığında sosyal sermaye, bireylerin ve kolektif aktörlerin kapasitelerinin kaynaklara erişimini mümkün kılan kaynakların sayısına ve niteliğine dayanmaktadır (Robertson, 2007, s. 42).

Şekil-4'te yer alan Foley ve Edwards'ın sosyal sermaye modelinin tepe noktasına bakıldığında, sosyal bağlam içinde sunulan kaynakların ve bunlara iliştirilen değerlerin kapsamlı bir biçimde sosyo-ekonomik tabakalaşma tarafından şekillendirildiği görülmektedir. Diğer yandan bu kaynaklar eşit olmayan bir biçimde dağıtılmaktadır. Kaynakların sunulduğu yerin yakınına aktörlerin yerleştirilmesi tek başına yeterli değildir. Aktörlerin kaynakları sosyal sermayeye çevirebilmesi için bazı erişim yollarına ihtiyacı vardır. Şekil-4'te de görüldüğü üzere, aktörlerin kaynaklara erişimi iki unsura dayanmaktadır: İlk olarak, aktörlerin kendi sosyal alanlarında sunulan belirli bir kaynağı erişilebilir ve değerli olarak algılaması gerekmektedir ve ikinci aşamada da, bazı sosyal ilişki türlerinin, bireyi veya grubu belirli kaynaklara erişirmek için aracılık etmesi gereklidir. Örneğin, bu tarz aracı faaliyetler ikili ilişkilere dayanan resmi olmayan ağlarda, sivil toplum kuruluşlarında, dinsel kurumlarda, topluluklarda, şehirlerde veya ulusal ve uluslararası sosyal hareketlerde gerçekleşmektedir (1999, s. 146).

Şekil-4. Foley ve Edwards'ın Sosyal Sermaye Modeli

Özel durumlardaki belirli amaçlar için yararlanılan (harekete geçirilebilen) kaynaklar

Kaynak: Foley ve Edwards, 1999, s. 167’den uyarlayan (Robertson, 2007, s. 42)

Foley ve Edwards (1999, s. 152-68) erişimin sadece aracılığın içinde gerçekleştiği ağların yapısına ve bireylerin pozisyonlarına bağlı olmadığını ifade ederek, aynı zamanda ağların bulunduğu sosyal alanın da önemli olduğuna vurgu yapmaktadırlar. Örneğin, bir aktör spesifik bir ağda bulunan kaynaklara geniş bir erişim gücüne sahip olabilir, fakat ağın tamamı, gerileyen bir sektörde veya baskı altındaki bir seçim bölgesinde bulunabilir. Böyle durumlarda ağın üyelerinin daha büyük kaynaklara erişebilmeleri için bağlara ve sosyal köprülere ihtiyaç olabilir. Bunların olmaması, sosyal kaynakları sosyal sermayeye dönüştüren ağın kapasitesine ve kaynakların değerine etki edebilir. Foley ve Edwards, Şekil-4’te yer alan sosyal sermaye modellerinin son oku ile aktörlerin sosyal sermayeyi belirli durumlarda kullanabilmek için harekete geçirdiklerini göstermektedir. Mevcut bütün sosyal sermaye her zaman

kullanılmamakta ve kullanılsa bile çok iyi sonuç vermemektedir. Sosyal sermayenin verimli bir sonuç vermesi, bireyin veya grubun başarısına bağlıdır.

2.2.7. Teorisyenler Arasındaki Farklı Bakış Açıları ve Benzer Kavramlaştırmalar

Kavramsal çerçeveyi oluşturan sosyal sermaye teorisinin kökenlerine ve teorisyenlerin genel sosyal sermaye tanımlamalarına bakıldığında, teoriyi biçimlendiren ana kuramlar şu şekilde özetlenebilir: Putnam’ın “ağ-üyelik” kuramının temelinde bireyler, sivil toplum kuruluşlarına üye olarak ya da sosyal ağlara katılarak sivil toplum içerisinde yer almaktadırlar. Bir kuruluşa üyelik, gerek kuruluş düzeyinde gerekse bireysel düzeyde güvenin varlığını gerektirmektedir. Güvenin olduğu yerde ilişkiler çoğalmakta ve aktör bu ağlardan yararlanarak sosyal sermayesini üretmektedir. Putnam’ın vurguladığı ağların yapısal olarak analizi, teorisinin farklı bir boyutta incelenmesini sağlamaktadır. Zira ağların yoğunluğu ve büyüklüğü veya sık ya da gevşek oluşu sosyal sermayenin elde edilmesinde etkili olmaktadır. Teorinin bu boyutuyla ilgilenen Granovetter’e göre, zayıf bağlar (yoğun ve sık olmayan), sosyal sermaye kazanımlarında daha etkili olmakta ve aktör bu zayıf ağları kullanarak daha büyük kaynaklara ulaşmaktadır (Lin, 2009). Coleman’ın “Sosyal Kapalılık” kuramı ise karşılıklı güven ve dayanışmanın temelinde kurulan yoğun ve sık temasların sosyal sermaye kazanımlarını artırdığına ilişkindir (Coleman, 2000, s. 57).

Tablo-4. Sosyal Sermayenin İki Farklı Görünümünü Sunan Bourdieu ve Putnam’in Farklılıkları

	Bourdieu	Putnam⁸
Sosyal Sermaye	<ul style="list-style-type: none"> - “Güven”in yerine “tanıma” ve “bilme” kavramları kullanılmaktadır. - Sosyal sermaye kolektif bir değer (grup üyeliği sonucunda oluşur) olmakla birlikte; bireylerin şahsi çıkarlarını elde etmesine hizmet etmektedir. - Evrensel değerler egemendir. - Bireye ya da gruba ait özel maldır. 	<ul style="list-style-type: none"> - Karşılıklık ve güven çok önemlidir ve doğrudan kullanılmaktadır. - Kolektif değerlerle ilgilidir. - Bir sosyal sermaye unsuru olan güven, dayanışmayı ve birlikteliği artırmaktadır. Bunun sonucunda, fikir birliği oluşmakta ve toplumsal kalkınmanın sürdürülmesi sağlanmaktadır.

⁸ Putnam Coleman’ın fikirlerinden yola çıkarak sosyal sermaye teorisini oluşturduğu için burada ayrıca Coleman’a değinilmemiştir. Coleman karşılıklık kavramı yerine yükümlülük ve beklentiler kavramlarını kullanmaktadır.

		- Kamusal maldır.
Sivil Toplum Kuruluşları	<ul style="list-style-type: none"> - Bir çatışma alanıdır. - Grup üyeliği ve ağlarla bağlantılı kaynakların yer aldığı alandır. - Habitus yüzünden ortaya çıkan çatışmalarda ve değişimlerde sosyal aracı rolü üstlenmektedir. 	<ul style="list-style-type: none"> - Bireysel çıkarlar yerine örgütsel çıkarların elde edilmesi için çalışmaktadır. - Kimin güvenilir olup olmadığına ilişkin bilginin elde edildiği yerdir. - Yatay ilişkiler egemendir ve karşılıklı ilişki çok güçlüdür. - Toplumsal bütünleşmeyi sağlamadaki işlevi üzerine yoğunlaşmaktadır.
Temel Aldıkları Teorik Yaklaşım	Sosyo-Kültürel Yapısalcı ve çatışmacı	Çoğulculuk ve işlevselcilik
Sosyal Problemler	<ul style="list-style-type: none"> - Farklı alanlarda çatışmayı ve mücadeleyi ele almaktadır. Gücün ve şiddetin, egemenliğin ve yoksunluğun görüldüğü alanlara odaklanmaktadır (küreselleşme gibi). 	<ul style="list-style-type: none"> - Sivil topluma katılımın azalması ile ilgili problemler (demografik değişimler, kadının çalışma hayatına girmesi ve sosyal hayattan uzaklaşmanın nedenleri gibi). - Sivil toplumun bir çatışma alanı olabileceği kabul edilmekte fakat önemsenmemektedir.

Kaynak: Siisiainen (2000)'den elde edilen bilgilerle hazırlanmıştır.

Coleman, Loury ve Bourdieu, yoğun ve kapalı ağları, kolektif sermayenin devam ettirilebileceği ve grubun yeniden üretiminin gerçekleştirebileceği yollar olarak görmektedirler. Sosyal sermayenin ortaya çıkması için bu yoğun ağlara ihtiyaç bulunmaktadır. Burt'a göre, ağların konumları rekabetçi avantajları temsil etmekte ve yaratmaktadır. Bunun aksine Burt yoğun ağların gereksiz bilgiyi taşıdığını ve zayıf ağların yeni bilgilere ve kaynaklara ulaşmada daha önemli olduğunu belirtmektedir. Ayrıca bu ağların olmayışı yapısal boşluklara yol açar ve bu durum da bireysel hareketliliği kolaylaştırmaktadır (Portes, 1998, s. 6).

Edwards ve Foley, bireyin ve grubun sosyal sermayeye erişimini onların sosyal konumlarına bağlı olduğu gerçeğine vurgu yaparak açıklamaya çalışmaktadırlar. Sosyal sermayenin değerini ise insanlar için kullanım değerine sahip olması belirlemektedir (1997, s.677). Bourdieu ise, sosyal sermaye üretimini güç sahibi grupların egemenliğinde görmektedir. Gücü elinde bulunduran gruplar sosyal sermayeye sahip

olmakta iken, aynı zamanda güçsüz olanları da bundan mahrum bırakmakta ya da sosyal sermaye üretimlerini sınırlamaktadırlar.

Bourdieu, Coleman ve Putnam sosyal sermayeyi farklı şekillerde ele almış ve ilişkilerin sosyal sermaye aracılığıyla analiz edilmesine olanak sağlamışlardır. Bourdieu, sosyal sermayeyi içinde yaşadığı tarihsel sürecin aynası gibi kullanmış; o dönemde ekonomik ve kültürel sermayeleri sınırlı Fransız Soylularının birlikte buldukları aktörlere karşı rekabet için kullandıkları bir değer olarak görmüştür. Bourdieu'nün uzun ömürlü sosyal ağlar aracılığıyla ebedileştirilen ve barındırılan eşitsizliklere işaret etmesi yönüyle sunduğu bakış açısının faydalı olabileceği söylenebilir. Tam tersine Coleman, sosyal sermayeyi dezavantajlı gruplara hizmet eden bir kaynak olarak ele almaktadır, fakat Bourdieu'nün sosyal sermayenin bir bireye ya da aileye ait bir değer olarak görmesine katılmaktadır. Coleman, sosyal bağlamda ve örgütsel yapılarda gerçekleşen etkileşimlerin sosyal kaynakları ortaya çıkardığını ifade etmesiyle konuya ayrı bir ışık tutmuştur. Putnam ise sosyal sermaye kavramını daha genişleterek, toplumsal düzeyde işlevleri olan bir kavram olarak görmektedir. Üç teorisyenin de sosyal sermayenin negatif yönleri üzerinde durmadıkları görülmektedir (Field, 2008, s. 56).

Lin'e göre, teorisyenlerin bakış açılarındaki farklılıklar, bazı teorik ve ölçüm karışıklıklarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Örneğin; Bourdieu, sosyal sermaye kavramını açıklarken baskın sınıf ve asilzade sınıfının çoğalmasını işaret eden yapısal bir bakış açısı ortaya koymaktadır. Bourdieu'nün bu bakış açısı gurubun veya ağ örgüsünün büyüklüğü ve üyelerin ellerinde bulundurdukları sermayenin hacmiyle tarif edilmektedir (Bourdieu, 1986, s. 248). Bu görünüm, tüm üyelerin güçlü ve karşılıklı ilişkiler sürdürdükleri varsayıldığında bir anlam ifade etmektedir. Coleman (1990) bireylerin kendi bireysel hareketlerinde daha iyi sonuçlar elde etmede sosyo- kültürel kaynakları nasıl kullanabileceklerinin üzerinde durmakla birlikte, sosyal sermayenin kolektif doğasını normlar, yaptırımlar ve otorite ile açıklamaktadır. Tutarlı ve kolay anlaşılabilir bir sosyal sermaye teorisi kurulmadan önce bu farklı bakış açılarının tanımlanıp sıralanması ve bu konuların anlaşılması büyük önem taşımaktadır. Bu konulardan bazılarını Tablo-5'te yer verilmiştir.

Tablo-5. Sosyal Sermaye Kavramı Üzerindeki Tartışmalar

Konu	Görüş	Problem
Sosyal sermayenin kolektif bir değer mi yoksa bireysel bir değer mi olduğu tartışmaları	*Sosyal sermaye herkese yarar sağlayan kolektif bir değer olarak algılanmaktadır. (Coleman, Putnam). *Sosyal sermaye belirli bireylere ve gruplara yarar sağlamaktadır (Bourdieu)	Karşılıklılık, güven ve katılım birbirini desteklemektedir ve birbirine karışmaktadır.
Kapalı-yoğun veya açık-seyrekle iletişim ağlarının hangilerinin sosyal sermaye üretiminde daha önemli olduğu tartışmaları	*Grup kapalı ve yoğun ağlara sahip olmalıdır. (Bourdieu, Coleman, Putnam) *Grup açık ve seyrek ağlara sahip olmalıdır (Burt)	Sınıf toplumu ve hareketliliğin bulunmadığı durum
Sosyal sermayeyi işlevleri ile açıklama	Sosyal sermaye, belirli faaliyetler üzerindeki etkisi ile belirlenmektedir, tanımlanmaktadır.	Gereksiz tekrarlamalar ortaya çıkmaktadır (sosyal sermaye mi faaliyetleri ortaya çıkardı yoksa faaliyetler mi sosyal sermayeyi oluşturdu).
Sosyal sermayenin ölçümü ile ilgili tartışmalar	Ölçülemez. (Coleman)	Sezgiye dayalıdır, aksi ispatlanamaz.

Kaynak: Lin, 2009, s. 19-28'den uyarlanmıştır.

Makro ve mikro bakış açılarından kaynaklanan en büyük uyuşmazlık, sosyal sermayenin kolektif (kamusal mal) mi yoksa bireysel mi (özel mal) olduğu konusunda ortaya çıkmaktadır. Araştırmacıların birçoğu sosyal sermayenin hem bireysel hem de kolektif bir değer olduğu konusunda hemfikirlidir. Yani kaynakların gömülü olduğu kurumsallaşmış sosyal ilişkiler hem kolektif hem de bireysel faydalar sağlamaktadır. Örgüt düzeyinde sosyal sermaye birbirleriyle ilişki içinde olan bireylerin ekonomik, politik, kültürel veya sosyal kaynaklarının bir araya toplanmasını ifade etmektedir. Lin'e göre, sosyal sermaye teorisyenleri arasındaki diğer uyuşmazlık ise sosyal sermayenin kolektif yönünün sosyal ilişkilerde ve sosyal ağlarda yoğunluğa neden olacağından düşünülmesinden kaynaklanmaktadır.

3. BÖLÜM

SİVİL TOPLUM VE TOPLUMSAL KALKINMA

3.1. SİVİL TOPLUM

Sivil toplum, vatandaşların demokratik ideallerini aktif, katılımcı ve etkin bir biçimde gerçekleştirebilecekleri alan olarak görülmektedir (Almond ve Verba, 1963, s. 119). Bununla birlikte, bu alanda aktörler açısından diğer insanlarla ilişki kurmak için bireysel özgürlük alanı oluşmakta, gruplar açısından normları şekillendirme, amaçlarını ifade etme ve kendileri için grup otoritesinin ve kimliğinin içyapısını belirlemek mümkün olmaktadır. Ayrıca, sivil toplumda çoğul ve bağımsız kimlikler oluşturulmakta ve yeniden şekillendirilmektedir (Post ve Rosenblum, 2002, s. 3). Sivil toplum bu nedenle çoğulcu bir alan olarak kabul edilmektedir. Bu çoğulcu alan, sivil toplum kuruluşlarının bireysel hak ve çıkarları savunmasıyla ortaya çıkmaktadır.

Sivil toplum alanını kuşatan sivil toplum kuruluşlarının bireye ya da topluma ne kadar hizmet ettiği tartışmalarına katılan Young, bütün sivil toplum kuruluşlarının aynı ölçülerde demokrasiyi geliştirmediğinden yola çıkarak, dışa dönük, kendi üyeleriyle birlikte toplumun geneline hizmet götürmeyi hedefleyen kuruluşları bu kapsamda ele almak gerektiğini belirtmektedir (2000, s. 162-3). Young (2000) sivil toplum kuruluşlarını özel, siyasi ve yurttaş kuruluşlar olmak üzere üçe ayırmakta ve bunların genel karakterisitiklerini ve türlerini aşağıdaki gibi sınıflandırmaktadır (Tablo-6).

Tablo - 6. Sivil Toplum ve Türleri

Sivil Toplum	Genel Karakteristikleri	Türleri
Özel Kuruluşlar	<ul style="list-style-type: none"> - İçe dönüktürler. - Aşırı özelleşmiş bir yapıya sahiptirler. - Sosyal adaleti endişelendirirler. - Demokrasiyi zayıflatırlar. - Kendi üyeleri dışındakileri çok az dikkate alırlar. 	<ul style="list-style-type: none"> - Kulüpler - Aileler - Dini örgütlenmeler
Siyasi Kuruluşlar	<ul style="list-style-type: none"> - Devlet politikalarını şekillendirirler. 	<ul style="list-style-type: none"> - Siyasi partiler - Siyasi kuruluşlar
Yurttaş Kuruluşlar	<ul style="list-style-type: none"> - Dışa dönüktürler. - Sadece üyelerine değil, toplumun daha büyük kesimlerine ulaşmayı hedeflerler. 	<ul style="list-style-type: none"> - Dernekler - Sendikalar - Vakıflar - Birlikler

Kaynak: Young, 2000, s. 162-3'den elde edilen bilgilerle hazırlanmıştır.

Sivil toplumun yerine getirdiği işlevler ve sahip olması gereken nitelikler bu tarz örgütlenmelerin daha iyi anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır. Sivil toplumun temel nitelikleri arasında sivil toplum kuruluşlarının devletin vesayeti altında olmaması, kendi kendilerine yapılanmaları, faaliyetleri hakkında kendilerinin karar verebilmeleri ve devlet politikalarını belirlemede etkili olabilmeleri sayılabilir (Arslan, 2001, s. 29). Tarihsel olarak sivil toplumun rolü devletin rolü ile karşılaştırıldığında ise (Tablo-7), sivil toplumun icra ettiği işlevler daha açık görülebilmektedir.

19. yüzyılda düzenin koruyucusu devlet modelinde sivil toplumun, daha çok kendi kendine örgütlenerek sosyal sorunların çözümünde görev alan bir kurum işlevine sahip olduğu görülmektedir. Devletle arasındaki işbirliği modeli ise daha çok birbirinin “yerini alma” ya da yetki ikamesi (subsidiarity) şeklinde ortaya çıkmaktadır. 20. yüzyılda sosyal varlığın düzenleyicisi olarak devlet modeli içinde, sivil toplumun etkinlik alanı daha çok tamamlayıcı hizmetlerin üretimiyle sınırlıdır. Bu da sivil

toplumun devletin bir kurumu gibi çalışmasından öteye gidemediğinin işareti olarak kabul edilebilir. 20. yüzyıl sonu ve 21. yüzyıl başında ise devlet toplumsal dengenin koruyuculuğunu üstlenmekte iken, sivil toplumun daha fazla yurttaşın sivil topluma katılması için çalıştığı görülmektedir.

Tablo-7. Tarihsel Perspektifte Devlet ve Sivil Toplum

	Devletin Rolü	Sivil Toplumun Rolü	İşbirliği Modeli
19. Yüzyıl	Düzenin koruyucusu	Kendi kendine örgütlenerek sosyal sorunların çözümünde görev alma	Yerini alma (yetki ikamesi)
20. Yüzyıl	Sosyal varlığın düzenleyicisi	Tamamlayıcı hizmetlerin üreticisi	Hiyerarşik- devletçi paternalizm
20.Yüzyıl Sonu- 21.Yüzyıl	Toplumsal dengenin koruyucusu	Sivil topluma girişin anahtarı	Sivil toplumun yeniden canlandırılması - Piyasa güçlerinin Liberalleştirilmesi

Kaynak: (Tosun, 2003'ten akt. Özbaş, 2008, s. 21).

Sivil toplumun tarihsel perspektiften sunulan işlevlerinin yanı sıra, sağladığı diğer faydalar şu şekilde özetlenebilir: Sosyalleştirme fonksiyonuna sahip olan sivil toplum bireyleri demokrasi açısından sosyalleştirmektedir. Sivil toplum yurttaşlık vasıflarının oluşması ve kullanılması için bireyleri motive etmektedir. Böylece aktöre ya da gruba mahsus özel çıkarlar sivil toplum aracılığıyla ifade edilmektedir. Sivil toplumun diğer bir faydası, kamu kuruluşlarının yaptığı ya da benzeri fonksiyonları yerine getirmesidir. Sivil toplum içinde yer alan organizasyonlar, halk tabanlı girişimleri sürdürmekte ve bu girişimlere yardımcı olmaktadır. Örneğin, fakirlere, dezavantajlı durumdakiler ve eğitimsizlere çeşitli sosyal hizmetler sunulmaktadır (Foley ve Edwards, 1999, s. 141-142; Hooghe, 2007). Hyden (1997, s. 12), bu tarz gayretler sayesinde sivil toplum kuruluşlarının farklı yollardan, devletin yapamadığını yaparak, kaynakları harekete geçirdiğini ifade etmektedir

3.1.1. Bir Sosyal Sermaye Üreticisi Olarak “Sivil Toplum”: Toplum Merkezli Yaklaşım

Sosyal sermaye literatüründe sosyal sermayeyi üreten faktörleri açıklamaya çalışan iki yaklaşım bulunmaktadır. Bu yaklaşımlardan toplum merkezli yaklaşım, sosyal sermayenin kaynaklarını sivil toplum alanında, geniş anlamda devlet ve politik kurumlardan bağımsız sivil toplum kuruluşlarında aramaktadır. Bu yaklaşıma göre, bir toplumun vatandaşları arasında sosyal sermayeyi üretme kapasitesi sosyal bir örgütün tarihsel ve kültürel deneyimleri tarafından şekillendirilmektedir. Örneğin Putnam, sosyal sermaye birikiminin jeolojik özelliklerden etkilendiğini, yere ve kültüre göre farklı bir görünüme kavuştuğunu ileri sürmektedir. Ayrıca bu yaklaşım, içinde yüz yüze ilişkilerin gerçekleştiği gönüllü birliktelikleri sosyal sermayenin üreticisi olarak kabul etmektedir (Putnam, 1993; akt. Uğuz, 2010, s. 141).

Stolle'ye göre, sosyal sermayenin sadece sivil toplum alanında üretildiğini kabul etmek sosyal sermayenin unsuru ve göstergesi olan genelleştirilmiş güven, sosyal etkileşim, kentsel katılım, işbirliği ve hoşgörü gibi kavramları devletten ve aileden bağımsızmış gibi algılamalara yol açabilmektedir. Hâlbuki bu kavramların her birinin aile, devlet ve sivil topluma bakan yönüyle farklı görünümüleri mevcuttur ve sosyal sermayenin birden fazla aktörünün olduğunu dikkate almak gerekir (Stolle, 2003, s. 36).

Toplum merkezli yaklaşımı çalışmalarında esas alan Putnam ve takipçileri (Putnam, 1996; Stolle ve Rochon, 1998) bireysel kuruluşlara üyeliklerin sayısal olarak toplanması ile elde edilen ölçümü genellikle sosyal sermayenin varlığına bir delil olarak kabul etmişlerdir; fakat bu durum iki tür olumsuzluğa neden olmaktadır. İlk olarak, örgütsel durumların özgünlüğü deneysel araştırmalarda kaybolmaya başlamıştır. İkinci olumsuz durum ise sosyal sermaye ve onun sivil toplum kuruluşlarıyla olan ilişkisi için hesaba katılan makro sosyal yapısal değişkenlerin rolü ihmal edilmiştir. Eleştirel bir perspektiften bakıldığında, ekonomik değişimin, refah sistemindeki farklılıkların (Patulny, 2004) ve daha geniş siyasi çerçevenin (Foley ve Edwards, 1996, Newton,

1997, s. 580) bir toplumdaki sivil toplum kuruluşlarının düzenlerini ve sosyal sermaye ile bağlantısını belirlemede önemli olduğu savunulmaktadır.

Toplum merkezli yaklaşım, sosyal sermaye üretimini tarihsel yaşantılara ve kültürel tecrübelerle dayandırması yönüyle eleştirilmektedir. Çünkü sosyal sermaye üretimini bu şekilde geçmişle ilişkilendirmek, sosyal sermayenin üretimini artırmada çok az seçenek bırakmaktadır. Özellikle, sosyal sermaye stoku az olan toplumlar, sosyal sermayenin unsurlarından (güven, normlar ve ağlar) mahrum oldukları için sosyal sermaye artışı adına alternatifleri yok gibidir. Stolle sosyal etkileşimin yoğunluğu ve biçimi kadar genelleştirilmiş güvenin de tarihsel koşullar tarafından biçimlendirildiğini kabul etmekle birlikte; bugünkü sosyal ve politik kurumlar, bölgesel ve ulusal yönetimler de sosyal sermaye üretiminde aynı etkiye sahip olabilir (Stolle, 2003, s. 24-30).

Toplum merkezli yaklaşımın eleştirildiği diğer bir husus ise sivil toplum kuruluşlarının sürekli pozitif yönleriyle ele alınmasıdır. Sivil toplum kuruluşları, sosyal sermayenin üretimini kolaylaştırdıkları ve kuruluş içi güveni artırdıkları gibi, sosyal sermayenin negatif yönlerinin yaşandığı yer olması nedeniyle kritiğe tâbi tutulması gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle, toplum merkezli yaklaşım sivil toplum kuruluşlarını güvenin ve sosyal sermayenin üreticisi olarak kabul etmekte, fakat sivil toplum kuruluşlarının sosyal sermaye üretimindeki rolünün her zaman aynı ölçülerde ortaya çıkamayacağını dikkate almamaktadır (Stolle, 2003, s. 24-30).

3.1.2. Kurum Merkezli Yaklaşım

Bu yaklaşım, toplum merkezli yaklaşımdan farklı olarak, sivil toplum alanında ortaya çıkan sosyal sermaye üretiminin birden çok kuruma bağlı olduğunu savunmaktadır⁹. Özellikle, sosyal sermaye üretimi sivil toplum alanındaki yönetimden ya da politikalardan bağımsız olarak var olamaz. Hükümet politikaları ve politik kurumlar sosyal sermaye kanallarını oluşturmada ve sosyal sermaye türünü ve miktarını etkilemektedir (akt. Uğuz, 2010, s. 144). Bununla birlikte, ailenin, hukuk kurallarının,

⁹ Kurum merkezli yaklaşım kişinin beşeri, kültürel ve ekonomik sermayesini oluşturan kurumların önemini ortaya koymaya çalışmaktadır.

siyasi ortamın, ekonomik şartların, dinin ve eğitimin sosyal sermaye üretimi üzerindeki etkisi inkâr edilemez.¹⁰

Aile, insanoğlunun hem biyolojik hem de sosyal olarak yeniden üretiminin gerçekleştiği yer olması nedeniyle sosyal sermayeyi üreten en önemli kaynak olarak kabul edilmektedir. Çocuğun kurduğu ilk ilişkiler (ebeveynler ve kardeşlerle), bu ilişkilerin biçimi (güven ve hoşgörüyeye dayanması) ve kuvveti (aile bireyleri arasındaki sağlam bağlar) çocuğun gelecekteki sosyal sermaye üretimini etkilemektedir. Aile içi ilişkiler, aile dışındaki sosyal bağlarla bir araya gelerek sıkı bir norm yapısını, daha genelleştirilmiş bir güveni ve yükümlülükleri ortaya çıkarmaktadır (Edwards, vd., 2003, s. 4-5). Bununla birlikte, aile sahip olduğu sosyal sermayeyi çocuklarına aktarması, güvenin, hoşgörünün ve karşılıklılık normlarının ilk aktarıcısı olması ve işbirliği çalışmalarının ilk öğreticisi olması yönleriyle de önemlidir (Wright, vd., 2001, s. 2). Özellikle annenin sahip olduğu değerleri çocuğa aktarması, çocuğu desteklemesi ve ailenin çocuğa örnek modeller sunması aktörün ilerleyen dönemlerde oluşturacağı sosyal sermayesini etkilemektedir (Reay, 1998, s. 82; Tolonen, 2005, s. 344-6; Wright, vd., 2001, s. 2).

Ailenin sosyal sermaye üretimi üzerindeki olumlu yönlerinin yanı sıra, aile yapısına bağlı olarak ailenin bazı olumsuz yönlerinin olduğu da belirtilmektedir. Fukuyama, aile değerlerine çok fazla bağlı olmanın otoriter bir devlete ve zayıf bir sivil topluma neden olacağını belirtmektedir. Çünkü bağımlı birey yaratan geleneksel ailevi değerler, toplumun gelişmesine ve insanların yaratıcılıklarına engel olmaktadır. Sadece akrabalarına güven duyan, dolayısıyla hiç kimseye güven duymayan bireyler gönüllü beraberlikler kuramazlar (Başak, 2010, s. 67).

Kurumları sosyal sermayenin türleri arasında ele alan Ahn ve Ostrom (2007) gibi araştırmacılar, her kurumun sosyal sermaye üretimi üzerindeki değerinin ve gücünün farklı olduğunu ifade etmektedirler. Özellikle hukuk kurumunun işlevlerine dikkatleri çeken araştırmacılar, yürürlükteki kanunların ve hukuk kurallarının ilişkilerin düzenlenmesinde önemli olduğunu belirtmektedirler. Zira güvenin korunmasında ve

¹⁰ Coleman'nın sosyal sermaye üretimini etkileyen faktörlere ilişkin görüşlerine kuramsal çerçeve içinde yer verildiği için burada tekrar değinilmemiştir.

genelleştirilmesinde, istismar edici davranışların cezalandırılarak azaltılmasında ve kolektif eylemlerin ortaya çıkmasında hukuk kurumu önem taşımaktadır (Ahn ve Ostrom, 2007, s. 84).

Siyasi politikaların ve kurumların sosyal sermaye ve sivil toplum üzerinde çok önemli etkileri mevcuttur. Bir toplumda kolektif hareketlerin çokluğu sosyal sermayenin fazlalığını göstermekle birlikte, kolektif hareketlerin ortaya çıkabilmesi için özgürlükleri destekleyen bir siyasi yapıya ihtiyaç bulunmaktadır. Demokratik bir ülkede insan hürriyeti en temel bir hak iken, bunun güvence altına alınması da insanların özgürce hareket edebilecekleri ve yeni birlikler inşa edebilecekleri; böylelikle sivil topluma dâhil olabilecekleri imkânlar sağlamaktadır. Sivil toplum sosyal uyumu artırıp, piyasanın ve devletin gücünü sınırlarken, güçlü demokratik bir devlet sivil toplum içinde daima ortaya çıkan çıkar çatışmalarından bireyleri korumak için gereklidir (Giddens, 1998, s. 84).

Siyasi kültürlerin toplulukların ağ kurma çalışmalarına etki etme derecesi farklılık göstermektedir. Siyasi kültürün oluşturduğu güven ve işbirliği inşa etme ortamı, kadınların yönettiği kuruluşların önemli ölçüde ağlar oluşturmaya, işbirliği çalışmalarına, proje ve program ortaklığına, gruplar ve seçilmiş yetkililer arasında etkili bir iletişim kurmalarına etki etmektedir (Gittel ve diğerleri, 2000, s. 140).

Eğer bir toplumun verimli çalışan siyasi kuruluşları yoksa ve o toplumda sosyal gruplara karşı hoşgörü ve saygı mevcut değilse, bu durumun demokrasinin baltalanmasına ve toplum huzurunun bozulmasına neden olabileceği söylenebilir. Sosyal çatışmaları ve sorunları ortadan kaldıracak ve uyumu sağlayacak güçlü ve hassas siyasi kuruluşların yokluğu durumunda, sivil toplum hareketleri memnuniyetsiz bireyleri bir araya getirip sosyal kırımları şiddetlendirmek gibi bir rol üstlenebilmektedir (Edwards ve Foley, 1996, s. 39). Bununla birlikte bu aktörlerin ve sorunlarının siyasi alanda duyurulmasına ve çözüm arayışlarına sivil toplum kuruluşları aracılık edebilmektedir.

Stolle'ye göre, sosyal sermayenin önemli unsurlarından biri olan güvenin, yerel kuruluşlara ve hükümete duyulan güvenle de ilişkisi bulunmaktadır. Vatandaşlar tarafından siyasetçilere ve kuruluşlara karşı bir güven oluştuğunda, bu durum onların günlük hayatlarına etki etmekte ve güvenin genelleştirilmesine neden olmaktadır. Özet olarak, bireyler siyasi aktör ve kurumlara olan güveni diğer insanlarla ve gruplarla olan ilişkilerine aktarmaktadırlar (2003, s. 185-201).

Ekonomisi gelişmiş ve refah seviyesi yüksek olan toplumların sosyal sermaye üretimlerinde azalmalar görülebilmektedir. Diğer yandan toplumsal kalkınmanın tam olarak sağlanmadığı ve sosyal eşitsizliklerin fazlaca yaşandığı toplumlarda sosyal sermaye üretimi özellikle sivil toplum kuruluşlarının bu alanlardaki çalışmalarıyla artmaktadır. Ekonomik seviyenin yüksek olduğu toplumlarda devlet birçok aktörün ve kuruluşun yapacağı işleri yerine getirdiğinde, ebeveynlerin çocuklarına yatırım yapmayı önemli görmediği, topluluk üyelerinin bir diğerine yardım etmenin gerekliliğine inanmadığı ve başkalarının sırtından geçinmenin yaygınlaştığı bir toplum türü ortaya çıkabilmektedir. Bu durum da sosyal sermayenin azalmasına neden olabilmektedir (Edwards, vd., 2003, s. 5). Diğer bir ifadeyle, devletin aşırı büyümesi ve hizmet alanını genişletmesi, sivil toplum kuruluşlarının alanlarını daraltacağından bu alandaki sosyal sermaye üretimini de olumsuz etkileyebilmektedir.

Bununla birlikte, devletin zayıf olduğu toplumlarda gelir dağılımındaki eşitsizlik ve eğitim seviyesindeki düşüklük daha az sosyal sermaye üretimine (güven düzeyinin düşmesine) neden olabilmektedir. Yaşanan eşitsizliklerin giderilmesinde ve eğitim seviyesinin yükseltilmesinde, devletin refahı artıracak politikalarına ve demokrasi uygulamalarına ihtiyaç duyulabilmektedir. Zira yapılan araştırmalarda, bir ülkedeki sosyal sermaye miktarı ile o ülkedeki yurttaşlık hakları arasında güçlü bir ilişkinin olduğu ve bu durumun genelleştirilmiş güvenin düzeyini etkilediği görülmektedir (Stolle, 2003, s. 30-32). Sivil toplum kuruluşları var olan eşitsizliklerin giderilmesi için çalıştıklarında, toplumsal kalkınma sadece devlet kurumlarının hedefi olmaktan çıkıp daha geniş kesimleri içine alan sivil toplum kuruluşlarının hedefi haline gelmektedir.

Hükümetlerin sivil toplum kuruluşlarına ve sosyal sermaye üretimine olumlu katkıları şu şekilde özetlenebilir: Hükümetler toplumsal kalkınmayı esas alan sivil toplum kuruluşlarına finansal destek sağlayarak (bağışlar, vergi indirimleri, teknik destek verme ve alan tahsis etme, kamu arazisi hibe etme gibi) toplumdaki sivil toplum kuruluşu sayısını, bu kuruluşların hizmetlerinin kalitesini ve bu kuruluşlara sosyal katılımı artırabilirler. Özellikle hükümetlerin eğitim, sağlık, emeklilik ve işsizlik ile ilgili politikalarının genişlemesini veya değişmesini isteyenler ya da diğer bir ifadeyle toplumsal kalkınmanın tam olarak gerçekleşmesini isteyenler toplumda gönüllü yeni birlikteliklerin ortaya çıkmasına neden olabilirler (akt. Uğuz, 2010).

Ekonomik durumun sivil toplum üzerinde etkilerine bakıldığında ise özellikle sivil topluma katılım oranlarının ekonomik durumdan etkilendiği görülmektedir. Örneğin, daha önceki araştırmalarda işsiz ya da bir diğer ifadeyle herhangi bir emek için ücret almayan insanların zamanlarının çok olması dolayısıyla sivil hareketlere daha fazla katıldığı vurgulanmaktaydı (Pacione, 1997, s. 1183). Hâlbuki Putnam yaptığı çalışmada işi olan insanların sivil alanda daha aktif olduklarını ve daha fazla katılım gösterdiklerini belirtmektedir (Putnam, 2000, s. 119).

Ekonomi sivil toplum üzerinde etkili olduğu gibi, sivil toplum içinde yer alan kuruluşlar da ekonomiyi etkilemektedir. Kuruluşların ortak yararın üretilmesini artırması ve bilginin yayılmasını sağlamasının yanı sıra, ağbağların genellikle ekonomik kalkınma için bir avantaj olduğu düşünülmektedir. Putnam, farklı aktörler ve gruplar arasında köprü kuran sosyal sermayeyi kullanan kuruluşları, bağ kuran sosyal sermayeyi kullanan kuruluşlardan ayırmaktadır. Çünkü köprü kuran sosyal sermaye ekonomik kalkınma için daha yararlı olabilmektedir (Micucci ve Nuzzo, 2003, s. 163).

Eğitim kurumlarının sosyal sermaye üretiminde önemli işlevleri dikkatleri çekmektedir. Aktöre yeni ilişkiler kurabileceği imkânlar hazırlayan bu kurumlar, bir sosyal sermaye kaynağı olarak ele alınmaktadır. Sosyal etkileşimlerin fazla olduğu, farklı sosyo-ekonomik çevrelerden gelen insanları bir araya getiren ve aralarında bağlar oluşturmaya katkı sağlayan bu alanlar, aktörün bu kurumlardan ayrıldıktan sonra da sosyal

sermayesini devam ettireceği ağlar inşa etmesine katkı sağlamaktadır (Field, 2008, s. 70; Wimberly, 2000, s. 35-39).

Eğitim kurumlarının sosyal sermaye üretimini artıran diğer fonksiyonu ise aktörlerin beşeri sermayelerini artırmasıdır. Beşeri sermayenin, bilgi, beceri ve bireyin verimliliğini içeren kapasitesi, aktörün sosyal kaynaklara erişimini kolaylaştıran ve yeni ağbağlar inşa etmesini hızlandıran bir özelliğe sahiptir. Eğitim kurumları aracılığıyla artan beşeri sermaye, aynı zamanda sosyal sermaye üretiminin devam etmesine katkı sağlamaktadır (Englund, 2009, s. 18; Crosnoe, 2004, s. 268).

Toplum merkezli yaklaşımın aksine tüm bu kurumları sosyal sermaye üretimini etkileyen birer faktör olarak ele alan kurum merkezli yaklaşım, sosyal sermaye aktörlerinin de birden fazla ve farklı belirleyicilik düzeylerine sahip olduklarını savunmaktadır. Bu bakış açısı sosyal sermaye üretiminin daha geniş bir perspektiften incelenebilmesine ve sosyal sermayenin daha iyi bir biçimde analiz edilebilmesine olanak sağlamaktadır.

3.2. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI VE TOPLUMSAL KALKINMA

3.2.1. Sivil Toplum Kuruluşları

Kelime anlamı itibarıyla sivil toplum kuruluşları, “toplum yararına çalışan ve bu yönde kamuoyu oluşturan, kâr amacı gütmeyen, sorunların çözümüne katkı sağlayarak çoğulculuk ve katılımcılık kültürü geliştiren, demokratik işleyişe sahip, bürokratik donanımdan yoksun ve gönüllü bir araya gelen bireylerden oluşan örgütlenmelerdir” (Kocacık, 2003, s. 189). Ayrıca, sivil toplum kuruluşları, faaliyet gösterdikleri toplumdaki siyasal, sosyal ve ekonomik değişimlere öncülük eden, temsil ettikleri toplumsal kesimlerin sorunlarını ve taleplerini dile getirerek yönetim mekanizmalarını etkileme gücüne sahip dinamik yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır (Engin, 2000, s.29).

Durkheim'e göre sivil toplum kuruluşları özellikle de mesleki gruplar, modern kapitalist toplumlarda sosyal dayanışmanın oluşumunun temelinde yer almaktadır. Bu tür gruplar, bireyler ile devlet arasındaki arabulucu rolleri sayesinde grup çatışmalarının düzeltilmesinde rol alabilirler (Jary ve Jary, 2000, s. 168). Ayrıca sivil toplum kuruluşları, katılım sonucunda elde ettikleri kolektif güç sayesinde baskı kurmaya haiz, siyasal gelişmenin aktörleri olarak kabul edilmektedirler. Siyasal yönden sivil toplum kuruluşları, siyasal yenilikleri ortaya çıkarmada, talepleri duyurmada ve demokrasiyi kuvvetlendirmede önemli bir yere sahip oldukları bilinmektedir.

Tüm bu işlevlerinin ve niteliklerinin yanı sıra sosyal sermaye üretimindeki aktif rolleri nedeniyle birçok araştırmaya konu olan sivil toplum kuruluşları, Tocqueville takipçilerinin üzerinde durduğu demokratik ve işbirlikçi normların ve değerlerin oluşmasında önemli bir yere sahiptirler. Sivil toplum kuruluşlarına üyelik, insanlar arası yüz yüze ilişkileri ve bunun sonucunda aşinalığı ortaya çıkarıp, güveni oluşturması açısından sosyal sermaye üretiminde önemli görülmektedir. Bu nedenle birçok araştırmacıya göre (Lowndes, 2000, s. 533; Hooghe, 2008, s. 568-75) sivil toplum kuruluşlarının sosyal sermaye üretimini etkileyen en büyük özelliği sosyalleşmeyi artırıcı rolünden kaynaklanmaktadır. Sosyalleşme süreci içinde birey en yakınından başlamak üzere birçok aktör ile ilişki kurar ve bu ilişkiler sonucunda elde ettiği ağları kullanarak yeni kaynaklara ulaşır. Lowndes, sosyalliğin resmi ve gayri resmi biçimlerinin güvenin ve çift taraflı karşılıklı ilişkilerinin inşasını oluşturduğunu ifade etmektedir. Grup içerisinde artan güven, grubun amaçlarını daha hızlı ve kolay bir biçimde gerçekleştirmesine imkân tanımaktadır. Bireyler arasında güvenin ve işbirlikçi tavırların gelişmesi ise bir bütün olarak topluma yansımaktadır (Stromsnes, 2008, s. 481).

Diğer yandan sosyal sermaye, sivil toplum kuruluşlarının geleneksel yapılarını nasıl koruduğunu ve dayanıklılığını sürdürdüğünü açıklamada da önemli bir işlev görebilmektedir. Aynı zamanda sivil toplum kuruluşlarının verimliliğini ve uyumunu etkileyen faktörleri ve işlevlerini yerine getirmesini sağlayan dinamikleri çözümlenmede sosyal sermaye önemli bir araç olabilmektedir. Her ne kadar sosyal sermayenin kolektif hareket için hayati bir kaynak olduğu tartışmasız kabul edilse de, sosyal sermayenin

sivil toplum kuruluşlarıyla olan ilişkisinin ve geniş kapsamlı toplumsal sonuçlarının kayda değer bir kritiğe tabi tutulduğu görülmektedir. Bu kritiğin temelinde, toplumsal cinsiyet konusundaki sessizlik ve örgütsel hayatı şekillendiren durumsal nitelikleri yeterince hesaba katmama yer almaktadır. Bununla birlikte, sivil toplum kuruluşlarıyla, sivil toplum ve sosyal sermaye arasındaki bağlantıların temel açıklamaları konusundaki başarısızlıkta bu kritiğin yapılmasında etkili olmaktadır (Foley ve Edwards, 1999; Lowndes, 2000; Gidengil ve O'Neill, 2006).

Sivil toplum kuruluşlarını sosyal sermaye bağlamında ele alan araştırmalarda toplumsal cinsiyetin ihmal edilmesini eleştiren Phillips (2002), sivil toplumun oluşumunu ortaya koymaya çalışırken, bir organizasyonu şekillendiren en önemli unsurlardan birinin toplumsal cinsiyet olduğunu ve toplumsal cinsiyet açısından organizasyonlara bakıldığında, zamanın, kendine güvenin, daha dar bir alan açısından bağlantılardaki ve yeteneklerdeki çeşitliliğin değişebileceğini ifade etmektedir. Örneğin, problem çözmede, özellikle insanlar arası ilişkilerde yaşanan sorunlara çözüm getirmede ve sözel becerilerde kadınların daha yetenekli oldukları öne sürülmektedir (Eagley ve Johnson, 1990).

Kadınlar için kamusal alana girişin başlangıcı olan sivil toplum kuruluşları, toplumsal cinsiyet açısından bir ayrıma kolaylıkla ev sahipliği yapabilmektedir. Zira araştırmalara göre kadınlar ve erkekler farklı sivil toplum kuruluşlarına katılmakta ve bu kuruluşlara farklı yollardan müdahil olmaktadır¹¹. Phillips (2002), sivil toplumda insanların ortaya kadın ve erkek olarak çıktıklarını ve insanların toplumsal cinsiyet rollerinin onların en çok birleşmeyi istedikleri kuruluşların türüne önemli bir biçimde etki ettiğini savunmaktadır. Phillips (2002)'e göre, kadın-erkek ayrımı kuruluşlar üzerinde rahatlıkla yapılabilmektedir. Kimine sadece kadınlar katılırken, kimine de sadece erkekler katılmaktadır. Hatta bütün insanlara açık olduğu varsayılan kuruluşların arasında da cinsiyet dağılımının dengeli olmadığı görülmektedir. Phillips'e göre, "sivil toplum toplumsal cinsiyet açısından farklılaşmış ve dışlayan şekilde durmaktadır ve ne

¹¹ Passey (Avustralya), 2004; Leonard, 2000, s. 119; Popielarz (ABD), 1999; Norris ve İngelhart (Uluslararası), 2006). Bununla birlikte, sivil toplum kuruluşlarına katılımında toplumsal cinsiyet farklılaşması detaylı olarak EK-4'te yer almaktadır.

bütünleşmiş ne de gerçek bir toplum değildir. Eğer bir toplum bütün insanlara açık değil ise, bu durum hepimizin bu topluma ait olmadığını belirtiyordur” (2002, s. 76).

Sonuç olarak, sivil toplum alanındaki toplumsal cinsiyete dayalı ayrılaşma ve eşitsizlik sivil toplum hareketinin etkililiğini araştıran sosyal bilimciler için üzerinde düşünülmesi gereken önemli bir konu olarak görülmektedir. Sivil toplum alanına toplumsal cinsiyete dayalı bir bakış açısıyla bakıldığında, kadınların sivil topluma katılımındaki dinamik süreçlerin ve özellikle de sivil toplum ile kamusal alan arasındaki ilişkinin araştırılması gerekmektedir (Siim, 2002, s. 2). Sivil toplum dışlayıcı olma potansiyeline sahiptir ancak, sosyal sermaye kullanıldığında sivil toplum güce ulaşılan ve aracılık edilen, özel ve kamu arasında bağlantıların gerçekleştiği bir alan da olabilmektedir.

3.2.2. Toplumsal Kalkınma ve Gelişme

Kalkınma, toplumsal yapıda, davranışlarda ve ulusal kurumlarda ekonomik büyümenin hızlanmasında, yoksulluğun ve eşitsizliklerin azalmasında ve yaşam kalitesinin artmasında büyük değişimlere yol açan karmaşık ve çok boyutlu bir süreç olarak tanımlanmaktadır (Todaro ve Smith, 2012’den akt. Gerni, 2013, s. 2). Kalkınma, ekonomik büyümenin ötesine geçerek eğitim, istihdam ve barınma imkânlarına erişim, sağlık hizmetlerinden yararlanma, adaletli gelir dağılımını içerir ve imkânlara erişim bakımından toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin ve bölgeler arası farklılıkların olmaması esastır (Tokgöz, 2011, s.7).

Bu bağlamda toplumsal kalkınmanın ana hedefi, sağlık, eğitim ve ekonomi gibi alanların tamamında, kadınların, çocukların ve engellilerin fırsatlara erişimini kolaylaştıracak imkânların genişletilmesidir. Böylelikle toplumsal kalkınma sürecinde başta toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini yaşayan kadınlar olmak üzere dezavantajlı grupların dâhil edilmesi sağlanmış olmaktadır. Boserup (1970) kalkınmanın önündeki en büyük engellerden birinin kadınların kalkınma sürecine dâhil edilmemesi olduğunu ve bu durumun özellikle kalkınma planları ve projelerinde kadınlara yer verilerek ortadan kaldırılabilceğini savunmaktadır.

Palaz da kadın ve erkek arasındaki eşitsizliğin giderilmesinin ve kadınların ekonomiye katılımının sağlanmasının kalkınma ile olabileceğine inanmaktadır. Kadınların ekonomik ve sosyal hayata tam katılımlarının gerçekleşmemesinin ve kalkınmadan eşit bir biçimde faydalanamamasının nedeni kadın ve erkeğin beşeri sermaye donanımındaki farklılıklardan ileri gelmektedir. Bu nedenle kadınların kalkınmada aktif rol almaları ancak eğitimle olabilir (2005, s.317).

Dezavantajlı grupların durumlarının iyileştirilmesinde sosyal, kültürel ve siyasi yapıların önemli olduğunu savunan bakış açısı toplumsal kalkınmada sivil yapıların önemine dikkatleri çekmektedir (Palaz, 2005, s. 313). Bu bakış açısını savunanlardan biri olan Akşit, gelişmekte olan toplumların ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal açıdan olumlu bir biçimde değişmesi ve gelişmiş ülkelerin refah düzeyine ulaşabilmesi için sivil toplumun çok önemli olduğunu ifade etmektedir. Akşit'e göre bir toplumda toplumsal gelişmenin/kalkınmanın gerçekleşmesi için aşağıdaki hususların bulunması gerekmektedir (Akşit, 1998, s. 11).

1. İktisadi kalkınmaya ve bunun sonucunda ortaya çıkan refah düzeyine ve finansmanlara ihtiyaç vardır.
2. Siyasal iradenin ortaya koyacağı (örneğin, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini ortadan kaldırmaya ilişkin düzenlemeler) sosyal politikalar olmadan toplumsal kalkınma/gelişme gerçekleşemez.
3. Toplumsal, örgütsel ve kurumsal yapı toplumsal kalkınmanın odak noktasıdır. Hem gelişmenin/kalkınmanın çerçevesi var olan toplumsal, örgütsel ve kurumsal yapılar tarafından çizilir hem de toplumsal gelişmenin olması için var olan yapıların değişmesi veya dönüşmesi gerekmektedir.
4. Kültürel yeniden üretim süreçleri bir toplumda eski değerler ve anlamlar arasında ilişki kurarak geleneğin sürekliliğini sağlar. Var olan kültürel yapılar, nüfus artışından, eğitime, sağlığa kadar birçok alandaki gelişmeleri ve dönüşümleri etkilemektedir. Bu nedenle kültürel yapıların gelişimi/kalkınmayı destekleyecek değerleri yaşatması gerekir.
5. Toplumsal gelişmenin/kalkınmanın gerçekleşmesinde önemli hususlardan biri de, gelişmeleri ve değişimleri gerçekleştirecek olan aktörlere ihtiyaç

hissedilmesidir. Aktörlerin ilişki kurma yeti ve becerileri toplumsal gelişmede çok önemli olmaktadır.

Akşit'e (1998) göre, Türkiye'de toplumsal örgütlenme, katılım ve sivil toplum ne kadar güçlenirse ulusal ve kırsal kalkınma o kadar çok hızlanacak, üretkenlik artacak ve refah yükselecektir. Çünkü nüfusun var olan ve ortaya çıkacak olan ihtiyaçlarının karşılanması için sivil toplum kuruluşları önemli roller üstlenmektedir.

Sivil toplum kuruluşlarının toplumsal kalkınmada nasıl bir rol oynadığını araştıran Putnam (1993), İtalya'nın kuzeyi ile güneyi arasındaki kalkınmışlık düzeylerini karşılaştırarak işe başlamaktadır. Putnam'a göre, her iki bölgenin kalkınma düzeylerinin farklılığının nedeni özellikle sivil toplum kuruluşlarında oluşan sosyal sermaye eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Zira sivil toplum kuruluşlarına katılımın fazla olduğu bölge katılımın az olduğu bölgeden daha fazla gelişmiştir.

Bundan hareketle bu çalışmada sosyal sermaye ve toplumsal kalkınma arasındaki ilişkiyi incelemek için kadın sivil toplum kuruluşları esas alınmış ve kadının içinde yer aldığı kuruluşların toplumsal kalkınmaya yönelik hangi programları gerçekleştirdiği ve topluma hangi hizmetleri sunduğu incelenmektedir.

3.2.3. Kadın Odaklı Sivil Toplum Kuruluşlarının Genel Özellikleri

Bir toplumda sivil toplum kuruluşlarının varlığı ilk olarak içinde yeşerdiği toplumun özelliklerini yansıttığı söylenebilir. Zira sivil toplum kuruluşları bir toplumda insanların özgürce örgütlenebildiklerinin bir göstergesidir. İnsanlar ancak özgür bir ortamda haklarını sorgulamakta, seslerini duyurmakta ve gerektiğinde örgütlenme özgürlüğünü kullanarak hem kendi için hem de başkaları için temel hak ve hürriyetlerin kazanılması doğrultusunda birliktelikler kurabilmektedirler. Bundan dolayı sivil toplum kuruluşlarının ilk karakteristik özelliği ve işlevi, özgür bir ortamda ortaya çıkmaları ve yasal çerçevede bu özgürlükten istifade eden kadınların özel alandan kamusal alana geçişini kolaylaştırmalarıdır.

Sivil toplum kuruluşlarının göze çarpan özelliklerinden biri gönüllülük üzerine kurulmalarıdır. Gönüllülük, özel alanda aktörlerin sahip olduğu kaynakları (zaman ya da para gibi) kamusal alana aktarmaları ve buna ilişkin özverili davranışları ortaya koyabilmeleri demektir. Diğer bir özellik ise sivil toplum kuruluşları doğrudan sağladıkları hizmetler aracılığıyla toplumsal kalkınmaya/ gelişmeye katkıda bulunmaya çalışan örgütlerdir. Bunun için bu tarz kuruluşlar güç ilişkilerine girmekten kaçınılmaktadırlar (Tekeli, 2000).

Her ne kadar Lin (2007) kadınların anlamlı eylemleri daha fazla kullandıklarını ifade etmiş olsa da, kadınların kurdukları kuruluşların genel özelliklerinden biri de amaçsal eylemleri içerebilmeleridir. Kandil gönüllü organizasyonlar içinde kadınların hem genel siyaseti şekillendirici, hem de siyasal süreçte edinebildikleri sınırlı katılım imkânlarını genişletici faaliyetlerde bulunarak, sivil toplum kuruluşlarını bir araç olarak kullandıklarını ifade etmektedir (Kandil, 1999, s. 62-65).

Bazı araştırmaların (Gittel, vd., 1999; Steffy, 2008) bulgularına göre kadınların kurdukları sivil toplum kuruluşlarının diğer bir özelliği ise toplumsal katılıma önem veren ve hiyerarşiyi desteklemeyen yapılarıdır. Katılımcı bir bakış açısı kadınların sivil toplum alanındaki yaklaşımları hakkında ve liderlik anlayışı konusunda bilgi vermekte ve kadına özgü farklılıklara işaret etmektedir. Bununla birlikte, sivil toplum kuruluşlarının yatay ilişkilere dayanmasının ve hiyerarşik ilişkileri en az düzeye indirme çabalarının demokrasinin güçlenmesi ile yakından ilintili olduğu düşünülmektedir. Çünkü toplumda farklılıkların ifade edilmesi ve demokratik pratiklerin hayata geçirilmesi bu iki özelliğe bağlı olarak gerçekleşmektedir (Gittel ve diğerleri, 2000, s. 136, Tekeli, 2000).

Sivil toplum kuruluşları aracılığıyla biraraya gelen kadınlar topluma hizmet etmeyi amaç edinebilmektedirler. İhtiyaç merkezli çalışan kadınlar var olan sorunların çözümü için örgütlenebilmektedirler. Kadınları sivil toplum kuruluşları altında birleştiren şeyin ise toplumsal sorumluluk duygusu ya da manevi tutku olduğu belirtilmektedir (Gittel ve diğerleri, 2000, s. 134). Özellikle dinin motive edici rolünün olduğu kuruluşlarda

(faith-based organization) kadınlar, gönüllü olarak hayır işlerine yoğunlaşarak ihtiyaç durumundakilere el uzatma yarışı içindedirler (Kandil, 1999, s. 62-5).

Kadınların kurdukları sivil toplum kuruluşları, kadınların klasik olarak üstlendikleri toplumsal cinsiyet rollerinin izlerini taşıyabilmektedir (Naples, 1998; Kaplan, 1997; Gitell ve diğerleri, 2000; Steffy, 2008). Kandil'e göre, kadınların içinde yer aldıkları kuruluşların topluma dönük hizmetlerinin alanını anne ve çocuk üzerine yapılan projeler ve tasarlanan programlar oluşturmaktadır (1999, s. 62-5). Kadınların geleneksel rollerinden kaynaklanan bu hizmet alanlarının seçimi, kadınların günlük hayattaki rollerini kamusal alana da taşıdıklarının bir göstergesi olarak kabul edilmektedir (Kaplan, 1997; Naples, 1998).

Kadınların kurduğu sivil toplum kuruluşları politik tutum ve davranışlardan etkilenerek şekillenebilmektedir. Kandile'e göre güçlü bir iktidar tarafından idare edilmeyen toplumlarda, kadın örgütleri daha güçlüdür ve kadın hareketlerini baskı altına alacak mekanizmalar olmadığından onlar daha fazla kendi kaderleri üzerinde söz sahibidirler (1999, s. 62-5). Aynı zamanda kadının içinde yer aldığı kuruluşlar genel hedeflerle ilgili kararlar alırken, kolektif karar almayı benimseyebilmektedirler (Gitell, 1999; Naples, 1998; Kaplan, 1997).

Kadının içinde yer aldığı kuruluşların toplumsal sorumluluk bilinciyle ortaya çıktığı söylenebilir. Zira farklı alanlarda aktif faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının çokluğu dikkati çekmektedir. Kadınların faaliyet alanlarını belirleyenlerin yine kendileri gibi iletişim ağlarının dezavantajlarını yaşayan grupları kapsadığı görülmektedir. Örneğin, engelli insanlar daha az işe alınır, daha az çalışan insan tanır ve topluma kıyasla daha çok yardıma ihtiyaç duymaktadırlar. Bu insanlar engelli oldukları için çoğu kez toplumdan dışlanmakta veya toplumsal ayrımcılıkla yüzleşmektedirler (Field, 2008, s. 114).

Kadınların yer aldıkları kuruluşların diğer bir özelliği de kapsamlı ve bütüncül bir bakış açısıyla hareket etmeleri ve toplumu bir bütün olarak kalkındırmayı hedeflemeleridir (Gittell ve diğerleri, 1999; Steffy, 2008). Genelde kadın ve aile üzerine yoğunlaşan

kadının içinde yer aldığı kuruluşların, dezavantajlı durumda bulunan sosyal grupların durumlarını iyileştirme yoluyla toplumsal kalkınmayı bir bütün olarak gerçekleştirme gibi ortak bir hedefi paylaştıkları söylenebilir.

3.2.4. Sivil Toplum Kuruluşları ve Toplumsal Kalkınma

Sivil toplum kuruluşlarının, insanlara çok önemli yararlar sağladığı konusunda neredeyse hiç şüphe bulunmamaktadır. Zira sivil toplum kuruluşlarının üyeleri, başka hiçbir yerde karşılayamayacakları insani ihtiyaçlarını bu kuruluşlar sayesinde elde etmektedirler (Lohman, 1992, s. 41). Devletin ya da ekonomik piyasanın yeterince gerçekleştiremedikleri dışlanmış grupları kalkındırma ve geliştirme misyonunu sivil toplum kuruluşları üstlenmektedir (Hirst, 1995, s. 113).

Sivil toplum kuruluşları bu işlevleri ile ele alındığında bu tür kuruluşların faaliyet alanlarını, gelişmekte olan ya da gelişmemiş toplumların daha çok “yoksul”, “çaresiz”, “gelişmeden nasibini alamamış” olarak tanımlanan ve toplumda eşitsizlikleri yaşayan grupların belirlediği görülmektedir. Kümbetoğlu’na göre çoğunlukla bu eşitsizlikleri en çok yaşayanlar kadınlar olmaktadır. Kalkınmanın insani boyutlarının sorgulandığı 1970’li yıllardan beri, toplumsal cinsiyet kavramının gündeme gelmesi sonucunda sivil toplum kuruluşlarının hem faaliyetlerini hem de projelerini kadın bakış açısıyla hazırladıklarını ve çok sayıda kadının yararlanmasını planladıklarını belirten Kümbetoğlu, 1990’lı yıllarda kadının eğitim seviyesinin yükseltilmesi ve ekonomik durumunun iyileştirilmesi için; okuma yazma, el becerileri geliştirme ve meslek edindirme gibi birçok faaliyetin bu bağlamda yaygınlaştığını ifade etmektedir (Kümbetoğlu, 2002, s. 160-3).

Streeten’e göre sivil toplum kuruluşları gelişmeyi/ kalkınmayı sağlama konusunda birçok avantaja sahiptir. Bu avantajlar şu şekilde sıralanabilir (akt. Genç ve Erdoğan, 2000, s. 178-179):

- 1) Sivil toplum kuruluşları hükümetlere kıyasla daha esnek, yenilikçi ve deneyimlidirler.

- 2) Sivil toplum kuruluşları kamu kurum ve kuruluşlarına kıyasla yoksul ve uzak toplulukları harekete geçirme konusunda daha etkindirler.
- 3) Sürdürülebilir kalkınmayı özendirici niteliktedirler.
- 4) Daha düşük maliyetle ve daha etkin bir biçimde projelerini gerçekleştirebilmektedirler.
- 5) Proje uygulamalarında halkın desteğini kullanabilmekte, yerel birimlerle birlikte hareket edip onların da güçlenmesine katkıda bulunmaktadır.
- 6) Sivil toplum kuruluşları potansiyel olarak toplum içerisinde daha örgütleyici ve temsilci niteliğe sahiptirler.

Sivil toplum kuruluşları, yukarıda belirtilen avantajlarını faaliyet gösterdikleri bölgenin kalkınmasında kullanarak, ulusal ve toplumsal kalkınmayı sağlayabilecek nitelikte fonksiyonlara sahiptirler. Sivil toplum kuruluşlarının kalkınmayı sağlayıcı işlevleri temel olarak şu şekilde sıralanabilir (Genç ve Erdoğan, 2000, s. 178-179):

- 1) Gelir dağılımındaki eşitsizliklerin ortadan kaldırılması,
- 2) Yoksulluğun azaltılması,
- 3) Bölgenin ekonomik kaynaklarının etkin ve verimli bir şekilde kullanılmasını temin ederek, ekonomik yönden gelişmeye katkı sağlanması,
- 4) Vatandaşlık bilinci ve sorumluluğu yaratarak, yerel politikaların oluşturulmasında halkın etkin bir biçimde rol almasının sağlanması,
- 5) Yerel halkın demokrasi bilincinin geliştirilerek yönetime katılımının sağlanması ve bu şekilde katılımcı demokrasi anlayışının gelişiminin sağlanması,
- 6) Sosyal yardımlaşma ve dayanışma anlayışını güçlendirerek, özellikle eğitim ve iş olanakları konusunda halkı destekleyici rol oynamak; aynı zamanda insanlar arasında birlik ve beraberlik duygularını pekiştirip sosyal yönden gelişmelerinin sağlanması,
- 7) Kamuoyu denetimi yoluyla yerel yönetimler üzerinde etkili olarak hesap verebilir bir yönetim yapısının oluşturulmasının sağlanması.

Sonuç olarak, sivil toplum kuruluşlarının toplumsal kalkınmaya yönelik birçok faaliyet gerçekleştirdiği ve devlet kurumlarına nazaran doğrudan hizmetlerin ulaştırılmasında bazı avantajlara sahip olduğu bilinmektedir. Bununla birlikte, dezavantajlı grupların durumlarının iyileştirilmesinde sivil toplum kuruluşlarının tasarladıkları ve uyguladıkları projelerin birçok açıdan kalkınmaya katkı sağladığı söylenebilir.

4. BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN BULGULARI

4.1. ARAŞTIRMAYA KATILAN KURULUŞLARIN PROFİLİ

Araştırmaya dâhil olan kuruluşlardan üçü 1924-1965 yılları arasında kurulmuş olup elli yıl veya daha fazla bir tarihi geçmişe, beşi 2000-2005 yılları arasında kurulmuş olup en az dokuz yıllık bir geçmişe, dokuzu ise 2006-2013 yılları arasında kurulmuş olup en fazla yedi yıllık bir geçmişe sahiptir. Çalışma kapsamındaki kuruluş başkanlarının profilleri ise Tablo-8’de yer almaktadır.

Tablo- 8. Çalışma Kapsamında Görüşme Yapılan Sivil Toplum Kuruluşlarının Kadın İdarecilerinin Profilleri

Kuruluştaki çalışma yılı ve yaşı	Eğitim düzeyi	Medeni durumu	Çocuk sayısı	Mesleği	Çalışma Durumu
15-65	Üniversite	Evli	-	Avukat	Çalışıyor
27- 50	Üniversite	Evli	1	Dış Ticaret Uzmanı	Çalışıyor
12-56	Ön lisans	Evli	1	Eğitimci	Emekli
8-34	Üniversite	Evli	2	Öğretmen	Çalışmıyor
2-40	Üniversite Terk	Evli	3	Muhasebeci	Çalışmıyor
10-42	Üniversite	Evli	3	Mali Müşavir	Çalışıyor
4-34	Lise	Bekâr	-	İdareci	Çalışıyor
6-52	Doktora	Evli	2	Öğretim Görevlisi	Çalışıyor
2-42	Üniversite	Evli	2	Bilgi işlemci	Çalışmıyor
2-44	Üniversite	Evli	1	Öğretmen	Çalışıyor
8-54	Liseden terk	Evli	2	Sekreter	Çalışmıyor

Tablo- 8. Çalışma Kapsamında Görüşme Yapılan Sivil Toplum Kuruluşlarının Kadın İdarecilerinin Profilleri

Kuruluşta çalışma yılı ve yaşı	Eğitim düzeyi	Medeni durumu	Çocuk sayısı	Mesleği	Çalışma Durumu
1-42	Üniversite	Evli	5	Mali İşler Müdürü	Çalışmıyor
2- 27	Üniversite	Bekar	-	Psikolog	Çalışıyor
5-50	ilkokul	Evli	2	Ev Hanımı	Çalışmıyor
6-40	Doktora	Evli	1	Öğretim Görevlisi	Çalışıyor
2-67	Lise	Evli	2	Ev Hanımı	Çalışmıyor
7- 40	Doktora	Evli	2	Proje Koordinatörü	Çalışıyor

4.1.1. Türk Kadınlar Birliği

Türk Kadınlar Birliği¹² 7 Şubat 1924 tarihinde kurulmuştur. Derneğin kuruluş amacı, kadının siyasal haklarını elde etmesi ve sosyal yaşama aktif olarak katılmasının sağlanmasıdır. Derneğin ilk Genel Başkanı olan Nezihe Muhiddin'in şu sözleri bu amacı ve mücadeleyi en iyi şekilde özetlemektedir: “Biz Türk kadınları toplumsal ve siyasal yaşamda hak ettiğimiz yeri almalıyız. Önce Türk kadınlarını bilinçlendirmeli ve eğitmeliyiz. Onlara daha fazla şey istemelerini ve bunlara nasıl ulaşacaklarını anlatmalıyız. Amacımız Türkiye’de kadın ve erkeğin toplumsal, ekonomik ve siyasal eşitliğidir.” Derneğin, Atatürk’ün eşi Latife Hanım’dan da büyük destek aldığı bilinmektedir.

Derneğin gayret ve çalışmaları sonucu, 1926 yılında kabul edilen Medeni Yasa ile kadın toplum içinde kimliğini elde etmiş, 1930 yılında da kadınlar, belediye seçimlerinde seçme ve seçilme hakkını yasayla kazanmıştır. 1933 yılında kadınlar, köy ihtiyar heyetlerine seçme ve seçilebilme, 1934 yılında ise, Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne girebilme haklarını elde etmişlerdir.

¹² Bilgi için bkz: http://www.turkkadinlاربirliđi.org/index.php?p=genel_icerik&content=tarihce_tuzuk

1935 yılında yapılan 5. Dönem milletvekili seçimlerinde, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne 18 kadın milletvekili girmiş ve Türk Kadınlar Birliği de, amaçlarını gerçekleştirdikleri düşüncesiyle, dernek için fesih kararı almışlardır. Ancak, 1949 yılında hakların, kazanılması için olduğu kadar, korunması ve geliştirilip genişletilmesinin de gerekliliği karşısında dernek, aydın kadınlar tarafından, 13 Nisan 1949'da yeniden kurulmuştur.

Türk Kadınlar Birliği, 1954 yılında da, Bakanlar Kurulu kararıyla "Kamu Yararına Çalışan Dernek" statüsünü kazanmıştır. Türk Kadınlar Birliği 60'lı ve 70'li yıllarda, Türkiye'nin kadın potansiyeline büyük bir ivme kazandırmış, yönlendirme ve geliştirme açısından önder rol oynamıştır.

Bu dönemde dernek, Atatürk'ün öngördüğü çağdaş kadına yönelik, eğitim, örgütlülük ve bilinç düzeyinin yükseltilmesi konusunda, etkin çalışmalar sergilemiş ve büyük bir atılımla ülkenin her köşesinde, kadınların destek ve katkılarıyla, 2012 yılı itibariyle yedisi Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde olmak üzere toplam altmış yedi şubeye ulaşmıştır.

Dernek, Türkiye'de ilk kez uygulamaya başlanan "Toplum Merkezleri" projesi ile hedef kitle olan kadının sağlığı, eğitimi ve örgütlenmesine, yerel yönetimleri ve devleti de katmayı başarmıştır. Diğer sivil toplum örgütleriyle işbirliğine önderlik eden dernek, ülkemiz nüfusunun yarısını oluşturan kadınlar için, yasalarda bulunan kadın-erkek eşitliğine aykırı hükümlerin ortadan kaldırılmasına özel önem vermektedir. Bu konuda 1996 yılında başlatılıp halen sürdürülen "Yasalar Önünde Tam Eşitlik" kampanyası çerçevesinde Medeni Yasa'nın ve Ceza Yasası'nın değiştirilmesi başarısına da imza atmış ve halen başta Siyasi Partiler ve Seçim Yasaları olmak üzere, çeşitli yasa tasarılarının hazırlanmasına fiilen katkıda bulunmakta ve bu tasarıların yasallaşması için kamuoyu desteğini kazanmaya çalışmaktadır.

Türk Kadınlar Birliği halen "BM Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi" CEDAW Sivil Toplum Yürütme Kuruluna ev sahipliği yapmakta ve sekreteryasını sürdürmektedir. Türk Kadınlar Birliği ayrıca, Avrupa Kadın

lobisi Türkiye Koordinasyonu yürütme kurulundaki görevini de iki dönemdir sürdürmektedir.

Türk Kadınlar Birliği'nin temel amaçları;

- a) Atatürk İlke ve Devrimlerini ve Cumhuriyetin kadın haklarında sağladığı kazanımları korumak, bu hakların gelişmesini sağlamak, uygulamalarını yönlendirmek ve katılımı arttırmak,
- b) Türk kadınının demokratik bünyemizdeki hak, görev, sorumluluk bilincinin geliştirilmesiyle, yeteneklerinin toplum içinde eşitlik anlayışı ile değerlendirilmesine katkıda bulunmak,
- c) Türk kadınının sosyal, siyasal ve ekonomik alanlarda eşitliğinin sağlanması, gerçekleştirilmesi ve bu konudaki engellerin ortadan kaldırılması için çalışmalar yapmak,
- d) Toplumsal yaşamda kadınların eğitimi ile birlikte, sosyal, kültürel ve çevresel sorunlarını ele alarak, okuma-yazma öğretisi yanında, ekonomik özgürlük kazanmaları için, çalışma yaşamına katılmalarını teşvik etmek ve bu konularda yol gösterici çalışmalar yapmak,
- e) Çocukların ve gençlerin, uygarlık ve demokrasi bilinci içinde, laiklik ve eşitlik kültürüne sahip olarak yetiştirilmesi için, eğitim, öğretim ve sosyal amaçlı tesisler kurmak, yurtlar açmak, gerektiğinde eğitime katkı için burslar vermek ve bu konularda etkinlikler yapmak,
- f) Kadın haklarının uluslararası platformdaki gelişmelerini izlemek, yenilikleri saptamak ve dünya kadınlarıyla birlikte toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için çalışmalar yapmak,
- g) Kadınlara sağlık, eğitim ve iş karşılığı, ayni ve nakdi yardım yapılmasını sağlamak,
- h) Gerekli görülen yerlerde Kadın Danışma Merkezleri kurmak şeklinde sıralanabilir.

Birliğin amaçlarını gerçekleştirmek için yürüttüğü faaliyetler ve temel politikası ise şu şekildedir:

- a) Ulusal ve uluslararası sivil toplum örgütleri, kamu kuruluşları ve yerel yönetimlerle sıkı bir işbirliği ve dayanışma içinde olmak ve ortak projeler üretmek.
- b) Federasyon kurmak veya mevcut kadın federasyonlarına katılma çalışmaları yapmak.
- c) Yemekli ve yemeksiz, özel ve genel toplantılar, konserler, seminerler, panel ve benzeri gelir getirici sosyal, kültürel ve sanatsal faaliyetlerde bulunmak.
- d) Kitap, dergi, bülten gibi yayınlarla ve sosyal medya aracılığı ile Birliğin çalışmalarını tanıtmak.
- e) Toplumsal cinsiyet eşitliği faaliyetleri ile ulusal ve uluslararası ilişkileri yürütecek komisyonlar kurmak ve gerektirdiği fonları oluşturmak üzere vakıf kurmak.
- f) Dernek çalışmalarına maddi ve manevi destek veren, derneğe üye olmayan özel ve tüzel aktörlere teşvik amaçlı ödüller vermek.
- g) Dernek amaç ve çalışmalarını, yurtiçi ve yurtdışında tanıtmak amacıyla, basın-yayın, radyo ve TV kuruluşları ile işbirliği yapmak.

Derneğin tüm faaliyetleri, sivil toplum kuruluşu olma bilinci ve partiler üstü politika anlayışı ile yürütülmektedir.

4.1.2. Doğu Kadınlarını Bilinçlendirme ve Kalkındırma Derneği (DOĞKADER)

Doğu Kadınlarını Bilinçlendirme ve Kalkındırma Derneği (DOĞKADER)¹³, aile içi şiddete maruz kalan kadınlar başta olmak üzere, şehrin kenar mahallelerinde yaşayan, göç etmek zorunda kalarak sosyal tahribata uğrayan, bölünmüş aileler ve yoksullukla mücadele eden genç kız ve kadınlara eğitsel, sosyal ve ekonomik olarak destek olmak amacıyla 2010 yılında kurulmuştur. Dernek Elazığ'da faaliyet göstermektedir.

Derneğin toplam üye sayısı 46'dır. Dernek üyelerinin yaş grubu 18-45 yaş arasındadır. Derneğin gelir kaynaklarını üye aidatları ile gerçek ve tüzel kişiler tarafından yapılan bağış ve yardımlar oluşturmaktadır.

¹³ Bilgi için bkz: <http://www.dogkader.com/dernek.asp>

Derneğin başlıca çalışma alanları ve amaçları şu şekildedir:

- a) Kız çocuklarının okullaşma oranlarını arttırmak amacıyla faaliyetler düzenlemek.
- b) Toplumun kadına yönelik şiddet konusunda bilinçlendirmek.
- c) Göç sonucu kırsaldan gelen genç kız ve kadınların sosyal uyum sürecini hızlandırmak amacıyla sosyal aktiviteler, toplu söyleşiler düzenlemek ve onlara uzman yardımı sağlamak.
- d) Kadınların istihdam oranını arttırmak.
- e) Elazığ ve çevresinden, Alo 183 hattını arayarak sorunlarını dile getiren kadınları ilgili kurum ve kuruluşlara yönlendirmek.
- f) İş ve eleman arayan kadınlar arasında koordinasyon sağlamak.
- g) Genç kız ve kadınlara yönelik mesleki eğitim kursları düzenlemek.

Ayrıca, derneğin SODES (Sosyal Destek Programı) kapsamında hazırlamış olduğu mesleki eğitim merkezi ve kız çocuklarının eğitimlerine devam etmelerini sağlamaya yönelik projeleri bulunmaktadır.

4.1.3. Ankara Girişimci Kadınlar Derneği (AGİKAD)

Ankara Girişimci Kadınlar Derneği¹⁴ 2004 yılında ilk olarak “Batıkent Girişimci Kadınlar Dayanışma Derneği” adıyla kurulmuş, 2008 yılında yapılan olağanüstü genel kurul toplantısı kararıyla derneğin adı Ankara Girişimci Kadınlar Derneği (AGİKAD) olarak değiştirilmiştir. Dernek, kadın girişimci sayısını artırmak, kadınların iş dünyasındaki statülerini sağlamlaştırmak, mevcut kadın girişimlerini güçlendirmek, kadınlara istihdam yaratacak girişimlerine destek olmak, kamu kurum ve kuruluşları ve tüm sivil toplum örgütleriyle dayanışma ve işbirliği geliştirmek, girişimci kadınların sayısını artırmak, kadını güçlendirecek ve geliştirecek çalışmalara katkıda bulunmak amacıyla kurulmuştur.

Derneğin toplam üye sayısı 148’dir ve bu üyelerin 144’ü kadınlardan oluşmaktadır. Üyelerin yaş grubunu orta yaş grubu oluşturmaktadır. Derneğin gelirlerini üye aidatları

¹⁴ Bilgi için bkz: http://www.angikad.org.tr/?page_id=2

ve gerçek ve tüzel kişiler tarafından yapılan bağış ve yardımlar oluşturmaktadır. Ayrıca, dernek merkezinin yer aldığı ofisin kirası Yenimahalle Belediyesi tarafından karşılanmaktadır.

Dernekte, kadınların girişimcilik konularında yaşadıkları sıkıntılar dikkate alınarak girişimcilik, motivasyon, kişisel gelişim gibi kadını ilgilendiren konularda eğitim ağırlıklı faaliyetler düzenlenmektedir.

Dernek, çeşitli ulusal ve uluslararası projeler yürütmektedir. AB-TESK Projesi olan “Girişimcilik Eğitimi” projesi çerçevesinde 2008 yılından itibaren ev kadınlarına ücretsiz danışmanlık hizmetleri ve çeşitli konularda kurslar verilmektedir. Dernek, Ankara Barosu öncülüğündeki birçok sivil toplum kuruluşu ve kamu kuruluşu tarafından desteklenen “Çocukların Cinsel ve Ticari Sömürüsü ile Mücadele Ağı” adlı projede proje ortağı olarak yer almaktadır.

Avrupa Birliği GRUNTDVIG Öğrenme Projesi çerçevesinde kadınların sosyal yaşamdaki aktifliğinin artırılması amacıyla 4 Avrupa Birliği ülkesi (Avusturya, İsveç, Hollanda ve Romanya) ile öğrenme ortaklığı projesi yürütülmektedir. Ayrıca, farklı ülkelerde kadın girişimciliği konusunda kazanılan tecrübelerin paylaşılması amacıyla hazırlanan ve Avrupa Birliği’ne sunulan Leonardo Da Vinci Hareketlik Projesi kabul edilmiştir.

4.1.4. Ankara Kadın Sağlığı Derneği

Ankara Kadın Sağlığı Derneği¹⁵ 2007 yılında emekli öğretmen ve akademisyenler tarafından kadınlara erken ön tanı alanında hizmet vermek üzere kurulmuştur. Dernek, kadın hastalıklarının erken ön tanı ile tespit edilmesi, hastalıkların ilerlemesinin engellenmesi, yoksul kadınların hastalıklarının tedavi ettirilmesi ve kadınların hastalıklarla ilgili bilgilendirilmesi için çalışmaktadır.

---

¹⁵ Bilgi için bkz: <http://www.kadinsagligiderneği.org.tr/>

Kadınlarda yaygın olarak görülen rahim ağzı kanseri, meme kanseri gibi hastalıklarda erken ön tanı konulması, kısırlığın sağlık sorunu olarak tanınması, aile planlaması ve diğer kadın hastalıkları konusunda bilinçlenmenin artması kuruluşun başlıca amaçları arasında yer almaktadır.

Dernek üyelerinin yaş grubu 30-40 yaş arasındadır. Derneğin gelir kaynaklarını üye aidatları ile gerçek ve tüzel kişiler tarafından yapılan bağış ve yardımlar oluşturmaktadır.

Dernek faaliyetlerinden bazıları şu şekildedir;

- a) Kadınlarda en sık görülen sağlık sorunları hakkında konunun uzmanı olan gönüllü hekimler tarafından bilgilendirme hizmeti (seminer, konferans) sunulması,
- b) Kurulmuş olan danışma hattı ile sağlık sorunları ile ilgili olarak soru sormak, bilgi almak isteyen hastaların doktor ile ön görüşme yapmasının sağlanması,
- c) Kent dışından Ankara'ya gelen hastalara konaklama ve ulaşım gibi lojistik ve danışmanlık hizmetleri sağlanması,
- d) Sürekli güncellenen internet sitesi ile tıptaki gelişmelerin yakından takip edilmesi ve gelişmelerin kamuoyuna siteden duyurulması,
- e) Ulusal ve yerel basın aracılığı ile halkın bilinçlendirilmesi için çalışılması,
- f) Kamu kurumları ve sivil toplum örgütleri ile işbirliği içerisinde, sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve kolay ulaşılabilirliğinin sağlanması için çalışmalar yürütülmesi.

4.1.5. Sırça Yaşamlar Derneği (SIRYAD)

Sırça Yaşamlar Derneği¹⁶ (SIRYAD) 2004 yılında, iyi yaşam şartlarında yaşamayan herkese destek vermek ve toplumsal eksiklikleri gidermek amacıyla kurulmuştur. Derneğin Genel Merkezi Ankara'da olup Van'da bir şubesi bulunmaktadır.

Derneğin toplam üye sayısı 280'dir. Üyelerin %70'ini kadınlar, %30'unu ise erkekler oluşturmaktadır. Dernek üyelerinin yaş grubu 17-70 yaş arasındadır. Derneğin gelir

¹⁶ Bilgi için bkz: <http://www.siryad.org.tr/index.htm>

kaynaklarını üye aidatları ile gerçek ve tüzel kişiler tarafından yapılan bağış ve yardımlar oluşturmaktadır.

SIRYAD din, dil, ırk ayrımı gözetmeksizin, hiçbir koşul öne sürmeden, kötü koşullarda yaşayan insan yaşamlarını desteklemeyi, bu sorunları yaşayanlarla dayanışmayı sürdürmeyi; toplumun bir eksikliğini tamamlamayı, insanların birbirini karşılıksız sevmesini ve insanlar arasında birliktelik kurmayı ve barışı amaçlamaktadır. Derneğin kuruluş amacına uygun olarak; her şeyi devlet kurum ve kuruluşlarından beklemeden, hiçbir koşul öne sürmeden sevgi ve gönüllülük temelleri üzerinde çalışma esastır. Kuruluşun ilk hedefi, toplumsal bütünleşmeyi sağlamaktır.

Derneğin başlıca çalışma alanları şu şekildedir:

- a) Dernek kullanımına verilecek sahalarda; ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının açıkladığı açlık sınırında olan evsiz insanlar için barınaklar kurmak, yiyecek sağlamak, huzurevleri kurmak ve işletmek.
- b) İyi yaşam şartlarına sahip olmayan insanların eksik kaldıkları her alanda eğitim, öğretim sağlamaları doğrultusunda resmi kurum ve kuruluşlarla işbirliğine gitmek.
- c) Dernek kullanımına verilecek sahalarda, ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının açıkladığı açlık sınırında olan her yaşta insan için iş alanları araştırmak.
- d) Derneğin amaçları doğrultusunda basılı ve görsel yayınları yapmak, toplumun bu konuda bilinçlenmesini ve işbirliği içinde olmasını sağlamak, çeşitli faaliyetler düzenlemek ve bu faaliyetlere katılmak.
- e) Derneğin amaçları doğrultusunda araştırmacı ve uygulayıcı uzman kurullar kurmak.
- f) Kültürel tesisler, spor tesisleri ve benzeri tesisler kurmak.
- g) İlgili alanda üniversite, araştırma merkezleri ve ilgili resmi kurumlar ile dernek arasında bilgi akışını, yardımlaşmayı sağlamak ve elde edilen bilgiyi kullanmak.

Ankara Kalkınma Ajansı'na danışmanlık hizmeti veren kuruluş, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın toplumsal sorunlara karşı ulusal eylem planı çerçevesinde

toplumsal sorunlara çözüm bulma ve eksikleri tamamlama girişimlerine de destek olmaktadır.

4.1.6. Yenimahalleli Kadınlar Eğitim ve Dayanışma Derneği (YEKAD)

Yenimahalleli Kadınlar Eğitim ve Dayanışma Derneği¹⁷ (YEKAD) 2011 yılında kurulmuştur. Dernek kadınların ekonomi, eğitim ve kültür alanlarında daha etkin ve verimli bir şekilde rol almaları için araştırma- geliştirme, eğitim savunuculuğu ve lobi çalışmalarını yürütmeyi amaçlamaktadır.

Derneğin toplam üye sayısı 16 olup tüm üyeleri kadınlardan oluşmaktadır. Dernek üyelerinin yaş grubu 30-50 yaş arasındadır. Derneğin gelir kaynakları üye aidatları, bağışlar, gerçek ve tüzel kişiler tarafından yapılan bağış ve yardımlar, gelir elde etmek için girişilen ticari faaliyetlerden elde edilen kazançlar ve düzenlenen etkinliklerden sağlanan gelirlere dayanmaktadır.

Derneğin başlıca çalışma alanları şu şekildedir:

- a) Kadınların kültür seviyelerini artırmak için, her türlü süreli süresiz basın-yayın faaliyetlerinde bulunmak,
- b) Karşılık beklemeden insan hakları konusunda mağdur olmuş kişilere ve ailelerine her türlü maddi ve manevi yardımda bulunmak,
- c) Konusunda uzman kişilere, sosyal, kültürel, ekonomik alanlarda araştırmalar, anketler, kamuoyu yoklamaları yaptırmak, bu çalışmaların sonuçlarını basılı-sesli görüntülü yayınlar halinde yayınlamak,
- d) Öğrencilerin eğitimlerini devam ettirebilmeleri için gerekli ortamı hazırlamak, çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak amacı ile karşılıksız burs vermek,
- e) Kırsal ve kentsel sürdürülebilir kalkınma, kültür, turizm, çevre, insani yardım, insan hakları, demokratikleşme, eğitim, kalkınma konularında ulusal ve uluslararası düzeyde projeler üretmek,

---

¹⁷ Bilgi için bkz: <http://www.yekad.org/index.html>

- f) Özellikle kadınların ve gençlerin içinde buldukları konumlarının iyileştirilmesi, kadınların girişimcilik yeteneklerinin geliştirilmesi ve farklı alanlarda eşit temsil edilmelerinin sağlanması için çalışmalar yapmak,
- g) Kırsal ve kentsel alanlarda çocuk emeğinin istismarını önlemek ve çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılmasını sağlamak için faaliyetlerde bulunmak,
- h) Kalkınma süreçlerinde engelleyici bir unsur olan toplumsal cinsiyet ayrımcılığını zamanla ortadan kaldırmaya yönelik orta ve uzun vadeli planlar ve uygulamalar yapmak ve kadınların kalkınma süreçlerinde; ailede ve toplumda sosyal statülerini güçlendirmek, karar süreçlerindeki etkilerini artırmak için faaliyetlerde bulunmak.

4.1.7. Ankara Soroptimist Kulübü

Dünyada ilk Soroptimist Kulüp California, Oakland'da kurulmuş ve hemen ardından bunu Kuzey Amerika'da kurulan kulüpler izlemiştir. Kulüp adını Latince “soror-kız kardeş” ve “optima- iyi niyet” kelimelerinden almıştır. Avrupa'da ilk Soroptimist Kulüpleri ise 1924 yılında Londra ve Paris'te kurulmuştur. Kulüplerin kurulmasındaki temel amaç, Amerika'da, Büyük Britanya'da, Avrupa kıtasında aynı anda gelişmeye başlamış olan düşüncenin, iş ve meslek kadınlarının ortak olarak yürüttükleri hizmetin kadın ve genç kızlara dünya çapında yaygınlaştırılmasıdır. Soroptimist Kulüpleri, uluslararası dayanışma ve üyeler arasında küresel iletişim ağıyla kadın ve kız çocuklarına sürdürülebilir bir gelecek sağlamak için onların hak ve eşitliklerini savunarak, onlar için güvenli ve sağlıklı yaşam alanları yaratarak ve eğitim imkânlarını arttırarak yaşamlarını iyileştirmeye çalışmaktadırlar.

Ankara Soroptimist Kulübü ¹⁸, Türkiye Soroptimist Kulüpler Federasyonu çatısı altında faaliyet göstermektedir. Türkiye Soroptimist Kulüpler Federasyonu 1953 yılında İstanbul ve Ankara Soroptimist Kulüpleri tarafından kurulmuştur. Türkiye Soroptimist Kulüpleri Federasyonu kamu yararına bir dernektir. Federasyon, Uluslararası Soroptimist Avrupa (SI/E) üyesidir ve 18 şehirde, 39 Kulübü ve 1000'i aşkın üyesi vardır. Dernek tüzüğüne göre derneğe en az iki Soroptimist üyenin önermesi şartıyla

¹⁸ Bilgi için bkz: <http://soroptimistturkiye.org/>

yalnızca kamu veya özel sektörde çalışan gelir getiren iş veya meslek sahibi kadınlar üye olabildiğinden üyelerin tümü kadındır.

Türk Soroptimistleri, ülkemizde kadının statüsünü geliştirmek ve yaşam kalitesini yükseltmek amacı ile çalışmaktadır. İnsan hakları ve kadın sorunlarının çözümü konusunda kamuoyu oluşturarak eşitlik, kalkınma ve barış için çaba göstermektedir. Cehaletle mücadele etmek, bilgi ve beceri kursları düzenlemek, bilgisayar kursları açmak, eğitim bursları vermek, sağlık- eğitim çalışmalarında bulunmak, ağaçlandırma ve çevre koruma etkinliklerinde bulunmak, barış kültürünün yaygınlaşması için programlar yapmak, çeşitli konularda toplantılar düzenlemek ve Birleşmiş Milletler'in özel günlerini kutlamak derneğin başlıca etkinlikleri arasında yer almaktadır. Topluma hizmet götürmenin yanında yurt içi ve yurt dışındaki Soroptimistlerle dostluk ve kardeşlik bağları kurmak, güçlendirmek, uluslararası toplantılara katılmak, Türkiye ve Türk kadınının yabancılara tanıtılması için programlar geliştirmek de Soroptimistlerin görevleri arasındadır.

Federasyon ve ona bağlı kulüplerin en önemli ve sürekli projesi, yurt dışındaki Soroptimistlerin de katkılarıyla gerçekleştirilen Toplum Eğitim Merkezleridir. Bu merkezler sivil toplum kuruluşları ve devlet işbirliğinin en güzel örneklerinden birisidir. Federasyonun gerçekleştirdiği projelerin yanı sıra kulüpler de ortak amaç ve hedeflere uygun projeler gerçekleştirmektedirler.

4.1.8. Öğretilebilir Çocukları Koruma Derneği

Öğretilebilir Çocukları Koruma Derneği ¹⁹ 1965 yılında ağır zihinsel engelli çocukları topluma kazandırmak amacıyla kurulmuştur. Dernek Ankara'da faaliyet göstermektedir. Derneğin toplam üye sayısı 200 olup üyelerin %50'si kadınlardan oluşmaktadır. Dernek üyelerinin yaş grubu 20-70 yaş arasındadır. Derneğin gelir kaynaklarının başında devlet desteği ve Türk Hava Kurumu yardımları yer almaktadır. Bunun yanı sıra üye aidatları ile yapılan bağış ve yardımlar da derneğe az da olsa katkı sağlamaktadır.

---

¹⁹ Bilgi için bkz: <https://www.facebook.com/pages/%C3%96%C4%9Fretilebilir-%C3%87ocuklari-Koruma-Derne%C4%9Fi/164446767019554>

Kuruluş, İŞKUR ile ortak projeler yürütmektedir. Engellilerin el becerileri geliştirmeyi hedefleyen proje kapsamında; engellilerin temel bakım becerilerini kazanmalarının yanı sıra, bebek yapımı ve kupa baskısı gibi faaliyetleri içeren kurslar yapılmaktadır.

4.1.9. Sevgi, Eğitim ve Dayanışma Derneği (SEVDA-DER)

2002 yılında Ankara'da kurulan dernek²⁰, kız öğrencilerin ve kadınların desteklenmesini ve ailenin korunmasını hedeflemektedir. Kurslar, konferanslar ve gezilerle kadınların farkındalığını artırmayı ve sosyal statülerini yükseltmeyi hedefleyen kuruluş, eğitim faaliyetlerine ağırlık vermektedir. Yoksul öğrencilerin eğitimine burs yardımlarıyla katkı sağlayan kuruluş, aynı zamanda dernek içi birçok faaliyet ile gençlerin sosyal hayata kolay uyum sağlayabilmeleri için çalışmaktadır.

Şehir günleri programları ile farklı illerin tanınmasını ve bu illerden gelen kadınların dayanışmasını amaçlayan kuruluş, geziler ile kültürel paylaşımları artırmayı hedeflemektedir.

Yıllardır yaptıkları faaliyetleri bir proje (Bilinçli Kadın Güçlü Toplum Projesi) haline getiren kuruluş, İçişleri Bakanlığı'nın proje fonlarından da yararlanmaktadır. Bu proje ile üç yüz kadının eğitilmesi ve bilinçlendirilmesi hedeflenmektedir. Kadınlara yönelik eğitim seminerleri vererek aileyi ve toplumu ilgilendiren sorunlara ortak çözümler bulmak ve kadınların bilinçlenmesiyle güçlü bir toplum modeline ulaşmak projenin temel amaçları arasında yer almaktadır. Proje kadının toplumdaki yeri, aile içi iletişim, evlilik, sağlıklı ve mutlu yaşam, kişisel gelişim, zaman yönetimi, kadın ve sosyal dayanışma ile ilgili seminerlerin verilmesini kapsamaktadır.

Projenin yapılmasının nedenleri:

- Kadınların aileyi ilgilendiren konularda eğitim eksikliğinin olması.
- Kadınlar arasında sürekli ve etkili bir sosyal dayanışma ağının kurulamaması.
- Kadınların kadın sağlığı ve halk sağlığı konularında bilinçsiz olmaları.
- Kadınların zamanı etkin kullanmaları konusunda bilinç eksikliği.

---

²⁰ Bilgi için bkz: 2012 Dernek Tanıtım Broşürü

- Kadınların kişisel gelişim desteğine ihtiyaç duymaları.

Bilinçli kadın güçlü toplum projesi ile:

- Kadınlar arasında dayanışma ve yardımlaşmanın sağlanması.
- Kadınlara toplumsal bilincin kazandırılması.
- Kadınların sağlıklı yaşam konusunda bilinçlenmelerinin sağlanması.
- Evlilik seminerleriyle güçlü bir aile modeline ulaşılması.
- Kadınların birlik ve beraberlik içinde olmalarıyla sosyal çevrelerinin genişletilmesi.
- Kadınlar zaman yönetimi semineriyle planlı yaşamayı öğrenmelerinin sağlanması.
- Kadınlara kişisel gelişim semineri verilerek güçlü bir kadın modeline ulaşılması hedeflenmiştir.

4.1.10. Yeşeren Düşler Tüm Engelliler Derneği

Yeşeren Düşler Tüm Engelliler Derneği ²¹, toplumdaki imkânları kısıtlı olan engelli bireylerin sosyal hayata kolay uyum sağlayabilmeleri ve topluma faydalı bireyler haline getirilebilmeleri amacıyla 2010 yılında kurulmuştur. Dernek Ankara'da faaliyet göstermektedir.

Yeşeren Düşler Tüm Engelliler Derneği, ticari amaç gütmeyen, engellileri ve engelli aileleri kalkındırmak için çalışmayı ilke edinmiş bir dernektir. Derneğin temel amaçları şu şekilde özetlenebilir;

- İmkânları kısıtlı, kendilerini topluma ve ailesine yük olarak gören engellileri evlerinden çıkararak her çeşit engelliği bir araya getirmek ve yalnız olmadıklarını her zaman hissetmelerini sağlayarak kendilerine güvenen bireyler haline getirmek.
- Engellilerin mesleki eğitim ve beceri kurslarıyla istihdamlarını artırmak için, hem açılacak atölyede hem de imkânları doğrultusunda evlerine

²¹ Bilgi için bkz: <https://www.facebook.com/yeseren.dusler.9>

kurabilecekleri bir atölyede üretim yapmalarını sağlamak ve üretkenliklerini artırma yoluyla hayata tutunmalarını sağlamak.

- c) Engellilerin sağlık, eğitim ve kültür alanında hizmetlere ulaşmasını sağlayarak, ailelerine bağımlı olmadan yaşamlarını sürdürmelerine ve ekonomik açıdan rahatlamalarına katkı sağlamak.
- d) Hazırlanan projeler ile olabildiğince çok engelliye eğitim vermek ve bu eğitim sırasında da engellilere ve ailelerine sosyal hizmetler uzmanları eşliğinde seminerler vererek bilgilendirilmelerini sağlamak.

4.1.11. Lale Eğitim ve Dayanışma Derneği

Lale Eğitim ve Dayanışma Derneği ²² 2004 yılında Ankara’da kurulmuştur. Derneğin temel amacı, kadınlara farkındalık eğitimleri sunarak kadınların bilinçlenmelerini sağlamak ve kadınları kendilerine ve topluma yararlı bireyler haline getirmektir. Kadınların farklı alanlarda karşılaştıkları sorunlara çözümler bulmak ve kadınların güçlerini keşfetmeleri için olanaklar sunmak kuruluşun diğer amaçları arasında yer almaktadır. Kuruluş özellikle kız çocuklarının her türlü eğitim ve öğretim faaliyetine destek olmak için çeşitli faaliyetler düzenlemekte ve üyelerinin desteği ile öğrencilere maddi yardım sunmaktadır. Bir federasyona üye olan kuruluş, gerektiğinde federasyona bağlı diğer kuruluşlarla işbirliği yapmaktadır.

Kuruluş, birçok projeye sahip olsa da gerekli fon sağlanamadığı için projelerini hayata henüz geçirememektedir. Örneğin, kuruluş kültür karnavalı, kadına yönelik şiddetin azaltılması ve mahkûmlara yönelik hazırladığı projelerine fon bulmaya çalışmaktadır.

Özellikle kadına yönelik şiddetin azaltılması projesi ile aile içi şiddet gören kadınların sorunlarına çözüm bulunması ve aile içi şiddet gören kadınların rehabilitasyonunu hedeflenmektedir.

Kuruluş, farkındalık eğitimi, aile içi iletişim, çocuk gelişimi, ergen eğitimi, meslek edindirme, diyetisyen eşliğinde sağlıklı beslenme ve kilo kontrolü, el becerilerini

---

²² <http://www.laleder.org/>

geliştirme ve kitap okuma alışkanlığının artması için kitap okuma günleri gibi birçok konuda seminer, kurs ve konferans gibi programlar düzenlemektedir.

Ankara'nın Keçiören ilçesinde faaliyet gösteren kuruluş, gerektiğinde Türkiye'nin farklı yerlerine de hizmet götürmektedir. Van depremi sonucunda yıkılan okullardan birinin tekrar yapılması için sanatçılarla işbirliği yapan kuruluş, düzenlenen konserlerden birinin gelirini bir okulun yapımı için bağışlamıştır.

4.1.12. Aktif ve İş Girişimci Kadınlar Derneği

Aktif ve İş Girişimci Kadınlar Derneği²³ 2010 yılında kurulmuştur. Kadınların sosyal statülerini geliştirmek, kadınların sosyal hayata katılımlarını sağlamak, kadın erkek eşitliğini sağlamak ve kadın farkındalığını ortaya koymak derneğin temel amaçları arasında yer almaktadır. Henüz çok fazla program yapma şansı bulamayan kuruluş, birçok yeni program hazırlığı içinde bulunmaktadır.

4.1.13. Elazığ İş Kadınları Derneği (ELİKAD)

Elazığ İş Kadınları Derneği (ELİKAD) 2008 yılında kurulmuştur. Derneğin kuruluş amacı Elazığ'ın sosyal ve ekonomik gelişimine katkıda bulunmak, girişimci kadın sayısını artırmak, kadın girişimciler arasında güç birliği oluşturmak ve kadınların iş dünyasındaki statüsünü sağlamlaştırmak amacıyla çalışmalar gerçekleştirmek, kadınlara yönelik eğitim ve hizmet faaliyetleri yürütmek şeklinde ifade edilebilir. Dernek, özellikle gelir düzeyi düşük ya da herhangi bir meslek sahibi olmayan kadınların mesleki eğitim alarak üretime ve sosyal yaşamın her aşamasına etkin bir biçimde katılımlarını sağlamaya çalışmaktadır.

²³ <https://www.facebook.com/pages/AKTİF-İŞ-GİRİŞİMCİ-KADINLAR-DERNEĞİ>

4.1.14. Genç Liderler ve Girişimciler Derneği

Elazığ Genç Liderler ve Girişimciler Derneği, sivil toplum çalışmalarında aktif küresel bir platform olan ve dünya genelinde 115 ülkeden yaklaşık 250.000 üyesi bulunan, 20'li ve 30'lu yaşlardaki genç liderlerin bir arada bulunduğu Dünya Genç Liderler ve Girişimciler Federasyonuna (JCI) bağlı olarak faaliyet gösteren uluslararası bir sivil toplum kuruluşudur²⁴. Derneğin Elazığ Şubesi 2006 yılında kurulmuştur. Derneğin temel amacı gençlerin yetişmesi için fırsatlar sunarak toplumun pozitif gelişimine katkı sağlamaktır. Bu kapsamda dernek, üyelerine liderlik vasıfları ve toplumsal bilinç kazandırmak amacıyla çeşitli faaliyetler düzenlemektedir. Dernek üyelerinin ortak özelliği; takım çalışmasına yatkın, kendisini yetiştirmek isteyen, gerek iş alanında gerekse sosyal alanda uluslararası açılımı olan 18-40 yaş arası gençlerden oluşmaktadır.

4.1.15. KAMER Vakfı

KAMER, 2000 yılında Diyarbakır ve yakın çevresinde yaşayan kadınlara hizmet vermek üzere Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgesinin birçok il ve ilçesinde çalışmalar başlatmış ve ilk olarak faaliyetlerini kurulan bir şirket çatısı altında gerçekleştirmiştir. Daha sonra, 2004 yılında Diyarbakır ve ilçelerindeki kadın çalışmalarının sürdürülmesi amacıyla KAMER Derneği kurulmuştur. 2005 yılında ise bölgesel çalışmaların tümünü kapsayacak bir örgütlenme modeli olarak KAMER Vakfı kurularak faaliyetlerine başlamıştır²⁵.

KAMER Vakfı, 2005 yılında Adıyaman, Kars, Hakkari, Tunceli, Erzincan, Gaziantep, Siirt, Elazığ ve Malatya'da, 2006 yılında ise Kilis, Iğdır, Ardahan, Muş, Ağrı, Erzurum, Bingöl, Mardin, Şanlıurfa, Batman ve Şırnak illerinde Kadın Danışma Merkezleri açarak, kadına karşı şiddete yönelik olarak faaliyet gösteren merkezlerin sayısını 21'e çıkarmış, 2007 yılında Bitlis ve Van illerindeki merkezlerin eklenmesiyle bu sayı 23'e ulaşmıştır.

²⁴ <http://www.jcielazig.org/>

²⁵ <http://www.kamer.org.tr/8-5.php>

Vakfın temel amacı her türlü ayrımcılık, şiddet ve yapısal hiyerarşiden uzak; özgürce gelişebilen, bağımsız bireylerden oluşan, paylaşım ve dayanışma temelinde katılımcı bir toplumun meydana gelmesini sağlayıcı faaliyetler göstermektir. Bu kapsamda Vakıf tarafından gerçekleştirilen faaliyetler şu şekilde özetlenebilir;

- a) Toplumsal cinsiyet, toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık ve şiddet üzerine farkındalık çalışmaları gerçekleştirmek,
- b) Toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık ve şiddetin ortadan kalkması için gerekli politikaların geliştirilmesi ve uygulanması için savunuculuk ve lobi çalışmaları yapmak,
- c) Yaşadığı şiddeti fark edip bu şiddetle mücadele etmek için destek talebi olan kadınlara ihtiyaç duyduğu desteği sağlamak,
- d) Şiddete uğrayan kadınların ekonomik yönden güçlenmelerini sağlayacak girişimcilik inisiyatifleri geliştirmek ve desteklemek,
- e) Çocukların, toplumsal cinsiyet ve diğer baskıcı kalıplardan bağımsız, özgürce gelişmelerini destekleyecek alternatif erken çocuk gelişim modellerinin uygulanmasını sağlamak²⁶.

4.1.16. Bayramören ve Köyleri Yardımlaşma Derneği

Çankırı'nın bir ilçesi olan Bayramören ve köylerinde 2010 yılından beri faaliyet gösteren kuruluşun temel amacı yoksulluğu azaltmaktır. Yoksulluğun kırsal alanda daha fazla yaşandığını fark eden kuruluş bundan hareketle köyleri de içine alacak şekilde sosyal yardımlaşma ve dayanışma faaliyetleri düzenlemektedir. Kuruluş, iş adamlarından aldıkları gıda, giyim, ev eşyası gibi çeşitli yardımları yoksullara ulaştırmakta aracı konumda yer almaktadır (Cemile, 67, lise, 2013).

4.1.17. Toplumsal Kalkınma Derneği (TOKADER)

Toplumsal Kalkınma Derneği, doğal, kültürel ve tarihi çevrenin ve yöresel değerlerin korunması, geliştirilmesi, kırsal ve kentsel sürdürülebilir kalkınma, kadının ve gençlerin

²⁶ Bilgi için bkz: <https://www.kamer.org.tr>.

konumunun, girişimciliğinin ve eşit temsil edilmelerinin güçlendirilmesi, çocuk istismarı ve çocuk işçiliği ile mücadele, kültür ve turizm çevre, insani yardım, insan hakları, demokratikleşme, bilişim, teknoloji, eğitim, kalkınma, afete duyarlılık, halk sağlığı ve sağlık eğitimi konularında kapasitesinin geliştirilmesi, korunması, anılan konularda deneyimlerin ulusal ve uluslararası düzeyde paylaşılması Avrupa Birliği'ne bütünleşme sürecine katkı, yakın bölge ülkelerindeki sivil toplum kuruluşları ile işbirliği konularında ekonomik ve sosyal planda girişim ve faaliyetlerde bulunmak amacı ile 2007 yılında kurulmuştur. Derneğin merkezi Trabzon'dadır (Emel, 40, proje kordinatörü, 2014).

TOKADER, Avrupa Birliği tarafından finanse edilen “Kadın ve Kadın STK’ların Güçlendirilmesi Hibe Programı” kapsamında 2012 yılında “Kadın Örgütleniyor, Toplum Güçleniyor” projesini gerçekleştirmiştir. Projenin amacı; Trabzon ilinde kadın odaklı sivil toplum kuruluşlarının sayısını arttırmak, kadınların ortak sorunlar paydasında birleşmelerini sağlayarak, bu sorunlarını örgütlenerek birlikte aşabilmelerine imkân veren yapıları oluşturmak ve bu yapıların sürdürülebilirliğini sağlamaktır. Bu kapsamda örgütsüz ve örgütlü kadınlara yönelik; sivil toplum, stratejik yönetim, Avrupa Birliği fon prosedürleri, ulusal ajans ve kalkınma ajansları fon sistemi, kurumsal gelişim (kampanya yönetimi, kurumsal iletişim, verimli toplantı teknikleri, takım oyunu – liderlik, zaman yönetimi, dernekler muhasebesi), STK’lar için kaynak ve gönüllü yönetimi, bireysel gelişim (özgüven, egemenlik kurma yöntemleri, kıskançlık ve rekabet, duygusal zeka), verimli toplantı teknikleri, dernek kurma ve yürütme işlemleri, bilgisayar, kadın çalışmaları ve toplumsal cinsiyet konularında iki aşamalı grup eğitimleri verilmiştir. Bu eğitimlerin ardından; “Yomra Kadınları Toplumsal Dayanışma ve Girişimciliği Destekleme Derneği ve Trabzon’da “Sinemacılar Derneği” adında iki dernek kurulmuştur.

Ayrıca, proje kapsamında kamu kurumları ve yerel yönetimler bünyesinde faaliyet gösteren eşitlik birimlerine çalışmalarında yön gösterebilmek, karşılaşılan sorunlara çözüm üretebilmek ve cinsiyete dayalı eşitsizlikle yerel düzeyde mücadele ederek, demokratik ve katılımcı yöntemlerin hayata geçirilebilmesine katkı verebilmek amacıyla “Eşitlik Birimleri Çalıştayı” düzenlenmiştir. Çalıştayda; kamu ve yerel

yönetimlerin eşitlik birimleri ile sivil toplum örgütleri bir araya gelerek yerel eşitlik eylem planının uygulanması, politikalara yerleştirilmesi ve yerel yönetişimin artırılması için fikir alış verişinde bulunup, mevcut sorunlar üzerine çözümler üretilmiştir.

4.2. TOPLUMSAL KALKINMA/ GELİŞME

Steffy (2008) tarafından gerçekleştirilen araştırmanın kalkınma ile ilgili sonuçları ile bu çalışmanın toplumsal kalkınma ile ilgili birçok sonucu benzerlik göstermektedir. Örneğin, kadın idarecilerin toplumun ihtiyaçlarını ele almada ve karşılaştıkları eşitsizlikleri fark etmede çok hızlı oldukları görülmektedir. Ayrıca kadın idarecilerin toplumda, ekonomik, sosyal ve politik yönden marjinalleştirilmiş olanların yaşadıkları eşitsizlikleri hemen fark etmeleri dikkati çekmektedir. Toplumda ezildiğini, dışlandığını ve ikincilleştirildiğini hisseden kadınlar, aynı sorunları yaşayan kadınları çok iyi anlamakta ve onlara yardımcı olmayı istemektedirler. Bu durum kadınların yenilikçi ve başarılı sosyal hizmet programları yapmalarına yansımaktadır.

Kadının güçlenmesi ve kalkınması için çalıştıklarını ifade eden Türk Kadınlar Birliği başkanı, sivil toplumu “kadının ilk gelebileceği ve kendini keşfedebileceği yer” olarak tanımlamaktadır. Türk Kadınlar Birliği başkanına göre sivil toplum kuruluşunun kadınlara yeni fırsatlar sunan yapısı, yeni kadın idarecilerin yetişmesine olanak tanıdığı gibi kadının kalkınması için de fırsatlar sunmaktadır.

Bu çalışmada kadın sivil toplum kuruluşlarının toplumsal kalkınmaya yönelik gerçekleştirdikleri faaliyetler ve programlar iktisadi, toplumsal, kültürel, kişisel ve siyasi boyut olmak üzere beş başlık altında incelenmektedir. Tüm boyutlar birbirini destekleyici bir etkileşim içinde yer almaktadır.

4.2.1. İktisadi Boyut

Kadının içinde yer aldığı kuruluşların iktisadi kalkınmaya en büyük katkısı toplumsal kaynakları harekete geçirerek toplumsal kalkınmaya ilişkin programları devlete yük olmadan gerçekleştirmeleridir. Sivil toplum kuruluşlarının özel sektördeki kişi veya

kurumlarca desteklenmeleri ve üye aidatları-bağışları ile belirli bir bütçeye sahip olmaları toplumsal kalkınma/gelişme alanına girmelerini kolaylaştırmaktadır (Akşit, 1998). Böylece ekonomik açıdan kendi bütçelerine sahip olan kadın idarecilerin içinde yer aldığı STK'ları bu alanda önemli adımların atılmasına katkı sağlamakta ve bölgesel ya da yerel düzeyde alternatif kalkınma ajansları gibi çalışmaktadırlar.

Bu boyutta gerçekleştirilen başlıca faaliyetler:

- Yeni iş alanları oluşturmak
- İşgücüne katılımı artırmak
- Mesleki beceri ve yetenek kazandırmak
- Okuma-yazma düzeyini artırmak
- Yoksulluğun azaltılması için çalışmalarda bulunmak
- Yerel kalkınma programlarını yürütmek.

Aşağıda toplumsal kalkınmanın iktisadi boyutunda faaliyetler yürüten ve programlar düzenleyen kadının içinde yer aldığı kuruluşlardan bazılarına yer verilmiştir:

SIRYAD kuruluş amacına uygun olarak, sırça kadar hassas ve kırılğan olan “Yaşam Nitelikleri Düşük Yaşamları” desteklemek amacıyla, kentlerde oluşan sokak çocukları benzeri düşkün nitelikli yaşamların sorunlarına sağlıklı çözüm bulmak için, sorunun önemli nedenlerinden birinin kırsal bölgelerden kentlere kendiliğinden oluşan ve gelişen göçler olduğu bilinciyle, “Köy Üstleniciliği Tasarısı” üretmiştir. Bu tasarının amacı, kırsal bölgelerde yaşam niteliğini yükselterek, kentlere göç nedenlerini azaltabilmek, kendiliğinden oluşan ve gelişen göçü en az düzeyde tutabilmektir. “Köy-Mahalle Üstleniciliği” Tasarısı; gelir, kültür, eğitim ve sağlık olmak üzere farklı alanları kapsamaktadır. Kültür ve eğitim düzeyine katkı; o köy için en doğru çözümlerin arayışını, boş zamanların doğru değerlendirilmesinin araştırılmasını, her konuda bilgilendirme toplantıları yapılmasını, kurslar açılmasını, köy okulunun kütüphanesinin zenginleştirilmesini, kitap yardımlarının düzenlenmesini, köy okulunun her yönden desteklenmesini, tiyatro, müzik vb. etkinlikler düzenlenmesini içermektedir. Sağlık alanındaki hizmetler; koruyucu hekimliği uygulama, sağlık ocaklarını etkin tutma, çocuklardan başlayarak tüm köyü sağlık kuralları bilgileriyle donatma, düzenli aralıklarla doktor kontrolleri sağlama ve ilaç yardımlarını içermektedir (Ülkü, 52, öğretim görevlisi, 2012).

Yerel düzeyde iktisadi kalkınmayı hedef alan kuruluşumuz Erzurum Halıcılık Projesi kapsamında 1983-1996 yılları arasında yöre halkına hizmet etmek amacıyla sağlanan halı tezgâhlarında halıcılık kursları düzenlenmiştir. Yine bağlı olduğumuz federasyon tarafından Afyon-Dinar Kilimcilik Projesi 1996-2003 yılları arasında, Şirinköy- Gölcük Halıcılık Projesi de 2007-2009 yılları arasında aynı amaçla devreye sokulmuştur (Lale, 50, dış ticaret uzmanı, 2012).

Özellikle sivil toplum kuruluşlarının projeler ve programlar için aldıkları dış yardımlar (hibe programları) gelişmekte olan ülkelerin siyasi, ekonomik, eğitim ve sağlık gibi alanlarda yapacağı hizmetlerin bir kısmının devlet bütçesine ihtiyaç duyulmadan gerçekleştirilmesine katkı sağlamaktadır. Bu durum da, ekonomik açıdan sosyal hizmetlere yapılan harcamaların azaltılmasına ve yeni alanlara yatırım yapılabilmesine imkân tanımaktadır.

TOKADER tarafından hazırlanan ve “Kadın İstihdamının Desteklenmesi Hibe Programı” ile fonlanan “Kadınlar İstihdama Katılıyor ve Güçleniyor” projesine 2010 yılında başlanmıştır. Projenin amacı kadınlara meslek edindirme ve girişimcilik konularında eğitim programları hazırlamak ve ilgili eğitimi vererek bilgi ve beceri düzeylerini artırarak kadın girişimciliğini desteklemek ve kadın istihdamını artırmaktır. Proje kapsamında otuz kadın katılımcıya bireysel gelişim (iletişim becerileri ve beden dili, duygusal zeka, kıskançlık ve rekabet, özgüven, zaman yönetimi, toplumsal cinsiyet, stres yönetimi), kooperatifçilik, bilgisayar ve internet kullanımı, girişimcilik, fırıncılık, pasta ve tatlı yapıcılığı, baklava-börek yapıcılığı eğitimi verilmiş, ayrıca bu katılımcılar iki hafta fırıncılık ve pastacılık alanında staj yapmışlardır. Verilen eğitimler sonrasında sekiz katılımcı aşçılık alanında, on dört kadın katılımcı pastacılık alanında kalfalık sınavlarına girerek başarılı olmuş, mesleklerinde kalfalık belgesi almaya hak kazanmışlardır. Ayrıca katılımcılar arasında şartları uyan sekiz kişi ustalık sınavlarına katılarak ustalık belgesi almıştır. Eğitimlerin ve stajların tamamlanmasının ardından, dokuz katılımcı işe yerleştirilmiştir. Proje sonunda dernek için bir web sitesi kurulmuş, proje çıktılarında biri olan “Kadın Girişimciler İçin El Kitabı” yayınlanmıştır. Ayrıca girişimcilik dersi başlangıcında ve bitiminde katılımcıların farkındalıklarını ölçmek amaçlı anketler uygulanmıştır. Anketler Milli Prodüktivite Merkezi tarafından değerlendirilmiş ve sonuçları yazılı doküman halinde dernek yönetimine sunulmuştur (Emel, 40, proje koordinatörü, 2014).

Bilim insanlarına göre, zamanın gerektirdiği bilgilerle donanmış girişimci, sermaye ve doğal kaynaktan önce gelmektedir. Çünkü dünyadaki gelişmelere ayak uydurmada, ekonomik ve sosyal hayatın yaşanır kılınmasında bireysel çabaların rolü artmakta ve bu

çabalar ekonomik başarının zorunlu bir koşulu olarak kabul edilmektedir. Neredeyse herkesin ittifakla kabul ettiği insan faktöründe en önemli özellik, girişimcilik olarak ifade edilmektedir (Kapu vd., 2012, s.1).

Kadının içinde yer aldığı kuruluşlar insanlara sundukları danışmanlık ve yönlendirme çalışmaları ile daha girişimci ve üretken bireylerin ortaya çıkmasına katkı sağlamaktadırlar. Ayrıca dezavantajlı grupların girişimciliğine engel olan faktörleri temasa geçtikleri model ülkelerin sistemlerini kullanarak ve bu ülkelere bilgi transferi sağlayarak ortadan kaldırmayı hedeflemektedirler. Çalışmaya katılan kadın idarecilerin bazılarının bu konudaki tecrübelerine aşağıda yer verilmiştir:

Yeşerttiğim ağacın yaşamasını istiyorum ve bunun için birçok insana el uzatıyorum. İlk projede orta yaşlı kadınların girişimciliğini ülke içinde karşılaştırıyoruz, paylaşımlarını sağlıyoruz. İkinci proje o da işte birisi girişimciliğin paylaşımı onlar nasıl başarmış. Şimdi biz bu ülkelere gittiğimiz zaman o ülkenin deneyimlerini getiriyoruz ve sivil toplum kuruluşlarına aktarıyoruz. Mesela dış ülkelerde şöyle bir şey var. Kadın 7 yıl vergi ödemiyor. Kadın girişimci 7 yıl vergi ödemiyor. Vergi ödemediği zaman, vermediği zaman ayakta kalabiliyor. Kadını girişimciliğe hazırlarken de bir eğitmeden geçiriyorlar genel olarak. Bizde işe karar verdiyse hemen gidip kuruyor. Kurduğu zaman bir yıl sonra yok oluyor. Çok vahim bir durum. Bize başvuranlar da diyor ki iş kurdum bana nasıl yardımcı olabilirsiniz. Eyvah kurmadan keşke gelseydiniz diyorum. Adımları var. Nerede yapacaksınız, kiminle, bölgeniz hangisi, nasıl başaracaksınız. Bunları kaç senedir ben kendim almış olduğum eğitimle olan bağlantıyı aktarıyorum. Böyle sizler gibi randevu vererek danışmanlık veriyorum ücretsiz. Bunun adımları var. Adımların arkasından eğitimler. Bu sene girişimcilik eğitimi verdik 30 kişiye. Ayrıca Çankaya Belediyesi'nden danışmanlık da aldık, 30 kişi oraya gönderdik. 30 kişi sertifikalarını aldılar. Devletin desteği var KOSGEB destekli. Bu sertifikaları aldıktan sonra hibe desteklerden de faydalanabiliyorlar. Şimdi yedi tanesi kendi işini kurdu. Çok şükür böyle arıyorlar. İşimizi kurduk filan. Onlar bizi çok mutlu ediyor (Filiz, 54, emekli, 2012).

Biz ne yapıyoruz? Evinden dışarı çıkamamış işte yani en azından sosyalleşememiş, kültür, sosyal alışverişi yapamamış, kendi gibi engellileri bile görememiş kişilere ulaşip bunları evlerinden çıkarıp, bir beceri kazandırıp en azından evde o kapalı kaldığı zamanda tüketici değil üretici konumuna getirmek. İlçelerin kırsal kesimlerine ağırlık veriyoruz. İş-Kur'la ortak projemiz var. Taş bebek kursu, mesleki beceri kursları veriyoruz (Yıldız, 44, öğretmen, 2012).

Büyüdükçe hedefimizi de büyüttük. İlk olarak insanları bilinçlendirme şeklinde yola çıkıyoruz. Sonra bizzat uygulama aşamasıyla bir atölyeyle mesela kadınların girişimciliğini destekliyoruz. Bu sene 8 aylık dönemler halinde kadının ürettiğini nasıl pazarlayacağını öğrettik. Bu kültür merkezi tiyatro salonunda her ay bunu nasıl pazara dönüştüreceğini öğrettik gönüllü olarak. Sonra program bitiyordu

odaya geliyorlar. Ne yapabiliriz ne edebiliriz tekrar paylaşıyoruz ve yol gösterici yine bunu üstlenmiş oluyoruz (Filiz, 54, emekli, 2012).

Hani belli bir meslek değil de. Mesela girişimciliğe yönelik dediğim şey, toplantıların nasıl yapıldığı, zamanı nasıl kullanacağımız. Bu gibi eğitimleri mesleğin içinde kullanma. Doğrudan meslek edindirme değil de. Meslek içinde ne kadar daha fazla girişimci olabilirim, daha başarılı olabilirim (Gülay, 27, psikolog, 2013).

Kadınların içinde yer aldıkları sivil toplum kuruluşlarının iktisadi gelişme ve kalkınmaya diğer katkıları iş gücünün yetiştirilmesi ve istihdamı konularında ortaya çıkmaktadır. Kadının içinde yer aldığı kuruluşlar aracılığıyla toplumda vasıfsız olarak nitelenen kişilerin mesleki eğitim alarak iş gücüne katılımı sağlanmaktadır ya da üretim sürecine katılabilecekleri ve ekonomik açıdan güçlenebilecekleri iş alanlarının açılmasına katkı sağlanmaktadır. Örneğin, kadının içinde yer aldığı kuruluşların mesleki eğitim veremedikleri kadınlara parça başı iş bularak, galoş atölyeleri kurarak, davetiyelere kurdele bağlatarak veya kendi el ürünleri satabilecekleri el ürünleri satış yerleri oluşturarak gelir sağlayabilecekleri iş imkânları sunmaktadırlar. Bu konudaki bazı örneklere aşağıda yer verilmiştir:

Mesleki eğitim veren kuruluşlara insan gönderiyoruz. Mesela dayanışma yaptığımız bir kuruluş var. Çeliktürk İnsan Kaynaklarıyla. Birlikte çözüm ortaklığı yani. En son İş-Kur'un kasiyerlik eğitimi vardı. Oraya yönlendirme yaptık meslek sahibi olsunlar diye... Onun yanında aynı hafta mesela Koza'dan iş alırdık hanımlara. Davetiyelere kurdele bağladık. Kadının birisi bir gün kapıda bekliyordu. Beni bekliyor. Elime sarılıyor. Ne oldu deyince, ben dedi dua etmek istiyorum size. Ne oldu dedim. Ben hayatımda ilk defa para kazandım dedi. Kendi emeğimle (Filiz, 54, emekli, 2012).

Sincan Kapalı Kadınlar Cezaevinde 2000 yılından beri çalışıyor Ankara Kulübü. Oradaki kadınlara gidiyoruz. Eksiklerini tamamladık yıllarca. Bir spor salonu yapıldı. Hijyen malzemeleri filan o tip yardımlar yapıldı. Özel günlerde Dünya Kadınlar Günü gibi onları eğlendirmek veya bir kuaför getirerek işte hani insan ve kadın olduklarını hissetmeleri için çeşitli bakımları yapıldı. Ama benim dönemimde ben hep eğitim eğitim diye tutturduğum için belgesel film gösterdim. Bir overlok makinesi bağışladık (Bir arkadaşımından aldım). Onlar bir atölye kurdular. Şu anda atölye çok büyüdü. Avrupa Birliği fonu aldılar. Sarar'a en son ev tekstili üretiyorlardı. Çarşaf. Hem böylece gün içinde çalışıyorlar, hem sigortaları işliyor ve bir meslek edinmiş oldular (Lale, 50, dış ticaret uzmanı, 2012).

Ankara'da ilk kez sadece kadınlara yönelik bir seramik fayans işçiliği kursu açıldı. Hem Avrupa Birliği'nde geçecek sertifika verildi hem de Türkiye'de kullanabilecekleri Milli Eğitim Bakanlığı sertifikalı. 150 bin lira harcadılar. 35 kadın başvurdu. 1-2 erkek. Bunlara 7 haftalık bir kursun 3 haftasında bir meslek lisesinde fayans nasıl döşenir, alçı nasıl kırılır, ne yapılır falan filan öğretildi.

Sonrasında Gölbaşı'nda seçilen Milli Eğitim'le birlikte karar verilen bir ilkokulun bütün tuvalet fayansları yıkıldı. Altyapısını Çanakkale Seramik kendisi yaptı. Kadınlar da üstünün bütün fayans işçiliklerini yaptılar. Şimdi okul açılmadan önce bir törenle Milli Eğitim'e verilecek. Temiz bir şekilde sunulacak. Açılışa yine oradaki öğrencilerin kılık kıyafeti ve kırtasiye malzemeleri tamamlanacak. Güzel bir projeydi. Çanakkale Seramik kendi sertifika verdiği kadınları kendi web sitesinde yayınlıyor. Adresleriyle, telefonlarıyla ustalar bunlar benim sertifika verdiğim kişilerdir diyerek referans olacak. Çalışma süresince hem sigortalarını yaptılar hem de ilk mezun olduklarında onların ellerine çalışmaya başlayabilecekleri iş çantaları da hediye edildi. Bence bu güzel bir projeydi (Lale, 50, dış ticaret uzmanı, 2012).

Yoksulluğun azaltılması için çeşitli faaliyetler tasarlayan ve toplumsal kaynakları harekete geçirerek yoksulların durumunu iyileştirmeye çalışan kadının içinde yer aldığı kuruluşlar bu bağlamda toplumsal kalkınmaya katkı sağlamaktadırlar. Kadının içinde yer aldığı kuruluşlar yoksulluğu azaltmak için maddi yardımlara ağırlık vermekte ve göçmenler dâhil olmak üzere toplumun farklı kesimlerine ve ülkenin farklı bölgelerine yardımlar ulaştırılmaktadır.

Çocuklar eğitiliyor, Türkiye kalkınıyor. Bu kampanyayı da genelde yerel yapıyoruz. Gittiğimiz illerde kullanabilir durumda ve mümkünse sıfır olan her türlü araç gereçleri, kıyafetleri insanlardan belli bir noktaya toplamalarını istiyoruz ve bunları o bölgede veya farklı bölgelerde olanlara kişilere ulaştırıyoruz ve bunlarda genelde hani insanların yanı sıra büyük tekstil firmaları ile bağlantıya geçiyoruz. İhracat fazlası veya ürün fazlası ürünlerini tarafımıza hibe edilmesini sağlıyoruz (Meryem, 34, lise, 2012).

Genellikle eğitim yapıyoruz ve eğitimlerden kazanıyoruz. Eğitim faaliyetlerinden elde ediyoruz... Üyelik aidatımız da var bizim aynı zamanda. Bağış alıyoruz. Şimdi ramazan paketi yaptık en son. Orda bağışlar aldık 120 paket hazırladık. Hani yardıma muhtaç insanlara yolladık (Gülay, 27, psikolog, 2013).

Kadının içinde yer aldığı kuruluşların insan potansiyelinin fazlalığı bu alanların ticari amaçla, reklam ve satış işi için kullanılmasına neden olmaktadır. Özellikle bu alanlarda insanlara ulaşmanın belirli bir maliyet gerektirmemesi pazar gibi kullanılmasına neden olabilmektedir. “İnsanlar programlarımıza çevre edinmek için geliyorlar. Özellikle ticaret yapanlar” ifadesi bu durumu doğrulamaktadır (Filiz, 54, emekli, 2012).

Kadın idarecilerin birkaçının doğal kaynakların korunmasına ve gereksiz tüketimin azalmasına ilişkin çalışmaları da bulunmaktadır. Örneğin, kadın idarecilerden biri bu alandaki çalışmasını şu şekilde dile getirmektedir:

Kendine ve kentine duyarlı birey... israfı önlemeye çalışıyoruz. Mesela ekmeğin israfını önlemek için bir hoca gelecek, yemek tatlı tarifi verecek (Feride, 42, İşletme, 2012)

Türkiye’de işsizliğin çözüm bekleyen en önemli sorun olduğuna dikkat çeken araştırmacılara (Cenk, 2012, s. 11) kadın odaklı sivil toplum kuruluşlarının iktisadi boyutta gerçekleştirdikleri faaliyetlerle kulak verdiği görülmektedir. Özellikle yeni iş alanlarının açılması, girişimciliğin artırılması ve kişilere iş bulmada aracılık edilmesi bu faaliyetlerin başında yer almaktadır.

4.2.2. Toplumsal Boyut

Toplumsal kalkınmanın toplumsal boyutunu eğitim, sağlık ve sosyal hizmetler konusunda sivil toplum kuruluşlarının yürüttükleri programlar ve projeler oluşturmaktadır. Bu boyutu oluşturan özellikle eğitim ve sağlık alanındaki çalışmaların bütün boyutları destekleyici olduğu ve diğer boyutlarda gerçekleştirilen faaliyet ve programlarla iç içe olduğu görülmektedir. Örneğin eğitim alanında yapılan okuma-yazma ve öğrenim düzeyini yükseltme çalışmaları, mesleki eğitim ve beceri kursları hem iktisadi kalkınmayı hem de kişisel gelişimi desteklemektedir.

4.2.2.1. Eğitim

Ülkelerin kalkınmasında eğitimin önemi tartışılmaksızın kabul edilmektedir. Çünkü eğitim, sosyo-ekonomik ihtiyaçların karşılanması için gereken nitelikli işgücünün yetişmesinde, kalkınma hedeflerine göre değişen talep yapısına uygun beceri ve bilgilerin aktarılmasında, kaynakların daha verimli ve rasyonel bir biçimde kullanılmasında, daha sağlıklı politik seçimlerin yapılabilmesinde ve iyi yönetişimin gerçekleşmesinde, sağlıklı ve nitelikli istihdama hazır bir nüfusun oluşmasında önemli bir role sahiptir (Kapu ve diğerleri, 2012, s.110). Kısaca toplumun kalkınmasında ihtiyaç duyulan nitelikli insan gücü ve çevreye duyarlı, bilinçli insanlar ancak eğitim yoluyla artırılabilir.

Kadınların içinde yer aldığı sivil toplum kuruluşlarında eğitim alanında yapılan çalışmalar çoğunlukla aşağıdaki konulara dayanmaktadır:

- Mesleki eğitim
- Çocuk gelişimi ve eğitimi
- Kişisel gelişim
- Girişimcilik eğitimi
- Okuma- yazma
- Aile içi şiddete karşı öfke kontrolü ve etkili iletişim yollarını öğretme.

Kadının içinde yer aldığı kuruluşların yürüttükleri eğitim faaliyetleri sayesinde eğitimde fırsat eşitliğini elde edemeyen kadınlar her yaşta eğitim fırsatlarına erişim imkânı bulabilmektedirler. Eğitimli kişilerin çevresel faktörleri daha iyi gözlemledikleri, sağlık konusunda diğerlerine göre daha fazla duyarlı ve bilinçli oldukları, bu durumun da insanların verimliliklerine etki ettiği düşünüldüğünde, hiç şüphesiz eğitim faaliyetlerinin önemi daha iyi anlaşılmaktadır (Kar ve Taban, 2005, s 25). Çalışma kapsamındaki kuruluşların eğitim alanında yürütmüş olduğu faaliyetler kadın idareciler tarafından şu şekilde ifade edilmiştir:

Burs veriyoruz. Toplum eğitim merkezlerinde şimdi belediyelerin yapmış olduğu hizmetleri bizler yaklaşık, 16- 17 yıldır, 18 yıldır çalışan toplum eğitim merkezimiz var. Hep bedelsiz. Halk eğitimin hocaları ve Milli eğitim Bakanlığı sertifikaları ile kurslar açtık. Hala da açmaya devam ediyoruz. Ankara’ da iki tane toplum eğitim merkezimiz var. Bir tanesinde hatta kadınların küçük çocuklarını bırakacak yer yoksa diye bedelsiz bir de kreş açtık. Onlar çocuklarını bırakabilsinler diye. Gölbaşı’nda bir tanesi diğeri de Ankara kalesi içinde. AÇEV ile Ankara Kalesi’nde okuma-yazma kursu açtık. Orda da Milli Eğitim sertifikalı okuma-yazma ve ileri eğitim kurslarına geçilmeye başlandı... Mesleki eğitim, biçki dikiş, bilgisayarlı muhasebe, ahşap boyama, kitle bebek var. Kadınların isteklerine bağlı. Yıllık 800 kişi eğitiliyor. Lise öğrencilerine mesleğimi seçiyorum falan gibi yönlendirme çalışmaları yapılıyor. Türk Eğitim Gönüllüleri Vakfıyla ortak çalışmalarımız var. O anlamda meslek seçme, diksiyon, resim, müzik, mandolin kursu filan açıldı (Lale, 50, dış ticaret uzmanı, 2012).

Milli Eğitim Bakanlığı ile “Hayat Boyu Öğrenme” protokolü yaptık. Mesleki açıdan 2012-2013 yılında kadınların kolaylıkla çalışabilecekleri kuaförlük, sekreterlik, kadın malzemelerinin çok tüketildiği dermo- kozmetik alanları ile ilgili kurslar planladık...(Meryem, 34, lise, 2012).

Bu çalışmada yer alan kadın odaklı sivil toplum kuruluşlarının birçoğunun hem üyelerine, hem de halka hizmet götürdüğü ve kişisel düzeyde bilgi ve beceri kazandırmaya yönelik programları olduğu görülmektedir. Özellikle faaliyetleri ve programlarıyla dezavantajlı grupların mesleki, teknik ve siyasi yeteneklerini geliştiren kadının içinde yer aldığı kuruluşlar bu grupların siyasi ve ekonomik hayata katılımlarını, tutunmalarını ve bunun sonucunda kalkınmalarını amaçlamaktadır. Örneğin, YEKAD'ın “Hayat Boyu Öğrenme Projesi” Milli Eğitim Bakanlığı ile ortak yapılan bir projedir. Kadınlara mesleki eğitim vermeyi amaçlayan bu proje farklı mesleklerin öğretilmesini ve ekonomik bağımsızlığı olmayan kadınların çalışma hayatına girmelerini hedeflemektedir. Kadınların birçoğu bu kuruluşlara katıldıktan sonra aldıkları eğitimle ve katıldıkları konferans, seminer ve panel gibi programlarla hem günlük hayatta gerekli olan, hem de iş dünyasında işe yarar birçok bilgi ve beceriyi elde edebilmektedirler.

Toplumun güçlendirilmesi sizin için neyi ifade ediyor? Kadının güçlendirilmesi, mesleki eğitim, okuma yazma... Kendimize yetersek, özgürsek aynı şekilde kendine yeten ve özgür kişiler yetiştirebiliriz... Kadının sosyal statüsünü yükseltmek diye bir başlığımız var. Bence mesleki eğitimler kadını güçlendiriyor. Verdiğimiz konferanslarla bilinçleniyorlar. Ama sırf bilinçlendirmekle yetmiyor anlat anlat. Sonra neyi nasıl yapacağını bilemiyorsa onun için de en azından onların kültür seviyesine göre yapabilecekleri işlerle ilgili kurslar açıp onları yönlendirmeye çalışıyoruz (Filiz, 54, emekli, 2012).

Özellikle kadınlara hizmet götürmeye çalışan kadınların içinde yer aldıkları kuruluşların ana çalışma konularını, kadının eğitim seviyesinin yükseltilmesi (kadınların okuma-yazma oranının artırılması), farkındalığının artırılması, haklarını öğrenmesi, bilinçlenmesi ve toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri oluşturmaktadır. Örneğin, çalışma kapsamında yer alan bir dernek tarafından yürütülen mobil okul projesi ile “kendine ve kentine duyarlı kadınların yetiştirilmesi” amaçlanmaktadır. Bu proje Ankara Büyükşehir Belediyesi ile işbirliği içinde gerçekleştirilmektedir. On saatlik dersleri içeren bir gezici okul şeklinde tasarlanan otobüste dersler; anne baba eğitimi, öfke kontrolü, aile içi iletişim, kadın sağlığı ve hijyen, ilk yardım ve ev kazaları, beslenme, çocuk eğitimi ve değerlerle yaşama gibi konuları içermekle birlikte son iki ders bir psikologla ve onuncu ders Ankara turu ile sonlandırılmaktadır. Her mahallede otuz kadına hizmet götürmeyi amaçlayan bu proje bir yılda bütün Yenimahalle ilçesine hizmet götürülmesi

hedeflenmiştir. Kadınların kendilerine gelmesini beklemeyen kuruluş, özellikle evden çıkamayan kadınlara da hizmet götürmeyi ilke edinmektedir. Tespit ettikleri kadınlara taşınmalı eğitimle eğitim danışmanlığı yapan kuruluş, okuma yazma bilmeyenlere okuma yazma eğitimi vermekte ve lise diploması alabilmeleri için kurslar düzenlemektedir (Feride, 42, işletme, 2012). Aşağıda diğer bir kuruluşun eğitimle ilgili bakış açısı sunulmaktadır:

Hangi tür kadın programları düzenliyorlar. Bir, kadın eğitimi okuma yazmadan başlıyor... Halen bugün bile beş milyona yakın kadın okuma yazma bilmiyor ülkemizde. Birinci hedef bu, eğitim. İkinci hedef farkındalık yaratmak. Üçüncü hedef haklarla ilgili bilgilendirme yapmak. Ben burada kadın haklarıyla ilgili bütün çalışmalara katılıyorum. Meclis'e katılıyorum. Teknik heyetlerde yer alıyorum. Kazanılan hakkın kâğıt üzerinde kalmamasının bizce bir anlamı olmadığı için, o hakkın kullanımına ilişkin bilgilendirme, bilinçlendirme çalışmaları yapıyoruz. Ve tabii toplumsal cinsiyet eşitliği nedir? Nedir başlı başına tabii bizim eğitim aracımız. En önemli bir üçüncü olanımız daha var. Kadının toplumsal yaşama katılmasının önündeki en büyük engel olan şiddetle mücadele (Şule, 65, avukat, 2012).

Atatürk'ün "Erkeklerinizi eğitirseniz bir kişiyi, kadınlarınızı eğitirseniz tüm toplumu eğitmiş olursunuz" ifadesi kadının içinde yer aldığı kuruluşların eğitim alanındaki çalışmalarının toplum için önemini ortaya koymaktadır. Zira toplumun yeniden üretimini sağlayan annenin eğitilmiş olmasının ailenin diğer fertlerinin yetişmesine yansıtacağı düşünülmektedir.

4.2.2.2. Sağlık

Kadınların içinde yer adlıları STK'larının sağlık alanında yürüttükleri faaliyetler, kampanyalar ve projeler de eğitim alanında yapılanlar kadar önemli olabilmektedir. Yeterince beslenemeyen ve hijyen kurallarını bilmeyen kişilerin işgücü açısından düşünüldüğünde hem fiziksel hem de zihinsel açıdan zayıf oldukları ve yaptıkları işe adapte olamadıkları tespit edilmiştir (Kar ve Taban, 2005, s. 26). Ayrıca sağlıklı yaşam konusunda yeterince bilgisi olmayan kişilerin hastalandıklarında sağlık alanındaki harcamaları artırarak kalkınmayı olumsuz etkiledikleri de söylenebilir.

Smear testini yaptınız mı? Nerde yaptırmanız gerekiyor. Kaç yaşında yapmanız gerekiyor? Kaç yılda bir yaptırmanız gerekiyor? Kaç yaşından sonra ücretsiz

yapılıyor. Halkı bilgilendirme... Gönüllü hekimlere soruyoruz tekrar hastalara dönüyoruz (Meryem, 34, lise, 2012).

Ayrıca dernek, kadınları kanser konusunda bilinçlendirmek amacıyla 20 eğitici ile 500 kadına meme kanseri ve KETEM (Kanser Erken Teşhis Merkezi) konularında bilgi aktarılmasını sağlamıştır (Emel, 40, proje kordinatörü, 2014).

Bireysel mutlulukların insanların yerine getirmesi gereken yükümlülüklerle ve başarılarla bağlı olduğunu dile getiren Nussbaum ve Sen (1993, s. 39), bu yükümlülüklerin yerine getirilmesinin ve başarıların ortaya çıkmasının özgür bir ortam, iyi beslenme ve yeterli sağlık koşullarına kadar birçok faktörden bağımsız olmadığını belirtmektedirler. Bu bağlamda kişilerin sağlık hizmetlerine kavuşması için çalışan kadın odaklı sivil toplum kuruluşlarının sağlık alanında birçok faaliyetle uğraştığı görülmektedir. Beslenme, anne- çocuk sağlığı, kilo kontrolü, ilk yardım ve hijyen gibi sağlıkla ilgili birçok konuda toplumu bilinçlendirmeyi hedef alan kadının içinde yer aldığı kuruluşlar, gerek yerel gerekse de köy- mahalle üstleniciliği gibi bölgesel kalkınma çalışmaları ile sağlık alanında hizmet sunmaktadırlar.

Kadın sağlığını ve hijyeni önemsiyoruz. Çünkü hastalıkların birçoğunun nedeni hijyenin bilinmemesinden kaynaklanıyor. Bir sağlıkçı arkadaşım bahsetmişti sağlıklı yaşamı bilmeyince sağlık sorunu çok yaşanıyor (Feride, 42, işletme, 2012).

Hastalıklara ön tanı koyma ve tedavi giderlerini karşılamamanın özellikle sağlık alanında çalışan kuruluşun ve birden çok alanda faaliyet gösteren kuruluşların ana hedefleri arasında yer aldığı görülmektedir. Sağlık taramaları, seminer ve konferanslar aracılığıyla hastalığından haberdar olmayan kişiler hastalıklarından haberdar olabilmektedir. Özellikle yapılan birçok çalışma ile kadın hastalıkları konusunda kadınlar arasında bilgi kanallarını oluşturarak hastalıkların önlenmesini sağlamanın ve kırsal bölgelerde yaşayan yoksullara ilaç ve sağlık malzemeleri dağıtımının sağlık alanındaki sosyal yardımlaşmanın ve dayanışmanın temelini oluşturduğu görülmektedir.

Özellikle bilgi akışının sağlanması için danışma hattı kuran üç kuruluşun²⁷ kadınların sağlık sorunlarına çözüm bulmaya çalıştıkları gözlemlenmektedir. Sağlık danışma hattı kurarak kadınların sağlık sorunlarını gece gündüz demeden dinlediklerini ve bunlara

²⁷ Kadın Sağlığı Derneği, Doğu Kadınları Bilinçlendirme Derneği ve Soroptomist Kulübü (işbirliği ile kullandığı) danışma hatlarını kullanmaktadır.

çözüm bulmaya çalıştıklarını dile getiren kadınların yer aldıkları kuruluşların sağlık problemlerinin daha fazla büyümesine engel olduğu söylenebilir.

Erkek hastalandığında eşi bakıyor, ama kadın hastalandığında kimseyi bulamıyor. Kadın dayak yiyor beni arıyor. Örnek veriyorum, smear testine gitmek istiyor eşi izin vermiyor beni arıyor, ben müdahale ediyorum. Kanseri olduğunu bile bile eşini doktora götürmeyen insanlar var. Erkekleri ikna etmeye çalışıyorum... Doktor randevularını biz alıyoruz (Meryem, 34, lise, 2012).

Kadınlar yaşadıkları sorunlar yüzünden çabuk bunalıma giriyor... Bir akşam derneği üyelerimizden biri aradı. Kadın depresyona girmiş, intihar edecek bizi arıyor. Hemen evine koştuk. Kadın sinir krizi geçiriyordu. Hastaneye götürdük. Sabaha kadar başında bekledik (Deniz,42, mali müşavir, 2012).

Erken tanı ile hastalıkların önlenmesini ve kişilerin hastalıklardan korunmasını sağlayan kadının içinde yer aldığı kuruluş sağlık alanında ortaya çıkan çeşitli soruların çözümüne veya bu sorunlarına karşı farkındalıkların artmasına katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Faaliyetlerimiz beş başlık altında toplanıyor. Şöyle; birincisi Türkiye el ele kansere güle güle kampanyamız var. İkinci bahar kampanyamız var; menopoz dönemi, başlangıç ve sonrasını kapsamakta. Mutlu anne, mutlu çocuk kampanyası var; aile planlaması çalışmasıdır. Aile planlamasından kastımız kişilerin gebelik öncesi alması gereken tedbirler. Dördüncüsü kısırlık bir sağlık sorunudur; genetik değildir, tedavi edilebilir. Bu anlamda Türkiye’de çok sorun yaşadık. Beşincisi çocuklarımız eğitiliyor, Türkiye kalkınıyor (Meryem, 34, lise, 2012).

Yoksul insanların ve özellikle de kadınların sağlık hizmetlerine kavuşması için çeşitli kurum ve kuruluşlarla bağlar kuran kadınların yer aldıkları kuruluşların, aynı zamanda bu hizmetleri alabilmeleri için yeni imkânlar oluşturdukları ve ilgili kurumlara yönlendirdikleri görülmektedir.

Kuruluşumuz, bağışları dernek bünyesinde hiç tutmamaktadır. Hastalığı teşhis edilen kadının hastane masraflarının ödenmesi için hayırsever işadamları ve kişilerle bağlantı kurarak bağışın doğrudan hastaneye tedavi için yatırılmasını sağlıyoruz. Örneğin Yozgat’ta yaptığımız bir sağlık taramasında bir kadının rahim kanseri virüsü taşıdığını tespit ettik. Hastalığın farkında olmayan kadın virüsü tüm vücuda yayılmadan tedavi ettirildi... Burada üç misafirhanemiz var. Şehir dışından gelen hastalar burada kalıyor... Sağlık sigortası olmayan kadınlara Sağlık Bakanlığı bu konu için bir merkez açtı oraya yönlendiriyoruz (Meryem, 34, lise, 2012).

Ayrıca kadının içinde yer aldığı kuruluşlardan birinin doğadaki şifalı bitkileri ve kaynak sularını kullanarak özellikle hastalara yardımcı olduğu görülmektedir.

İçmece var. Maden suyu gibi. Mide ve sindirim rahatsızlığı olanlara iyi geliyor. Mesela onu geçen sene şehre gittik onun tanıtımı için. Bidona doldurduk. İnsanlara ikram ettik. Bir tane hanım içti bir bardak. Daha sonra geri döndü ne olur bana bundan bir pet şişeye doldurup verin diyor. Bağırsaklarında rahatsızlığı varmış ve suyu içtiğinde iyi geldiğini fark etmiş. İlaç gibi (Cemile, 67, lise).

Sağlık alanındaki tüm faaliyetlerin çoğunun kadınlara yönelik olduğu görülmektedir. Bu durumun sağlık alanında eşit fırsatların elde edilmesine olanak sağlayarak, dezavantajlı gruplar arasında yer alan kadınların toplumsal kalkınmaya dahil edilmesine katkı sağladığı söylenebilir.

4.2.2.3. Sosyal Hizmetler

Sosyal hizmetler alanında çok çeşitli faaliyetler ve programlar düzenleyen kuruluşlar, aynı zamanda farklı kitlelere de hizmet götürmektedirler. Özellikle kadınların yer aldıkları kuruluşların şiddet gören veya terk edilmiş kadınlara farklı alanlarda sosyal hizmetler sunduğu, sığınma evine yerleştirmekten iş bulmaya kadar birçok konuda yardımcı olmaya çalıştıkları görülmektedir. Bununla birlikte kadının içinde yer aldığı kuruluşların sosyal hizmetler alanında yoğunlaştığı diğer konular şunlardır:

- Çocuk bakımı sağlama,
- Şiddet gören kadınlara rehberlik ve danışmanlık hizmetleri verme,
- Sokak çocuklarını koruma ve eğitme,
- Mahkûmlara maddi ve manevi destek verme,
- Engellilere sahip çıkma ve sorunlarını ilgili mercilere duyurma,
- Öğrencilere burs verme,
- Kadınlar için sığınma evi açma ve buralarda kalan kadınlara imkânlar sunma,
- Afet sonrası bölgeler için okul, yol vb. yapım işlerini üstlenme,
- Alt yapı ve onarım çalışmaları (Çevre düzenleme ve ağaçlandırma çalışmalarına katılma, okul- yol gibi inşaat işleri için maddi kaynak sağlama).

Çalışmadaki kadınların yer aldıkları kuruluşların sosyal hizmetler alanındaki çalışmalarına ilişkin örnekler;

Ödül aldım ben bu sene. İki yurt dışında biri de Türkiye’den ödüller aldım. Refuggeler ile çalıştık. Oradaki insanlara evlerden toplanan eşyalar gönderildi. Bir de Vatikan Büyükelçiliği’nde açılan bir kermese katıldık. Masa aldık. Onun geliri de burs olarak çocuklara verildi. Bala bölgesinde ağaçlandırma çalışması yaptık. Gölbaşı’nda bir okuldaki iki sınıfın yenilenmesini yaptık. İki dönemdir Bilkent Üniversitesi Kentsel Tasarım ve Peyzaj Mimarlığı ile Gölbaşı Belediyesi’ni bir araya getirdim. Onların ortak çalışması olarak bir adet yani bir dönem boyunca çalışılan projelerden birisi Sukesen Deresi var Gölbaşında. Onun çevre ıslahına yönelik projeler ürettiler son sınıf öğrencileri. Son sınıf öğrencileri altı adet proje üretti. Uygulama çalışmasına gelinecek kadar. Üç dört tane de park var. O bölgenin kadın durumu, çocuk durumu, engelli durumu, iklimi, su alma şeksi, göç alma oranı, tarihi, kültürel yapısı filan her şeye bakılarak projeler üretildi belediyeye teslim edildi (Lale, 50, dış ticaret uzmanı, 2012).

Mesela şehitler için fidan diktik. Ağaçlandırma çalışması... Bitlis’teki bir okula kütüphane açıldı. Orda da yine yardımlarla belli bir miktar para toplandı. Kitap bağışında bulunuldu... Okullarda kimsesiz çocuklar hani ihtiyacı olan çocuklar vardı. Bunların okul ihtiyaçlarını karşıladık. Bu projemiz kendi kuruluşumuzun şubeleri içerisinde Avrupa’da ödül aldı. En iyi proje ödülü (Gülây, 27, psikolog, 2013).

Sosyal hizmetler alanında yapılan faaliyetlerin çok farklı kitlelere ulaştırılmaya çalışıldığı görülmektedir. Kadınların yer aldıkları kuruluşların farklı sosyal gruplara sundukları bu hizmetlerin toplumsal bütünleşmeye katkı sağladığı ve kişilerin hayatlarında değişime yol açtığı söylenebilir.

4.2.3. Kültürel Boyut

Kültürel boyutta kadın odaklı sivil toplum kuruluşlarının en önemli, fakat yeterince dikkat edilmeyen işlevinin kültürel değerlerin yaşatılması ve içselleştirilmesi olduğu söylenebilir. Değerlerin içselleştirilmesi, bireyin içinde sosyalleştiği ortamda var olan değerleri benimsemesi anlamına gelmektedir. Örneğin, zayıf ve güçsüzlere yardım etme duygusu ve isteği sosyalleşme sürecinde bireye kazandırılmaktadır. Birey topluma yararlı olmaya ilişkin duygu ve düşünceleri içinde bulunduğu toplumdan ne kadar iyi

öğrenirse ve içselleştirirse kendi eylemlerini bu doğrultuda şekillendirmektedir (Portes, 1998, s. 7).

Kültürel boyutta birçok program ve faaliyet düzenleyen kuruluşlar kültürel değerlerin yaşatılmasına katkı sağlamaktadırlar. “Değerlerimizle yaşamayı önemsiyoruz. Çünkü artık değerle yaşam azaldı.” diyen kadın idareciler unutulmuş değerlerin önemine dikkatleri çekmeye çalışmaktadırlar. Kültürel boyutta kadının içinde yer aldığı kuruluşların toplumsal kalkınmaya katkıları şu şekilde sıralanabilir:

- Sosyal yardımlaşma ve dayanışma gibi toplumsal değerlerin yaşatılması,
- Bu değerlerin yaşatılmasının öneminin görünür kılınması,
- Rol model alınacak kişilerin davranışlarının ve ilişkilerinin model alınarak nesilden nesile aktarılması,
- Toplumsal kalkınmayı hızlandıracak teknolojik yeniliklerin kullanılmasının (bilgisayar kullanımı gibi) ve bilgi transferinin sağlanması,
- Kültürel faaliyetlerin düzenlenmesi ve kültürel mirasın korunması.

Sanatsal faaliyetlerin düzenlenmesi ve sanatsal yeteneğe sahip olanların ortaya çıkarılması için çabalayan kuruluşlar Lin’in anlamlı eylemlerini kullanarak toplumsal sorunlara karşı insanlara duyarlılık kazandırmaya çalışmaktadırlar.

2007 yılında bizim derneğimizde bir oyun provası için arkadaşlar toplandı. Oyun izlemeye gittik... Hocayı çok beğendim. Hocam dedim, devlet tiyatro sanatçısı. Benim bir projem var kafamda. Bana destek verir misiniz? Hay hay dedi. Kadın ve aile sorunlarının yer aldığı bir oyun yazmak istiyorum bunu yapılandıralım. Ben varım dedi. Böyle ne yapmak istediklerimi kaleme aldım. 8 defa oynadık. Şimdi oyun hazır duruyor (Filiz, 54, emekli, 2012).

Balat Kültür Evi Projesi ile kültür mirasımızın en önemli mihenk taşlarından biri olan Fener Balat semtinde, işlevsel bir kültür evi çatısı altında başta semt kadınları olmak üzere, tüm Balat sakinlerini, kültürel, sosyal ve sanatsal açılardan doyuracak etkinliklere ev sahipliği yapacak bir kültür merkezi oluşturulmuştur (Lale, 50, dış ticaret uzmanı, 2012).

Ayrıca Sırça Yaşamlar Derneği (SIRYAD), toplumun sanatla gelişeceğini ve her konuda duyarlılığının artacağını temel ilke edinerek, bünyesinde kurulan Ankara Sanat

Odası aracılığıyla sanatsal becerileri geliştirmek için hobi kursları düzenlemektedir. Diğer taraftan Ankara Sanat Odası, Sırça Yaşamlar Derneği yararına farklı alanlarda çalışmalarını sürdürmekte olup, elde ettiği tüm geliri sokak çocuklarının sokaklardan kurtarılması için kullanılmaktadır. Bu çocuklara eğitim veren kuruluş, çocukların beceri kazanmasının hayatlarında olumlu değişikliklere yol açacağına inanmaktadır (2012 Görüşmeleri). Katılımcılardan bir diğeri ise kültürel faaliyetleri kırsal bölgelere kadar nasıl götürdüklerini anlatmakta ve izlenimlerini şu şekilde aktarmaktadır:

Kastamonu'nun Şenpazar ilçesinin bir köyünde bize gelip oyunumuzu istediler. Dedi ki bu insanlar ömürlerinde hiç tiyatro görmemiş oynar mısınız? Biz gittik gönüllü olarak onlara oyun oynadık. Ama bir sürü öteberiyle gittik oyuncular. Oyuncular da çok büyük göreceksiniz kolilerle uçurtmalar, şekerler her şeyi götürdük oraya. Biz hafta sonu oyunu oynadık tabii gözyaşlarıyla çok acı. Hiç görmemişler. Döndükten sonra da hocanın annesi de Gazi Üniversitesi'nde bizim üyemiz. Pazartesi günü çocuklar okulun bahçesinde bizim götürdüğümüz uçurtmaları uçurmuşlar. Ağlayarak bana dinletiyor çocukların sevinç çığlıklarını... Ben de çok ağladım tabii. Kadın olmanın farkı. Çok mutlu oldum. Sebep olduğumuz şeyden dolayı (Filiz, 54, emekli, 2012).

Kültürler arası kaynaşma programlarının tasarlanması toplumsal bütünleşmenin sağlanmasını ve yalnızlığın ortadan kaldırılmasını sağlayabilmektedir. Özellikle farklı illerden insanların kadın odaklı kuruluşlar aracılığıyla buluşma ve kaynaşma ortamları buldukları ve kültürel paylaşım yaşadıkları görülmektedir.

Mesela Çağlar Çarşısı'nda 30 metre karelik bir yerdeydik. Bir gönüllü arkadaşımız sorumluydu... Bizim seminer, aydınlatma, bilgilendirme günümüz olurdu. Her Perşembe bir kadın yöresel yemeğini yapardı. O kalabalığa ikram ederdi. Hepimiz paramızı yiyerek o kadına destek olurduk. Bunu 3 yıl devam ettirdik. Destek olur, satın alır ve o kadına katkı koymuş olurduk. Her birimiz kültürel paylaşım yaşadık (Filiz, 54, emekli, 2012).

Bir başka sivil toplum kuruluşunun idarecisi ise toplumsal sorunlara duyarlılığın ve kadınlar arası dayanışmanın artması için geziler düzenlediklerini ifade etmektedir. Kadınların, Türkiye'nin diğer bölgelerinde yaşayan ve yoksunluk içinde bulunan kadınların sorunlarına daha duyarlı olması için geziler düzenlediklerini ifade eden kadın idareci, bu yolla kadınlar arasında dayanışmayı ve kültürel paylaşımı artırmayı hedeflediklerini ifade etmektedir. Özellikle yoksunluk içindeki kadınların durumlarını yerinde tespit ederek, sorunlarına çözüm bulmaya çalışırken işbirliği içinde hareket

ettiklerini, empati kurduklarını ve örgütlenip kolektif bir güç oluşturarak birçok soruna çözüm bulmaya çalıştıklarını dile getiren idareci, “anlatmak yerine yerinde görmenin toplumsal duyarlılığı daha fazla artırdığını” ifade etmektedir (Şükran, öğretmen, 2012). Bir diğer kuruluşun kadın idarecisi ise kültürler arası diyalogun artması için kardeş kültürler festivali düzenlediklerini ifade etmektedir (Feride, işletme, 2012). Her yıl yapılması kararı alınan bu faaliyetler ile insanlar arası kaynaşma ve toplumsal bütünleşme hedeflenmektedir.

Ayrıca kadının içinde yer aldığı kuruluşlar kültürel aktiviteleri kullanarak toplumsal sorunları topluma duyurmaya çalışmaktadırlar.

Ailenin korunması ve kadına yönelik şiddetin önlenmesi için on beş gösterimlik bir tiyatro oyunu düşündük. 1000-2000 kişilik bir tiyatro gösterisi. Taşımayı da üstlendik (Feride, 42, işletme, 2012).

Sonuç olarak, sivil toplum kuruluşlarının sosyal yardımlaşmayı ve dayanışmayı artırmaya yönelik faaliyetleri yardımlaşmaya ve dayanışmaya ilişkin birçok davranışın, tutumun ve değerlerin toplumda yaşatılmasına katkı sağlamaktadır. Diğer bir ifadeyle, sivil toplum kuruluşlarında toplumsal gelişmeyi özendirilecek, dayanışma, hayırseverlik, fedakârlık, diğerkâmlık gibi kültürel kodların yaşatılması ve içselleştirilmesi mümkün olmaktadır. Berger ve Luckmann’ın (2008) toplumsal gerçekliğin yeniden inşasını oluşturan ikinci sosyalleştirmenin bu anlamda kadınların yer aldıkları kuruluşlarda gerçekleştirildiği gözlemlenmektedir. Bununla birlikte, bu kuruluşlar tarafından aracılık edilen tiyatro ve sinema gösterileri ve sergiler yeni bir kültürel yaşam tarzı oluşturabilirken, bilgisayar, İngilizce ve hızlı okuma gibi kurslar modern hayatın getirdiği yeniliklere açık olabilmeyi ve uyum sağlayabilmeyi kolaylaştırabilmektedir.

4.2.4. Kişisel Boyut

Robertson’a göre kişisel boyutta kadınlar dünyayı yeni yollarla keşfedebilecekleri yetenekleri kazanabilirler. Sadece kadınların bulunduğu bir alanda kendine güven, bilgi ve liderlik yeteneklerinin geliştirilmesi, kadına bağımsız bir kimlik kazanması, ihtiyaçlarının farkında olması ve bunları araştırabilmesi için fırsatlar sunar (2007, s.63).

Ayrıca bu boyut kolektif hareketin yapısının kadınların beşeri sermayelerini ve yeteneklerini geliştirmede nasıl bir katkı sağladığının görülebileceği yerdir.

Farkındalığın, bilinçlenmenin, kişisel niteliklerin ve yeteneklerin ortaya çıkarılmasını hedefleyen kadın odaklı kuruluşlar kişilerin hayatında olumlu değişikliklere katkı sağlamaktadırlar.

Bundan önce gelişmiş biri değildim. Bir kere artık kendimi çok iyi ifade edebiliyorum. Davetlere gidebiliyoruz, kalkındırıyorum kendimi. Kendi kişisel gelişimim ile ilgili beni çok geliştirdi. Sıkıntılarımı dolaylı yoldan değil de direkt anlatabiliyorum. Ben bu işi çözerim diyorum. Kendime özgüvenim geldi. Burada beni kişisel olarak çok geliştirdi. Ben üniversite okumadım... Burada direkt halkla iç içeyim... İkna kabiliyetim çok gelişti (Meryem, 34, lise, 2012).

Liderlik fırsatları sunarak toplumsal kalkınma/gelişmeye öncülük edebilecek donanımlı bireylerin ortaya çıkmasını sağlama kadının odaklı kuruluşların kişilik boyutundaki bir diğer hedefi oluşturmaktadır.

Bizim bahar zirvelerimiz oluyor, kış zirvelerimiz oluyor. Onlarla (şubelerle) bir araya gelip eğitimler yapıyoruz. Onun dışında kendi aramızda bir yönetim kurulu başkanı seçiyoruz. Bu başkanlar sadece bir yıl kalmak zorunda ve ben sekretersem mesela 1 yıl sonra tekrar sekreter olamıyorum. Bunlar seçilmiş oluyor. Birer yıl arayla bir başkasına şans tanırıyorsunuz. Bir kişi aynı zamanda başkan olamıyor. Başkan olduktan sonra senatör olabilir ya da Türkiye genelinde başkan yardımcısı veya başkan olabiliyor. Herkesin önü açık yani (Gülşay, 27, psikolog, 2013).

Kişisel boyutta kalkınma/ gelişme beşeri sermayenin artırılması ile ortaya çıkmaktadır. Eğitim hizmetleri ve uygulamalı faaliyetler ile kişi, farklı alanlarda bilgi ve beceri edinmekte ve bu sonucunda kendine olan güveni ve özsaygısı artmaktadır.

Genç girişimciler hani gençler için eğitim düzenledik. Toplantı kuralları işte nasıl söyleyeyim toplum önünde konuşma bu gibi çalışmalar. Ya da münazara teknikleri. Yani hem sosyalleşmeye yönelik hem eğitime yönelik hepsi bir arada olmuş oluyor... Ki ben kendime çok şey kattım. Toplum önünde konuşamayan bir insandım psikolog olduğum halde. Toplum önünde konuşma eğitimi aldıktan sonra konuşmayı başardım... Özeleştiri yapabiliyorsunuz. Hangi konuda çalışmanız gerektiğini, hangi konuda bizim mesleğimize ya da kişiliğimize uygun olduğu konusunda tartışmalar oluyor. Kimin hangi potansiyele sahip olduğu belli. O potansiyel üzerinden bir iş veriliyor. Hani eksik de olsa o kişi o işi yapmaya çalışıyor. Ben bu kuruluşa girdikten sonra birçok kararımı kendim verdim. Şu anda

üniversitede ders vermeye başladım mesela. Burada aldığım toplum önünde konuşma teknikleri vardı. O eğitimden sonra başladım. Ondan önce birçok teklifi reddediyordum. Girişimci olduğuma inanmıyordum (Gülay, 27, psikolog, 2013).

Toplumsal kalkınmanın bir bütün olarak gerçekleşmesi için kadının kalkınmasını esas alan sivil toplum kuruluşları, kalkınma programları içerisinde bireysel yeteneklerin gelişimi için okuma yazma ve bilgisayar kurslarına ve girişimcilik ve liderlik eğitimi için çeşitli programlara yer vermektedirler. Kadınlara sosyal hizmetlerin götürülmesine aracılık eden sivil toplum kuruluşları, mesleki eğitim ve danışmanlık hizmetleriyle kadınların istihdam edilmesine ve yeni rol model alabilecekleri kişilerin bulunmasına da katkı sağlamaktadırlar.

Hani kendime bakıyorum. Belli bir süre liderlik vasfını kazanmaya başlıyorsun. Sen bir yerden başka bir yere ulaştığında karşı taraf bundan etkileniyor. Sizi model alıyor (Gülay, 27, psikolog, 2013).

Kümbetoğlu (2002), sivil toplum kuruluşlarının projeleri ve programları sayesinde kadınların kendiliğinden kendi haklarını ve taleplerini dile getirebilme yollarını öğrendiklerini ve ortaya çıkan sorunları karar alma sorumluluğu göstererek çözebildiklerini ifade etmektedir. Kümbetoğlu sivil toplum kuruluşlarında yürütülen projelerin, kadınlara yaşadıkları sorunlarla yüz yüze gelme fırsatı tanıdığını ve kendi güçlerini fark etmeleri için özgüven verdiğini belirtmektedir (2002, s. 179). Bu çalışmada kadın odaklı sivil toplum kuruluşlarının programlarda ve yürütülen diğer aktivitelerde kadınlara sorumluluk vererek, kadınların bireysel açıdan kendine güven kazanmalarını ve kapasitelerini geliştirmeyi hedefleyen kadınların yer aldıkları kuruluşlar, dezavantajlı gruplarda yer alan bireyleri sosyal hayata aktif katılan bireyler haline getirmeye ve tüketici konumdan üretici konuma getirmeye çalışmaktadırlar.

Kuruluşun bana kattığı değer inanılmaz. Kendime güvenim arttı. Birçok insan tanıma fırsatı sağladı. Kendi değerimin farkında oldum. Farkındalığım arttı. Sağlığım yerinde. Mutluyum. Kendime göre başarılıyım. Kendi alanımda başarılıyım. Girdiğim yerde nasıl genç kalıyorsun diyorlar. İnsan diyorum ilacı. Fark ediliyor oluyorsunuz en azından. Sıra dışı oluyorsunuz. İyi mi kötü ben bilemem ama bir yere hizmet etmenin farkındalığını dışardaki insanlar da fark etmiş oluyor. İnsanın ilacının insanda olduğunu düşünüyorum. Yani bir şeyden sızlanıyoruz onu anlamıyoruz. Herkes kabahatli çocuk kabahatli, eş kabahatli. Ama sen bunun için bir şey yapıyor musun? Yok. Ben bunun için hayatıma ve ülkeme katkı koymaya çalışıyorum (Filiz, 54, emekli, 2012).

Bizim projemizde 10 tane engelli arkadaşın ilk geldiklerindeki davranışları ile buradan mezun oldukları zaman, belge aldıkları zamanki davranışları çok farklıydı. Daha bir kendine güvenen. Mesela bildiğimiz şu taşı boyayarak bu taşı boyamak için on kere düşünüyordu. Ya yapamazsam. Yapamazsan kapatır yeniden boyarız. Çünkü böyle bir imkân sunulmamış. Fırça tutmamış. Kalem tutmamış o kadar engelli var ki (Yıldız, 44, öğretmen, 2012).

Başkan olduktan sonra ben de birçok şeyin farkına vardım. Kendimi böyle kendi özelliklerimle fark etmiş oldum. İnsanlara güvenilirlik verebiliyorum. Demek ki yapabileceğim konusunda şüpheleri yok (Meral, 42, bilgi işlemci, 2012).

Sivil toplum kuruluşlarına katılım, kadınlar için kamusal ve özel alan ayırımının yaşandığı doruğu ifade etmektedir. Bu kuruluşlar, kadınlara potansiyel olarak tanınabilecekleri ve değişime yönlendirilmiş kolektif hareketle meşgul olabilecekleri ve kamusal alana girebilecekleri yollar sunarlar (Leonard, 2002, s. 34; Putland, 2000, s. 40). Everitt, kendi hayatını ev ve aile gibi özel alana dayandırmış olduğunu görenlerin, siyasi hayattaki psikolojik ve aktif yükümlülükleri artırması yönüyle resmi organizasyonlara üyeliklerinin çok önemli olabileceğini belirtmektedir (2006, s. 273). Sivil toplum kuruluşlarının kadınların kişisel gelişimleri için en önemli mekân olduğunu ifade eden kadın idarecilerden birine (Şule, 65, avukat, 2012) göre “Kadınlar sivil toplumla başarlarsa kendi çabalarını ve ne yapabileceklerini görebilmek adına çok önemli bir adım atmış olurlar. Kadını sivil toplum alanına katılımını teşvik etmedikçe tanıyamazsınız.”

Özellikle kadın odaklı sivil toplum kuruluşları ataerkil düzene, toplumsal cinsiyet kalıplarına ve rollerine ilişkin değişimlerin gözlemlenebileceği bir alan olabilmektedir. Böylelikle bu kuruluşlar, kadınların dünyaya bakış açılarının nasıl değiştiğini ve hayatı yeniden nasıl anlamlandırdıklarını incelemeyi mümkün kılan bir alan olarak karşımıza çıkabilmektedir.

Önceden kadınlar nasıl gideceğiz nasıl edeceğiz dediler arkadan gelirsiniz filan dedim. Yavaş yavaş hanımlar açılıyor yani yapacakları işlere. Şimdi (dernek binası) köyün içinde olduğu için çoğu girmiyor. Binada arkadan da merdiven var arkadan giriyorlar. Şimdi siz buranın eski halini ben çocukluğumdan hatırlıyorum. Annem beni gönderirdi. Bu köyün içinden kimse geçemezdi. Benim babaannem bu köyün içini görmeden öldü. Tabi öyleydi. Siyah bir feraciye üstünde bir namaz örtüsü kadınların. Yoldan oradan el sallardı biz buradan otobüse biner giderdik Ankara'ya.

Yani öyleydi eskiden. Şimdi çok modernleşti. İkinci kuşak torunlar şimdi çarşının içinde dernek kurup faaliyet gösteriyorlar. Ben kahvede oturuyorum eşim buranın tamirat işleriyle ilgileniyordu. Ben kahvede çay içiyorum yukarıdan eşim bağırıyor bana buraya da çay gönder diye. Önceden böyle birşey mümkün değildi. Benim eşim de beni çalıştırmazdı. O da çok değişti. Hoşuna gitti. Bir de insanlar, halk seviyor (Cemile, 67, lise, 2013).

Sivil toplum kuruluşlarının kadının gelişmesi ve ilerlemesi için önemli bir alan olduğu görülmektedir. Özel alandan kamusal alana çıkışın çoğu kez başlangıcı olan STK'ları kadınların beşeri sermayelerini artırmalarına, kendine güven ve özsaygı gibi bazı değerleri kazanmalarına ve bağımsız bir kimlik geliştirmelerine katkı sağlamakta ve aracı olmaktadır.

4.2.5. Siyasi Boyut

Putnam'e göre, güçlü bir dernek geçmişine sahip olmak, içinde yüz yüze ilişkilerin olduğu derneklere işaret etmektedir ve bunlar işlevsel demokrasinin karakteridir. Bu yüz yüze ilişkiler ekonomi ve siyaset için doğrudan bir rol oynamasa bile, kuruluşa üye olanları siyasi ve ekonomik açıdan kuvvetlendirir (1993). Knoke, ilginç bir biçimde demokratik yapıların sayıları ile demokratik bir yapıda olması gereken niteliklerin ters bir ilişki içinde olduğunu ifade etmektedir. Knoke, daha az politik organizasyonların daha fazla siyasi kapasiteye sahip olduğunu ve daha fazla siyasi kabul edilen kuruluşların daha büyük kapasitelerinin daha az demokratik yapılarla ilişkili olduğuna dikkatleri çekmektedir. Bununla birlikte, bir kuruluşun siyasi kapasitesinin değerlendirilmesinin en iyi yolunun kuruluşun siyasi hedeflerine ve ulaşabildiği gelire bakılarak anlaşılabilceğini belirtmektedir (Knoke, 1990, s. 195-8).

Türk Kadınlar Birliği Başkanı'nın "biz siyasi kuruluşlardan daha iyi çalışıyoruz ve muhalefet yapıyoruz, daha büyük baskı grubuyuz" şeklindeki söylemi Knoke'un ifadelerini doğrulamaktadır. Siyasi alanda yer almak ve hükümete yasal düzenlemelerde etki etmek için birçok yasal düzenlemeye imza atan kuruluş, gerçekleştirdiği faaliyetler ve tasarladığı projelerle sivil toplum kuruluşlarının örgütsel yapılarının demokrasi ile bağlantısını da ortaya koymaktadır.

Toplum merkezlerinde politik eğitimler verdim. Beş yüz kadını eğittik. Sekiz tanesinde liderlik görüyorsunuz. İki üç tanesi muhtarlık seçimini kazandı. Deneyimlerimi aktarıyorum (Şule, 65, avukat, 2012).

Kadının siyasi alanda güçlenmesini sağlamak ve katılımını artırmak için de faaliyet gösterdiklerini belirten kadın idareciler bu konuya ilişkin görüşlerini şu şekilde dile getirmektedirler:

Siyasi arenaya girmenin ilk basamağı olan yerel yönetimlere kadınların katılımını destekliyoruz. Yönetimin erkeklerin işi olduğu görüşünü değiştirmeye çalışıyoruz. Seçimlere kadınların aday olmasını sağlayarak, yerel yönetimlerde kadın sayısını artırmayı hedefliyoruz. Hatta siyasete girmenin en alt basamağı olan muhtarlık seçimlerine bile kadınların aday olmasını istiyoruz. Böyle aday olan bir kadını imkânlarımız sınırlı bile olsa sonuna kadar destekledik. Maddi imkânsızlıklardan dolayı afişlerini elle yazdık... Bizim üyelerimizin siyasi partiye üye olması yasaktı. Ben geldiğimden hemen ertesinde bu yasağı kaldırdım. Yani sivil toplumda çalışacaksanız tüzüğü değiştirdim yani, ama STK'ların çatısı altında bunu yaygınlaştıramıyorsanız ne anlamı var. Giderek siyasal yaşama katılım bizim temel hedefimiz (Şule, 65, avukat, 2012).

Kadınların siyasi hayatta yer almalarını sağlamak amacıyla TOKADER tarafından 2008 yılında "40 Mahalle, 40 Kadın Muhtar" projesi hayata geçirilmiştir. Bu proje kapsamında; 40 mahallede eğitimler düzenlenmiş, 17 kadın muhtar adayı yerel siyaset okuluna devam etmiş, 13 kadın muhtar adayı ile seçime girilmiş ve 1 kadın muhtar seçimi kazanmıştır (Emel, 40, proje koordinatörü, 2014).

Bununla birlikte kadının içinde yer aldığı kuruluşların engellilerin, yaşlıların ve çocukların sorunlarının dile getirilmesi için çalıştıkları, sosyal politikalar geliştirdikleri ve devleti bu sorunları dikkate almamaktan ya da yeterince çözmeye çalışmamaktan dolayı eleştirdikleri gözlemlenmektedir.

Kaldırımlar engellilere karşı. Yedi yıldır hizmet erişilebilirliği için kaldırımlarla ilgili düzenlemeyi yapamadılar. Üç yıl daha yasal uzatma istediler. Sosyal devlet anlayışı zayıf. Yaşlı ve çocuk bakımını devlet kadına yüklüyor. Bütçeden fon ayırmıyor. Sorumlu olarak devlet kadını görüyor (Şule, 65, avukat, 2012).

Yönetim kurulu ile ilgili olarak katılımcılara yöneltilen sorulardan sivil toplum kuruluşlarının demokratik bir yapıya sahip olduğu ve daha geniş demokratik sistemlerin küçültülmüş bir modeli gibi çalıştığı anlaşılmaktadır. Denetleme kurulları ile sivil toplum kuruluşları tarafından gerçekleştirilen faaliyetlerin kuruluşun amaçlarına uygunluğu sağlanmakta ve bireysel çıkarların ön plana çıkması önlenmeye

çalışılmaktadır. Bazı kuruluşlardaki disiplin kurulları ise ortaya çıkabilecek eksiklerin giderilmesini ve tüzüğe uygun olmayan şeylerin düzeltilmesini sağlayan bir mekanizma olarak çalışmaktadır ve demokratik bir yapının vazgeçilmezlerinden biridir.

Yönetim kurullarını ve başkanlarını seçimle belirleyen sivil toplum kuruluşları, faaliyetlerini planlarken tüm üyelerin isteklerini ve talepleri dikkate alarak gündem oluşturmaktadırlar. Kararlar sadece başkanların istekleri doğrultusunda değil, bütün yönetim kurulunun görüş bildirerek katıldığı bir ortamda alınmaktadır. Aylık ya da haftalık toplantılarla üyeleriyle bir araya gelen kuruluşlar, farklı görüşlerin ortaya çıkmasına ve taleplerin dile getirilmesine olanak tanımaktadırlar.

Alınan kararları ve dile getirilen talepleri kamu kurumlarıyla yaptıkları toplantılarda gündeme getiren sivil toplum kuruluşları, demokrasi için çok önemli olan insan hak ve hürriyetlerinin kazanılmasında da önemli roller üstlendikleri söylenebilir. Türk Kadınlar Birliği ve Ankara Soroptimist Kulübü, hem Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın hem de Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü'nün kadın- erkek eşitliği ile ilgili olarak düzenlemiş oldukları toplantılarda, kadınların sorunlarını dile getirdiklerini ve çözüm önerileri sunduklarını ifade etmektedirler.

Şey yapıyoruz ona danışmanlık hizmeti denirse. Ankara'da olunca özellikle ama genelde sivil toplum örgütlerini Bakanlıklar yaptıkları toplantılara çağırıyor. Kadın-erkek fırsat eşitliği komisyonunun toplantılarına çağırıyorlar. Orada Bakanlar görüşlerimizi soruyorlar. Ha ne kadar dinliyorlar orasını bilemem. Ama en azından o konuyla ilgili ne düşündük ne yaptık, çıkacak yeni kanun tasarıları ile yeni anayasalarla ilgili çalışan kulüplerimiz oldu (Lale, 50, dış ticaret uzmanı, 2012).

Molyneux (2002), sosyal sermayenin genellikle bireylere ve gruplara olumlu sonuçları olan bir kamu malı gibi kullanıldığını belirtirken, onun bir politik kaynak olarak ele alınabileceğini ve derneklerin kalkınma projeleri ve hedefleriyle güçlendirilebileceğini öne sürmektedir (2002, s. 175). Özellikle sivil toplum kuruluşlarının insanları belirli hedeflere ve bunlara uygun davranışlara yönlendiren kurumsal yapısı, toplumda görülen eksikliklerin giderilmesinde ve üretilecek yeni politikaların belirlenmesinde baskı unsuru olabilmektedir. Yeni yasa hazırlama faaliyetinde aktif olarak rol alan bir katılımcının bu konudaki ifadelerine aşağıda yer verilmiştir:

Yasa yapıcılardan birisiyim ben. 1998 yılında çıktı ilk olarak yasa... Ben 1996 yılında Türkiye’de yasalar önünde tam eşitlik kampanyası başlatan derneğimdir. Gittide çoğaldık derneklerin katılımını sağladık ve büyük başarımızdır bizim.1998 yılında kadına yönelik şiddetin devlet tarafından kabul edilip ailenin korunmasına dair yasanın çıkışı birinci ve en büyük başarımızdır. Kadına yönelik şiddet lafı, hiç yoktu zaten... İkinci ve en önemli başarımız ki 1970’li yıllarda başlatılmış bir mücadeleye TKB’liği Medeni Yasa’da aile hukukunda özellikle kadını ikinci sınıf konumda gören aile hukuku bölümünün değiştirilmesi. 2002 yılında Medeni Yasanın değişmesi. 2004 yılında Türk Ceza Yasası, kadına yönelik şiddetin ve özellikle cinsel istismarı adlandırılması ve ceza hükümlerinin dâhil edilmesi ile değiştirilmiştir. 2005 yılında Anayasa’nın onuncu maddesinin değiştirilmesi ile “devlet kadın ve erkek eşitliğini sağlamakla yükümlüdür ve bunun için her türlü önlemi alır” maddesinin anayasaya eklenmesi. Bütün bunlar yaptığımız o kampanyanın ve diğer kadın örgütlerini de katma konusundaki rolümüzün, önderliğimizin ne dersiniz deyin, ürünleridir ve sonuçlarıdır. Hani ne yaptınız, bunlar korkunç başarılar. 2007 yılında Ailenin Korunması Hakkında Yasa, o birinci yasa ile ilgili 1998’deki yasayı eksik bulduk, yetersiz bulduk. 2007 yılında onun çerçevesi genişletildi ve geniş kapsamlı bir yasanın çıkmasını sağladık. Dediğim gibi ben de bu yasa çalışmalarının hepsine fiilen katılan, teknik olarak noktasını, cümlesini yazan teknik ekipten oldum daima (Şule, 65, avukat, 2012).

Kadının içinde yer aldığı kuruluşlar otoriteyi ve kuralları çok kullanmamaktadırlar. Hiyerarşik bir yapıdan daha ziyade düz bir yapıya sahip olan sivil toplum kuruluşları, gönüllülük esasında çalışan üyeler arasında karşılıklı bağlantılara dayanma eğilimindedirler (Son ve Lin, 2006, s. 333). Sivil toplum kuruluşu içinde bir emir komuta zincirinin bulunmadığını belirten Ankara Soroptomist Kulübü başkanı, emretmenin ve cezalandırmanın olmadığı bir yer olarak sivil toplum kuruluşlarının katılımcılık ve gönüllük esaslı çalıştığını vurgulamaktadır.

Üyelerle aramızda herhangi bir hiyerarşik yapı olmadığı için herhangi bir sorun çıkmıyor. Bir de herkesin bir görev alanı var. Onlarla ilgili çalışıyoruz. Tamamen yani şöyle yapalım denildiği zaman da uygunsa o şekilde yapılıyor. Yani sorun yok...

Sivil toplum kuruluşlarının kadınlara fırsat sunan katılımcı yapısı ve yönetim kurulu içerisinde birçok kadının idareci olarak çalışmasını ve sorumluluklar almasını sağlaması, yeni kadın idarecilerin ortaya çıkması için fırsatlar sunmaktadır. Sivil toplum kuruluşlarının kadın idarecilerinden bazılarının başkan olmadan önce ya kendi kuruluşlarında ya da başka bir sivil toplum kuruluşunun yönetim kadrosunda yer alması veya aktif olarak çalışması bu durumu kanıtlamaktadır.

Bazı kuruluşların kadınlara fırsatlar sunmak için yönetim kurulunu iki yılda bir seçimle değiştirmesi ve yeni insanların önünün açılmasını sağlaması demokratik tutum ve tavırlarla ilişkili olduğu düşünülmektedir. Böylelikle hiç kimse bulunduğu konumu kendine has görmemekte, her seçilen kişi belirli bir süreliğine bu görevde bulanacağını bilmekte ve yapılması gereken işlere odaklanmaktadır. Bu durumun ayrıca ast-üst ilişkilerini önlediği ve daha uyumlu bir çalışma ortamı sağladığı kadın idareciler tarafından dile getirilmektedir.

Sivil toplum kuruluşlarının sergilediği diğer bir demokratik tavır ise hizmet götürdükleri hedef kitlenin yönetim kurulunda etkin rol almasını sağlamasıdır. Hizmet götürmeye çalıştıkları insanların ihtiyaçlarını ve taleplerini daha iyi karşılamak için takip edilen bu yol; idarecilerin düşünemediği ilerde ortaya çıkabilecek durumların ön tespiti için de çok önemli görülmektedir. Örneğin engellilere hizmet götürmeye çalışan kuruluşların yönetim kurulunda birden fazla engelli ya da engelli ailesine yer verdiği, hatta bazılarının yönetim kurulunun üçte ikisinin engelli ailelerinden oluşmasını şart koştuğu görülmektedir. Yine kadınlara hizmet götürmeye çalışan kuruluşların yönetim kurulları ya tamamen kadınlardan oluşmaktadır ya da büyük çoğunluğu kadın ağırlıklı yapısıyla dikkat çekmektedir.

Hepimiz öneride bulunuyoruz. Bütün üyeler haftanın bir günü Perşembe günleri bizim toplantılarımız oluyor. Toplantılarda önerilerde bulunuyor. Sonra öneri kabul edilip faaliyete geçiyor. Bütün üyelerin görüşleri dikkate alınmıyor (Gülay, 27, psikolog, 2013).

Bu çalışmada, kadınların sivil toplum kuruluşları içinde işbirliğine dayalı, paylaşımcı ve hoşgörülü yeni bir idarecilik anlayışı ve demokratik tutumlar sergiledikleri sonucuna ulaşılmıştır. Erkek idarecilere göre daha açık, merhametli ve anlayışlı olduklarını belirten kadın idarecilerin yeni bir liderlik ve yöneticilik felsefesi geliştirdiği söylenebilir. Kaplan, kadınların demokrasinin temeli için yeni etik ilkeler geliştirdiklerini iddia etmektedir. Kadınların manevi sıcaklıkları insan haklarının anlamına ve adalete meydan okumaktadır. Kadınların idarecilikleri ile ilgili bu bakış açısı karizmatik ya da kâhince olabilse de, halka yakın kadınların siyasal ve sosyal eşitlikle ilgili uygulamaları onları toplumdaki vizyon sahibi idarecilerden ayırmaktadır.

Kadın idarecilerin liderlik ve yöneticilik anlayışının toplumsal cinsiyet farklılaşması sonucunda kadınlara iliştirilen işbirlikçi, duyarlı ve hassas gibi niteliklerinden etkilendiği anlaşılmaktadır:

Çalışan personele bile erkekler gibi emredemiyoruz, yapacağı işi birlikte yapıyoruz. Kadının içinde yer aldığı tüm kuruluşlarını davet ederek, hep birlikte hareket etmenin ve işbirliği yapmanın kadınları daha fazla güçlendireceğine inanıyoruz. Yeri geldiğinde ayağında lastik ayakkabı ile gelen misafire de bir üniversiteden gelen hocayla eşdeğer bir biçimde ilgi alaka gösteriyor, bütün kadınlara sevgi ve saygı gösteriyoruz. Ben de başkanlık konumuna yapışmış gibi durmak istemiyorum. Sürekli yönetim kuruluna daha iyi yapacağını inandığınız birisi varsa başkanı değiştirelim diyorum (Feride, 42, işletme, 2012).

4.3. SOSYAL SERMAYE ÜRETİM VE SOSYAL DEĞİŞİM SÜRECİ

Teorisyenlerin sosyal sermaye tanımlamalarından hareketle sosyal sermaye üretimini ve bunun sonucunda ortaya çıkan sosyal değişme sürecini anlamaya çalıştığımızda; kadınların, bireylerle ve kuruluşlarla ilişkiler geliştirip, ağlar oluşturduğu ve bu ağları güçlendirmek yoluyla sosyal sermaye ürettiği sonucuna ulaşılmaktadır. Elde edilen sosyal sermaye kazanımları kişinin ya da kuruluşun kaderinde kayda değer değişiklikler meydana getirmektedir. Kadının içinde yer aldığı kuruluşların özellikle kadınları ve diğer ötekileştirilmiş grupları buldukları dezavantajlı durumdan çıkarmaya yönelik ve sosyal değişme yaratacak gündem ve programlarla uğraştığı, bu gruplara hizmetler sunduğu ve toplumsal kalkınmayı ve güçlendirmeyi esas alan bir düzene sahip oldukları görülmektedir.

Gittel'e (1999, s.104) göre, bir toplumdaki kişiler ve gruplar arasında ağlar oluşturmak sosyal değişimin kendisidir. Zira Coleman (1994) da sosyal etkileşimleri bir değişim olarak ele almaktadır. Bununla birlikte, kadının içinde yer aldığı kuruluşların sosyal değişimi hedeflediklerinin en önemli göstergesi insan yaşamlarında ve bu yaşamların standartlarında değişiklik yapmak için yola çıkmalarıdır. İnsan ihtiyaçlarını merkeze alan bu çalışma biçimi bireysel ve toplumsal düzeyde değişimi hedefleyen birçok programı içermektedir.

4.3.1. Programlar ve Hedefler

Sivil toplum kuruluşlarının programlarını belirleyen ve kalkınmayı esas alan en önemli tasarımlardan biri de projelerdir. Küçük ölçekli, belirli grupları hedefleyen ve birey katılımına önem veren projeler sayesinde insanlar belirli faaliyetlere yönlendirilmekte ve aktif bir biçimde projede yer alarak her açıdan güçlenebilmektedirler. Projeleri bu doğrultuda ele alanlar çoğunlukla, insanlarla doğrudan ilişki içinde olan ve küçük gruplarla çalışan sivil toplum kuruluşlarıdır. Bunların hedef grupları ise kalkınmanın fırsatlarından eşit bir biçimde yararlanamayan kadınlar ve kızlardır. Bu projelerin tamamı için söylenemese de çoğu kadınların katılımını esas alarak kadınların hayatlarının belli alanlarında; eğitimde, sağlıkta, gelir elde etmede, belirgin değişimlerin yaratılmasını ve bunun sonucunda bir iyileşmeyi amaçlamaktadır (Kümbetoğlu, 2002, s. 160-1).

Bu çalışmada daha önce kadın, sivil toplum ve sosyal sermaye üzerine yapılan çalışmaların (Gittell ve diğerleri, 1999, 2000; Robertson, 2007; Steffy, 2008) bulguları ile benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Bu sonuçlardan bazıları; kadınların yönettiği grupların program önceliklerini kadınların, engellilerin ve çocukların ihtiyaçlarının belirlediği, bu kuruluşların toplumda bütün ihtiyaç sahibi olan insanları içine alacak kapsamlı bir bakış açısına sahip olduğu, örgütsel yapılarının daha az hiyerarşik ve daha fazla işbirlikçi oldukları şeklinde sıralanabilir²⁸. Bununla birlikte, sosyal sermaye bağlamında daha detaylı incelendiğinde, kadınların kaynaklardan ve güçten tam olarak istifade edemedikleri ve bu yoksunlukların ve sınırlandırmaların programların ortaya çıkma aşamasında ve gelişmesinde etkiye sahip olduğu kuruluşların idarecileri tarafından belirtilmektedir. Özellikle ekonomik engellerin neden olduğu bu durum, programların kalitesini ve türünü de etkilemektedir.

---

²⁸ Bu çalışmada özellikle sağ (muhafazakar) çizgide yer alan kuruluşların toplumun tüm kesimlerine hizmet etmeyi daha fazla esas aldığı gözlemlenmiş, diğer taraftan sol (feminist) çizgiden hareket eden kuruluşların kadın hak mücadelesine ve toplumsal cinsiyet eşitliğine daha fazla yoğunlaştıkları gözlemlenmiştir.

İhtiyaç merkezli yaklaşım temelinde çalışan kadın odaklı kuruluşlar, kadınların sosyo-ekonomik düzeyinin yükseltilmesi için meslek edindirme, girişimcilik yeteneği kazandırma, iş bulma ve danışmanlık hizmeti verme gibi birçok program tasarlamakta ve faaliyetler yürütmektedirler. Bununla birlikte sağlık, eğitim ve kültür alanında birçok program gerçekleştiren bu kuruluşlar, Naples'ın (1998) belirttiği gibi birer sosyal değişim ajansı gibi çalışmaktadırlar. Naples, kadınlara barınacak yer sağlamanın ve iş bulmanın, gençler için programlar tasarlamasının ve sunmanın, ayrıca toplumun diğer kesimlerine sosyal hizmetleri götürmenin insan yaşamlarını ve topluluklarını yeniden inşa ettiğini ifade etmektedir (1998, s. 60).

Robertson (2007), sivil toplum kuruluşları üzerinde yaptığı araştırmada, sivil toplum kuruluşlarını ayakta tutan ve kadınların daha başarılı bir şekilde gerçekleştirdikleri kabul edilen aktivitelerin, aslında kamusal alanda daha fazla güce sahip olan aktiviteler olmadığını; gözlemlenen aktivitelerin, kadınların geçmişte yaşadıkları deneyimlere daha yakın olduğunu ortaya koymuştur. Robertson'a göre kadının kendini geliştirmesi için desteklendiği ve aktivitelerini daha geniş bir toplumla ilişkilendirdiği durumlarda, kadının toplumdaki kapasitesini tamamen inşa etmek bu tarz örgütsel faaliyetlere bağlı olarak yapılabilir (2007, s. 8).

Bu çalışmada da benzer bir biçimde kadınların yer aldıkları kuruluşların faaliyet alanları ve programları incelendiğinde, kadınların geleneksel olarak üstlendikleri rolleri sivil toplum kuruluşları aracılığıyla kamusal alana taşıdıkları görülmektedir. Kadınların öğrencilere burs vererek, fakir aileleri ve çocukları koruyup kollayarak, engellilere her türlü bakım ve eğitim hizmeti vererek geleneksel annelik ve bakıcılık rollerini devam ettirdikleri görülmektedir.

Tablo-9. Hizmet Alanı ve Kitlesi Kadın Olan Sivil Toplum Kuruluşlarının Amaçları ve Faaliyet Alanları

FAALİYET ALANI VE AMAÇLAR				
EKONOMİ²⁹	HUKUK VE SİYASET³⁰	SAĞLIK³¹	EĞİTİM³²	KÜLTÜR³³
Girişimciliği teşvik etme (atölyeler kurma, meslek edindirme kursları verme)	Bireysel özgürlükleri destekleme ve kadın idarecilerin yetişmesini sağlama (liderlik kursları) Toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama	Hastalıklara karşı önlem alma, ön tanı koyma ve hastalıkları tedavi ettirme (giderleri karşılama)	Okuma- yazma oranını yükseltme. Bilgisayar, İngilizce gibi kurslarla kişisel gelişimlerini destekleme.	Kültür günleri ve geziler ile kadınların farklı illerdeki kadınlarla kaynaşmalarını sağlama Rol modeller sunma Toplumsal değerleri yaşatma
Ekonomik bağımsızlığını elde etmeleri için iş alanları kurmalarını sağlama ve iş bulabilecekleri alanlara yönlendirme	Kadın haklarını savunma (basın ve yayın organlarından yararlanma, konferans ve toplantılar düzenleme)	Aile planlaması Anne-çocuk sağlığı Sağlık taramaları Hastalıklara ön tanı koyma ve bilgilendirme	Aile içi iletişim Çocuk gelişimi ve eğitimi Mesleki eğitim Danışmanlık ve Yönlendirme Faaliyetleri	Sergi, konser, müze ziyareti gibi kültürel aktiviteler ile kadınların sanatsal yeteneklerini ortaya çıkarma ve kültür seviyelerini yükseltme
Çalışma hayatında kadınların yer almasını sağlama ve karşılaştıkları sorunlara çözüm bulma	Yasal düzenlemelerle eşitlik sağlama ve kadın sorunlarını gerekli mercilere duyurma	Beslenme Kilo kontrolü İlk yardım ve hijyen	Kadınlara farkındalık eğitimi verme ve haklarından haberdar etme.	Uluslararası alanda kadınların işbirliği yapabilecekleri ve yeni kültürleri tanıyabilecekleri ortamlar hazırlama (projeler aracılığıyla)
Yoksullukla mücadele ve toplumsal kalkınmayı destekleme	Yasal düzenlemelere öncülük etme ve sorunları siyasi alanda çözme	Sağlık taramaları yapma	Kadının hayatını araştırma ve inceleme	Sanatsal faaliyetleri destekleme ve sanatseverleri bir araya getirme

²⁹ Çalışma kapsamındaki 14 kuruluşun bu alanda faaliyetleri bulunmaktadır.

³⁰ Çalışma kapsamındaki 3 kuruluşun bu alanda faaliyetleri bulunmaktadır.

³¹ Çalışma kapsamındaki 6 kuruluşun bu alanda faaliyetleri bulunmaktadır.

³² Çalışma kapsamındaki 14 kuruluşun bu alanda faaliyetleri bulunmaktadır.

³³ Çalışma kapsamındaki 6 kuruluşun bu alanda faaliyetleri bulunmaktadır.

Tablo-10. Hizmet Alanı ve Kitleleri Çocuk Olan Sivil Toplum Kuruluşlarının Amaçları ve Faaliyet Alanları ³⁴

FAALİYET ALANI VE AMAÇLAR	
Çocuklar	Engelli çocuklar
İhtiyaç sahibi olanlara burs sağlama ve okul araç gereci tahsis etme	Kişisel bakım eğitimi verme, özgüven ve saygı kazandırma. Kişisel gelişimi destekleme.
Drama, tiyatro ve müzik gibi alanlarda yetişmelerini sağlayarak daha iyi boş vakit değerlendirme çalışmalarında bulunma ve sanatsal yeteneklerin ortaya çıkarılmasını sağlama	Meslek edindirme, bilgi ve beceri kazandırma. Tüketici konumdan üretici konuma getirme, ürettiklerini satmalarına katkı sağlama.
Sokak çocuklarını sahiplenme ve hayata kazandırma	Yük olarak algılanmalarını engelleme ve sosyal aktiviteler aracılığıyla topluma dâhil etme.
Toplumsal sorumluluk bilinci oluşturma ve sorunlara karşı duyarlılık kazandırma	Belirli saatlerde bakımlarını üstlenerek ailelerine yardımcı olma
Çocuk istismarını önleme	Çocuk istismarını önleme

Tablo-11. Hizmet Alanı ve Kitleleri Aileler Olan Sivil Toplum Kuruluşlarının Amaçları ve Faaliyet Alanları ³⁵

FAALİYET ALANI VE AMAÇLAR
Aileyi güçlendirme ve koruma
Yoksul ailelere maddi kaynak sağlama ve iş bulma

³⁴ Çalışma kapsamındaki 2 kuruluşun bu alanda faaliyetleri bulunmaktadır.

³⁵ Çalışma kapsamındaki 5 kuruluşun bu alanda faaliyetleri bulunmaktadır.

Tablo-12. Hizmet Alanı ve Kitleleri Gençler Olan Sivil Toplum Kuruluşlarının Amaçları ve Faaliyet Alanları ³⁶

FAALİYET ALANI VE AMAÇLAR
Mesleki eğitim ile istihdam alanına girmelerini kolaylaştırma
Danışmanlık ve yönlendirme çalışmaları ile hayatlarına yön verme ve ergenlik sorunları ile baş edebilmeyi sağlama
Girişimcilik eğitimi ile özgüven sağlama ve iş alanları oluşturma
Liderlik eğitimi ile toplumda yeni liderlerin yetişmesini sağlama

Tablo-13. Hizmet Alanı ve Kitleleri Genel Olan Sivil Toplum Kuruluşlarının Amaçları ve Faaliyet Alanları ³⁷

FAALİYET ALANI VE AMAÇLAR
Çevreyi koruma ve düzenleme
Alt yapı ve onarım işleri
Kültürel ve sosyal aktiviteler
İnsan hakları
Toplumsal sorunların çözümü için sosyal politikalar üretme

Kadınlara yönelik programların düzenlenmesinde ve öncelikli programlar olarak kabul görmesinde, kadınların yine geleneksel olarak devam ettirdikleri toplumsal cinsiyet rolleri etkili olmaktadır. Sivil toplum kuruluşlarından birinin idarecisi tarafından bu durum şu şekilde ifade edilmektedir:

Hem erkeklere hem de kadınlara yönelik, birlikte katılabilecekleri programlar düzenlediğimizde; kadınların katılımının düşük olduğunu gördük. Kadınlar geleneksel olarak kendilerine yakıştırılan, biçki-dikiş, takı tasarımı ve ahşap boyama gibi programlara katılmak istiyorlar. Bu tarz programlar kadınların ilgisini artırırken, erkeklerin katılımını azaltıyor (Yıldız, 44, öğretmen, 2012).

³⁶ Çalışma kapsamındaki 4 kuruluşun bu alanda faaliyetleri bulunmaktadır.

³⁷ Çalışma kapsamındaki 9 kuruluşun bu alanda faaliyetleri bulunmaktadır.

Sivil toplum kuruluşlarının mesleki eğitim programları da geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinden etkilenmektedir. Sivil toplum kuruluşlarının mesleki eğitim programlarının; kuaförlük, sekreterlik, kozmetik ürün pazarlamacılığı, yaşlı ve çocuk bakıcılığı gibi geleneksel olarak toplumda kadına iliştilmiş meslekler olduğu görülmektedir. Bu tür mesleki eğitimler kadının ev dışına çıkabilmesinin ve ekonomik bağımsızlığına kavuşabilmesinin birer aracıdır.

Çalışmada, sivil toplum kuruluşlarının idarecilerine yöneltilen “Program alanlarınız nelerdir?” sorusuna sivil toplum kuruluşlarının idarecilerinin verdikleri cevaplardan; kuruluşların çoğunun konferanslar, seminerler ve paneller aracılığıyla insanların bilgi ve haber kaynaklarına erişmesini sağlayacak eğitim ve kültür faaliyetlerine önem verdikleri ve ağırlıklı olarak bu alanlarda çalıştıkları anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak kadının içinde yer aldığı kuruluşlar tarafından düzenlenen programlar, yeni insanların tanışmasını ve kaynaşmasını sağlamakla birlikte, kuruluşların insan potansiyelinin artmasına da aracılık etmektedir. Sivil toplum kuruluşuna katılımın artmasının ise aynı çatı altında bulunmanın ve aşinalığın bir sonucu olarak grup içi güveni artırdığı söylenebilir.

4.3.2. Finansman Sağlama

Kuruluşların programlarını gerçekleştirmek için ekonomik kaynaklara ulaşmaya çalışması her zaman kolay olmamaktadır. Kâr amacı gütmeyen sivil toplum kuruluşları kapılarını açık tutacak kadar maddi güce sahip olmak zorundadırlar. Yeni bir programa karar verildiğinde ise hem maddi hem de teknik kaynaklara olan ihtiyaç artmaktadır. Bununla birlikte, düzenlenmesi düşünülen yeni programların, bu tür faaliyetlere finansman sağlayacak olanların beklentilerine uygun olması gerekmektedir. Araştırmada, kuruluşların idarecilerine finansman yetersizliğinin yeni programların yapılmasına ne kadar etki ettiği sorulduğunda, bütün kuruluşlar maddi imkânsızlıklar yüzünden programları sonlandırabildiklerini ifade etmektedirler.

Genel olarak sivil toplum kuruluşlarının birçoğu finansman konusunda bazı sıkıntılarla karşı karşıya olmalarına rağmen, çok küçük alanlarda önemli ekonomik kaynaklara erişimi gerektiren programlarla ve faaliyetlerle uğraştıkları görülmektedir. Bu işler arasında; projeler hazırlama, atölyeler kurma, çevre düzenlenmesi yapma, okul yaptırma, yoksul insanlara maddi yardım sağlama, hastaları tedavi ettirme ve teknik araç ve gereçlerle birlikte eğitimci çalıştırılmasını gerektiren mesleki eğitim ve liderlik programları gerçekleştirme gösterilebilir. Bu durumda hali hazırda mevcut ekonomik güce sahip olmayan kuruluşların köprü kuran ve birleştirici sosyal sermayeyi etkili bir biçimde kullanabildiğini kanıtlamaktadır.

Kadının içinde yer aldığı kuruluşların bütçelerini üye aidatları, bağışlar ve programlardan elde ettikleri gelirler oluşturmaktadır. Özellikle kuruluşların ilk gelir kaynakları arasında üye aidatları ve bağışlarının yer alması, bağ kuran (örgüt içi kaynaklara erişimi ifade ettiği için) sosyal sermayenin daha fazla kullanıldığını göstermektedir. Kuruluşların idarecilerine yöneltilen sorulardan, kuruluşların finans sağlama konusunda özellikle programlara ve projelere odaklandığı görülmektedir.

Çalışmada, kadının içinde yer aldığı kuruluşların belirli finansman kaynaklarına kolaylıkla ulaşabildikleri gözlemlenmiştir. İş adamları ve esnaflardan her türlü gıda, kıyafet, okul malzemesi, iş araçları, kirasız alan ve araç kullanımı gibi yardımlar alan kuruluşlar, böylelikle birçok kaynağa ulaşabildiklerini göstermektedirler. Bununla birlikte, ulusal ve uluslararası proje fonlarından yararlanan kuruluşlar, zayıf bağları kullanarak sosyal sermayenin kaynaklarına erişebilmektedirler. Bu durum kadının içinde yer aldığı kuruluşların programlarını ve hedeflerini gerçekleştirmek için ihtiyaç duydukları daha büyük kaynaklara erişimde köprü kuran sosyal sermayeyi daha fazla kullandıklarını göstermektedir. Ayrıca kadın idarecilerin tamamı kadın olmanın maddi kaynaklara erişimde bir engel teşkil etmediğini belirtmektedirler.

Ekonomik kaynaklara erişimde kuruluşların temkinli yaklaşımı dikkat çekmektedir. Örneğin, kuruluşlardan birinin idarecisinin “herkesten gelen yardımları kabul etmiyoruz, referansla gelen yardımları kabul ediyoruz” (Meryem, 34, lise, 2012) şeklindeki ifadesi kuruluşun finansman sağlayan kişi veya kuruluşların taleplerinden

kaynaklanabilecek yükümlülüklerden ve karşılıklılık ilişkilerinden kaçındığını göstermektedir.

4.3.3. Katılım ve Güven

Sivil toplum kuruluşlarına katılım, bireyler için önemli kazanımlara imkân hazırlamaktadır. Katılım, bireylerin sosyal bağlantılar kurması ve güçlenmesi için kişisel ihtiyaçlarını giderebilir (Gittel, 2000) ve kişilerin ve grupların kapasitelerini temsilcilik deneyimleri için artırabilir. Bu durum, hem kişinin kendi hayatında hem de kolektif bir biçimde kamusal alanda gücünü kullanması anlamına gelir (Siim, 2004, s. 4). Sivil toplum ağlarına katılım, kadınlara özel alan ile kamusal alan arasında bağlantı kurabileceği ve hareket edebileceği fırsatlar sunmaktadır.

Putnam'ın katılımın, güveni ortaya çıkardığı düşüncesini esas alarak gerçekleştirilen araştırmalarda birbirinden farklı sonuçlar elde edilmiştir. Katılımla güven arasında güçlü bir ilişkinin olup olmadığını anlamaya çalışan araştırmacıların bazıları katılım ve güven arasındaki ilişki için çok güçlü bir delil sunmanın zor olduğunu öne sürmektedirler (Stolle, 2002; Stolle ve Hooghe, 2003; Nannestad, 2008). Wollebaek ve Selle (2002) ise araştırmalarında, katılım ve güven arasında bir ilişki olduğunu ortaya koymuşlardır. Hatta Putnam'ın "katılımcıların aktif olması gerektiğine" ilişkin bakış açısının dikkate alındığı bu araştırmada, katılımcıların aktif olmasının gerekli olmadığı ve pasif üyelerin de genelleştirilmiş güvene etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Pasif üyelerin de aktif üyeler gibi kuruluşlar için önemli olmasının nedeni, pasif üyelerin de kuruluşun ortak değerlerini ve hedeflerini paylaşmaları ve aktif üyelere psikolojik destek vermeleridir.

Sivil katılımı sosyal sermaye araştırmalarında kavramsal çerçeve içinde ele alan araştırmacılar (Son ve Lin, 2006, s. 332), sivil katılımı birlikte ortaya çıkan aktivitelerin ve deneyimlerin kamusal yararın gelişmesinde çok kritik bir öneme sahip olabileceğini belirtmektedirler. Kadının içinde yer aldığı kuruluşlardan birinin idarecisi kuruluşlara duyulan güvenin bu faaliyetlere bağlı olarak ortaya çıktığını şu şekilde dile getirmektedir:

Yani şöyle diyeyim size X³⁸ derneğine de bağlıyım ben. Orda da yönetim kurulundayım. Bence çoğu derneğin adı var ama faaliyeti yok. Çok da şey bulmuyorum hani X Derneği güvenilir değil demiyorum ama birçok dernekle çalıştığımda bazen ihtiyaç duyuyorlar. Bir şeyler yapmaya çalışıyorlar ama yok. Onun için güvenilir bulmuyorum. Faaliyetleri olmadığı için güvenilir bulmuyorum. Herhangi bir şüpheden değil (Gülay, 27, psikolog, 2013).

Katılım ile güven ilişkisini inceleyen Stolle ve Rochan (1998), kuruluşlara üye olanlarla olmayanları ve eski ile yeni üye olanları karşılaştırmak yoluyla, kişisel tercihin etki etme biçimlerini ele aldıkları araştırmalarında, genelleştirilmiş güvene daha fazla sahip olan kişilerin kendileri ile benzer dünya görüşlerine sahip insanların bulunduğu kuruluşlara daha fazla katılma eğilimi gösterdikleri sonucuna ulaşmışlardır. Bu çalışmada da özellikle birçok kuruluşun üye alımını istememelerinin altında yatan nedenin benzer olduğu, kişilerin kendileri ile aynı görüşe sahip ve benzer özelliklere sahip kişileri tercih ettikleri kadın idarecilerin ifadelerinden anlaşılmaktadır. Çalışmada yer alan sivil toplum kuruluşlarına katılıma ilişkin bilgiler Tablo-14’de ayrıntılı olarak yer almaktadır.

Tablo-14. Çalışmada Yer Alan Sivil Toplum Kuruluşlarına Katılım

Kuruluşun Adı	Kayıtlı Üye Sayısı	Kayıtlı Üye Cinsiyet Dağılımı (%)		Gönüllü Çalışan
		Kadın	Erkek	
Türk Kadınlar Birliği	10.000*	% 80	% 20	10.000
Soroptimistler Kulübü	1000*	% 99	% 1	400
Aktif İş Girişimci Kadınlar Derneği	16	% 90	% 10	50
Öğretilebilir Çocukları Koruma Derneği	200*	% 50	% 50	15
Ankara Kadın Sağlığı Derneği	1140*	% 55	% 45	2500
Yenimahalleli Kadınlar Eğitim ve Dayanışma Derneği	16	% 100	-	100
Ankara Girişimci Kadınlar Derneği	148	% 98	% 2	20
Doğu Kadınları Bilinçlendirme ve Kalkındırma Derneği	46	% 89	% 11	200

³⁸ Araştırmanın bilimselliğini ve tarafsızlığını koruması adına kuruluşların isimleri kullanılmamıştır.

Tablo-14. Çalışmada Yer Alan Sivil Toplum Kuruluşlarına Katılım

Kuruluşun Adı	Kayıtlı Üye Sayısı	Kayıtlı Üye Cinsiyet Dağılımı (%)		Gönüllü Çalışan
		%	%	
Lale Eğitim ve Dayanışma Derneği	40	% 99	% 1	200
Yeşeren Düşler Tüm Engelliler Derneği	20	%60	%40	280
Sevgi, Eğitim ve Dayanışma Derneği	75	% 100	-	250
Sırça Yaşamlar Derneği	280	% 70	% 30	
Genç Liderler ve Girişimciler Derneği	20	%35	%65	40
Elazığ İş Kadınları Derneği	140	%98	%2	300
Bayramören ve Köyleri Yardımlaşma Derneği	44	%50	%50	15
KAMER Vakfı	Resmi üye	Kayıtları	Yok	30
Toplumsal Kalkınma Derneği (TOKADER)	35	%95	%5	10

* Sayılar yaklaşık olarak verilmiştir.

Putnam'in (1993) katılımı ile ilgili fikirleri referans alındığında, sivil toplum kuruluşlarına üyelik oranlarına bakılarak sosyal sermayenin büyüklüğü konusunda bir değerlendirme yapılmasının sağlıklı olmadığı düşünülmektedir. Kuruluşlarda, insanları bir arada tutan güven ve normlar aynı zamanda sosyal sermayenin de önemli bir göstergesidir. Bu bağlamda katılımı ele aldığımızda, çalışma kapsamındaki sivil toplum kuruluşları arasında üye bulma ve katılımı artırma konusunda bazı farklılıkların olduğu görülmektedir. Bazı idareciler üye bulmakta zorlandıklarını ifade ederken; bazıları ise kuruluşlarının daha fazla üye yapmak gibi bir hedefinin olmadığını, hatta üye alımlarını durdurduklarını belirtmektedirler. Görüşme yapılan idarecilerden birkaçı, kuruluşlarına üye olmak için çok fazla talepte bulunulduğunu; ancak personel yetersizliği nedeniyle üyelerin ve aidatların takip edilememesinin üye sayısını artırma girişimlerini olumsuz etkilediğini ifade etmektedirler. Bazı idareciler ise genel kurul toplantılarında salt çoğunluğun yarısını toplamının üye sayısı arttıkça daha çok zorlaştığını gerekçe göstererek; yeni üye alınmasını istemediklerini belirtmektedirler. Üye sayısının fazla olması nedeniyle genel kurullarını ilk toplantıda gerçekleştiremeyen bu kuruluşlar, ikinci toplantıda salt çoğunluk aranmadığı için genel kurul toplantısını

gerçekleştirebilmektedir. Bunların yanı sıra kadının içinde yer aldığı kuruluşlardan birinin idarecisi, katılımı artırmaya ilişkin farklı bir sorunu şu şekilde dile getirmektedir:

Üye yapmayı çok tercih etmiyoruz. Çünkü ticari amaçla kullanılacak bir mekân. Başkaları kötü amaçla ele geçirip kendi özel amaçları için kullanabilirler diye onu çok arzu etmiyoruz üyelik yöntemini... Üyelğin önünü çok açmayalım dedik. Ben çünkü başka derneklerden biliyoruz. On kişi yirmi kişi üye olsa bir seçimde ne olacak ele geçirecekler (Feride, 42, işletme, 2012)

Diğer bir farklılık ise sivil toplum kuruluşlarının kayıtlı üye ve gönüllü çalışan sayısında görülmektedir. Örneğin, bu çalışmada; bazı kuruluşlardaki gönüllü çalışan sayısının kayıtlı üye sayısından fazla olduğu gözlemlenmiştir. Bu farklılığa, insanların bir kuruluşa resmi olarak kayıtlı olmaktan çekinmelerinin, kuruluşa duyulan güven eksikliğinin veya insanların düzenli üye aidatı ödemek istememelerinin yol açtığı bazı kuruluşların idarecileri tarafından belirtilmektedir. Diğer yandan, bazı kuruluşların idarecileri kuruluşlarına yeni üye yapmak için çabalamadıklarını ve hatta üye olmak isteyenleri geri çevirdiklerini ifade etmektedirler. Bu durumun güvenle çok güçlü bir bağlantısının olmadığı ve kuruluşların üye sayısı arttığında yönetimle ilgili işlerde karar alma süreçlerinin uzadığı ve zorlaştığı düşüncesiyle üye sayısını sınırlı tuttıkları anlaşılmaktadır.

Kayıtları durdurduk. Çünkü çok büyük katılım var. Kalabalıkları kontrol etmek her zaman için büyük sıkıntı...ilk toplantılarda salt çoğunluğu toplamak çok zor (Meryem, lise, 34, 2012)

Sivil toplum kuruluşları öncelikli olarak toplumu organize etme yoluyla katılımı artırmayı hedeflemelerine rağmen bunu her zaman gerçekleştirememektedirler. Kuruluşların kendilerini tanıtmak, yeni kaynaklara ulaşmak ve katılımı artırmak için başvurdukları toplumu organize etme çalışmaları sosyal sermaye üretimini de artırmaktadır. Zira insanların bir araya getirilmesi, yeni ilişkilerin ve ağların kurulmasını kolaylaştırmaktadır ve kimi zaman ekonomik ve siyasi birçok ağlara bu yolla ulaşılmaktadır. Yeni ağların oluşması ile ortaya çıkan işbirlikleri daha önemli kararlarda ve yasal düzenlemelerde birlikte hareket etme ve güncel değişimlere etki etme şansı tanıyabilmektedir. Toplumu organize etme, bütün sivil toplum kuruluşlarının öncelikleri

arasında yer almasa da, kuruluşların faaliyetlerinin ve amaçlarının daha iyi anlaşılması ve dikkate alınması için iyi bir araç olabilmektedir.

Çalışmada yer alan sivil toplum kuruluşlarının idarecilerinin tümü düzenlemiş oldukları programlara halk tarafından katılımın yüksek olduğunu ifade etmektedirler. Ayda bir dostluk toplantıları ya da on beş günde bir çay toplantıları düzenleyen kuruluşların yanı sıra, bazı kuruluşlar ihtiyaç durumunda haftada bir bir araya gelmekte ve gündem belirlemektedirler.

Çalışmada katılımcılara yöneltilen “Kuruluşunuza üye olmada insanlar tereddüt yaşamakta mıdır?” sorusuyla toplumun sivil toplum kuruluşlarına olan güveninin ortaya çıkartılması amaçlanmıştır. Bu soruya kuruluşların idarecilerinin neredeyse tamamı hayır cevabı verirken, birkaç kuruluş evet cevabı vermiş ve herkesin üye olmak istemediğini belirtmişlerdir.

Katılımcılara yöneltilen “Size göre diğer kuruluşlar güvenilir midir?” sorusuna idareciler tarafından çok farklı cevaplar verilmiştir. Soruya “Hayır” cevabı veren katılımcılar gerekçe olarak sivil toplum kuruluşlarının ticari işletme gibi kullanılmasını göstermektedirler. Kadın kuruluşlarının özellikle toplumsal güveni artırıcı olarak gördükleri faaliyetlerinden biri, yerel yönetimlerle ve üniversitelerle işbirliği yapmaktır. Kadın idareciler, toplumun bu tarz işbirliği olan kuruluşlara daha fazla güvendiği belirtmektedirler.

“Sayımız çoğaldıkça güçleniyoruz, dikkate alınıyoruz” diyen dernek idarecilerinin birkaçı, katılım oranının büyüklüğüne dikkatleri çekmektedirler. Üye sayısı fazla olan kuruluşların resmi ya da gayri resmi kuruluşlar tarafından dikkate alındığını ve danışma kurullarında bu kuruluşlara yer verildiğini ifade eden idareciler, katılım oranının yüksekliğinin kendilerine duyulan toplumsal güveni artırdığına inanmaktadırlar. Bununla birlikte Hooghe (2007), katılımın fazlalığının, oluşturulabilecek ağ sayısına ve çeşitliliğine etki ettiğini ifade etmektedir.

4.3.3.1. Katılımı Artıran Nedenler

Bu çalışmada, daha önceki araştırmaların (Heinze ve Strünck, 2000, s. 190-202; Klages, 2000, s. 158-9) sonuçları ile benzer bir şekilde insanların kendi özel ihtiyaçlarına hizmet eden kuruluşlara ve gruplara katılmak istediği görülmektedir. Bununla birlikte, gönüllülükteki genel yükselişin nedenlerini araştıran bu araştırmaların birinde araştırmada (Klages, 2000, s. 158-9); gönüllü olarak çalışmanın önemli nedenleri arasında kendini gerçekleştirme arzusunun ve zevk almanın yer aldığı görülmektedir. Bu bulgular sivil toplum kuruluşlarına katılımın ve dayanışmanın bireysel çıkarlarla ilişkisi olduğunu göstermekle birlikte, bu çalışmada görüşme yapılan katılımcıların tamamı sivil toplum kuruluşlarında yer alan veya almak isteyen bütün insanlar için böyle bir genellemenin yapılamayacağını, sadece bireysel çıkarların sivil toplum kuruluşlarına katılımın en önemli nedeni olamayacağını belirtmektedirler.

Bu çalışmada, üye bazında programlara katılımın bazen bireysel çıkarlara dayandığı idareciler tarafından dile getirilmektedir. Kimi kadın için evden dışarı çıkmanın bir yolu olan sivil toplum kuruluşları; kimi kadınlar için de boş vakitlerini değerlendirebilecekleri bir alanın ötesine geçememektedir. Sivil toplum kuruluşunun amacını tam olarak kavrayamayan bazı kadınlar, ilgilendikleri programların ücretsiz sunulması nedeniyle bu kuruluşlarla bağlantılarını kesmemektedirler.

Beden dili afişlerini asmışlardı Elazığ'ın birkaç yerinde. Onları gördüm ve ben beden diline katılmak amaçlı katıldım... Hani aynı zamanda kahvaltılarımız oluyor bizim. Akşam yemekleri oluyor beraber. Onlara katıla katıla baktım içindeyim. Yeni sosyal bir ortam. Sosyal etkinliklerimiz olduğunda katılım çok fazla oluyor ücretsizlere. Münazara teknikleri filan bunlar ücretsiz olduğunda katılım çok oluyor. Ücret biraz uzaklaştırıyor insanları (Gülay, 27, psikolog, 2013).

Çalışmada katılımcılara yöneltilen “İnsanlar kuruluşunuza yeni bir çevre edinmek için katılıyorlar mı?” Sorusuna idarecilerin çoğu evet cevabını vermekle birlikte, bunun katılımı artıran ilk neden olmadığının da altını çizmektedirler. İdarecilerden birkaçı, etkili bağlantılar kurmanın ve kendini ifade etmenin amaç edinildiği durumlarda, insanların statüsü yüksek kişilerle yakın ilişkilerde bulunmak ve onların kaynaklarından istifade edebilmek için ya da her fırsatta öne çıkmak için kişisel bir tatmin yeri olarak

sivil toplum kuruluşlarını kullanabildiklerini belirtmektedirler. İdarecilerden birisi katılımı artıran bir diğer nedeni şu şekilde dile getirmektedir:

Kendi kurum ya da kuruluşunun (siyasi amaçlı) reklamını yapmak ya da taraftar bulmak için önemli insan kaynağı olan sivil toplum kuruluşları yeri geldiğinde siyasi bir partinin taraftarının kendini büyük bir çevreye etki ediyormuş gibi lanse ettiği bir alan olarak da ortaya çıkabilmektedir. Örneğin, sivil toplum kuruluşuna yardım toplayan bir üyemizin, topladığı yardımı seçimlere katılacak olan eşinin adına dağıtıp, seçmenlerden oy toplamaya çalıştığını duyduk (Deniz, 42, mali müşavir, 2012).

Toplumsal sorunları kendi hayat tecrübeleri ile fark eden kadınlar bu sorunlara çözüm bulmak için gayret göstermektedirler. Bu bağlamda oluşan toplumsal sorumluluk bilincinin ve duyarlılığının kadın idarecileri sivil toplum alanında çalışmaya ve katılıma ittiği görülmektedir.

El sanatları öğretmeni olmam nedeniyle bazı derneklerde eğitici olarak yer aldım. Özellikle engellilere meslek edindirme kursları açan erkeklerin kurduğu derneklerin bir ticari işletme gibi sivil toplum kuruluşlarını kullandıklarına şahit oldum. İş- Kur'un engellilere mesleki eğitim almaları için harcırah olarak verdiği paranın yarısını kendileri alıyorlardı. Bu nedenle engellilerden hiçbir talep beklemeden onlara hizmet etmeyi istediğim için bu kuruluşu kurdum. Bize gelen engelliler daha önceki kuruluşlarda yaşadıkları bu işletmecilik mantığını görmeyince çok seviniyorlar (Yıldız, 44, öğretmen, 2012).

Toplumsal sorunlara karşı duyarlı bir diğer kadın idareci de, toplumun gerçeklerinin adeta halının altına süpürüldüğünü ve halı kaldırıldığında hepsinin ortaya çıktığını belirtmektedir. Sivil toplum kuruluşlarının projelerinin ve programlarının kurs ve eğitim vermektense daha ziyade ihtiyaç durumunda olan ve şiddet gören kadınlara odaklanması gerektiğine vurgu yapan kadın idareci dezavantajlı grupların sesini duyurabilmenin sivil alana katılımda etkili olduğunu belirtmektedir (Neriman, 40, muhasebeci, 2012)

Sivil toplum kuruluşlarına katılımı artıran bir diğer nedenin de toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklandığı görülmektedir. Arneil'e göre, kadınların sosyal sermaye üretimi annelik idealine dayanmaktadır ve birinin sahip olduğu zaman ve enerji yatırımı başkalarının yararı için kullanılmaktadır (Arneil, 2006, s. 21). Bundan kasıt, kadının geleneksel olarak üstlenmiş olduğu rollere bağlı olarak katılacağı aktiviteleri

belirlemesidir. Örneğin, birçok kadının aktivitelerinin çocuklarının etrafında gerçekleştiği söylenebilir. Okulda gönüllü çalışma, sınıf etkinliklerine yardımcı olma veya okul endeksli programlara ve faaliyetlere katılma gibi. Arneil'in bu tespitinden yola çıkıldığında, kadınların annelik rollerinin onları sivil toplum kuruluşları içinde çalışmaya yönelttiği görülmektedir.

Toplumda birçok sorun varken, Türkiye Cumhuriyeti'nin yurttaşları olarak bir şey yapmamanın başları kuma sokmakla eş anlamlı olacağını düşünmekteyiz. Çünkü sokaklarımızda yaşananlar başımıza gelmiyor diye bizden bağımsız değillerdir; öfke birgün kendimize, kendi çocuklarımıza yönelebilir, şiddete uğrayabiliriz. İnsanlar gelir ve eğitim düzeyleri, ne derecede iyi olursa olsun sokağa çıkmaya zorludurlar. Gelir ve eğitim düzeyleri iyi çocuklar da alışveriş merkezlerine gitmeye zorludurlar. Bu durumda öfkenin kurbanı olurlarsa ki -benzeri yaşanan bir olay vardır- yeterli duyarlılıkta olmadığımızı, yalnızca kendini düşünmenin yetersiz olduğunu, aslında kendimizi aldatma içinde olduğumuzu, o zaman acı biçimde öğrenebiliriz. Bizler öncelikle Türkiye Cumhuriyeti'nin yurttaşları olarak aynı sandaldayız ve batmamak için bu sandalın deliklerini kapamak zorundayız. Bu sandalı kurtardıktan sonra, tüm dünyanın sırça yaşamlarına yardım edebiliriz, etmeliyiz (www.siryad.org).

Anneler rahat etsin istiyoruz... Annelere destek olmak için. Ben çok çektim. Çalıştığım yıllarda çocuğuma bakıcı bulamadım. Kimse benim çocuğumun görüntüsünden dolayı komşu çocukları falan korkuyordu. Erkekler engelli çocukları çok suiistimal ediyorlar (Elif, 56, öğretmen, 2012).

Kendi çocuğunun engelli olması nedeniyle okullarda uygun sınıf bulamayan ve çeşitli sıkıntılar çeken idarecilerin kendi yaşadıkları bu sorundan yola çıkarak dernek kurdukları ve diğer engellilere karşı daha duyarlı oldukları görülmektedir. Kişisel sorunların motive edici rolünün yanı sıra, toplumda yaşatılan değerler de (gelenekler ve töreler) sivil topluma katılımında etkili olabilmektedir.

Kadın idarecilerin, kadınların yaşadıkları sorunlara çözüm bulmak ve kadınların statülerini yükseltme taleplerinin onları sivil alana ittiği görülmektedir. Kadın idarecilerden biri, kadına hizmet ederken ortak paydanın kadın olmaktan geçtiğini, hedeflerinin kadın erkek eşitliğini sağlamak olduğunu ve kadınlar arasında hiçbir ayırım yapmadan herkese hizmet götürmeyi hedeflediklerini vurgulamaktadır (Şule, 65, avukat, 2012).

Kadınların toplumda yaşadıkları sorunların ve ataerkil düzenin yıpratıcılığının ancak kadın dayanışması ile son bulacağına inanan bir diğer kadın idareci ise yaptıkları programlar ve faaliyetlerle bu sorunlarla mücadele etmeye çalışan kadınlara destek olmaya çalıştıklarını ve kadının toplumda ezilen, sessiz kalan ve dezavantajlı durumunun değiştirilmesi gerektiğine inandıkları için bu alanda çalıştıklarını ifade etmektedir.

Kadınlar bir noktadan sonra korunmaya ve muhafaza edilmeye muhtaç durumdadırlar. Bu nedenle dayanışma içinde olmak zorundadırlar (Yıldız, 44, öğretmen, 2012).

Kadınlara atfedilen toplumsal cinsiyet niteliklerinin kadın idarecilerin topluma bakış açılarını etkilediği ve toplumun geneline hizmet götürmeye teşvik ettiği görülmektedir. Kadın idarecilerden birisi bu durumu şöyle dile getirmektedir:

Annenin duyarlılığı toplumu kucaklıyor. Kadının detaycılığı ve inceliği erkeklerin yapamadığı birçok şeyi başarabilmelerine yardımcı oluyor (Feride, 42, işletme, 2012).

Kadınların sosyal statülerini yükseltmeyi, kadınları bilgilendirmeyi ve bilinçlendirmeyi, kadın farkındalığını artırmayı, kadınların becerilerini ortaya çıkarmayı ve kadınlarla erkekler arasında eşitliği esas alarak kadının değerini ortaya çıkarmayı hedefleyen kuruluşlardan birisinin idarecisi kadınların yaşadığı sorunları şu şekilde dile getirmektedir:

Kadın sorunlarını tek başına yaşıyor. Ezilse de şiddet görse de saklıyor. Ekonomik bağımsızlığı olmayan kadınlar, erkeklerin her türlü zulmüne boyun eğmek zorunda kalıyor ve sıkıntılarını hiçbir yerde dile getiremiyor. Hâlbuki güçlü kadın kendini savunabiliyor, sıkıntılarını anlatabiliyor ve çözüm bulabiliyor. Bizi bir araya getiren, bütün kadınların güçlendirilmesi ve kalkınmasıdır (Neriman,40, muhasebeci, 2012).

Çalışmaya katılan kadın idarecilerden birinin Türkiye’de yaşanan kadın erkek fırsat eşitliğinin istatistiklerini hatırlatarak söze başlaması; toplumsal cinsiyet kadar cinsiyet ayrımcılığının da kadınları sivil toplum alanında dayanışma içinde bir arada tuttuğunu göstermektedir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2011-2012 verileri toplumda özellikle kadınların durumlarını gözler önüne sermektedir diyen idareci toplumsal

cinsiyetin ve cinsiyet ayrımcılığının önüne geçilmesi için daha çok çalışmanın gerektiğine inanmaktadır (Ülkü, 52, öğretim görevlisi, 2012).

Bizim bu kadına karşı her türlü ayrımcılığın önlenmesi için işte dört yılda bir bölge raporları gönderiyoruz, resmi raporlar hazırlıyoruz. Gittim ben bir konferansa. Başta vali olmak üzere bütün kamu, kamu dediğim de erkek zaten. Yerel yöneticilere şöyle koca salona bakıyorsunuz. Ben üstte oturuyorum ya konuşmacı olarak, orda tek tek sayıyorsunuz kadınları. Ne kamuda ne de yerel yönetimlerde yeterince kadın yok. Onun için desteklemek istiyoruz (Şule, 65, avukat, 2012).

Kamer Vakfı ise toplumda kadının yaşadığı sorunların tespiti için kapı kapı dolaşmakta ve tek tek kadınları dinleyerek sorularına çözüm bulmaya çalışmaktadır. Vakfın çocuk gelinler, berdel, erkek çocuğu olmadığı için üzerine kuma gelen kadınlar, çocuğu olmadığı için evden atılan kadınlar, aile içi şiddete maruz kalan kadınlar ve eğitimsiz kadınlar gibi birçok toplumsal sorunla uğraştığı ve kuruluşun gündemini bunlara bağlı olarak oluşturduğu görülmektedir. “Elazığ’ın tek bir ilçesinde altı bin kapı dolaştık” diyen Kamer Vakfı’nın idarecisi kadınların yaşadıkları sorunlara duyarsız kalamadıkları için sivil toplum kuruluşlarına katıldıklarını ifade etmektedir.

Kadının bakıcılık rolünün kadının önünde engel olduğunu ve iyi çalışan sosyal bir devlet ile çözülebileceğine inanan idarecilerden biri, kadının çocuk, yaşlı ve özürlü bakıcılığından kurtulmasının, istihdam alanında var olması için önem taşıdığını ifade etmektedir. Kadınların bakıcılık yükünün azaltılması için gerekli yerlerle işbirliği içine giren ve projeler üreten kuruluşun idarecisi, kadının yaşadığı toplumsal baskının, kadının işlerini zorlaştırdığını belirtmektedir (Şule, 65, avukat, 2012). Kadının gücünün farkına varmasının, kendi hayatının ve çevresinin değişebileceğine olan inancını artırdığını ve geleneksel rollerin kadının kaderi olmadığını altını çizen idareciler, sivil toplum kuruluşları aracılığıyla kadının kolektif hareketler içinde gücünün farkına varmasına ve dayanışma içinde olmasına imkân tanımaktadırlar. Kadınların sosyal hayata girmesini ve özel alandan çıkmasını amaçlayan bir kuruluşun idarecisi ise toplumsal cinsiyetin kadınları bir araya getirmedeki etkisini şu şekilde ifade etmektedir:

Toplum erkeklerin egemenliği altında. Kadın her alanda geride bırakılıyor. Erkeği yetiştiren kadınların eğitilmesi toplum için çok önemlidir. Yoksa toplumda kadın bir yerlere gelmek için sürekli erkeklerle mücadele etmek

zorunda kalacaktır. Kadın, eşini ve çocuklarını mutlu etmek için yaratılmış algılamaları değişmeli (Meral, 42, bilgi işlemci, 2012).

Toplumdaki kadınların sorunlarını iki yıla yakın bir zaman diliminde araştırıp, tespit ettiklerini ifade eden kuruluşlardan bir diğer kuruluşun idarecisi, kuruluşu bu sorunlara çözüm bulmak için kurduğunu ifade etmektedir. Bu kuruluşun idarecisi, kadınların toplumsal cinsiyet rollerinin ve cinsiyet ayrımcılığının etkisi altında daha fazla kaldığını, töre cinayetlerinin ve cinsiyet ayrımcılıklarının mağdurunun hep kadınlar olduğunu ve kadına yönelik şiddetin doğulu kadının kaderi gibi algılandığını belirtmektedir. Dernek başkanı, kadınların toplumda yaşadıkları sorunlarına çözüm bulmak için kadınların gayret etmeleri gerektiğine inanmaktadır ve kendi gibi kadının dayanışmasının önemine inanan insanları örgütlemeyi hedeflemektedir (Neriman,40, muhasebeci, 2012).

Ev hanımları ve emekli kadınların zamanlarının çokluğu dikkate alındığında, sosyal hayatın içinde yer alma ve toplumun yararına düzenlenen faaliyetlerin içinde bulunma ve katkı sağlama isteği, sivil toplum kuruluşlarına dâhil olma isteğini artırmaktadır. Bu isteğin ortaya çıkmasında toplumsal sorumluluk bilincinin ve evrensel değerlere bağlılığın etkisini vurgulayan sivil toplum kuruluşu idarecilerinin yanı sıra, dâhil olma isteğinin dinin karşılıksız iyilik yapma ve başkalarına faydalı olma düşüncesinden ileri geldiğini vurgulayan idarecilerin ifadeleri de dikkat çekmektedir. Bu durum karşılıklılık ilişkilerinin gönüllü olarak çalışan kadınların yer aldıkları kuruluşların çoğunda (özellikle siyasi amaçlı çalışan ve taraftarlığını dile getirenlerin bu kategoriye girmeyeceği söylenebilir) istenen bir durum olmadığını kanıtlamaktadır.

Kadınların kurduğu ve yönettiği kuruluşlara kadınların tereddüt etmeden üye olması, kadınların kendi ile aynı cinsten olanlara daha fazla güvendiklerine ve birlikte olmak istediklerine bir kanıt olabilir. “Kadınlar, kadının içinde yer aldığı kuruluşlarda kendilerini daha güçlü ve mutlu hissediyorlar” diyen kadın idareciler, bir çay toplantısına bile kadınların dâhil olma isteği ile geldiklerini belirtmektedirler. Bununla birlikte, yardım faaliyetleri dâhil olma isteğini en fazla artıran programlar arasında yer almaktadır.

Erkeklerle birlikte çalışan kadın idarecilerden birisinin şu sözleri kadınların empati gücünü ve fedakârlığını göstermekle birlikte, cinsiyetin katılım ve güven üzerinde etkili olduğunu kanıtlamaktadır:

Moralim bozuk bile olsa kadınların sorunlarını dinlediğimde kendimi unutuyorum. Onların sorunlarına çözüm bulmak beni mutlu ediyor. Gece üçte bile beni arayanlar oluyor. Ben gitmediğimde (yönetim kurulunun erkek üyeleri gitmiş) kadınların yaptığımız seminerlere katılmadığına bile şahit oldum. Kayseri'deki bir seminere ben gitmeyince kadınlar katılmak istememişler. Seminerin yapılması için Ankara'dan Kayseri'ye hemen yola çıktım. Kadınların dört saat beni beklediklerini görünce, kadınların kadın yöneticilere daha fazla güvendiklerini ve yakın bulduklarını anladım (Meryem, 34, lise, 2012).

Kadın olmak avantaj. Bizim normalde facebook grubumuz var. Oraya sürekli üyelerin katılımı oluyor. Biz üç bayan olarak yönetimle birlikte bir resim çekip yayınlamaya başlayınca günde bir üye olurken beş altı üye olmaya başladı ve bunların çoğunluğu kadın. Kadının yönetim içinde olması ya da resmi kurumlarla görüşmede büyük bir avantaj. İnancı da artırıyor (Gülây, psikolog, 2013).

Çalışmada yer alan “Bu kuruluşta sizi çalışmaya motive eden şey nedir?” sorusuna kadın idarecilerden biri katılımı artıran nedenlerden bir diğerine işaret ederek yanıt vermektedir:

Bence yalnızlıktır. Yalnız olmak ve bir yerde kendimize destek aramak gibi. Gerçekten destekliyor gençleri (Gülây, 27, psikolog, 2013).

Tüm bu bireysel çıkarlar kişileri sivil toplum kuruluşları altında bir araya getirip, dayanışmayı artırsa da; katılımı artıran nedenlerin kişisel açıdan farklılık arz ettiği söylenebilir. Burada sivil toplum kuruluşlarının insanları sadece sundukları hizmetlerle cezbetmediğinin, aynı zamanda insanlara kaderleri üzerinde söz sahibi olabilmeleri için imkânlar sunduğunun da unutulmaması gerekir.

4.3.3.2. Katılıma Engel Olan Nedenler

Sivil toplum kuruluşlarına katılıma engel olan en önemli nedenlerden birinin sosyal sermayenin negatif yönüne ilişkin olduğu söylenebilir. Yoğun ağbağlara sahip kuruluşların kendi aralarında dayanışmayı ve güveni devam ettirmek için üyelikte

sınırlamalara sahip olduğu görülmektedir. Kuruluşlardan dışlanmaya neden olan bu durum üye alımlarında çeşitli kriterlerin temel alınmasından kaynaklanmaktadır. Bu kriterler arasında; kadının bir mesleğe sahip olması, üye olacağı kuruluşun en az iki üyesinin kendisine referans olması, yaş sınırı, siyasi, ideolojik ya da dini düşüncesinin kuruluşunki ile benzer olması ve ortak birliktelik gerektiren niteliklerin aranması (aynı memleketten olmak, kadın olmak gibi) sayılabilir. Bununla birlikte bir kadın idarecinin “zengin üye arıyoruz. Parası pulu olmayanı ne yapayım” ifadesi katılımı azaltan bir diğer nedenin de ekonomik sermayeye sahiplik düzeyi ile ilişkili olduğunu göstermektedir.

Bir başkanımız vardı. Yaşı geçtiği için yönetim içinde yer alamıyor ama onlar da şey oluyorlar. Ne derler. Yaş sınırı da var. 40 yaşından sonra yönetim içinde olunmuyor. Üye olunmuyor. Ama dışarıdan destekleme oluyor. Dışarıdan destekliyorlar (Gülây, 27, psikolog, 2013).

Çorum'un Alaca ilçesinin Kıymetli Köyü Yardımlaşma Derneğine üye olmanız eğer buralı değilseniz mümkün değildir. Çorumlu iseniz bir derece, Alaca ilçesinden iseniz bir derece ve asıl Kıymetli köyündenseniz bu kuruluşa tam yakınsınızdır ve üye olabilirsiniz. Yoksa Adanalı biri bu kuruluşa dâhil olamamaktadır. Bu yüzden biz Türkiye geneline hizmet vermeyi ve herkesi kucaklamayı istediğimizden Bakanlığa Türkiye ibaresini kuruluşun başına eklemek istediğimizi bildirdik (Meryem, 34, lise, 2012).

Sivil toplum kuruluşlarına katılıma engel olan diğer nedenler şu şekilde sıralanabilir:

- Üye aidatı.
- Dostluk toplantıları ödemeleri.
- Seyahatler, delege toplantıları.
- Katılım ücretleri (programlar ücretli ise).
- Şahsi meşguliyetlerin çokluğu.
- Yaşlılık.

Üye yaş sınırı yüksek olan bir kuruluşun idarecisi yaşlılığın katılımı nasıl azalttığını şu şekilde dile getirmektedir:

Yaşlanınca e-maillere bakamıyorlar, iletişim kesiliyor. Araba kullanamıyorlar. Geç saatlerdeki programlara katılamıyorlar. Emeklilikten dolayı geliri azaldığı için üye aidatı ödeyemiyorlar. Yazlığa gidiyorlar aylarca gelmiyorlar ya da torun bakıyorlar. (Lale, 50, dış ticaret uzmanı, 2012).

Toplumsal cinsiyet bakış açısıyla katılımı ele aldığımızda toplumsal cinsiyetin, katılımın azalmasında etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yine benzer bir biçimde Hodgkin sosyal sermayenin toplumsal cinsiyet açısından analizini yaptığı araştırmasında, cinsiyet ayrımcılığının katılımı azalttığını ve anneliğin kadınların katılım biçimini önemli ölçüde değiştirdiğini ifade etmektedir (2009, s. 443). Yapılan çalışmada, kadın idarecilerden birisi katılıma engel olan nedenleri ifade ederken, toplumsal cinsiyet rollerinin etkisinin yanı sıra alt sınıfta yer alan kadınların maddi olanaklarının kısıtlılığının da katılımı etkilediğini şöyle ifade etmektedir:

Kadınların eşlerinden izinsiz hareket edememeleri, ev içi sorumluluklarının çokluğu ve maddi imkânsızlıklardan dolayı çocuklarına bakıcı tutamama ya da kreşe bırakamama sorunu, kadınların sivil toplum kuruluşlarına katılımını azaltıyor. Çalışan kadınların ise mesai problemleri, zamanlarının olmayışından dolayı, sivil toplum kuruluşlarına katılım azalıyor (Meryem, 34, lise, 2012).

Kadının katılımına engel olan evi, çocukları ve eşi. Yani her zaman gelemiyorlar, destek veremiyorlar. Kadınlar sosyal hayatın içerisine çok zor giriyorlar. Kadın evden benim toplantım var diyerek çıkamıyor (Meral, 42, bilgi işlemci, 2012).

Katılımı azaltan nedenlerden birinin de kuruluşa duyulan güven eksikliğinden kaynaklandığı üye sayısı az olan bir kuruluşun idarecisinin şu sözlerinden anlaşılmaktadır:

Peki, kuruluşa insanlar üye olmakta tereddüt yaşıyorlar mı? Biraz isminin yabancı olmasından dolayı. Amerikan işleri gibi bakıyorlar. O yönden zorluk çekiyoruz. Yabancı bir kuruluş olduğu için. Öyle olunca bu ne demek. Siz neden bu işin içerisine girdiniz. Türkçesi varken neden İngilizce? Böyle bir zorluk yaşıyoruz. Tereddüt ediyorlar (Gülay, 27, psikolog, 2013).

Putnam, kuruluşlara katılım biçimleri açısından nesiller arası farklılıkların mevcut olduğunu ifade etmektedir. Yeni nesillerin kuruluşlara katılımını ve bakış açısını son derece kişisel bulan Putnam, yeni neslin belirli bir yaşa geldiğinde kişisel yararını ve şahsi teşebbüslerini müşterek toplumsal sorunların üstünde gördüğünü belirtmektedir. Putnam, yeni nesil için kişisel ve özel olanın, toplumsal ve kolektif olanın üstünde yer almaya başladığını savunmaktadır (2000, s. 259). Putnam'ın bu ifadelerine katılan idarecilerden biri bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

Ben genç grubunu üniversiteli yaş grubu olarak algılıyorum... Çok şubemizde üniversiteli gençler var. Yani üniversitelilerden çok ciddi yakınabilirim size, biz de üniversite okuduk. Bizim zamanımızda dış dünya çok önemliydi bizim için. Sosyal olgular çok önemliydi bizim için. Okumak, sanat, entelektüel bir tavır, öğrenmek, gitmek, gelmek, katılmak, her şeyin içinde olmak çok önemliydi. Şimdi gençler öyle değiller. Ben bundan çok üzüntü duyuyorum... Onların sivil topluma katılımlarını, sivil toplum ne demek, gönüllü çalışma ne demek bütün bunlara ilgi duymalarını çok önemsiyorum ve hırslıyım. Hayır, yani o tespit doğru. Gençler STK'lara az katılıyor (Şule, 65, avukat, 2012).

Diğer yandan, birçok kuruluşa katılım yaşının kuruluşların faaliyetleri ile ilişkili olduğu görülmektedir. Örneğin, sağlık alanında çalışan kuruluşun idarecisine göre sağlık sorunları geç yaşta ortaya çıktığı için üyelerin yaş ortalaması yükselmektedir. Bununla birlikte kadın idarecilerin yaş ortalamasının yüksek olması, kadınların sivil toplum kuruluşlarında çalışmalarında yaşın etkisini akıllara getirmektedir. Kadınların genç yaşta sosyal çevrelerinin az olmasının, kendi arkadaş grubundakilerin yeni çalışmaya başlamasının ve evliliğin getirdiği sorumlulukların sivil toplum kuruluşlarında çalışma yaşı üzerinde etkili olduğu idarecilerin cevaplarından anlaşılmaktadır. Bu idarecilere göre, “kadın orta yaşlarda güçlenmeye başlamaktadır ve bu nedenle sivil toplum kuruluşlarında hizmet etme yaşı gecikmektedir”.

4.3.4. Ağlar ve İşbirliği Çalışmaları

Sosyal sermaye sosyal ağlara bağlıdır ve ağlar hiçbir kavramla yer değiştiremez ve denk değildir. Ağlar, gönüllü kaynaklara erişimde ve kullanımda gerekli koşulları sağlar. Ağların kapalılığı ve yoğunluğu katılımcılar arasında bireysel ya da örgütsel kaynakların paylaşımını artırır. Diğer yandan ağların açıklığı ve seyrekliği daha çeşitli bilgiye veya kaynaklara erişimi, bunlar üzerinde kontrol kurmayı ve bu kaynaklara etki etmeyi kolaylaştırır (Lin, 2007, s. 59). Cohen ve Prusak (2001)'a göre sosyal sermaye bağlantılarıyla ilgilidir ve ağlar da insanlar arasındaki bu bağlantıların kendilerini en açık şekilde ortaya koyuş biçimleridir. Sosyal sermaye üreticisi olan kadının içinde yer aldığı kuruluşların da ağlar kurmaya ve işbirliği çalışmaları yapmaya son derece önem verdikleri görülmektedir.

Bütün şubelerimize şunu özendiriyorum. Şimdi ne kadar proje yaparlarsa yapsınlar benim önem verdiklerim vardır. Bir, buldukları yerlerdeki üniversitelerle

işbirliği yapmak. İki, yerel yönetimlerle işbirliği yapmaları (Şule, 65, avukat, 2012).

Sivil toplum kuruluşlarının büyük bir kısmının kadın merkezli olması ya da kadın yöneticiler tarafından idare edilmesi, bu kuruluşların feminist çizgide hareket edip etmedikleri sorusunu akıllara getirmektedir. Araştırmada yer alan hiçbir kadının içinde yer aldığı kuruluş feminist olduğunu belirtmemiştir. Toplumsal cinsiyet açısından farklılaşmış kadın nitelikleri ile bakıldığında, kadının içinde yer aldığı kuruluşların işbirliği çalışmalarına ve katılıma önem verdikleri görülmektedir. Yüz yüze ilişkilerin esas alındığı toplantılar ve programlar, kadınların ağlarını genişletmelerini ve yeni işbirliği kurabilecekleri kişi ve kuruluşlara ulaşmalarını kolaylaştırmaktadır. Kadının içinde yer aldığı kuruluşlardan çoğu federasyon şeklinde yapılanmalara dâhil olmakta ve gerektiğinde beraber hareket etmektedirler. Sosyal sermayenin büyüklüğünü anlamak için kullanılan kriterlerden biri olan mesleki heterojenlik ve seyrek ve açık ağlara sahiplik kadının içinde yer aldığı kuruluşların tümünde gözlemlenmektedir. Bu anlamda mesleki heterojenliğe önem verdiklerini ve uluslararası iletişim ağlarını bilgi akışı için kullandıklarını dile getiren kadın idarecilerden biri sahip oldukları ağları şu şekilde açıklamaktadır:

Çalışan kadın, bir meslek sahibi olan kadınları bir araya getirmeyi amaçlamış. Her meslekte bir kişinin olmasını hedeflemiş. Yani bir kulüpte bir eczacı, bir doktor, bir avukat, bir öğretmen falan gibi. Şimdilerde tabii artık gönüllülük esasını Türkiye birazcık kaybetmeye başladı. İlk zamanlar belki o kadınlar daha kahramanmış. Onun için üye bulmakta zorlandığımız için ev kadınlarında meslek kabul etmiş bulunuyoruz. Bir de nasıl diyeyim. Mesela doktorsa daha çok insanlar kendi çevresinden üye getirebiliyor. Onun için hani göz doktoru, çocuk doktoru gibi falan da ayırmaya başladık. Tek bir doktorla sınırlı kalmamayı tercih ediyoruz (Lale, 50, dış ticaret uzmanı, 2012).

Steffy (2008), kadın gruplarının ve idarecilerinin aralarında ağlar bulunmasına rağmen, birçok siyasi ve finans ağlarına erişimden yoksun olduklarını belirtmektedir. Bu çalışmada da kadınların yer aldıkları kuruluşlar arasında ağların bulunduğu; fakat bu ağları oluştururken kadınların seçici oldukları ve bütün kadın odaklı kuruluşlara açık olmadıkları görülmektedir. Çalışmada yer alan “Diğer sivil toplum kuruluşlarını güvenilir buluyor musunuz?” sorusuna katılımcıların çoğunun vermiş oldukları “hayır, bir kısmını güvenilir buluyoruz” cevabı bunun bir göstergesidir.

Kadının içinde yer aldığı kuruluşlar ekonomik kaynaklara erişmek için projeleri, programları ve faaliyetleri kullanmaktadırlar. Çalışma kapsamında yer alan sivil toplum kuruluşlarının birçoğu projelerle yerel ya da ulusal kaynaklara ulaşmayı hedeflerken, bir kısmı da özel finansmanların programlara ve faaliyetlere destekleri ve bağışlarıyla ayakta durmaktadırlar. Kuruluşların bütçelerini oluşturan kaynaklara bakıldığında, iş adamlarının ve zengin insanların kuruluşların ekonomik ağlarını oluşturmada ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Ekonomik ağlardaki değişimler kuruluşlara ve yöneticilerine birçok yönden etki etmektedir.

Gittel'in araştırmasında kadınlar en az siyasi yetkililerle ve devlet görevlileri ile ağları olduğunu ifade etmektedirler (Gittel, vd. 1999:108). Bu çalışmada ise Elazığ, Trabzon ve Çankırı'da bulunan kuruluşların çoğu siyasi liderler ve devlet kamu kurumlarıyla daha az ağlar geliştirdiklerini ifade etmektedirler. Diğer yandan Ankara'daki kuruluşların birçok kurum ve kuruluşla ağlarının olması dikkati çekmektedir. Çalışmada yer alan sivil toplum kuruluşlarının sahip olduğu ağlar sayısal olarak Tablo-15'te yer almaktadır.

Tablo-15. Çalışmada Yer Alan Sivil Toplum Kuruluşlarının Sahip Olduğu Ağlar

Ağlar kurulduğu kuruluş türü	Ağlara sahip olan kuruluş sayısı
Hükümet	11
Federasyon	5
Yerel yönetim	13
Siyasi partiler	4
Dini örgütlenmeler (grup, kilise ve cami)	3
Diğer kadınların içinde yer aldıkları kuruluşlar	16
Uluslararası kuruluşlar	4

Çalışmada, federasyona bağlı olan kuruluşların kendi aralarındaki iletişim ağlarının ve kaynak paylaşımının, federasyona bağlı olmayan kuruluşlardan daha iyi olduğu görülmektedir. Federasyon tipi yapılanma sayesinde ulusal ve uluslararası ağlara sahip olan kuruluşlar, faaliyetlerini gerçekleştirmek için daha avantajlı olmaktadır.

Uluslararası Soroptomist kulüplerinin ortak kullanabilecekleri fonları mevcuttur. Van depreminden sonra Van'a yardım etmek için Japon Soroptomist Kulübünün ve

Avrupa’da yer alan kulüplerin fonlarından yararlanarak Van’a yardım gönderdik... Tüm Türkiye genelinde çalışıyoruz. Tüm Türkiye’de varız. Yani sınır tanımıyoruz. Yeter ki ihtiyaç olsun. İhtiyacını doğru belirlesin. Van’da çocuklara şey yaptık. Derneğin adını unuttum. Onlar 5 tane halı kilim üretim merkezi açmışlar. Van’daki depremde biri ayakta kalmış. Japonya’dan ve Avrupa’dan gelen fonlarla orda bir halı üretim merkezi açabildik. Tüm federasyon para toplayıp ortak hareket ediliyor. Çünkü tek tek kulüplerin gücünü aşar. Gelirler çok sınırlı çünkü (Lale, 50, dış ticaret uzmanı, 2012).

Federasyona dâhil sivil toplum kuruluşlarının kendi aralarında daha fazla işbirliği geliştirme çabalarına girdiğine ilişkin diğer bir ifadeye aşağıda yer verilmektedir:

Federasyon içinde bir proje komisyonu kuruldu. Başkanlığımı yaptığım bu komisyon diğer illerdeki kulüplerin ortak proje hazırlamasını ya da diğerlerinin hazırladığı projeleri kardeş proje olarak desteklenmesini amaçlamaktadır. Federasyon adına ortak projenin kovalanmasını, karşılıklı paslaşmaların ve işbirliği çalışmalarının artırılmasını amaçlayan komisyon bunlara bağlı olarak gündem konularını oluşturmaktadır (Lale, 50, dış ticaret uzmanı, 2012).

Bununla birlikte kadına hizmet götüren kuruluşların birbirlerini destekledikleri ve işbirliği içinde oldukları görülmektedir. Örneğin, Ankara Soroptomist Kulübü, Ankara Barosu’nun “Gemicik Projesi”nin sivil toplum ayağını oluşturmaktadır. Proje çerçevesinde, şiddete uğrayan kadınlara her türlü danışmanlık hizmetleri verilmekte, gerektiğinde bu kadınlar sığınma evlerine yerleştirilmekte ve bu kadınların her türlü hukuksal sorunları gönüllü avukatlar tarafından çözülmeye çalışılmaktadır.

İşbirliği, bireysel ve örgütsel düzeyde sivil toplum kuruluşlarının kaynaklara ulaşmasında iyi bir yoldur ve finansman sağlayanlara bazı yönlerden çekici gelmektedir (başkalarına yardım etmenin verdiği mutluluk, kendi reklamını yapma, sivil toplum kuruluşlarını siyasi propaganda için kullanma, desteklediği parti için taraftar toplama, vergi indiriminden yararlanma, vb.). İşbirliği kurmanın ve devam ettirmenin pozitif birçok sonucu olmakla birlikte, bazen de istenmeyen durumlara neden olabilmektedir. Çünkü finansman sağlayanların sivil toplum kuruluşunu kendi amaçları doğrultusunda kullanmak istemesi ya da kuruluşun programları ve hedefleri üzerinde etkilerini artırması sorun teşkil edebilmektedir.

Tablo-16. Sivil Toplum Kuruluşlarıyla Yerel Yönetimler Arasındaki İşbirliği Çalışmaları

İşbirliği Türü	Yararlanan Sivil Toplum Kuruluşu Sayısı * ³⁹
Fon sağlanması (alan kirası, bağış ve araç tahsisi)	7
Programların gerçekleştirilmesi	5
Aracı görüşmeler ve bağlantılar kurma	3
Programlara katılım ve destekleme	3
Sorunları dinleme ve çözüm bulma	7
Çok az yardımları söz konusu	4
Doğrudan bir yardımları söz konusu değil	7

Tablo-16’da da görüldüğü gibi kadın idareciler diğer kuruluşlarla ilişkiler geliştirmekte ve işbirliği kurmaktadır. İşbirliğinin ortaya çıkması ağlara ve ilişkilere dayanmaktadır ve işbirliği çalışmaları yerel yöneticiler, aracılar veya finansmanlar tarafından daha da büyütülebilir. İşbirliği çalışmalarının başarılı olması, sosyal sermayenin üretilmesine ve güçlendirilmesine katkı sağlayabilir ve bunun sonucunda da kalkınmanın daha iyi düzeyde gerçekleştirilmesi mümkün olabilir.

Kadının içinde yer aldığı kuruluşların diğer sivil toplum kuruluşları ile gerçekleştirdiği işbirliği çalışmalarını incelediğimizde; kuruluşların bazılarının birlikte programlar tertip ettikleri ya da bir diğerinin programının duyurulmasında ve gerçekleşmesinde yardımcı oldukları işbirliği ile ilgili sorulara verdikleri cevaplardan anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, kadının içinde yer aldığı kuruluşların çoğu aşağıda adı geçen kuruluşlarla ya da gruplarla işbirliği içinde olduklarını ifade etmişlerdir.

Çalışmada yer alan sivil toplum kuruluşlarının en fazla işbirliğine girdikleri gruplar ve kuruluşlar şunlardır;

- Sosyal Hizmetler Müdürlüğü ve Çocuk Esirgeme Kurumu
- Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü
- Okullar

³⁹ Kuruluşlar birden fazla konuda yerel yönetimlerden istifade ettiklerini belirtmektedirler.

- Üniversiteler
- Hastaneler
- Kütüphaneler
- Kadın grupları ve kuruluşları
- Diğer sivil toplum kuruluşları (vakıflar, sendikalar, barolar vb.)
- Huzur evleri
- Kadın sığınma evleri
- Özel şirketler ve ticari işletmeler
- Halk Eğitim Merkezleri
- Sivil Toplum Geliştirme Merkezi
- Medya.

Sivil toplum kuruluşlarının idarecilerine kadın olmanın sivil toplumda nasıl bir farklılık yarattığı sorusu yöneltildiğinde, kadın idarecilerin çoğu ağ oluşturmada ve işbirliği kurmada kadın olmanın dezavantaj olmadığını hatta avantaj olduğunu ifade etmişlerdir. Sivil toplum kuruluşlarının idarecileri, işbirliği yapmak ve finansman bulmak için farklı yerlere gittiklerinde kadın oldukları için daha fazla saygı gördüklerini ve hoşgörüyü karşılandıklarını belirtmektedirler. Buna rağmen, toplumsal cinsiyet açısından farklılaşmış ve geleneksel olarak sürdürülen rollerin sivil toplum alanında kadınlara bakan yönüyle hem pozitif hem de negatif etkilerinin (engeller kısmında bu konuya ayrıntılı olarak değinilecektir) olduğu unutulmamalıdır.

4.3.4.1. Bağ Kuran Sosyal Sermaye

Bağ kuran sosyal sermaye (mikro düzeyde) birincil ilişkileri kapsayan, çoğunlukla dayanışmaya temel olan bir sosyal sermaye türüdür. Özellikle yoğun ve kapalı ağlara sahip örgütlerde daha fazla kullanılmaktadır. Bu sosyal sermaye türüne sahip olanlar genelde birbirine benzer niteliklere ve kaynaklara sahiptirler; aile, akrabalar, arkadaşlar ya da dini, etnik, siyasi veya sosyal grupların üyeleri bu sermaye türünü kullanmaktadırlar. Dayanışmacı niteliğin ön plana çıktığı ilişki biçimlerini tanımlayan bağ kuran sosyal sermayenin daha çok sosyal yardımlaşma ve dayanışma derneklerinde kullanıldığı görülmektedir. Bağ kuran sosyal sermaye yatay ilişkiler sonucunda ortaya

çıkmaktadır. Dışlayıcılık özelliğine sahip olan bağ kuran sosyal sermaye daha çok örgüt içi “içsel sosyal sermayenin” oluşumunu sağlamaktadır.

Çalışmada kadının içinde yer aldığı kuruluşlardaki bağ kuran sosyal sermaye ile ilgili elde edilen sonuçlar Steffy (2008)’nin yaptığı araştırmanın sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. Sivil toplum kuruluşları içinde yer alan kadınların, kuruluş içindeki ilişkilere ve bağlara, dışarıdaki gruplarla oluşturulan bağlardan daha çok önem verdiği gözlenmiştir. Çalışmada yer alan “Kuruluştaki gönüllülerin kaynaklarını amaçlarınız için kullanıyor musunuz?” ve “Gönüllüleri bir araya getirip faaliyetlerinizde çalıştırmada ne kadar başarılısınız?” sorularına bütün idareciler “evet” ve “çok başarılıyız” şeklinde cevap vermişlerdir.

Leonard (2000), yaşlı kadınların sivil toplum kuruluşlarına katılımının ne düzeyde olduğunu bulmaya yönelik üç geleneksel sivil toplum kuruluşunda yaptığı araştırmasında, kadınlar arasında bağ kuran sosyal sermayenin çok önemli bir yere sahip olduğunu belirtmektedir. Bağ kuran sosyal sermayenin birçok şekilde deneyimlendiği sivil toplum kuruluşlarında, üyeler sahip oldukları kişisel bağlantılarını ve arkadaşlarını sivil toplum kuruluşuna dâhil ederek katılımı arttırmaktadır. Ayrıca, kişisel gelişmeye ve yeni arkadaşlık ilişkilerine olanak sağlayan bağ kuran sosyal sermayenin; kadınları güçlendirip, motivasyonlarını arttırdığı görülmektedir. Örgütsel süreçlerin ve yapıların diğer sosyal sermaye türlerinin kullanımını da gerektirdiğini ifade eden Leonard (2000), sadece kadınlardan oluşan kuruluşlarda sosyal sermaye türlerinin çok etkili bir biçimde kullanıldığını ve kadının temsili için fırsatların çok olduğunu belirtmektedir. Diğer yandan, kadınların ve erkeklerin birlikte yer aldığı kuruluşlarda, kadınlara sunulan fırsatların azaldığı ve sosyal sermaye türlerinin deneyimlenmesinin kolay olmadığı görülmektedir. Bu çalışmada da benzer bir biçimde erkeklerin kurucu ya da başkan pozisyonunda yer aldığı kuruluşlarda kadınların daha çok kuruluş içindeki işlere yoğunlaştığı, ağbağ oluşumlarında ve kaynaklara erişim sürecinde erkeklerin aktif rol oynadıkları görülmektedir. Kadınların erkeklerle birlikte çalıştıklarında iş bölümü ayırımının toplumsal cinsiyete bağlı olarak ortaya çıktığı gözlemlenmektedir. Kadınlar kuruluş içi işleri üstlenirken erkekler kuruluşun dışındaki işleri yapmaktadırlar. Bu durum da kadın-erkek açısından ayrılaşmamış kuruluşlarda kadınların daha çok

kuruluş içi ilişkilere dayanan bağ kuran sosyal sermayeyi daha fazla kullanmalarına neden olmaktadır.

Diğer yandan kadın-erkek açısından ayrılaşmamış kuruluşlarda kadınlar bağ kuran sosyal sermayeyi kullandıkları kadar köprü kuran sosyal sermayeyi de kullanmaktadırlar. Örneğin, sosyal politikalar geliştirmede, projeleri hayata geçirmede, programlarını gerçekleştirmek için alana, teknik elemana ve araç gerece ihtiyaç duyduklarında köprü kuran ve birleştirici sosyal sermayeyi daha fazla kullanmaktadırlar.

Friedman (1995), dayanışmanın bir biçimi olması yönüyle arkadaşlığın önemini vurgulamaktadır. Arkadaşlığın sivil toplum kuruluşlarında, aynı değerlerin ve çıkarların paylaşımını sağladığını, karşılıklı saygının ve güvenin ortaya çıkmasına imkân tanıdığını, bu nedenle de diğer ilişki biçimlerinden daha önemli olduğunu belirtmektedir. Kadınların hayatlarında deneyimledikleri gönüllülük biçimlerinden daha farklı bir görünüm sunan arkadaşlık, kadınlar arasında bağ kuran sosyal sermayenin de daha fazla olduğuna bir kanıt olarak sunulmaktadır.

Çalışmada, geçmiş yaşamın ve kişinin eski ağlarının sivil toplum kuruluşlarının idarecilerine avantaj sağladığı da tespit edilmiştir. Sivil Toplum Geliştirme Merkezi'nde arkadaşı olan bir sivil toplum kuruluşu idarecisi, bu arkadaşı sayesinde eriştiği kaynakları dolayısıyla bağ kuran sosyal sermaye türünü nasıl kullandıklarını şu şekilde ifade etmektedir:

Sivil Toplum Geliştirme Merkezi sağ olsun. O benim voleybol oynamaştım beraber Kolejden arkadaşım. O sayede mesela Federasyon için birçok projeyi fonladığı bir şey oldu olayımız oldu. Zaten onun verdiği eğitimlere de hiç eğitmen parası vermedik. Proje yazma eğitimi aldık, gelecek 5 yıllık planlama eğitimi aldık.... gibi gibi. Bütün bunlar ama 25 yıl önce olamazdı zaten o da o görevde olmadığı için. O da bir güç kullanıyor. Hangi sivil toplum örgütü diye beni seçiyor. Benim de böyle tanıdığım olmazdı. Zaten kendi paçanı kurtarmaya çalışıyorsun (Lale, 50, dış ticaret uzmanı, 2012).

Çalışmada, sivil toplum kuruluşlarının idarecilerine yöneltilen yönetim kurulu ile ilgili sorulardan, bu kuruluşların ilk kurulma aşmasında ve faaliyetlerinin devam ettirilmesinde arkadaşlığın çok önemli bir yere sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Sivil

toplum kuruluşlarının resmi olarak kurulabilmesi için en az yedi kişinin bir araya gelmesini gerektirmesi, idarecilerin en yakın arkadaşlarını kurucu olarak sivil toplum kuruluşlarına davet etmesine neden olmaktadır. Kuruluşların birçoğunun yönetim kurulunda yer alan üyelerin en az ikisinin ya da tamamının başkanın yakın arkadaşları olduğu görülmektedir. Arkadaşlar arası güvenin bir göstergesi olan bu durum aynı zamanda iyi bir etkileşim ortamını ve uyumu da beraberinde getirmektedir.

Sivil toplum kuruluşları aynı zamanda yeni arkadaşlık ilişkilerinin ortaya çıkmasında da önemli bir yere sahiptir. Yeni insanlar tanıma ve arkadaşlar edinme ihtiyacı özellikle eve hapsedilmiş durumda yaşayan ev hanımlarına son derece cazip gelebilmektedir. Ayrıca, yeni edinilen arkadaşlıklar, farklı birçok ağa erişimin sağlanmasına da aracılık etmektedir. Kadın idarecilerden birisi bu konudaki tecrübelerini aşağıdaki şekilde ifade etmektedir:

Eryaman'da bir kadın derneği yoktu ve Eryaman'da bu kadın derneği çok ilgi gördü gerçekten. Genelde emekli olmuş kadınlar ve çalışan fakat belirli vakitlerde zamanlarda evde olan kadınlar. Bunlara bir gün dedim ki bizim derneğin bulunduğu yerin kocaman bir kafeteryası var... Duyurular astım, işte herkese mesajlar attık, her yere bildirdik ve gerçekten 300'ü üzerinde kadın geldi. Çok sevindiler ve o günden sonra beni hep dernekte görmek istiyorlar (Meral, 42, bilgi işlemci, 2012).

Arkadaşlık ilişkilerinin özellikle yeni kaynaklara erişimde, yeni insanlarla ve resmi ya da gayri resmi kuruluşlarla bağlantı sağlamada çok işe yaradığı anlaşılmaktadır. Medyadan, hükümet kurumlarına kadar etkin birçok kuruluşa ve kuruma arkadaşlık ilişkileri sayesinde ulaşan kadın idareciler arkadaşlık ilişkilerini birçok hedeflerini gerçekleştirmek için kullanmaktadırlar. Bununla birlikte arkadaşlık ilişkileri, üye katılımının artmasında ve kuruluşun ayakta durmasında çok önemli bir yere sahiptir. Kadının içinde yer aldığı kuruluşlar, sahip olduğu sermaye türlerini her an seferber etmeye hazır arkadaşlardan oluşan bir gönüllüler grubunu da bünyesinde bulundurmaktadır.

Sağ olsun üniversitelerden destekle birçok kişinin katıldığı uluslararası seminerler, konferanslar oldu. Artı bir de ücretsiz olarak gelen çeşitli arkadaşlarımız oldu. Üniversitelerden işte arkadaşlarımızın tanıdığı. Onları dinledik ve bilgilendik onlarla ilgili notlarımızı aldık. Bize faaliyetlerimizi yapabilmemiz için katkı

sağlamış oldu. O arkadaşımızı da tekrar arayacağız çünkü desteklerine ihtiyacımız var (Meral, 42, bilgi işlemci, 2012).

Kuruluş içi güvenin ve bağlantıların sağlamlığı, kadınların bağ kuran sosyal sermayeyi köprü kuran sosyal sermayeye tercih etmelerine neden olmaktadır. Genellikle üyelerinin kaynaklarını ve erişebilecekleri bağlantıları kullanmaya çalışan sivil toplum kuruluşları, böylelikle resmi olmayan ağları daha önemli bulduklarını ya da diğer ağlara erişimde aynı kolaylığı deneyimlemediklerini göstermektedirler. Kuruluş üyelerinin beşeri ve ekonomik sermayelerinin iyi olduğu durumda bağ kuran sermaye çok işe yarayabilir. Örneğin Soroptomist Kulübü sadece çalışan kadınları üye olarak kabul etmektedir. Üyelerin beşeri sermayelerinin yetersiz olduğu durumda köprü kuran sermaye, kuruluşların amaçlarını gerçekleştirmelerinde daha etkili olabilmektedir. Çünkü köprü kuran sosyal sermaye aracılığıyla kuruluşlar çok daha uzaktaki ağlara ve kaynaklara ulaşabildiği ve böylece sosyal sermaye üretimini artırdıkları görülmektedir.

Messer ve Davidow (1995) yaptıkları çalışmada, bağ kuran sosyal sermayenin doğasını, kadınlar arasında nasıl devam ettiğini ve dayanışma ile olan ilişkisini sosyal sermaye söylemleri ile ilişkilendirerek ortaya koymaya çalışmışlardır. Bağ kuran sosyal sermaye arasında yer alan “kız kardeşler” dayanışmasının, kadınların amaçlarını gerçekleştirmede ve kadınlar arası etkili bağlar kurarak, siyasi hareketlerin sürdürülmesinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bu çalışmada da kadın dayanışmasının; farkındalığı yükselen kadın grupları tarafından kolektif genel bir bağın oluşmasında kullanıldığı, kadınların ortak deneyimlerinin ve sorunlarının paylaşıldığı ve siyasi olarak çözüm aradıkları bir ortamı oluşturduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, söz konusu çalışmada, kadın ve kadının içinde yer aldığı kuruluşlar arasındaki ağların topluluk içi köprü kuran sosyal sermayeye örnek teşkil ettiği ve köprü kuran sosyal sermayenin kuruluşlar arasında işbirliğini ve karşılıklı desteklenmeyi ortaya çıkardığı belirtilmektedir.

4.3.4.2. Köprü Kuran ve Birleştirici Sosyal Sermaye

Köprü kuran sosyal sermaye (mikro ve makro düzeyde) birbirleriyle benzer niteliklere sahip aktör ya da kuruluşlar arasında ortaya çıkan daha uzak bağlardan (eski okul arkadaşı gibi) oluşmaktadır. Bu bağlar sosyal sermayenin daha büyük kaynaklarına

erişimde daha etkilidirler. Köprü kuran sosyal sermayenin aracı olma niteliği daha fazla ön plana çıkmakta ve çoğunlukla zayıf bağlardan oluşmaktadır. Hem dikey hem de yatay ilişkiler sonucunda ortaya çıkabilen köprü kuran sosyal sermaye, örgüt dışı “dışsal sosyal sermayeyi” meydana getirmektedir.

Birleştirici sosyal sermaye (makro düzeyde) ise çok farklı niteliklere ve konumlara sahip bireylerin, grupların ya da örgütlerin birbirleriyle kurdukları bağları ifade etmektedir. Dikey ilişkiler sonucunda ortaya çıkmaktadır. Zayıf bağlar sonucunda oluşan bu sosyal sermaye türü çok daha büyük ağlara ve bu ağlar üzerinde yer alan kaynaklara erişimi sağlamaktadır.

Bu çalışmada sosyal sermaye türlerinin her biri, birer analiz aracı gibi kullanılarak, kuruluşların toplumsal kalkınma doğrultusunda gerçekleştirmeye çalıştıkları faaliyetlerde hangi ağları ve kaynakları kullandıklarının tespit edilmesinde önem taşımaktadır. Özellikle bilginin paylaşılmasında, kaynakların elde edilmesinde, sorunların çözümünde ve işbirliği çalışmalarında kime ya da kimlere başvurulduğu bu kavramlar sayesinde analiz edilmektedir.

Granovetter (1973), “Zayıf Bağların Gücü Varsayımı” adlı çalışmasında çağdaş toplumlarda yaşayan insanlarda ne tür değişiklikler meydana geldiğini açıklamak için özel ve kişisel olan şeylerin önemli olduğunu vurgulayarak, geçmişteki toplulukların kullandıkları farklı kavramlaştırmaları sorgulamaktadır. Son beş yıl içinde iş değiştirmiş olan profesyonel, teknik ve idari düzey elemanlarına ilişkin araştırmasında Granovetter (1973), bunlardan ancak yüzde on dokuzunun işleri ilanlar ile yüzde on dokuzunun doğrudan işverene müracaat etme yoluyla ve yüzde elli altısının da kişisel temaslar sonucu yeni işlerini bulmuş olduklarını belirtmektedir. Bu bulgulardan yola çıkarak, zayıf bağların genel olarak daha önemli olduğuna ve kişiyi daha büyük kaynaklara ulaştırdığına inanan Granovetter, bu temasların çoğunun (yüzde seksenden fazlasının) yakın akraba veya tanıdıklardan daha çok, uzak kişilerle kurulmuş olduğunu vurgulamaktadır.

Bilginin, yakın ilişkilere sahip bir grup ya da topluluk içinde herkes tarafından kolayca elde edilebileceğini ve bilinebileceğini vurgulayan Granovetter, zayıf ilişkilerle yeni bilgilere ulaşmanın daha önemli olduğunu ifade etmektedir. Aynı zamanda normlar, insanlar arasındaki bağlar yakın ve sıkı olduğunda ortaya çıkma eğilimindedir. Granovetter'e göre, bu durum toplumsal şebekelerde kapanmaya neden olmaktadır. Yüksek toplumsal sermaye düzeyleri, toplumsal normların etkili bir şekilde uygulanmasını gerektirir; ancak toplumsal yapının kapanmasına neden olmadan bunu başarmak kolay değildir.

Granovetter'in seyrek ve açık ağların önemini ortaya koymak için kullandığı zayıf bağlar kavramı yeni ve zengin kaynaklara erişimi sağlarken, yoğun ve kapalı ağların avantajlarından (güven ve normlara bağlılık derecesi daha yüksek ve kaynak transferi daha hızlı gerçekleşmektedir) mahrum bırakmaktadır. Bağ kuran sosyal sermayenin nitelikleri olarak bilinen ağlarda kapanma ve yoğunluk kuruluşların daha çok kendi içinde oluşturdukları örgüt içi sosyal sermayelerini oluşturmada etkili olmaktadır. Diğer yandan köprü kuran ve birleştirici sosyal sermaye daha zengin kaynaklara erişim için fırsatlar sunmakta ve örgüt dışı sosyal sermayeyi oluşturmaktadır. Özellikle kuruluşların iktisadi boyutta kişilerin iş bulmalarına aracılık etmeleri, ekonomik sermayesi güçlü kişilerin kaynaklarını yoksulluğu azaltmak için kullanmaları, yeni yasal düzenlemeler ve sosyal politikalar oluşturmak için resmi ağlara erişim köprü kuran ve birleştirici sosyal sermaye aracılığıyla gerçekleşmektedir.

Köprü kuran sosyal sermayeyi kullanan kadın odaklı kuruluşların diğer kuruluşlarla temasa geçerek kadınlara danışmanlık, sağlık ve eğitim hizmetleri sunduğu ya da bu hizmetleri kapsayan projelerin ortağı olarak sivil toplum alanında yer aldıkları görülmektedir. Bu konuya bir kadın idarecinin anlattıkları örnek olarak verilebilir:

İlk olarak Ankara Barosu'nun Gemicik projesine ortak olduk. Onun ilk kadın odaklı sivil toplum kuruluşu ayağıyız. Kadına karşı şiddet konusunda bir telefon hatları var. Arandığında bedava avukatlık hizmeti veriliyor. Evinden kadın kurtuluyor. Arabayla alıyorlar, sağlık kontrolleri yapılıyor. Raporları alınıyor ve eğer boşanmak istiyorsa bütün o işlemleri bir bayan avukat sadece gönüllü çalışan bayan avukatlar bunu takip edebiliyor. İşin son aşamasına kadar kadını sığınma evine yerleştirip ondan sonrasında istediği eğitimi verebilecek olanakları sağlayacak düzeye getirene kadar sahip çıkıyor bu proje. Bu projenin tanıtımını yaptık biz. Bu projeyi Denizli'de ben anlatırken otelin sahibi duydu. Bu projeyi

dinledikten sonra iki tane ev almış onu tahsis etmiş sığınma evi gibi. Oradaki kadınlara geçici konaklama imkânı tanıyor. Önemli olan bu hattın duyurulması idi, kadınların yalnız olmadığı. Sadece ihtiyacı olan kadınlardır veya varoş kadınlardır diye düşünerek yola çıkmıştım, ama çevremde benim kültür seviyemde benim arkadaş grubumda bu hattı kullanmak isteyen bir sürü insan oldu (Lale, 50, dış ticaret uzmanı, 2012).

Ayrıca daha önce başka kurum ve kuruluşlarda yer alan kadınların, kuruluşlar arasında köprüler kurduğu zayıf bağlar sonucunda elde ettikleri bilgiyi kendi kuruluşlarına aktardıkları görülmektedir. Yapısal boşlukların doldurulmasını sağlayan bu bağlantılarda aracılık hizmetleri dikkati çekmektedir.

Ben vakıfta çalıştım 1,5 yıl. Zihinsel Engelliler Vakfı'nda. Orda da çok aktifim. Hatta orada AB projesine girdim ve AB projesi kapsamında Hollanda'ya gidip Hollanda'daki engelli çocukları için verilen eğitimi görüp buradakilere aktarmaya çalıştık. Biz orada bir köprüydük psikolog ve koordinatör olarak. Böyle bir kuruluşta yer aldım. ELZELEM. Duymuşsunuzdur. Vakıf.. Orası da çok güzel işler yapıyor. Hem yardımlaşmaya yönelik. Engelli çocuklara meslek edindirmeye yönelik. En büyük proje. Şu anda yürütülüyor.120 tane çocuk eğitim aldı. Devam ediyor proje (Gülây, 27, psikolog, 2013).

Kadının içinde yer aldığı kuruluşların gerek köprü kuran sosyal sermayeyi gerekse de birleştirici sosyal sermayeyi kullanarak kadınlar dışında toplumun farklı kesimlerine de hizmet götürdüğü görülmektedir.

Şiddete uğramadan önce öfke kontrolü, empati kurma, konuşma teknikleri filan Çağdaş Drama Derneği ile çalışıyoruz. O tip eğitimler verildi. Bursa'da Ankara'da, İzmir'de bunlar yapıldı. Şu anda biz bunu biraz daha geliştirdik. Fatma Şahin'e sunduk. Onun onayı ile Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü'ne gönderdik. Oradaki Genel Müdür'ün ilgisi sonucu projeyi erkek mahkûmlara uygular mısınız dediler. Onun için o projeyi yeniden yazdık. Projeyi beğendiler. Protokolün imza aşamasındayız. Böylece Türkiye'de 12 cezaevinde bu çağdaş drama, empati kurma, konuşma gibi dersler verilecek (Lale,50, dış ticaret uzmanı, 2012).

Basın çok destek çıkıyor. Valilik aynı şekilde programlarımızı destekliyor. Ki şuan ki binamız Valiliğin bize vermiş olduğu bir bina. Kira ödemiyoruz. Toplantılarımız, eğitimlerimiz orda oluyor... Herhangi bir yere gittiğimizde araçlarımızı belediye tahsis ediyor, reklam panolarımız olsun, afişlerimiz olsun belediye basıyor kendi matbaasında (Gülây, 27, psikolog, 2013).

Kadın odaklı sivil toplum kuruluşlarının hedeflerine ulaşmada ve programlarını gerçekleştirme sürecinde köprü kuran ve birleştirici sosyal sermayenin çok önemli katkıları dikkati çekmektedir. Örneğin, bilginin elde edilmesinde, eğitim olanaklarının

sunulmasında, dezavantajlı gruplara fırsat eşitliği sağlanmasında, yoksullara maddi yardımların verilmesinde, kişisel ve toplumsal yeniliklerin kabul edilmesinde köprü kuran ve birleştirici sosyal sermaye son derece önem taşımaktadır. Çünkü bu programların tamamı çok zengin kaynaklara erişimi ve kullanımı gerektiren işlerdir. Burada dikkat edilmesi gereken husus yukarıda ağlar başlığı altında kullanılan bulguların aynı zamanda köprü kuran ve birleştirici sosyal sermayenin kullanıldığını gösteren deliller olduğunun unutulmamasıdır. Burada tekrar olmaması için kullanılmamıştır.

4.3.5. Gönüllülük

Flap (1991)'in sosyal sermaye tanımından yola çıkarak sivil toplum kuruluşlarının yapılarının açık bir biçimde sosyal sermayenin üretimine kaynaklık ettiği görülmektedir. Flap'ın sosyal sermaye tanımı kısaca seferber edilmiş sosyal kaynakları içerir. Flap (1991, s. 6179-6202), sosyal sermayenin üç unsuru olduğundan bahseder: (1) Birinin kişisel sosyal ağı içinde yer alan her an kendisine yardım etmeye istekli zorunlu olan kişi sayısı. Kişi sayısı sivil toplum kuruluşlarının yeni ilişkilere zemin hazırlaması ve yeni bağlar oluşturmasıyla artmaktadır. (2) Yardıma hazır oluşu gösteren ilişkinin kuvveti ise kuruluşlardaki gönüllülük esasını ile açıklanabilir. Çünkü özellikle gönüllülük esasını ile kurulmuş kuruluşların büyük bölümü ihtiyacı olanlara yardım etmek için faaliyet göstermektedirler. (3) Yardıma istekli kişilerin kaynakları. Sivil toplum kuruluşları içinde yer alan kişilerin kaynaklarını seferber ederek kuruluşu ayakta tuttukları ve faaliyetlerini sürdürdükleri göze çarpmaktadır

Phillips (2002, s. 73)'e göre geleneksel rollerin taşındığı ve kapsamlarının genişletildiği kuruluşların kadınlar tarafından gönüllü olarak kurulduğuna dikkat etmek gerekir. Zira kadının ev, iş ve okul gibi kısıtlandığını hissettiği yerlerden farklı olarak, kadınlar bu kuruluşlara kendi istekleriyle katılmakta ve diğerleriyle temas kurmaktadır. Sivil toplum kuruluşları adeta kadınlara sosyal sermaye üretebilecekleri alternatif alanlar ve yollar sunmaktadır.

Kuruluşlardaki kadın idarecilerin gönüllülük anlayışının sivil toplum alanına farklılık kattığı ve gönüllü çalışmanın halkın takdirini ve güvenini kazanmanın iyi bir yolu olduğu söylenebilir. Kadın idarecilerden birisi gönüllülüğü şöyle ifade etmektedir:

Sivil toplum alanında çalışmak özel bir ruh istiyor. Çünkü karşılığında hiçbir maddi şey almayacağınız işlerle uğraşmak hatta kendi cebinizden harcamak herkesin yapabileceği bir şey değildir. Benim şartlarımda (emekli ve evde torun bakmak da dahi birçok sorumlulukları olan bir kadın) birinin buralarda koşturması en yakın arkadaşlarıma bile ilginç geliyor. Sen deli misin diyorlar. Hâlbuki ben bunu evrensel bir sorumluluk olarak görüyorum ve kadınların içindeki cevherin ortaya çıkarılması ve sosyalleşmesini sağlamak beni çok mutlu ediyor. Yaşlılarım hastalıklarla uğraşırken ben çok dinç ve mutlu bir biçimde kadınlara hizmet etmeye çalışıyorum. Elinden tutulmasını bekleyen birçok kadın var. Yüreğimin acıdığını dile getirmek istiyorum. Her gün insanlık için ne yaptığımı sorguluyorum (Filiz, 54, emekli, 2012).

Sivil toplum kuruluşlarından bir diğerrinin idarecisi de dayanışmanın ve gönüllülüğün en önemli kaynağı olan toplumsal faydayı her şeyin üstünde tuttıklarını şu şekilde dile getirmektedir:

O kadar çok koşturuyoruz ki çocuklarımızı bile ihmal ediyorum. Bu kadar çok koşturduğumuzu görenler maaş aldığımızı zannediyor. Hâlbuki ekonomik durumum çok iyi olmasa da elimden geldiğince cebimden harcıyor, gerektiğinde derneğin ihtiyaçları için kapı kapı dolaşıyorum. Toplumsal faydayı bilmeyen ve gelecek nesillere daha güzel bir dünya bırakmak isteşimizizi anlamayan insanlar ne yaptığımızı da anlamıyorlar. Hâlbuki bizim hayatımızın mihveri toplumsal fayda için çalışmaktır (Feride, 42, işletme, 2012).

Şiddet gören kadınlara gönüllü avukatlık yapan ve kadınların ayağına kadar giderek kadınlara haklarının bildirilmesini bir vazife olarak gören kadın odaklı çalışan kuruluşların idarecileri, sivil toplum alanındaki gönüllülüğün esasını ve fedakârlığı şu şekilde dile getirmektedirler:

Emeğinizden, paranızdan ve zamanınızdan fedakârlık etmezseniz gönüllü olamazsınız. Gönüllülük sorumluluk istiyor. Sivil toplum alanında verdiğimiz mücadeleye ayırdığım zamanımı çok değerli buluyorum ve bu işler bize zaten insanca bir yaşam veriyor. Gönüllülük, çok fedakârlık istiyor. Mesleğimden bile fedakârlık ediyorum, istersem çok büyük paralar kazanabilirim. Eşimi bile günlerce göremediğim oluyor. Çok yorulduğum zamanlar da oluyor. Ama beni yüreğim burada tutuyor (Şule, 65, avukat, 2012).

Kendi evimi temizleyemiyorum burayı temizliyorum. Buradaki programa katılmak için çocuklarıma kahvaltı hazırlamadan geldim. Kızım küstü gitti. Kıt kanaat geçinen bir insanım. Yol parasını cebimden veriyorum. Hatta konu etmişler siz beşiniz maaş alıyorsunuz diye. Bakıyorlar çok emek sarf ediyoruz ya bunu anlamıyorlar. Toplumsal fayda akıllarının ucundan bile geçmiyor (Songül, 42, işletme, 2012).

Hergün 8.30'da geliyorum buraya. Yani bu bir gönül meselesi. Hani ben yatayım da gitmeyim ne olur ki dersin yani sen bu işin sevdalısı olamazsın zaten. Başarılı da olamazsın. Getirisi de olmaz sana, götürüsü de. Yani burada gönül çok önemli. Gönül vermek çok önemli (Hayriye, 50, ilkokul, 2013)

Gönüllüğün kaynağını dini inancına bağlayan bu kadın idareci, din kurumunun sosyal sermaye üretimine kişileri teşvik ettiğini kanıtlamaktadır. Yine insanlara hayırlı olmayı dini terminolojiye başvurarak dile getiren bir diğer idareci ise gönüllülükte dinin motive edici rolü olduğunu göstermektedir.

Bizim amacımız başkalarına burada destek ve yardımı götürebilmek ve onları farkında olmadıkları konularda farkındalık yaratarak farkında olmalarını sağlamak. Herkesin burnunun ucunda olan pış demeye korktuğu şeylerle yüzleştirmek ve bu hizmeti sunup onları daha mutlu hale getirmek. Zaten derneğin çoğalarak büyümesindeki en büyük etken yardım duygusu, aidiyet duygusu. Bir başkasına yardım etmenin verdiği rahatlık, huzur, mutluluk. Bu bir zincir halka... bilmedikleri şeyleri bildirmek, bilmiyorsam araştırıp onlara geri dönmek beni mutlu ediyor...Tamamen kadınların sorunlarını dikkate alıyoruz, önemsiyoruz... eşine anlatıyor dikkate almıyor, annesine anlatıyor dikkate almıyor. Ama bir kadın derneği onları dikkate alıyor (Meryem, 34, lise, 2012).

Kadının içinde yer aldığı kuruluşlar gönüllülük sayesinde ayakta dururken, gönüllü çalışmanın kişinin kendisine ve etrafındakilere olumlu katkıları dikkati çekmektedir. "Eşimi yüzde yüz değiştirdim" diyen bir idareci aynı zamanda kardeşleri dâhil olmak üzere birçok kişiyi gönüllü çalışmaya ve kuruluşa yardım etmeye teşvik ettiğini dile getirmektedir (Elif, 56 öğretmen, 2012). Bu durumun toplumsal değerlerin yaşatılmasını ve sosyal sermaye bağlamında yeni kaynaklara erişimi kolaylaştırdığı söylenebilir.

4.3.6. Beşeri, Kültürel ve Ekonomik Sermaye

Ekonomik durumun sosyal sermaye türlerinin yanı sıra, sosyal sermayenin unsurları üzerinde doğrudan bir etkiye sahip olduğunu ifade eden Putnam, ekonomik kaynaklara

sahip olmanın sosyal sermayeyi geliştirmek için önemli olduğunu vurgulamaktadır. Aktörler sahip olduğu maddi kaynakları kullanarak farklı temaslar kurup ekonomik sermayelerini sosyal sermayelerini geliştirmek için kullanabilirler. Bireysel düzeyde maddi kaynaklara sahip olmak sosyal sermaye üretimini artırıp aktörün yeni temaslar kurmasını sağlamakta iken, maddi imkânsızlıklar da bu temaslardan mahrum bırakabilmektedir. Diğer yandan, sosyal sermaye ekonomik yetersizliklerin yaşandığı yerlerde farklı işlevler gerçekleştirmektedir. Putnam'e göre, fakir insanların iyi bir ekonomik sermayeye sahip olmadıkları yerlerde ve beşeri sermayelerinin oluşturmak için birçok engelle karşılaştıkları durumlarda, sosyal sermaye toplumsal huzur için son derece önemli olmaya başlamaktadır. Fakirliğin yarattığı olumsuzluklar, sağlık sistemindeki bozukluk ve gençlerin işsizlik problemleri sosyal sermayenin biriktirilmesi yoluyla azaltılabilir. Bu sorunların yaşandığı alanlar ise sosyal sermayenin olmadığı yerlerdir (Putnam, 2000, s. 318).

Sermaye türlerinin sosyal sermaye üretimi üzerindeki etkilerini incelediğimizde kadınların sahip olduğu beşeri, ekonomik ve kültürel sermayenin onların sivil toplum kuruluşları içinde yer almalarına ve aktif çalışmalarına etki ettiği görülmüştür. Kadın idarecilerin genelde eğitim düzeyi yüksek kadınlardan oluşması beşeri sermayenin bu anlamda etkisini göstermektedir. Bununla birlikte, katılımın nedenleri sorgulandığında beşeri, kültürel ve ekonomik sermayenin önemi daha açık bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Örneğin, kadın idarecilerin aile yaşamları ve geçmiş tecrübeleri, onların sivil toplum kuruluşları içerisinde yer almalarına etki etmekte ve aile içinde rol model aldıkları kişilerin hayatları onların motivasyonunu yüksek tutmalarına neden olmaktadır. Bourdieu'nün "habitus" la açıkladığı bu durum birçok kadın idarecinin aile geçmişi ile ilgili sorulara verdiği cevaplardan anlaşılmaktadır.

Bununla birlikte kültürel sermayenin bir parçası olarak ele alınan toplumsal cinsiyet rollerinin (Bourdieu, 1996; Skeggs, 1997) sivil toplum kuruluşlarına katılıma, kuruluşların programlarına ve hedeflerine etki ettiği düşünöldüğünde, kültürel sermayenin bu süreçte ne kadar önemli olduğu görölebilmektedir. Zira sivil toplum kuruluşlarına toplumsal cinsiyet bakış açısıyla bakıldığında, kadınların bu alanlara geleneksel olarak üstlendikleri rolleri taşıdıklarını ve toplumu içine alacak şekilde

genişlettikleri daha önce yapılan araştırmalarda da belirtilmektedir (Naples, 1998; Kaplan, 1997).

Babama karşı annemi desteklerdim ben. Ben hep annemi korur, kollardım.. Annem beni hep deli kızım diye severdi. Her şeye koşan, her konuda millete yardım hizmet götürmeye çalışan. O bir vgdr deli kızım. Erkek işlerine de ben koşardım. Bana zaten başkan diyorlardı okulda. En sonunda buraya başkan oldum (Elif,56, ğretmen, 2012).

Hak mücadelesi tecrübem var. Yirmi yıl işçi sınıfının avukatlığını yaptım. rgtlenmenin içindeydim, mücadelenin içindeydim (şule, 65, avukat, 2012).

Annemin kırk yaşında hukuk fakültesine girmesi ve benimle aynı yıl mezun olması ve bugün yetmiş üç yaşında iki ayağında protezle yazıhanesinde çalışmaya devam etmesi bana hiçbir şeyin imkânsız olmadığını gösterdi. Kuruluşum kanalıyla tanıştığım yoksunluk içindeki kadınların daha iyi bir hayata sahip olmaları için yönlendirmeye çalıştığımda, farklı bahaneler sunarak azimlerinin olmadığını ve kendilerine güvenmediklerini görüyorum. Böyle durumlarda onlara kendilerine güvenmeleri için annemin hayatını örnek veriyorum (Lale, 50, dış ticaret uzmanı, 2012).

Sivil toplum kuruluşlarında yer almanın ve aktif faaliyet göstermenin ailede model alınan kişilerden ve aile içi sosyalleşme süreci sırasında aktarılan değerlerden ne kadar etkilendiği, faaliyetlerinde yardımlaşmayı ve dayanışmayı esas alan bir diğer idarecinin sivil toplum kuruluşunda çalışma nedenini ifade ederken kullandığı şu cümlelerden anlaşılmaktadır:

Babaannem her Cuma bütün fakirleri, kimsesizleri ve dilencileri doyurmak için kazan kazan yemek hazırlar ve dağıttırdı. Buraya gelen insanlar aynı zamanda ihtiyaçlarını yazdırırlardı. Babaannem öldüğünde toplanan kalabalığı hiç unutamıyorum. Biz babaannemin tabutuna o kalabalıktan hiç ulaşamamıştık. O kalabalıkta onu omuzlamak isteyen niceleri olunca babama hiç sıra gelmemişti. Babam askerdi benim lojmanda oturduk. Babam hep yönetici olurdu. Ben de babamın yardımcısı gibiydim. Belki bunlar bana hayat tecrübesi verdi. Daha sonra babam federasyonlar ve dernekler kurmuştu ve ben hep onun yanındaydım. Daha sonra da bir yer var Eryaman'da beş yıldır oranın yneticisiyim. nemli bir görev o. Onların tabii etkisi var (Meral, 42, bilgi işlemci, 2012).

Bununla birlikte ailenin sahip olduğu kültürel sermayenin bir parçası olan geleneksel değerlerin, toplumsal cinsiyet bakış açısının ve cinsiyet ayrımcılığının sivil toplum alanında kadınları hak mücadelesi arayışına ittiği görülmektedir. Kadın idarecilerden biri bu durumu şu Şekilde dile getirmektedir:

Tutucu bir ailede yetiştim. Babam annemle evlenince annemi öğretmenlik mesleğinden almış. İki ablam okumak istediklerinde amcamın tepkisiyle karşılaşmışlardı. Çünkü onlara göre kızlar okumazdı. Ben en küçük olduğum için okumak istediğimi söylediğimde o kadar sıkıntı yaşamadım. Okurken aynı zamanda memur olan babama destek olmak için çalışıyordum. Sınavlara giderken iş yerinden izin alamıyordum. Benim hak savunuculuğuna girmem bunlardan kaynaklanıyor (Şule, 65, avukat, 2012).

Toplumda farklılık yarattığınıza inanıyor musunuz? sorusuna kadın idarecilerden birisi sosyal değişimin boyutlarını göstererek cevap vermektedir:

Çocukluğumdan itibaren hep belirli sınırların içinde hapsedildiğimi hissediyordum. Kadın erkek ilişkilerimiz sınırlıydı. Erkek olan sınıf arkadaşımınla konuşmam hatta ödev almam bile sıkıntı oluyordu. Annelerin ataerkil düzende ezilmesi ve eve hapsedilmesi karşısında çözümü sivil toplum kuruluşlarına katılımı buldum. Annelerimizin “biz yapamadık, gidemedik ya da sıkıntılarımızı dile getiremedik bari siz yapın “ gibi sözleri, kadını sivil toplum alanına itmiştir. Bu sayede kadın artık ev hanımı bile olsa eğitilmiştir ve bilinçlenmiştir (Yıldız, 44, öğretmen, 2012).

Bazı kadın idarecilerin statülerinin ve buldukları sınıfın ağlara ve ağlar üzerinde konumlanmış kaynaklara erişimde etkili olduğu, sosyal statüsü ve ekonomik sermayesi iyi olan kadın idarecilerin daha fazla ağ oluşturabildikleri ve kaynaklara ulaşabildikleri kadın idarecilerin ifadelerinden anlaşılmaktadır. Kadın idarecilerden birisi bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

Resmi kuruluşlara kaynak bulmak için gittiğimde ya da birileriyle temasa geçmek istediğimde bazı sıkıntılar yaşıyordum. Önceleri bu sorunların cinsiyet ayrımcılığından kaynaklandığını düşünüyordum. İki yıla yakın bir sürede alan taraması yapıp kadınların yaşadıkları sorunları gözledim ve bir proje hazırladım. Projemin çok iyi olduğunu düşünsem de kabul edilmedi. Aynı dönemde proje teklifinde bulunan başka bir sivil toplum kuruluşunun başkanının aslında çok basit formatta hazırlanan projesinin kabul edildiğini gördüm. O zaman sorunun aslında cinsiyet ayrımcılığı olmadığını, kadının statüsünün (diğer kadın başkanın eşi iş adamı ve kendisi akademisyen) ve ekonomik durumunun ikili ilişkilerde ve proje fonlarını elde etmede etkili olduğunu gördüm (Hülya, 40, muhasebeci, 2012).

Beşeri, kültürel ve ekonomik sermayenin kadının sivil alanda çalışmasına etki ettiği ve bu üç sermaye türüne sahip olanların bu alanda daha başarılı olduğu da kadın idarecilerin ifadelerinden anlaşılmaktadır.

Değişimi ve dönüşümü ancak biz gibi kadınlar başarabildik. Çünkü bilgi, bilinç ve farkındalık gerekiyor. Bu iş meslek sahibi ve eğitilmiş kadınların işi. Sivil toplum

boş vakit doldurmaya çalışan kadınların yardım faaliyetlerini gerçekleştirdiği bir yer olmaktan çıkmıştır (Şule, 65, avukat, 2012).

4.4. KADIN İDARECİLERİN KARŞILAŞTIKLARI ENGELLER

Kadınların gerek kuruluşun içinde gerekse de kuruluşun dışında karşılaştıkları ve deneyimledikleri olumsuzluklar, kadının sivil toplum alanındaki çalışmalarını engelleyebilmekte veya yapabileceği işleri kısıtlayabilmektedir. Çalışmada yer verilen kadın idareciler faaliyet gösterdikleri alanlarda farklı sorun ve engellerle karşılaştıklarını ifade etmektedirler.

Çalışma kapsamında görüşme yapılan idareciler tarafından dile getirilen ve en sık karşılaşılan engellerden bazıları şunlardır:

- Yerel yöneticilere ulaşamama,
- Kuruluşun amacının yeterince bilinmemesi ve kuruluşun tanınmaması,
- Siyasi ya da kültürel açıdan farklı düşüncelere sahip olmaktan kaynaklanan dışlanmalar ve bölünmeler,
- Maddi kaynak sağlayanların kuruluşun programlarına ve alınan kararlara etkisi,
- Toplumun ihtiyaçlarını tam olarak dile getirememesi,
- Kuruluşların siyasi amaçlı olarak kullanılmak istenmesi,
- Kadının emeğinin ve gayretinin küçük görülmesi.

4.4.1. Ekonomik Engeller ve Tabakalaşma

Cohen ve Prusak (2001)'a göre bireyler ya da gruplar arasındaki karşılıklılık, güven ilkesine dayalı olan ve düzeyi iletişim miktarıyla ifade edilen bir kavram olup sosyal sermayenin temel belirleyicilerindendir. Kadının içinde yer aldığı kuruluşların karşılaştıkları ekonomik engelleri ortadan kaldırmak için ağlar kurmaya çalıştıkları, fakat bu ağlarla ulaşılan kişilerin ya da kuruluşların karşılıklılık ilişkisi içine girmelerinin ekonomik kaynaklara erişimi zorlaştırdığı görülmektedir. Esser (2007) karşılıklılık ilişkilerinin kişiyi yükümlülük altına koyduğunu ve yükümlülüklerin yerine getirilmemesinin ise güveni azalttığını ifade etmektedir. Bu çalışmada beklenti ile verilen yardımları kabul etmediklerini ifade eden kadın idareciler, ekonomik engelleri

aşmak için bu nedenle projelere daha fazla önem verdiklerini ifade etmektedirler. Bu durum karşılıklı ilişkilere çalışmada yer alan kuruluşların bazılarında istenen bir durum olmadığını ve önüne geçilmeye çalışıldığını göstermektedir.

Sivil toplum alanında kadın idarecilerin neredeyse tamamının karşılaştıkları engeller ekonomik sorunlardan kaynaklanmaktadır. Kimi sivil toplum kuruluşları temel giderlerini bile karşılamakta zorluk çekerken, kimisi daha kapsamlı, fazla masraf gerektiren program ve projeler sırasında ekonomik engellerle karşılaşmaktadır. Temel düzeyde bina kirası ve çalışan giderlerinin külfet olmasını önlemeye çalışan idarecilerden biri, kendi ofisini kuruluşun ana binası olarak kullanmaktadır. Bu çalışmada erkeklerin kurduğu, fakat yöneticisi kadın olan kuruluşların karşılaştıkları engelleri sayarken ekonomik sorunlardan bahsetmemeleri, bu kuruluşların ekonomik kaynaklara erişimde daha başarılı olduklarını göstermektedir. Bu duruma erkek kuruculardan birinin iş adamı olması ve kuruluşun faaliyetlerini gerçekleştirmesinde kendi sahip olduğu ekonomik kaynakları seferber etmesinin neden olduğu görülmüştür. Bu bulgu kişilerin ekonomik sermayelerinin sosyal sermaye üretimleri üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Diğer kuruluşun erkek kurucunun ise “erkek olmanın ekonomik kaynaklara erişimde avantaj olduğunu” ifade etmesi cinsiyetin ekonomik ağlara erişimde avantaj sağladığını göstermektedir.

Araştırmada ekonomik engellerin programlar üzerindeki etkisini anlamaya yönelik sorulara sivil toplum kuruluşlarının idarecilerinin benzer cevaplar verdiği görülmektedir. Kadının içinde yer aldığı kuruluşların idarecilerinin çoğu ekonomik kaynak yetersizliğinden dolayı bazı programlarını yarıda bıraktıklarını ifade etmektedirler.

Proje hazırlama ve maddi kaynaklara erişim sürecindeki temel mevzuatı takip etme ve giderleri karşılama konusunda yaşanan karmaşa ve bürokratik işlemlerin uzunluğu kadınların karşısına bir diğer engel olarak çıkmakta ve maddi kaynaklara erişimi zorlaştırmaktadır.

Başak ve Öztaş (2010) yaptıkları araştırmada sosyal sermaye miktarının farklılaşmasında öncelikli faktörün toplumsal cinsiyetten daha çok sınıf olduğu tespitine ulaşmışlardır. Bu çalışmada da ait olunan sınıfın ve ekonomik durumun kadın idarecilerin sosyal sermaye üretimleri üzerinde etkiye sahip olduğu görülmüştür.

Tabakalaşma açısından bakıldığında, sosyal statünün ve ait olunan sınıfın yüksekliğinin kadına avantaj sağladığı ve yeni kaynaklara ulaşmasını kolaylaştırdığı görülmektedir. Ayrıca sosyal statüsü ve eğitim düzeyi yüksek olan kadın idareciler⁴⁰, kendi eğitim düzeylerinin ve sosyal statülerinin işlerini kolaylaştırdığını ve toplumun kendilerini güvenilir bulduklarını belirtmektedirler. Diğer yandan ekonomik bağımsızlığı olmayan kadın idarecilerin “telefon parası çok geliyor diye eşler kızıyor” ifadesi ekonomik engellerin özellikle ekonomik sermayesi olmayan kadınlar için daha fazla sorun olduğunu göstermektedir.

4.4.2. Kurumsal Engeller

Kavramsal çerçeve içinde ayrıntılı olarak sunulan devlet ve sivil toplum arasındaki ilişki kurumsal engellerin anlaşılması için önemli bir temel oluşturmaktadır. Çünkü devlet ve sivil toplum arasındaki ilişkiyi ve sınırları bilmek ortaya çıkabilecek sorunları aydınlatmaktadır. Devletin icra ettiğini düşündüğü faaliyetlerin ve programların toplumun tamamını kapsıyor gibi bir algılama hatası içine düşmesi, sivil toplumun rolünü tekrar sorgulamak gerektiğini akıllara getirmektedir. Phillips, sivil toplumun kendi hayatının sorumluluklarını bilen insanların kod adı haline gelebileceğini ve devletin bu durumu kişilerin sivil toplumu kendi şahsi çıkarları için kullanıp, sosyal hizmetler adına kayda değer çok fazla şey yapmadığı yanılığısına sürükleyebileceğini ifade etmektedir (2002, s. 82).

Kuruluşlar programları ve faaliyetlerini Türkiye genelinde gerçekleştirmek istediklerinde, yerel yöneticilerden izin almak zorunda olduklarını ifade etmektedirler. Bu izin alma sürecinin uzamasının programların sayısını ve kadın idarecilerin motivasyonunu olumsuz bir biçimde etkilediği kadın idarecilerin ifadelerinden

⁴⁰ Tablo-8’de yer alan kadın liderlerin profiline bakıldığında bu ifadelerin avukat, dış ticaret uzmanı ve öğretim görevlisi olan kadın liderlere ait olduğu görülebilir.

anlaşılmaktadır. Ayrıca kuruluşların birçoğu siyasi açıdan tarafsız oldukları halde kurumlar tarafından ayrımcılığa tabi tutulduklarını dile getirmektedirler.

Sivil toplum kuruluşları faaliyetlerini yürütürken ihtiyaç duydukları kurumsal desteği iki açıdan elde edememektedirler. Bunlardan ilki, kurumların “biz zaten bu faaliyetleri gerçekleştiriyoruz” düşüncesiyle kuruluşlara teknik ve lojistik destek vermek istememelerinden kaynaklanmaktadır. Bu bakış açısı sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerini kısıtlamakla birlikte değersiz olarak görülmesine de neden olmaktadır. Programları yaparken yerel yöneticilerden izin almak zorunda kalıyoruz. Yerel yöneticiler izin vermek konusunda zayıflar. Bu da bize çok büyük zaman kaybına uğratmakta ve aynı zamanda maddi külfet olmaktadır... On yıl önce resmi kurumların sivil toplum kuruluşları ile çalışma zorunluluğu yoktu. Tabii burada da seçici davranılıyor. Resmi kurumlar derneklerin rengine bakarak seçiyor. Sonuç Türkiye ‘deki politika maalesef bunu öngörüyor (Nevzat, 40, işletme, 2012).

Engelliler için sponsor aradım. Bir yaşam köyü kurmak için. Bütün yerel yönetimleri gezdim. Bize arazi tahsis edin dedim. Etimesgut belediyesi verdi. Fakat İçişleri Bakanlığı engel oldu (Şule, avukat, 2012).

Engellilerin sorunlarını duyurmaya çalışıyoruz. Kurumlar dikkate almıyor, asansörlü aracı yok, 6 ay önce EGO’ya yazı yazdık vermediler. Proje için süre bitti (Yıldız, 44, öğretmen, 2012).

Zihinsel engelliler eskiden sokakta deli diye oynatılır, evde ise zincire vurulurdu. Kuruluşumuz Ankara’daki engellilere hizmet götürülen ilk kuruluş olması itibariyle yıllarca bu insanların topluma kazandırılması ve ailelerin yükünün birkaç saat dahi olsa azaltılmasını hedefliyordu. Seçimle iş başına gelenlerin değişmesinden sonra, belediyeler verdikleri gıda ve günlük ekmek yardımını bile kesti. Bakanlık öğrenci sayısını sınırladı. Bu da bizi daha fazla fedakârlık yapmaya, vefaya itti. Aramızda öyle bir bağlılık var ki, okula kim önce gelirse ve ortada ne iş varsa herkes o işi yapar. Kimse bir diğerinin yapmasını beklemez. Öğretmen de müdür de gerektiğinde kuruluşu temizler ve gerektiğinde maddi harcamaları cebinden öder. Ben gerektiğinde kırk yaşındaki çocuğun altını bile değiştiriyorum. Sokakta dilencilik ettirilen bir engelli gördüğümde içim almıyor. Bütün engellileri kendi çocuğum gibi görüyorum ve suiistimal edilmelerine çok üzülüyorum (Elif, 56, öğretmen, 2012).

Yaşanan diğer bir engel ise proje ya da faaliyetin amacını aktarırken ortaya çıkmaktadır. Kurumlar kimi zaman sivil toplum kuruluşunun amacını ve faaliyetlerini tam olarak anlayamamaktadır. Bununla birlikte sağlık alanında; diyabet ve göz taramaları yapan ve ilaç ve tedavi masraflarını karşılayan bir sivil toplum kuruluşu devlet kurumlarının aynı faaliyetleri gerçekleştirdiğine inanarak bu alanlardaki faaliyetlerini durdurmuştur. Tüm

bu bakış açılarının kadının içinde yer aldığı kuruluşların önüne engel olarak çıktığı idareciler tarafından belirtilmektedir.

Yurt içi ve yurt dışı proje fonlarından yararlanmak isteyen ve proje hazırlayan kuruluşların karşılaştıkları bir diğer engel ise resmi prosedürlerin ve denetimin yoruculuğundan kaynaklanmaktadır. Özellikle Avrupa Birliği'nin proje masraflarının % 20'sini kuruluşlara yüklemesi ve denetlemek için sürekli rapor istemesi sivil toplum kuruluşlarının idarecilerini yormaktadır. Resmi prosedürlerin takip edilmesi ve projenin yazılması ve yürütülmesinin nitelikli insan gücüne ihtiyaç hissettirmesi idarecilerin işlerini zorlaştırmaktadır. Bu nedenle, kadın idarecilere Avrupa Birliği'nin projelerin denetlenmesi için resmi olarak birini görevlendirmesi fikri iyi bir çözüm olarak görünmektedir.

Arkadaşlar proje yazıyor. İlişkilerimi ya da paramı kullanıyorum. Projelerin %20'sini istiyorlar. 2-3 ayda bir rapor isteniyor (Lale, 50, dış ticaret uzmanı, 2012).

İki projemize destek aldık. Onun dışında hiçbir yerden destek aldığımız yok. Her ülkenin zaten kendine ayrılan bir kaynağı var. O kaynağın hibesini bu tür çalışmalara yapıyorsunuz. Mesela kadının hukuksal sorunu, girişimciliğini. Bu çalışmaları kanıtıyoruz. Nereye gittik, kaç kişiye fayda sağladık. Rapor haline getiriyoruz (Filiz, 54, emekli, 2012).

Bununla birlikte bir kadın idareci kurumsal düzeyde karşılaştıkları bir diğer engeli ise şöyle ifade etmektedir:

Kurumların erkek ağırlıklı yapısı ve gücün erkeklerin elinde olması bizi bütün kaynaklara erişimden mahrum bırakıyor. Kadın yönetici görmeye alışmamış insanlarla karşılaşıyoruz (Yıldız, 44, öğretmen, 2012).

Her ne kadar kadın idareciler kadın olmanın ağ kurmada avantaj olduğunu düşünse de, kadın başkan yardımcılarında biri ile görüşme yapılırken kuruluşun erkek olan başkanı da görüşmeye katılmak istemiş ve "erkek olmanın kurum ve kuruluşlarla bağlantı kurmada avantaj olduğunu" ifade etmiştir. Bu erkek idareciye göre, toplum kadının yönetici olabileceğine ilişkin önyargılarından kurtulamamaktadır (Nevzat, 42, işletme, 2012).

Sivil toplum kuruluşlarının bazıları özellikle kurumların verdikleri proje fonlarının ve yardımlarının amaçlarını gerçekleştirilmede yetersiz olduğunu belirtmektedirler. Kimsesiz engelli çocuklara bir yaşam merkezi açmayı isteyen kuruluşun projesinin desteklenmemesi ya da kadının yaşlı bakıcılığını azaltacak ve kadının kamusal alana girişini artıracak diğer bir projenin resmi kurumlarca bina masraflarının karşılanmamasını gerekçe göstererek geri çevirmesi bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Sivil toplum kuruluşlarının idarecileri, kurumların bu bakış açısının ve yaklaşımının projelerini hayata geçirmede engel teşkil ettiğini ifade etmektedirler.

Öncelikle burayı yatılı yaşam merkezi yapardık. Zor durumda olan anne. Bina yapımını desteklemiyorlar. Gezmeyi tozmayı destekliyorlar. Annesi babası ölmüş çocuklara yuva yapmak.. akrabaların elinden bu çocukları kurtarmak. Gezmeyi tozmayı destekliyorlar (Elif, 56, öğretmen, 2012).

Elazığ kapalı bir il. Kadın sorunlarına karşı bir duyarlılık yok. Mesela bu sene proje sunmak için valinin yanına gittik. Baktım hiç oralı olmuyor. İşte kadın evinden çıkacakmış da ne olacakmış da, kadınlar evlerinden çıkınca eşlerinden boşanıyorlar da yani çalışmasınlar. Dedim ki yani vali bey dedim burada kursta 200 TL para alacak, 200 TL için kim boşanır yani. Bir de dedim ki sayın valim siz herhalde kahvelere hiç gitmemişsiniz dedim, bunun sorumlusu kadınlar değil erkeklerdir. Araştırırsanız bunun nedenini bulacaksınız yani. Vali sonradan projeyi geçirmemiş düşünebiliyormusunuz, bu kadar güzel proje, o kadar kadınlarla ilgili bir proje. Projede amaç, kadınların evden çıkıp meslek sahibi olmaları. Adam bunu istemiyor. Kadın evinden çıkmasını diyor. Bu nasıl bir dar görüş. Yani bir ilin valisi bunu düşünürse artık halka ben ne söyleyeyim (Hayriye, 50, ilkokul, 2013).

4.4.3. Siyasi Engeller

Sivil toplum üzerine yapılan Amerika'daki bir araştırmada (Gittell ve diğerleri, 1997) kadın idareciler siyasi ve ekonomik ağlara erişimde yetersiz olduklarını ve bunda toplumsal cinsiyetin etkisi olduğunu belirtmektedirler. Siyasi alanı “iyi eski erkek ağları” veya “erkek kardeş kulübü” gibi değerlendiren kadın idareciler toplumsal cinsiyet açısından farklılaşmanın siyasi alanda ağlara erişimde engel olduğunu belirtmektedirler. Bu çalışmada kadınlar, siyasi ağlara erişimde yaşadıkları sorunun toplumsal cinsiyetten daha ziyade siyasi kaynaklı olduğunu ifade etmektedirler. Siyasi kurum ve kuruluşlarla, ister yerel ister ulusal düzeyde, hemfikir olup, taraftarlığını ve yakınlığını belirtmek, ya da kuruluş içinde siyasilerin kendi reklamını yapıp oy toplamalarına ve taraftar bulmalarına ses çıkarmamak kadınların önündeki engellerin bir

kısmını azaltmaktadır ve siyasi gücü elinde bulunduranların kaynaklarına erişimi kolaylaştırmaktadır. Siyasi düşüncelerinden dolayı bir ayrımcılığa şahit olduklarını ifade eden idarecilerden birkaçı, daha önceki siyasi ağlardan veya bazı yerel kuruluşlardan elde ettikleri kaynakları zamanla kaybettiklerini ve özellikle yerel ya da ulusal düzeyde seçilmiş yetkililerle düşünce yakınlığı içinde bulunan kuruluşların çok zengin kaynaklardan istifade ettiğini belirtmektedirler.

Siyasilerle hiç ilgimiz yok. Kurumlarla bağlantı için aracı gerekiyor. Bütün siyasi kurumlara aracı gerekiyor. Bize farklı bakması ayrımcılık (Elif, 56, öğretmen, 2012).

İşbirliğine girmek için siyasi kuruluşlara ve resmi kurumlara gittiğimizde, siyasi rengimize bakıyorlar. Bütün siyasi partilere aynı mesafede olmak bile kurumların kaynaklarından istifade edemeyeceğiniz anlamına geliyor (Meryem, 34, lise, 2012).

Kamu yararına çalışan dernek olduğumuz için devlet bütçesinden pay almamız gerekiyor. 2002'ye kadar devlet bütçesinden pay alıyorduk. 2002 yılında bu siyasi iktidar geldi ve bizi bütçeden çıkardı. O tarihten beri hepimiz yandık. Neyse. Eleştiriye tahammülü yok iktidarın. Yasal haklarımız elimizden alındı (Şule, 65, avukat, 2012).

Kadının sözel yeteneklerinin daha kuvvetli olması ve işbirlikçi yapısı (Macionis, 2007, s. 335) kadının sosyal ilişkilerde başarılı olmasını sağlarken, bu durumdan istifade etmek isteyen seçimle göreve gelmiş siyasiler, sivil toplum kuruluşunu kendi propagandaları ve menfaatleri için kullanmak istemektedirler. Hükümetin yaptıkları çalışmaları desteklediğini ve kadınlara çok değer verdiğini ifade eden sivil toplum kuruluşlarının idarecilerinden biri, seçilmiş yetkililerle ağ kurmada karşılaştıkları engeli şöyle dile getirmektedir:

Zayıfız şöyle buradaki ilçe belediyesinden destek alamıyoruz. Kurum ve kuruluşlarda desteksiz derneklerin faaliyetleri zordur biliyorsunuz. Ama X partili olduğu için olaya çok sıcak bakmıyor. Hani şahıs olarak bakmak lazım... Sivil toplum kuruluşlarına sıcak bakmayan yerel yönetimlerle çalışmak zor oluyor. Yerel yönetimler çok önemlidir dernekler için size alan belirlemesi lazım, alanı size belediyenin vermesi lazım. Ama bunların hiçbirini yapmıyor o yüzden bu konuda şikâyetçiyiz. Mutlaka siyasi bir beklenti içerisinde oluyorlar. Buradaki belediye başkanı şunu söylüyor. Topla bütün kadınları ben geleceğim orda siyasi şovumu yapacağım gideceğim. Ama siyasi düşünce herkesin kendine aittir. Olay, derneği siyasi olarak kullanmaya çalışıyorlar. Mesela bazı dernekler kahvaltı veriyorlar bütünü belediyenin tesislerinde ve bunları seçim zamanında yapıyorlar. Belediye başkanı gelip konuşuyor. Sürekli siyasi şey yapıyor desteklerinizi bekliyoruz diyor

ve buna dernek alet olmuş oluyor. Anlatabiliyor muyum? Ama biz böyle yapmadığımız için belediye diyor ki o zaman kusura bakma yok. Yoksa destek verdiği dernekler var... X partili meclis üyelerinden birini yanıma vermek istiyor. Bunu açıkça söylediler. X partiden üç kişinin sizin yönetim kurulunuzda yer alması lazım diyor. Eşim de yönetim kurulunda olacak diyor başkan.

Türk Kadınlar Birliği gibi çok köklü kuruluşların siyasi alanda yaşanan olaylardan olumsuz etkilendikleri ve üye bulmakta zorlandıkları görülmektedir. Özellikle 12 Eylül'den sonra kuruluşların kapatıldığını belirten TKB'nin başkanı, bu durumun insanlarda bir örgütlenme korkusu oluşturduğunu ve bunun yeni üye bulmalarını zorlaştırdığını düşünmektedir.

4.4.4. Toplumsal Cinsiyet Farklaşmasından ve Cinsiyet Ayrımcılığından Kaynaklanan Engeller

Sivil toplum kuruluşlarının ortaya çıkış nedenlerine bakıldığında toplumsal cinsiyetin ve ataerkil düzenin ve bunlar sonucunda yaşanan eşitsizliklerin ve sorunların kadınları sivil toplum alanına ittiği ve motive ettiği görülmektedir. Geleneksel olarak üstlenilen annelik rolünün özellikle motive edici bir özelliğe sahip olduğu ve kadınların toplumu içine alacak şekilde genişletmeye çalıştıkları bakıcılık rollerini sivil toplum alanına nasıl yansıttıkları idarecilerden birinin şu sözlerinden anlaşılmaktadır.

O zaman çocuğum yoktu. Bir şeyler yapmam gerektiğine inanıyordum. Devlette çalışmak gibi. Sonrasında bir tane çocuğum var. Onu kendimce iyi eğitim verdiğime iyi yetiştirdiğime inanıyorum. Ama başkalarının ihtiyacı olduğunu düşündüğüm için devam ediyorum (Lale, 50, dış ticaret uzmanı, 2012).

Bu ifadelerden yola çıkarak, sivil toplum kuruluşlarının kuruluş amaçlarına yansıyan toplumsal cinsiyet rollerinin kadınları belirli alanlarda çalışmaya teşvik ettiğini; diğer yandan Baldock (1983, s. 291)'ın ifade ettiği gibi toplumsal cinsiyet rollerinin kadınların aktivitelerini erkeklerin dünyası olan kamusal alanın dışında yapılandırmasına neden olduğu görülmektedir. Ayrıca, sivil toplum kuruluşları aracılığıyla kadınların geleneksel olarak üstlendikleri rolleri isteyerek yaşattıkları da anlaşılmaktadır.

Bununla birlikte kadının eş ya da anne olarak üstlendiği sorumluluklar kadınların sivil toplum kuruluşlarındaki çalışma saatlerini azaltmakta ve verimliliğini düşürmektedir. İdarecilerin birçoğunun sivil toplum kuruluşlarındaki faaliyetlerinin toplumsal cinsiyet rolleri tarafından sınırlandırıldığı şu ifadelerden anlaşılmaktadır:

Ben hem bir anneyim hem de anneanneyim. Bunların gerektirdiği sorumluluklarım var. Ayrıca bir eş olarak da eşimin beklentilerini yerine getirmek zorundayım ve aile içi sorumluluklarımı da aksatmamalıyım. Dışarıda çok vakit geçirdiğimde ya da para harcadığımda eşimin tepkisi ile karşılaşırım. Eve geliş saatleri çoğunlukla problem oluyor, yemek hazır değilse sorunlar daha çok büyüyor. Bu nedenle kuruluş içinde birden çok iş yapacak insana ihtiyaç duyuyorum (Meral, 42, bilgi işlemci, 2012).

Kadınları azdırıyorsunuz. Hala bu tepkileri alıyorum. Çanakkale'deki şeye bir fotoğrafçı geldi de. Eve gidince yemek bulamıyoruz bilmem ne falan filan. Olay çıkıyor (Lale, 50, dış ticaret uzmanı, 2012).

Toplumsal cinsiyet farklılaşması sonucunda kadına iliştilen niteliklerin (işbirlikçi, duygusal, sözelci vb.) sosyal sermaye üretimini kolaylaştırırken, bazı idareciler için geleneksel olarak gerçekleştirilen rollerin kadınların sivil toplum kuruluşlarındaki eylemlerini sınırladığı ve ataerkil düzenin kadının hareketleri üzerinde belirleyiciliğinin olduğu görülmektedir. Anneliğin sivil topluma artı bir değer kattığı ve motive edici fonksiyonu göze çarparken, eş olmanın bazı kadın idarecileri ağ kurmada ve kaynaklara ulaşmada sınırladığı görülmektedir. Sivil toplum kuruluşlarından birinin idarecisi yaşadıkları toplumsal cinsiyet kaynaklı engelleri şu şekilde ifade etmektedir:

Yeni insanlarla tanışmak ve yeni işbirlikleri oluşturmak için dışarıya açılmak istediğimde eşimin sınırlamalarıyla karşılaşırım. Evde sorun yaşamamak için sadece eşimin izin verdiği yerlere gidiyorum. Kadınlara toplumumuzda önyargılı bakıldığı için özellikle internet üzerindeki faaliyetlerimizde kadın kavramını kullanmıyor ve kuruluşu ön plana çıkarmaya çalışıyoruz (Yıldız, 44, öğretmen, 2012).

Diğer bir idareci ise Türk toplumunun ataerkil yapısının karşılarına nasıl engel olarak çıktığını şu cümlelerle ifade etmektedir:

Biz kadınlar önce babamıza sonra eşimize bağımlı olarak hayatımızı sürdürüyoruz. Verdikleri ile yetiniyoruz. Hatta dernek faaliyetlerini bile onlardan aldığımız

parayla yürütüyoruz. Onlardan izinsiz hareket edemiyoruz (Hülya, 40, muhasebeci, 2012).

Benim annem de babam da çok gereksiz bakıyor bu işe. Çoğu zaman engelleyici bir neden olabiliyorlar. Ne işin var, sana mı kaldı toplumsal şeyler. Başta kendi ailemiz bile dediğim gibi. Bulaşık yıkayan bir kadın da aynı şeyi düşünebilir. Bakış açısı engel (Gülay, 27, psikolog, 2013).

Başka bir kuruluşun kadın idarecisi ise yemek yapmak, evi temizlemek gibi ev içi sorumlulukları aksattığında eşinin ve çocuklarının tepkileri ile karşılaştığını ve bunun motivasyonunu olumsuz etkilediğini dile getirmektedir. Eşinin sivil toplum alanındaki yaptığı işleri basit ve gereksiz gördüğünü belirten idarecilerden bir diğeri ise bu alanda çalışmanın öneminin bilinmemesinin aile içinden başlamak üzere toplumun genelinde yaşanan bir sorun olarak karşılarına çıktığını vurgulamaktadır.

Kadının içinde yer aldığı kuruluşların sağlık alanında kadınlara çeşitli hizmetleri götürmeye çalışırken erkeklerin tutum ve davranışlarının karşılarına engel olarak çıktığı görülmektedir. Kadın sağlığı alanında faaliyet gösteren derneğin idarecisi toplumumuzda kadınların erkekler tarafından nasıl baskı altında tutulduğunu ve kadınların en temel haklarının eşleri tarafından nasıl ihlal edildiğini şöyle dile getirmektedir:

Hastalıklardan kadınları haberdar etmek ve hastalığa yakalandığını bilmeyenlere ön tanıda bulunmak için eşlerinden izin almak gerekiyor. Ön tanı ile hastalık tespit ettiğimiz hatta kanser olduğunu öğrendiğimiz kadınların eşlerinden azar işitiyoruz. Eşlerini jinekolojik muayeneye göndermek istemiyorlar. Kadınları tedavi için bilgilendirmek istediğimizde eşleri telefonu üzerimize kapatıyor ve konuşurken eşlerine şiddet uyguladıklarına şahit oluyorum. Tüm bu erkeklerin neden olduğu sıkıntılardan dolayı kahvehanelerde kadın hastalıkları ile ilgili seminer ve toplantılar yapmaya başladık. Erkekleri bilgilendirerek engel olmalarını önlemeye çalışıyoruz. Hasta bir kadının tedavi olması için çırpınıyoruz. İhtiyaç durumunda araya başkalarını, köyün muhtarı gibi, koyarak erkekleri eşlerini doktora götürmeleri konusunda ikna etmeye çalışıyoruz (Meryem, lise, 2012).

Elazığ'da görüşme yapılan derneklerden birinin idarecisi toplumun kadını geleneksel rollerinin dışına çıkmış görmeye alışık olmadığını ifade etmektedir. "Kadın evinde oturmalı ve çocuklarına bakmalıdır" anlayışı kadınların gönüllü olarak yaptıkları işlerde

motivasyonu azaltmaktadır. Bir diğere idareci ise kadın olmanın neden olduğu engeli şu şekilde dile getirmektedir:

Bir bayan olarak bir yere girip birtakım başarılar elde etmeye başladığınız zaman da bu sefer kulplar takılmaya başlanıyor. Bir başarı elde ettiğiniz zaman girdiğiniz ortamda başlıyor. Daha sonra arkadaş çevresinde, daha sonra da aile içinde. Nereden biliyorsun, nasıl ediyorsun (Yıldız, 44, öğretmen, 2012).

Erkek üye sayısının yüksek olduğu kuruluşlardan birinin kadın idarecisi cinsiyet ayrımcılığı yaşadıklarını şöyle ifade etmektedir:

En basitinden örnek vereyim size. Bir şehir dışı olayı olduğunda mesela dün Adana'daki şube ile görüşmeye gidildi. Biz gidemedik. Bir yerde kısıtlanmış oluyorsunuz. Orada kazanılan liderlikten geri kalmış oluyorsunuz. Sadece erkekleri götürdüler. Belki bizim gitmemiz olanaklıydı ama biraz çevre olayı. Elazığ'da yaşamış olmanın bir kültürü bu... ki liderler tarafından da kadın hiçbir şey... Yani toplumsal bakış açısı en büyük engel ve bu durum kadının çekilmesine neden oluyor (Gülay, 27, psikolog, 2013).

Gittel çalışmasında kadın idarecilerin marjinalleştirdiği eski erkek ağlarından uzak tutulduklarını veya çok zor bu ağlara dâhil olabildiklerini ifade etmektedir (Gittel, vd. 1999, s.118). Bu çalışmada görüşmeye kendi isteği ile katılan erkek idarecilerden biri bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

Toplum erkek egemenliğinde olduğu için erkekler erkeklerle daha iyi anlaşıyor. Benim bir günde yaptığım işi kadın başkan yardımcım beş günde yapıyor. Kadını halen eksik görüyoruz (Nevzat, 40, işletme, 2012).

Bütün bu örnekler toplumsal cinsiyet farklılaşması kadar cinsiyet ayrımcılığının da sivil alanda yaşandığını göstermektedir. Bu durumun, kadınların toplumsal kalkınmaya olan katkılarını istedikleri ölçüde yapamamalarına neden olduğu söylenebilir.

4.4.5. Eğitim ve Uzman Yetersizliği

Sosyal sermayenin negatif yönleri, toplumsal cinsiyetin farklılaştırılmış biçimlerini ele alarak, farklı alanlarda fırsat eşitliği elde edemeyen kadınlar üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Zira kadınların birçok alanda var olan ağbağlara katılımı eğitim gibi temel birçok alanda fırsat eşitliği yakalayamamasından dolayı imkânsız hale gelebilmektedir.

Sivil toplum kuruluşlarının idarecilerinin çoğunun üniversite mezunu olmasına rağmen birlikte çalıştıkları üyelerin eğitim düzeyinin düşüklüğü faaliyetlerin gerçekleştirilmesinde, projelerin hazırlanmasında ve hayata geçirilmesinde engel teşkil etmektedir. İngilizce bilen insan sayısının eksikliği ya da muhasebe bilgisi olmadığı halde yönetim kurulunda görev alan muhasebeciler; kuruluşların programlarını gerçekleştirmesinde ve kuruluşun idaresinde sıkıntı yaratabilmektedirler. Dışarıdan bir muhasebeciye gelir gider hesaplatan kuruluşların yanı sıra, projelerin Avrupa Birliği'ne sunulması ve uluslararası kuruluşlarla iletişim ağları ve işbirliği kurulabilmesi için İngilizce bilen birilerinin aranması ve ücrete tabi çalıştırılması çözüm olarak algılanmaktadır. Bu durum, hâlihazırda ekonomik kaynaklardan yeterince yararlanamayan kuruluşların ekonomik sıkıntılarının fazlaşmasına yol açmakta ve gönüllü çalışabilecek kaliteli insan sayısına duyulan ihtiyacı artırmaktadır.

Ayrıca bilgisayar kullanmayı bilen idareciler derneklerinin tanıtımını ve duyuruları internet üzerinden çok daha hızlı yapmakta, diğer kuruluşların faaliyetlerini takip edip model almakta iken; bilgisayar kullanamayan dernek başkanı bilgi ve haber transferini kolaylaştıran iletişim ağlarından mahrum kalmaktadır.

Ayrıca Elazığ'da eğitim faaliyetlerini yürütebilecek ve bu alandaki programları yapabilecek donanımlı kişilerin yokluğu kuruluşların programlarını gerçekleştirmede sıkıntı yaratabilmektedir.

Kuruluşun en güçlü olduğu taraf bence Doğu'da büyük bir sosyallik için önemli bir adım. Zayıf olduğu taraf belki yine Doğu'da olması. Çünkü biz bir eğitimci getirdiğimizde istediğimiz eğitimi belki veremeyebiliyoruz. Yetkin kişi bulamadığımız için (Gülây, 27, psikolog, 27.07.2013).

4.4.6. Kişisel Farklılıklardan, Kültürel Değerlerden ve Önyargılardan Kaynaklanan Engeller

Gitell (1999)'in çalışmasıyla elde edilen bulgularla aynı doğrultuda bu çalışmada da siyasi kültürün, ideolojilerin ve önyargıların kadın odaklı sivil toplum kuruluşların ağ kurma ve işbirliği çalışmalarını olumsuz etkilediği görülmektedir. Kültürel değerler ve önyargılar insanların sivil toplum kuruluşlarına bakış açılarını etkilemektedir. Araştırma boyunca birçok sivil toplum kuruluşuyla yapılan telefon konuşmalarında kadını ve aileyi koruma ve güçlendirme derneklerinin bir kısmının erkekler tarafından işletme (sürücü kursu, kahvehane vb.) olarak kullanıldığı görülmüştür. Bu kuruluşların bir kısmı sivil toplumla hiçbir ilgisi olmamakla birlikte, bazıları da şahsi çıkarları için bu kuruluşları işletme gibi kullanmaktadır. Bu durum sivil toplum kuruluşlarına karşı insanların önyargılı bakmasına neden olmaktadır. Sivil toplum kuruluşlarından birinin idarecisi bu durumu şöyle ifade etmektedir:

Toplumda ihtiyaç sahipleri için yardım topladığını söyleyerek toplumun iyi niyetlerini suiistimal eden bazı derneklerin oluşturduğu olumsuz bakış açısı, Kızılay'a bile güvenin tam olmadığı bir ortam oluşturmakta; bu da sivil toplum kuruluşlarına karşı önyargılara neden olmaktadır. Özellikle üye bulmada ve fon sağlamada karşımıza bu önyargılar engel olarak çıkıyor (Lale, 50, dış ticaret uzmanı, 2012).

Halkın çok güveni kalmadı. Bu özellikle de derneklerin para yemesinin basına yansması. Güveni sarstığı için. Kimin ne yaptığını bilemiyoruz. Özel eğitim merkezleri tüccar gibi çalışıyor. Benim en çok şikâyetim onlardan (Elif, 56 öğretmen, 2012).

Muhafazakâr dünya bakış açıları, iletişim ağlarının genişlemesini ve işbirliğini engellemektedir. Kuruluşları yönetenlerin sahip oldukları değerlerin ve bakış açılarının ağbağ oluşturmada ve işbirliği kurmada etkisinin fazla olduğu durumlarda kuruluşların ağları ve işbirliği çalışmalarını daha dar çerçevede devam ettirdikleri görülmektedir. Genellikle benzer dünya görüşüne sahip kadının içinde yer aldığı kuruluşlar arasında bağlantı mevcut iken; farklı bakış açılara ve değerlere sahip kuruluşlar arasında ağbağların olmadığı ve dışlanmanın varlığı idarecilerin ifadelerinden anlaşılmaktadır. Örneğin, kadın idarecilerden biri feminist çizgide çalışan bir kadının içinde yer aldığı kuruluşu ziyaret ettiğinde kendilerine farklı bir dünya görüşüne sahip olduğu için sıcak

bakılmadığını ve bu nedenle bu kuruluşla işbirliği çalışmalarının oluşmadığını ifade etmektedir (Meral, 42, bilgi işlemci, 2012)

Dernek idarecilerinden biri, faaliyetlerin yürütülmesi ve yardımlaşma faaliyetlerinin devam etmesi için fon bulmaya çalıştıklarında “dilencilik” yakıştırmalarıyla insanların kendilerini küçümsediklerini ifade etmektedir. Kadının içinde yer aldığı kuruluşların özellikle kadınlara yönelik çalışması ve kuruluşların çoğunun kadınlardan oluşmasının sınırlı bir dayanışmayı ortaya çıkardığı görülmektedir. Sivil toplum kuruluşlarının idarecilerinden birinin, benzer düşünceye ve dünya görüşüne sahip olmayan kız öğrencilere burs vermediklerini ifade etmesi bu durumu kanıtlamaktadır (Lale, 50, dış ticaret uzmanı, 2012).

Engellilere hizmet götüren kuruluşlardan birinin idarecisi ise, yaşadıkları en büyük sorunun nedenini özel eğitim merkezlerinin bazılarının sahiplerinin tüccar gibi çalışmasına bağlamaktadır. Çıkarların ön planda tutulduğu bu tarz işletmeler, gönüllü olarak yapılan çalışmaların toplumda takdir edilmemesine neden olabilmektedir.

İdarecilerden biri sivil toplum alanında ağ ve işbirliği kurmayı engelleyen bir diğer sorunun da bireysel düzeyde, idarecilerin kendilerini üstün görmelerinden, aşırı bir idarecilik havasına girmelerinden ya da sahip oldukları kıskançlık ve bencillik gibi duygulardan ileri geldiğini belirtmektedir.

Kadınlar içinde bir kıskançlık oluyor. Öne çıkan kadını pek istemiyorlar. Ben olayım istiyorlar. Bence artık bu ezberleri bozup herkes kendini bilip tanıyıp öyle yapabilmeli. Bugün siz her şeyi yapabiliyorsanız yarın da A kişi yapabilmeli veya o yapan kişiye de siz destek olmalısınız. Biz eğer böyle yaparsak ancak toplumda erkeklerle eşit seviyeye gelebiliriz. Biz birbirimizi yemekten erkeklere bırakmışız alanı (Meral, 42, bilgi işlemci, 2012).

5. BÖLÜM

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

5.1. KURAMSAL ÇERÇEVEDEN BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Putnam (1993)'in sosyal sermaye tanımını oluşturan “ağlar, katılım, güven ve karşılıklık gibi normlar” esas alınarak değerlendirme yapıldığında, kadınların kurdukları sivil toplum kuruluşlarının birer sosyal sermaye üreticisi olduğu ve bazı engellere rağmen kadınların sosyal sermaye üretimine aktif katıldıkları sonucu ortaya çıkmaktadır. Kadınların yer aldıkları kuruluşların, kadınların ihtiyaçlarını ve taleplerini dikkate aldıkları, değişim için mücadele ettikleri ve kadınların bu alanda aktif bir biçimde sosyal değişim için örgütlenmelerine katkı sağladıkları alanlar olduğu söylenebilir.

Bourdieu'nün “sosyal sermayeyi güçlü ve ekonomik kaynaklara sahip kişilerin kullandığı ve fayda sağladığı” düşüncesini bu çalışmadaki kuruluşlarda yer alan bazı kişiler doğrulamamaktadır. Özellikle ekonomik kaynaklara sahip elit kişilerin kendi ağlarını ve bu ağlar üzerinde erişebildikleri kaynakları halkın hizmetine, özellikle de toplumda dezavantajlı durumda olan grupların hizmetine sundukları ve onların durumlarını iyileştirme adına kullandıkları görülmektedir. Ayrıca gücü ve zenginliği elinde bulunduran ve statüsü yüksek birçok kişinin, hem kültürel (beşeri) sermayelerinin, hem de ekonomik sermayelerinin sivil toplum kuruluşunun idaresinde ve ayakta durmasında çok önemli katkılarının olduğu görülmektedir. Böylelikle çalışma kapsamındaki sivil toplum kuruluşları Bourdieu'nün bu düşüncesinden ziyade, Coleman'ın “sosyal sermayenin dezavantajlı gruplara da yarar sağladığı” düşüncesini doğrulamaktadır. Dezavantajlı gruplar ya da diğer bir ifadeyle ağlara erişimde zayıf konumda bulunanlar, kadının içinde yer aldığı kuruluşlar aracılığıyla girdikleri yüz yüze ilişkiler ve temaslar sonucunda güçlü ağlara sahip kişilere ve bunların sahip oldukları kaynaklara erişim şansı yakalamaktadırlar. Kadınların içinde yer aldıkları kuruluşların toplum için önemini bu işlevinden ileri geldiği söylenebilir. Burada unutulmaması gereken şey, elit ve sosyo-ekonomik düzeyi yüksek kişilerin sivil toplum kuruluşları aracılığıyla

yürüttükleri çalışmaların kendilerine maddi yararı (para ödülü alan bir kuruluş müstesna) bulunmasa da; toplumda takdir edilme, devletin en üst kurumları tarafından dikkate alınarak önemsenme ve kadınla ilgili kurumların danışma kurullarında yer alma gibi takdir edici davranışlarla karşılaştıkları dikkatleri çekmektedir.

Bu bağlamda, sosyal sermayenin bireysel bir değer mi yoksa kolektif bir değer mi olduğu tartışmasına bu çalışma, sosyal sermayenin hem bireysel hem de kolektif bir değer olduğu şeklinde katkı sağlamaktadır. Zira sosyal sermaye kişinin sosyal ağlarının zenginliği ile ortaya çıkmaktadır. Bireysel sosyal sermaye bir kişinin sosyal ağlarını kullanabilme potansiyeli olarak da tanımlanabilmektedir. Bireysel düzeyde sosyal sermayeden fayda sağlayan ve onu oluşturanın bireyin kendisi olduğu bulgulardan anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, kadın odaklı sivil toplum kuruluşlarının ağlarının ve gerçekleştirdikleri faaliyetlerin sonuçlarının tüm topluma ya da toplumun belirli kesimlerine yarar sağlayacak nitelikte olması sosyal sermayenin kolektif bir değer olduğu sonucuna da götürmektedir.

Bu çalışmada yer alan kuruluşlara katılımı artıran nedenler arasında; yeni insanlarla temasa geçme ve çevre edinme, kuruluşların faaliyetlerinden istifade ederek kişisel gelişimini destekleme ve boş zamanlarını değerlendirme önemli olduğu görülmektedir. Katılımı artıran bu nedenlerin Coleman'ın sosyal sermaye üretiminin kişisel çıkarlara dayandığı görüşünü desteklediği gözlemlenmektedir. Zira Coleman'a göre, kişinin bir gruba üye olma çabası, sosyal sermayenin rasyonel bir yatırım aracı olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır.

Çalışma kapsamındaki kadın odaklı sivil toplum kuruluşlarındaki yapısal boşlukların en çok kuruluşun idarecileri tarafından doldurulduğu görülmektedir. Özellikle birden fazla kuruluşa üye olan idareciler ve üyeler, kuruluşlar arasında bağlantı kurmayı kolaylaştırmaktadırlar. Böylece mevcut ilişki ağlarının oluşması kişinin üye olduğu kuruluşlar hakkında bilgi taşıyıcılığı yapmasına katkı sağlarken, bu durum bu kuruluşlara karşı güveni, güven de işbirliği çalışmalarını artırmaktadır.

Lin (2001)'in sosyal sermayeye erişimde etkili olduğunu ifade ettiği yapısal faktörler ve belirleyiciler dikkate alındığında, Ankara'da bulunan kuruluşların resmi ve özel kuruluşlara yakınlıkları ağlara erişimde avantaj iken, Elazığ, Trabzon ve Çankırı'daki kuruluşların uzaklığı ağlara erişimde dezavantaj olmaktadır. Ayrıca çalışmaya dâhil edilen her ilin, kadınların sivil toplum alanında çalışmalarına aynı oranda destek vermediği kadın idarecilerin ifadelerinden anlaşılmaktadır. Ankara il olarak daha destekleyici bir yapıya sahip iken, Elazığ, Trabzon ve Çankırı'da toplumsal bakış açısının kadınların karşısına daha fazla engel olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Edwards ve Foley (1999)'in sosyal sermaye teorilerini dayandırdıkları sosyal statü ve ait olunan sınıfın sosyal sermaye üretiminde belirleyici olduğu fikri bu çalışmanın bulguları ile uyumaktadır. Çünkü araştırmadaki kadın idarecilerin eğitim düzeylerinin yüksekliği, yaptıkları mesleğin prestiji ve sahip oldukları ekonomik sermayenin büyüklüğü, onların daha güçlü ağlara erişimini sağlarken; bunlardan yoksun olanların, ağlara erişiminin ve işbirliği çalışmalarının daha sınırlı olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, üst tabakada yer alan idarecilerin, diğerleriyle kıyaslandığında, karşılaştığı engellerin daha az olduğu görülmektedir. İdarecilerden birinin "kendilerine şahsi olarak güven duyulmasının sivil toplum kuruluşunun önündeki engelleri ortadan kaldırdığı" ifadesi bu bağlamda dikkatleri çekmekte ve üst tabakada yer almanın toplumsal güveni ne kadar etkilediğinin araştırılması için merak uyandırmaktadır.

Sosyal sermaye üretimini etkileyen bireysel, sosyal ve siyasi faktörlerin sivil toplum kuruluşlarının sosyal sermaye üretimi üzerindeki etkileri incelendiğinde belirli vasıflara sahip ve ekonomik gücü elinde bulunduranların sivil topluma daha fazla katıldıkları görülmektedir. Warde ve Tampubolon, (2002)'un İngiltere'de insanların boş zamanlarını değerlendirmeleri ile ilgili yaptıkları araştırmada, dernek üyelerinin; daha çok beyaz ve erkek olduğu, eğitilmiş oldukları, daha yüksek bir sınıfa mensup oldukları ve eğitim yoluyla daha fazla vasıf kazanmış kişiler oldukları görülmektedir. Bu çalışmada da sivil toplum kuruluşlarına katılımın ve aktif çalışmanın daha çok orta ve üst sınıfta yer alan kadınlara has bir durum olduğu, alt sınıfta yer alan kadınların yaşadıkları farklı problemler (sivil toplum kuruluşuna gelmek için bile yol parası bulamadıkları, çocuklarını bırakacak ve baktıracak imkânı olmadığı için programlara katılmadıkları kadın idareciler tarafından dile getirilmektedir) nedeniyle programlardan

ve hizmetlerden tam olarak yararlanamadıkları görülmektedir. Bu nedenle kuruluşlar alt sınıftaki bu kadınların sorunlarına kalıcı veya geçici çözümler bularak katılımı artırmayı hedeflemektedirler. Sonuç olarak, Foley ve Edwards'ın belirttikleri gibi tabakalaşmanın ve Bourdieu'nun ekonomik sermayesinin sosyal sermaye üretimi üzerinde etkili olduğu söylenebilir.

İlişkiler, Coleman'ın belirttiği gibi belirli bir fonksiyon icra etmeye başladığı andan itibaren kişiye sosyal sermaye olarak geri döner (1994, s. 302). İçinde bulunulan ağın yoğunluğu, kimi zaman kişiye yeni birçok kaynağa ulaşması için fırsat sunarken, kişinin bu kaynaklardan istifade etme ölçüsü, onun beşeri sermayesine de bağlıdır. Sosyal sermaye ve beşeri sermaye birbirinin gelişimini destekleyen bir yapıya sahiptir ve ilişkilerin düzeyi kişinin yetenekleri, içinde bulunduğu pozisyon, eğitim düzeyi ve sahip olunan maddi kaynaklardan etkilenmektedir. Kişisel düzeydeki bu özelliklerin belirleyiciliği, kişinin kendi çıkarlarını takip ettiği süreçte son derece önemlidir.

Beşeri sermayenin sosyal sermaye üretimi üzerindeki etkisinin çok açık görüldüğü bu çalışmada, aynı eğitim seviyesine sahip kadınların sahip oldukları yeteneklerin ve becerilerin ortaya çıkardığı farklılıklar dikkati çekmektedir. Örneğin, aynı sosyal ağlara sahip ve aynı kurum ve kuruluşların desteklediği iki sivil toplum kuruluşunun faaliyetlerinin çeşitliliği, sıklığı, üye sayısı ve hizmet götürme anlayışı karşılaştırıldığında, ortaya çok farklı bir sonuç çıkmaktadır. Kişisel başarı gücünün, iletişim becerilerinin ve fedakârlığın her insanda aynı düzeyde olmadığı ve bunun sivil toplum kuruluşlarının bütün çalışmalarına yansıdığı görülmektedir. Kısaca, bu durumda sivil toplum kuruluşlarının idarecilerinin beşeri sermayelerinin, sosyal sermaye üretim süreçlerinde ne kadar önemli olduğu görülebilmektedir.

Coleman'ın üzerinde çokça durduğu ailenin sosyal sermaye üretimi üzerindeki etkisi bu çalışmada oldukça belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Aileden aktarılan değerlerin ve aile içi örnek alınan modellerin, kadınları sivil toplum alanına ittiği ve onları motive ettiği görülmektedir.

Putnam güçlü bir dernek geçmişine sahip olmadan ortaya çıkan sosyal sermayenin vatandaşları ekonomik ve politik projeleri birlikte hayata geçirmede gerekli yeteneklerden ve hevesten yoksun bırakacağını savunmaktadır (Foley ve Edwards, 1999, s. 144). Bu çalışmada yer alan iki dernek başkanı, dernek kurma nedenlerinin, projeleri daha sağlıklı bir biçimde hayata geçirme isteklerinden kaynaklandığını ve projeler için dernek hayatının zorunlu olduğunu ifade etmişlerdir.

Çalışma kapsamındaki sivil toplum kuruluşlarına katılım yaşının 30-45 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Putnam, sivil toplum kuruluşlarına katılım biçimleri açısından nesiller arası farklılıkların mevcut olduğunu ifade ederken, yeni nesillerin kuruluşlara katılımını ve bakış açısını son derece kişisel bulduğunu, yeni neslin belirli bir yaşa geldiğinde kişisel yararını ve şahsi teşebbüslerini müşterek toplumsal sorunların üstünde gördüğünü ileri sürüyordu. Bunun yanında Putnam, yeni neslin siyasete bakış açısını bile son derece kişisel bulmaktadır (2000, s. 259).

Bu çalışmada ise kadın idarecilerin bir kısmı, kuruluşlarına gençlerin katılımının az olduğunu ifade etmekle birlikte, bu durumun nedeni olarak Putnam'ın ifadelerinin aksine, gençlerin toplumsal sorunlara karşı duyarsızlıklarından ve kişisel çıkarlarına düşkünlüklerinden ileri geldiği düşüncesine katılmamaktadırlar. Onlara göre, öğrenim hayatı, gelecek kaygısı, evlilik gibi durumlar gençlerin bir süre sivil topluma katılımını geciktirmekte, fakat gençleri bu alandan tamamen koparmamaktadır. Ayrıca gençlerin katılımını etkileyen ana nedenin kuruluşun faaliyetlerinin ve programlarının gençlere hitap etmemesi ya da sağlıkla ilgili çalışan kuruluşun idarecisinin belirttiği gibi, sağlık sorunlarının ileri yaşlarda ortaya çıkmasının (ihtiyaçlara ve talebe bağlı olarak) bazı kuruluşların üye yaş ortalamasını yukarı çektiği görülmektedir.

Lin'in anlamlı eylemlerinin ailenin, sokak çocuklarının ve engellilerin korunması, özel günlerde üyelerin ziyaret edilmesi ya da hastalık, ölüm gibi durumlarda birlikte olma şeklinde daha fazla ortaya çıktığı görülmektedir. Araçsal eylemler ise programları gerçekleştirme ve toplumsal sorunları çözüm arayışı sırasında daha fazla kullanılmaktadır.

Lin kadınların anlamlı eylemlere fazla katıldıklarını dile getirirken, araçsal eylemlere katılımlarının düşük olduğunu ifade etmektedir (Son ve Lin, 2006,s.330). Bu çalışmada anlamlı ve araçsal eylemlerin kullanımında etkili olan faktörün kuruluşun amaçları ile ilişkili olduğu görülmüştür. Örneğin, sosyal yardımlaşmayı esas alan kuruluşlarda anlamlı eylemler daha çok ortaya çıkarken; eğitim alanında projeler üreten kuruluşlarda araçsal eylemler daha çok gözlemlenmektedir.

5.2. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARINA İLİŞKİN SOSYAL SERMAYE ANALİZİ

Kadınların yönettiği sivil toplum kuruluşları üzerine yapılan çalışmalarla (Gittell ve diğerleri, 2000; Steffy, 2008; Roberston, 2007) benzer biçimde bu çalışmada da, sivil toplum kuruluşlarının üyelerinin ortak değerlere ve normlara bağlı kalarak, kendi aralarında ve kuruluş dışındaki diğer bireyler ve gruplarla ağlar inşa ettikleri ve sosyal sermayeyi güçlendirdikleri görülmektedir. Bununla birlikte, kadınların içinde buldukları sivil eylemler ve faaliyetler, olumlu değişimlere katkı sağlamaktadır.

Eastis (1998) yaptığı araştırmada benzer üyelere sahip ve katılım seviyeleri yakın olan iki kuruluşta ağbağ yapılarının aynı türde ve aynı nitelikte sosyal sermayeyi ortaya çıkarmadığı sonucuna ulaşmıştır. Bu araştırmanın bulguları ile benzer bir biçimde bu çalışmada da benzer üyelere sahip ve aynı kurum ve kuruluşların desteklediği kadın odaklı kuruluşların sahip oldukları ağların aynı oranda sosyal sermaye üretimine katkı sağlamadığı görülmüştür ve bu farklılığa kadın idarecilerin sahip oldukları beşeri ve ekonomik sermayenin yol açtığı gözlemlenmiştir.

Bu çalışmada birbirine güven duyan kuruluşların işbirliği çalışmalarına daha fazla girdikleri ve bilgi alış verişinde buldukları görülmektedir. Kadın odaklı sivil toplum kuruluşlarına katılım sayesinde birbirini henüz tanımayan insanlar bir araya gelebilmekte, önerilerde bulunmakta, toplumsal sorunların görünür kılınmasına ve yeni ağların oluşumuna katkı sağlamaktadırlar. Seyrek ağların oluşumunu teşvik eden sosyal katılım, programlar ve toplumu organize etme çalışmaları sonucunda artmaktadır. Gönüllü ve resmi üyeliklerde ise kuruluşlardan bazılarının belirli sınırlamalara sahip

olması örgüt içi yoğun ağların oluşumuna katkı sağlamaktadır. Yoğun ağlar üzerinde güven ve normların varlığı dikkati çekmekle birlikte, dışlanmanın ve sınırlı dayanışmanın sosyal sermaye üretimini olumsuz etkilediği görülmektedir. Ayrıca zengin ve geniş ağlara sahip kişilerin kuruluşlara katılımı ve kendi sosyal sermayelerini kuruluşun amaçları doğrultusunda kullanmaları kalkınmaya yönelik hedeflerin gerçekleştirilmesini kolaylaştırmaktadır. Bu durum kişisel olarak sahip olunan beşeri, ekonomik ve kültürel sermayenin her birinin sosyal sermaye üretimi üzerinde etkiye sahip olduğu varsayımını doğrulamaktadır.

Çalışmada yer alan sivil toplum kuruluşlarında, sosyal sermaye kaynaklarına (bilgi, tesir etme, fırsatlar sunma ve finansman sağlama) ulaşıldığı görülmektedir. Bourdieu'nün belirttiği gibi yüz yüze ilişkiler ve tanışıklık sosyal sermaye kaynaklarına erişimde etkili olmaktadır ve güveni artırmaktadır. Sivil toplum kuruluşlarının üyelerine sağladığı ortak kimlik ve kolektif hareket etme bilinci, sosyal sermaye üretiminde önemli bir yere sahiptir ve kuruluşa duyulan toplumsal güveni ve desteği artırmaktadır.

Sosyal sermaye üretiminin birden çok faktörden etkilendiği ve bu faktörlerin aynı zamanda sivil toplum üzerinde de doğrudan sonuçlarının olduğu görülmektedir. Bir faktörün tek başına sosyal sermaye üzerinde etkili olmadığı, sosyal yapıdan, sosyal sermayenin unsurlarına kadar bütün sosyal unsurların/faktörlerin bu süreçte önemli olduğu söylenebilir. Eğitimin öncelikle üniversite mezunu olmanın sosyal sermaye üzerinde pozitif etkisi olduğu görülmektedir. Ayrıca sosyo-ekonomik düzeyi iyi olan kadın idarecilerin daha zengin kaynaklara sahip ağlara daha kolay erişebildikleri gözlemlenmektedir. Kadın idarecilerin kuruluşa dâhil olma nedenleri ve kadınları kuruluşlarda çalışmaya iten nedenler sorgulandığında toplumsal cinsiyetin ve aileden model alınan kişilerin etkileri dikkati çekmektedir. Bu durum beşeri ve ekonomik sermaye kadar kültürel sermayenin de sosyal sermaye üretme sürecine etkisi olduğu sonucuna ulaştırmaktadır.

Bununla birlikte bu çalışmada, katılım üzerinde güvenin, dinin, evrensel değerlerin, kişisel çıkarların ve beklentilerin (çevre edinme, bilgi ve beceri artırma, meslek edinme, yalnızlık vb.) olumlu etkisi dikkati çekerken; toplumsal cinsiyetin, sosyo-ekonomik

düzeşin ve yaşın hem olumlu hem de olumsuz bir biçimde katılım oranlarını etkilediği gözlemlenmektedir.

Bu çalışmada sivil toplum kuruluşlarına katılım biçimlerini, üyelik ve gönüllülük açısından ele aldığımızda gönüllü çalışan sayısının kayıtlı üye sayısından fazla olduğu kuruluşlarla karşılaşılmıştır. Bu durumun yaşanmasının bireysel düzeyde nedenleri arasında; insanların bir kuruluşa resmi olarak kayıtlı olmaktan çekinmeleri ve üyelik aidatını ödemek istememeleri sayılabilir. Üye sayısının düşüklüğünün nedenleri kuruluş açısından değerlendirildiğinde ise ortaya farklı sonuçlar çıkmaktadır. Örneğın bazı kuruluşların üye kazanmak için özel faaliyetler tasarladığı görülürken, içinde siyasi yakınlığı tespit edilen kuruluşlar da dâhil olmak üzere bazı kuruluşların üye kazanmak için uğraşmadıkları ya da üye olmak isteyenleri geri çevirdikleri tespit edilmiştir. Bu durumun güvenle çok güçlü bir bağlantısının olmadığı ve kuruluşların üye sayısı çoğaldığında yönetimle ilgili işlerde tek başına karar vermenin ve genel kurulda yeterli sayının sağlanmasının zor olacağı düşüncesinden kaynaklandığı sonucuna ulaşılmıştır. Bazı kuruluşların katılım oranlarının az olduğu dikkate alındığında bu durumun sosyal sermayenin bir unsuru olan güvenle ilişkisi olmadığı görülmüştür. Bununla birlikte, kadın idarecilerin, kişilerin kendi kuruluşlarına üye olurken çoğunlukla tereddüt yaşamadıklarını ifade etmeleri kadınların yer aldıkları kuruluşlara toplumsal güvenin olduğunu göstermektedir.

Sivil toplum kuruluşlarının dışlayıcılık ve sınırlı dayanışma özelliği bazı kuruluşlara katılımı azaltmaktadır. Örneğın kuruluşlardan birine üyeliğın ancak üye olan iki kişinin referans olması sonucunda gerçekleşebilmesi, yaş sınırı, meslek sahibi olma, aynı dünya görüşüne sahip olma ya da ortak nitelik arama gibi kriterler kuruluşlarda örgütsel düzeyde gerçekleşen sosyal sermayenin negatif yönleri (dışlama) olduğunu göstermektedir.

Araştırmanın ulaştığı önemli sonuçlardan biri de kadın odaklı kuruluşların bulunduğu sivil toplum alanının da bölünmelerin yaşandığı bir alan olmasıdır. Coleman'a göre ağbağlardaki yoğunluk sonucunda ortaya çıkan kapanma, güvenin artmasına neden olmaktadır. Ağbağlardaki kapanmanın bu olumlu yönü kişileri ve grupları dışlama ve

sadece kendi grup üyeleri ile sınırlı dayanışmayı yaşatma gibi olumsuz sonuçlara yol açabilmektedir. Kadınların yer aldıkları kuruluşların ağları incelendiğinde, bu kuruluşların ve bireysel düzeyde idarecilerinin kendi aralarında ağ oluşturdukları, fakat bu ağlardan yeterince yararlanamadıkları ya da bazı kuruluşların kendi aralarında işbirliği çalışmalarına girdikleri ve diğerlerini dışladıkları araştırmanın bulgularıyla ortaya çıkmıştır. Kadınların yer aldıkları sivil alanda farklı şekillerde dışlanmaların olduğu görülmektedir. Bu çalışmada kuruluşların bazılarının yerel yönetimlerden ve kurumlardan dışlandığı ve ayrımcılığa tabii tutuldukları gözlemlenirken, kadının içinde yer aldığı kuruluşların da ağları incelendiğinde birkaç kuruluşun kendi ile aynı dünya görüşüne sahip olmayan kuruluşları ve hatta üye olmak isteyenleri dışladıkları görülmektedir. Sosyal sermayenin negatif yönünün sivil alanda yaşandığının bir göstergesi olan bu durumun sosyal sermaye üretimini azalttığı söylenebilir.

Sosyal sermaye türlerinden bağ kuran sosyal sermayenin kuruluşun kurulmasında ve maddi sorunların çözümünde etkili olduğu gözlemlenirken; köprü kuran sosyal sermayenin yerel düzeyde işbirliği çalışmalarını kadın odaklı kuruluşlar arasında artırdığı görülmektedir. Toplumsal sorunların çözümünde ve toplumun daha geniş kitlelerine ulaştırılan hizmetlerde kadının içinde yer aldığı kuruluşların özellikle birleştirici sosyal sermayeyi kullanarak, kamu kurumları ile bağlantı kurdukları görülmektedir.

Bu çalışmada kadınların yer aldıkları kuruluşların çoğunun birçok resmi ya da özel kuruluşlarla ağlara sahip olduğu görülmüşse de, bu ağlardan yararlanma düzeyinin aynı olmadığı, hatta birkaç kuruluşun bazı ağlardan hiç istifade edemediği görülmektedir. Sosyal sermayeyi “değerli bir kaynak” ya da ağlar üzerinde bulunan kaynaklar olarak tanımlayan teorisyenlerin bakış açılarıyla bu durum ele alındığında; sadece ağların varlığının tek başına sosyal sermaye göstergesi olarak kabul edilemeyeceği söylenebilir.

Sivil toplum kuruluşlarının programlarının da sosyal sermaye üretimi açısından çok önemli olduğu görülmektedir. Programların düzenlenmesindeki en önemli amaçlar arasında, kuruluşun tanıtımını yaparak katılımı artırmak, ekonomik ağlara ve bunlar üzerindeki kaynaklara erişmek, yeni insanları bir araya getirerek aralarında ağlar

oluşturmak ve dayanışmayı artırmak sayılmaktadır. Bununla birlikte programların daha fazla kadının hizmetlerden yararlanmasını sağlamak ve bu yolla kadınların kendilerine olan güvenini ve yeterlilikleri artırmak için gerçekleştirildiği görülmektedir.

Ekonomik ağlara erişim bir sivil toplum kuruluşunun ayakta durabilmesi ve programlarını gerçekleştirebilmesi için en önemli kriterlerden biridir. Sivil toplum kuruluşlarının kâr amaçlı çalışmaması, sürekli yeni ekonomik kaynaklara erişimi gerektirmektedir. Ekonomik kaynaklara erişimin derecesi kuruluştan kuruluşa farklılık göstermekle birlikte, bütün kuruluşların kuruluşu ayakta tutacak kadar belirli kaynaklara eriştiği gözlenmektedir. Kuruluşların çoğu fon bulmada ve sponsor ayarlamada çoğu kez sıkıntılarla karşılaştıklarını ifade etmekle birlikte, yine çoğunun finansman sağlayanların programlar üzerinde bir etkiye sahip olmadıklarını belirtmeleri (beklenti içinde olmama), sosyal sermaye üretiminin doğal yollardan gerçekleşmesi için olumlu bir durumdur. Bu durum bu çalışmada yer alan kuruluşlarda her zaman karşılıklılık ilişkilerinin ortaya çıkmadığını göstermektedir.

Örgütsel düzeyde sosyal sermaye oluşumunun fazlalılığını gösteren gönüllü çalışan sayısını ve gönüllük düzeyini incelemek önem taşımaktadır. Zira gönüllü çalışma süresi ve gönüllü çalışan sayısı karşılıklılık normunun örgüt içi sosyal sermayenin oluşumunda çok önemli olmadığını gösteren ikinci bir gösterge niteliği taşıdığı söylenebilir. Kadın idarecilerden neredeyse tamamının gönüllü olarak kuruluştaki yer almaları ve zaman sınırı tanımadan hizmet götürmeye çalışmaları toplumda kuruluşlara olan güveni artırdığı söylenebilir.

Kadın idarecilerin çoğunun daha önce bir sivil toplum kuruluşuna üye olmaları ya da aktif olarak herhangi bir kuruluşun yönetim kurulunda yer almaları dikkati çekmektedir. Bu da kadınların acaba daha önce var olan sosyal sermayelerini mi sivil toplum kuruluşları aracılığıyla devam ettirdikleri sorusunu akıllara getirmektedir.

Sivil toplum kuruluşlarının hizmet alanları küçüldükçe (örneğin, Elazığ, Çankırı gibi küçük illerde), toplumun sorunlarını tespit etmenin kolaylaştığı ve hizmet ulaştırılan insan sayısının daha arttığı görülmektedir. Burada yoğun (bağ kuran sosyal sermaye)

ağların bilgiyi taşımada çok etkili olduğu, alan genişledikçe (Türkiye geneli veya Ankara gibi) zayıf ağlarla (köprü kuran sosyal sermaye) bilgi aktarımının katılımı artırmak için yeterince işe yaramadığı tespit edilmiştir. Yoğun ağlardan edinilen bilgi ile insan katılımının arttığı ve güvenin daha fazla olduğu görülmektedir. Diğer taraftan, köprü kuran sosyal sermayenin kuruluşların birçok resmi ve özel kuruluşlarla ağ kurma çalışmaları sırasında deneyimlendiği gözlemlenmektedir.

Bu çalışmada, literatürdeki araştırmalara (Leonard, 2000; Robertson, 2007) benzer bir biçimde, bağ kuran sosyal sermayenin, kadının içinde yer aldığı kuruluşlar arasında kullanımının daha fazla olduğu ve kadınların işlerini kolaylaştırmada ve motive etmede önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Kuruluş içindeki dayanışmayı artıran bağ kuran sosyal sermaye, aynı zamanda kadın grupları arasındaki dayanışmayı ve işbirliğini de desteklemekte ve kadının kolektif bir biçimde güçlenmesine katkı sağlamaktadır.

Sivil toplum kuruluşlarının sınırlı imkânları düşünüldüğünde, yeni ağların ve işbirliklerinin inşası çok önemlidir. İşbirliği içinde olmak, amaçların gerçekleştirilmesinde etkili olmakla birlikte, sosyal sermaye üretimini de etkilemektedir. İşbirliği kurma çalışmaları yeni ağların oluşmasını sağlayarak, kuruluşların hem insan kaynaklarına hem de finans kaynaklarına ulaşabilmesi için fırsatlar sunmaktadır.

Sonuç olarak, kadının içinde yer aldığı kuruluşlar sosyal sermaye üretiminde güveni ve katılımı artırmak suretiyle, yeni ağların oluşması ve amaçsal eylemlerin gerçekleşmesi için işbirliği çalışmalarında bulunmakta ve böylelikle farklı düzeylerde sosyal sermaye üretimine katkı sağlamaktadırlar. Sosyal sermaye üretiminin bir sonucu olarak sosyal değişim, özellikle kuruluşların programlarının ve işbirliği çalışmalarının esasını oluşturmakla birlikte, bireysel olarak kadınların kendi yaşamlarında önemli değişiklikler yapmaları ve toplumsal olarak da hizmet götürülen alanların kalkınmasına hizmet etmeleri sonucunda ortaya çıkmaktadır.

5.3. TOPLUMSAL GELİŞME/KALKINMA VE STK'LARI

Globalleşmenin etkisi ile yakınlaşan sınırlar toplumların kendi toplumsal kalkınma/gelişme düzeylerini diğer toplumların gelişmişlik düzeyleri ile karşılaştırabilmesine imkân tanımıştır. Toplumsal kalkınmada/gelişmede istenilen seviyeye ulaşamayan Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler, kalkınma/gelişme sürecinde resmi kurumların yanı sıra yerel düzeyde alternatif kuruluşların varlığına ihtiyaç duymaktadırlar. Uluslararası karşılaştırmalı bir gelişmişlik düzeyine ulaşabilmenin geleneksel yukarıdan- aşağıya kalkınma/gelişme politikaları ile gerçekleştiremeyeceğinin farkına varan ülkelere, toplumsal kalkınma/gelişme programlarını ve hedeflerini toplumun en küçük kesimlerini içine alacak şekilde düzenleyen kadınların yer aldıkları kuruluşlar yeni alternatifler sunmaktadırlar (Tokgöz, 2011; Kümbetoğlu, 2002). Zira bu kuruluşların tasarladıkları projeler ve programlarla yerel ya da bölgesel düzeyde kalkınma/gelişme bağlamında çok hızlı ve etkin bir şekilde çalıştıkları söylenebilir.

Sivil toplum kavramının toplumsal kalkınma çabalarını incelemek için iyi bir stratejik kavram olduğu söylenebilir. Sağlıktan, eğitime, beslenmeden, kadının statüsünün yükseltilmesine kadar birçok alanda faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının adeta kalkınmanın aktörleri gibi çalıştıkları gözlemlenmektedir. Özellikle kalkınmayı hedef alan birçok projenin ya sahibi ya da ortağı olan kadın odaklı sivil toplum kuruluşları kalkınma anlamında ciddi sorumluluklar üstlenmektedirler. Kalkınma açısından ele aldığımızda kadının içinde yer aldığı kuruluşların aşağıdaki nitelikleri dikkati çekmektedir:

- Her türlü hizmetlerin planlayıcısı ve aracısı,
- Sosyal grupların ihya edicisi ve temsilcisi,
- Kişisel gelişimin ve değişimin öncüleri,
- Toplumsal kaynakların hareketlendiricisi,
- Toplumsal eşitsizliklerin azaltıcısı,
- Yeni sosyal ağların ve işbirliği çalışmalarının inşacısı,
- Toplumsal sorunların dile getiricisi ve çözümleyicisi,
- Toplumsal değişimin ajanları olmaları.

İnsanların yaşadıkları yoksunluklar ve dışlanmışlıklar onları bu durumu düzeltmeye iterken, belki de kişisel olarak başlayan bu mücadele, toplumun ihya edicileri olarak görülmelerine neden olmaktadır. Kadınların yer aldıkları kuruluşların çoğunlukla toplumda var olan sorunların ortadan kalkması için örgütlenmiş yapılar olduğu söylenebilir ve toplumun geri kalmış ve eşitsizlikleri yaşayan kesimlerine hizmet götürmeyi ve toplumu bir bütün olarak kalkındırmayı hedefledikleri gözlemlenmektedir. Sosyal iletişim ağlarının toplumun sağlıklı bir şekilde işlevlerini yerine getirmesine, gelişmeyi/kalkınmayı gerçekleştirmesine ve sürdürmesine olan katkıları sosyal sermayenin kalkınma açısından önemini ortaya koymaktadır. Bireysel ve toplumsal verimliliğe ve gelişmeye aracı olan sosyal sermaye, modern toplumların küçümsediği ilişkilerin, ağların ve değerlerin yeniden ne kadar önemli olduğunu hatırlatmaktadır.

Sosyal ilişkilerin, ağların, işbirliği çalışmalarının ve sivil toplum kuruluşlarında üretilen sosyal sermayenin güven ve karşılıklılık gibi kaynaklarının toplumsal kalkınmada/gelişmede destekleyici bir rol üstelendikleri görülmektedir. Özellikle toplumsal kalkınmanın gerçekleştirilmesi için kuruluşların kullandıkları köprü kuran ve birleştirici sosyal sermaye, kurdukları işbirliği çalışmaları ve iletişim ağları eğitim, sağlık, ekonomi gibi farklı alanlarda yürütülen kalkınma çabalarına önemli boyutlarda katkı sağladıkları gözlemlenmektedir.

Bu çalışmada kuruluşların toplumsal kalkınmadaki/gelişmedeki ana hedeflerinin, sağlık, eğitim ve ekonomi gibi alanların tamamında kadınlara, çocuklara ve engellilere fırsatlara erişimleri sağlayacak imkânlar sunmak olduğu görülmektedir. Böylelikle sivil toplum kuruluşları toplumda dezavantajlı olarak nitelenen sosyal grupların kalkınma sürecine katılmalarını sağlayarak toplumsal kalkınmanın bir bütün olarak gerçekleştirilmesinde önemli bir rol oynamaktadırlar.

Toplumsal kalkınmanın boyutlarının birbirleri ile ilişkili olduğu düşünüldüğünde, kadın odaklı sivil toplum kuruluşlarının iktisadi boyutta gerçekleştirdikleri faaliyetler aynı zamanda diğer boyutlara da etki etmektedir. Örneğin, işsizliğin ve yoksulluğun azaltılması ile ilgili yürütülen çalışmalar sadece kişinin ekonomik durumunu düzeltmekle kalmamaktadır. Bu tür çalışmaların aynı zamanda kişinin işsizlikten ve

yoksulluktan dolayı içinde bulunduğu psikolojik rahatsızlıkları (aile içi şiddetin temel nedenleri arasında bu iki sorun dikkati çekmektedir) giderici, kişinin sosyal hayata uyumunu kolaylaştırıcı, sağlık ve eğitim gibi ihtiyaçların giderilmesi gibi birçok faydalarının olduğu söylenebilir.

Toplum boyutunda alt yapı, eğitim ve sağlık çalışmaları ve sosyal hizmetler toplumsal kalkınma için çok önemli iken, kişisel boyutta bireylerin maddi ve manevi açıdan desteklenmesi ve kalkınmaya öncülük edebilecek şahsiyetlerin gerekli bilgi ve becerilerle STK'larda yetişmesi de kalkınmaya katkı sağladığı söylenebilir.

Sivil toplum kuruluşlarının toplumsal kalkınmaya katkıları şu şekilde özetlenebilir:

1. Toplumsal kalkınmanın/gelişmenin iktisadi, toplumsal, kültürel, siyasi ve kişisel boyutlarının her birinde kalkınmayı destekleyici faaliyetler içinde bulunurlar.
2. Toplumsal kalkınmanın halk desteği ile gerçekleştirilmesine ve halka mal edilmesine olanak tanırırlar.
3. Devletin kalkınma adına izlediği sosyal politikalarının yetersiz kaldığı durumlarda alternatif sosyal politikalar geliştirirler.
4. Az gelişmiş bölgelere, daha küçük birimlere ve buralarda yaşayan dezavantajlı gruplara sosyal hizmetleri ulaştırarak toplumsal kalkınmaya dâhil edilmelerini sağlarlar.
5. Resmi ya da gayri resmi kişilerin sahip oldukları kaynakları harekete geçirerek devletin toplumsal kalkınmanın gerçekleştirilmesi için yaptığı harcamaları azaltırlar.
6. Toplumsal kalkınma projeleri sayesinde dış yardımların ve fonların Türkiye'ye girmesini sağlarlar.
7. Demokratik, iktisadi ve sosyal gelişmenin/kalkınmanın önündeki engellerin tespit edilmesine ve ilgili mercilerin sorunları daha çabuk çözmesine yardımcı olurlar.

8. Toplumsal kalkınmada toplumsal bütünleşmenin ve dayanışmanın önemini ortaya koyarak kalkınma sürecini hızlandırır ve daha etkin çabaların ortaya konulmasını sağlarlar.
9. Proje ve programlarla dezavantajlı grupların mesleki eğitim alarak, iş gücüne katılımlarını sağlarlar.
10. Toplumsal kalkınmanın gerçekleşmesi için gerekli olan toplumsal huzurun sağlanmasına katkıda bulunurlar.
11. Kişilerin yalnızlaşmasını engeller ve bu bağlamda ortaya çıkan psikolojik sorunları ortadan kaldırdıkları söylenebilir.
12. Dezavantajlı grupta yer alanlara farkındalık eğitimleri ile yasal haklarını öğrenmelerine ve talep etmelerine zemin hazırlarlar. Onların özel alanda yaşadıkları sorunların kamusal alana taşınmasına ve çözüm arayışlarına ön ayak olurlar. Böylece kalkınmanın tüm kesimleri içine almasına katkı sağladıkları söylenebilir.

Sonuç olarak, sosyal sermaye toplumsal kalkınmanın gerçekleştirilmesi için gerekli iken, toplumsal kalkınma da sosyal sermaye oluşumunu desteklemektedir. Uslander'in (2003) de belirttiği gibi ekonomik eşitsizliklerin yüksek olduğu toplumlarda sosyal sermayeyi oluşturan unsurlardan olan güven düzeyi düşük çıkmaktadır. Bu çalışmada sivil toplum kuruluşlarının amaçları ve faaliyetleri göz önüne alındığında, bu kuruluşların ekonomik kalkınmadan mahrum olan grupların refahını artırma, yeni alternatif seçenekler sunma, sosyal yardımlaşma ve dayanışma çalışmaları altında yardım faaliyetlerinde bulunma, insanlara gelir elde edebilecekleri yeni yollar ve yöntemler gösterme, hayata tutunabilmeleri için mesleki eğitim verme ve el becerileri kazandırma gibi toplumda var olan eşitsizlikleri ve yoksunlukları ortadan kaldırmak için çalıştıkları görülmektedir. Gittel ve arkadaşlarının (2000, s.123) belirttikleri üzere, sivil toplum kuruluşları, yoksul insanların kalkınması için bir araç olmakla birlikte, sivil katılımı ve demokrasiyi geliştiren ve toplumsal sorumluluk bilincini canlı tutan bir mekanizma gibi çalışmaktadır ve kadınlar bu işlevlerin gerçekleşmesinde önemli bir role sahiptirler.

5.4. GÖZLEMLENEN KADINA ÖZGÜ FARKLILIKLAR VE KAZANIMLAR

Kadının sivil toplum kuruluşları aracılığıyla nasıl amaçsal eylemler gerçekleştirdikleri, bunu yaparken de diğer kadınları nasıl temsil ettikleri feminist literatürde çokça rastlanılan konular arasında yer almaktadır. Sivil toplum kuruluşlarında kadınların başkalarıyla temasa girme yoluyla kendilerini nasıl geliştirdikleri ve kendilerinin farkına nasıl vardıklarının yanı sıra, diğer kadınları da nasıl temsil ettikleri ve onların gelişimine nasıl aracılık ettikleri önem arz etmektedir.

McAnulla (2002)'ya göre, başkasının hayatının gidişatına ve kaderine yön verme ve kontrol etme gücüne sahip olmak, kadının sivil toplum kuruluşları yoluyla elde ettiği temsil yeteneğinin ve üstlendiği aracı rollerin bir sonucudur. McAnulla, kadının kendi alanını ne ölçüde şekillendirdiği ve dışsal zorlayıcılara karşı nasıl tavır aldığı üzerinde durmaktadır (2002, s. 272). Bu bağlamda kamusal alanda temsil eden erkek, temsil edilen kadın iken; kadın, sivil toplum kuruluşları aracılığıyla kendi kendini farklı boyutlarda temsil etme gücüne kavuşmuştur. Bu bakımdan temsilin bir dönüşüm geçirdiği söylenebilir. Diğer yandan kadının geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini sürdürdüğü ve emeğinin görünmediği özel alandan çıkıp kamusal alana girişin ilk basamağı olarak kabul edilen kadın odaklı sivil toplum kuruluşlarına katılımı, hem kadına özgü farklılıkların hem de kazanımların gözlemlenebileceği bir alanın oluşmasına katkı sağladığı söylenebilir.

Toplumsal kalkınmanın kişilik boyutunda kadınların yaşadıkları eşitsizlikleri dikkate alan sivil toplum kuruluşları bu eşitsizliklerin giderilmesi için kadınlara yeni fırsatlar sunmakta ve kadınların kapasitelerini artırarak gelişimlerine katkı sağlamaktadırlar. Ayrıca sivil toplum kuruluşlarında toplumsal kalkınmanın bütün kesimleri içine alacak şekilde gerçekleştirilmeye çalışılması toplumdaki diğer dezavantajlı grupların durumlarının iyileştirilmesine de katkı sağlamaktadır.

Kişisel boyutta kadınların kendi potansiyelerini gerçekleştirme ve kapasitelerinin farkına varma çabalarının olumlu bir biçimde neticelendiği gözlemlenmektedir. Sivil toplum kuruluşlarının sunduğu eğitim imkânlarından yararlanmanın kendini

gerçekleştirme sürecini hızlandırdığı söylenebilir. Zira kendi potansiyelini gerçekleştirmenin en önemli aracının eğitim olduğu bilinmektedir. Eğitim sayesinde, kadın farklı bilgi ve becerileri elde ederek belirli bir donanıma sahip olabilmektedir. Robertson'unda (2007) belirttiği gibi beşeri sermayesini geliştiren kadın kendine güvenen ve özsaygısı gelişmiş bir kadın temsili sunmaktadır. Bireyin kendine güven duymasının, kişilik gelişiminin ve ruh sağlığının en önemli öğelerinden biri olduğu söylenebilir. Ancak kendine güveni olan kişilerin toplumsal kalkınmanın aktörleri olarak toplumda yer aldıkları söylenebilir. Bağımsız/özerk kimlik oluşturma bu boyutta gerçekleşmektedir.

Toplum boyutunda toplumsal faydayı her şeyin üstünde gören kadınlar sağlık, eğitim, ekonomi gibi birçok alanda hizmetlerin aracısı olarak farklı bir temsille ortaya çıkmaktadırlar. Toplumsal sorunlara duyarlı kadın kimliği ile bu boyutta hizmet etmeye çalışan kadın odaklı kuruluşlar devlet ve sivil toplum arasındaki ilişkileri düzenleme, sosyal sermaye üretimini artırma, toplumsal düzeni dayanışma aracılığıyla koruma, toplumsal sorumluluk bilincini artırma gibi birçok rolü üstlenebilmektedirler. Bu boyutta kadınlar toplumsal kalkınmanın ve gelişmenin aktörleri olarak dikkat çekmektedirler.

Bu çalışmada siyasi boyutta sivil bir güç oluşturarak güçlenen kadınlar, sorunların duyurulmasına ve bu sorunlara çözüm bulunabilmesine katkı sağlamaktadırlar. Siyasi alanda var olmanın sorunları çözmeye önemli olduğunu düşünen kadın idareciler, kadının siyasete dâhil edilebilmesi için kadın adayları destekleme, yetiştirme ve motive etme gibi birçok rolü üstlenmektedirler. Siyasi boyutta kadınlar kolektif bir kimlikle temsil edilmekle birlikte, siyasi alanda baskı unsuru oluşturarak yeni birçok düzenlemenin aracısı rolü ile yer alabilmektedirler.

Sivil toplum kuruluşları, öncelikle içinde buldukları çevrenin ihtiyaçlarını karşılamada ve sorunlarını çözmeye önemli bir roller üstlenebilmektedirler. Bu kuruluşlar, katılımı artırmak suretiyle, sivil toplum alanındaki insan sayısını artırmaktadırlar. Toplumda dışlanmış ya da ekonomik, sosyal ve politik açıdan geri bırakılmış sosyal gruplara hizmet götüren sivil toplum kuruluşları, devletin yeterince gerçekleştiremediği işleri yaparak toplumu bir bütün olarak kalkındırmayı

hedeflemektedirler. Ayrıca Heinze ve Strünck (2000, s. 202)'ın da belirttikleri gibi sivil toplum kuruluşları, ortak bir kimlik oluşturmakla birlikte, kimliklere uygun bağlantılara erişim imkânı hazırlayarak sosyal sermaye üretimini de artırmaktadırlar.

Sivil toplum kuruluşlarına katılım, kadının ev içinde sahip olmadığı bazı imkânlarla kavuşmasını sağlayarak, kendilerini daha değerli hissetmelerine ve gerçekleştirmelerine katkıda bulunabilmektedir. Kadının bireysel, sosyal ve siyasi açıdan gelişimini destekleyen sivil toplum kuruluşları, sosyal değişimin araçları olarak ortaya çıkmaktadırlar. Bu çalışmada model kadınlar tanıma fırsatı sunan sivil toplum kuruluşları, kadının kendi gücünün farkına varmasını sağlayarak gelişimine yönelik fırsatlar sunmaktadırlar. Bununla birlikte sivil toplum kuruluşlarının kadınları güçlendiren, geliştiren ve yeni fırsatlar sunan yapısı, kadınlara ve toplumdaki diğer insanlara hayatlarını değiştirebilme olanağı sunabilmektedirler. Kolektif hareket etme sayesinde kadınlar siyasi yapıya da etki edebilme gücü elde edip, kadınların farklı alanlarda temsil edilmesini de sağlamakta ve onların kalkınma sürecine dâhil edilmelerinde aracı rol üstlenmektedirler.

Çalışmada, kadınların, kurdukları sivil toplum kuruluşları aracılığıyla kolektif hareketleri kurumlaştırdıkları ve bu kuruluşlarda bulunan sosyal sermayenin kadınları birkaç açıdan güçlendirdiği görülmektedir. İlk olarak, kadınlar kurdukları veya katıldıkları bu sivil toplum kuruluşlarındaki düzenli toplantılar ve faaliyetler sayesinde diğer kadınlarla bir araya gelmekte, yeni ilişkiler kurmakta ve böylece güvene dayalı yeni ağların oluşumuna katkı sağlamaktadırlar. Güvene dayalı oluşan bu ağlar, ihtiyaç durumunda kadınlara işbirliği yapabilecekleri ve destek alabilecekleri yeni kaynaklara erişimi sağlarken, böylelikle onların sosyal sermayelerini de geliştirmektedir.

İkinci olarak, sivil toplum kuruluşlarında yer alan kadınlar arasında oluşan yakın ağların, kadınlara bilgi taşıyıcısı olarak hizmet ettiği ve elde edilen bu bilgilerin kadınların güçlenmesinde ve gelişiminde yarar sağladığı söylenebilir. Zira Bourdieu de sosyal sermayeyi, birbirine arka çıkmanın ve kendini geliştirmenin üstün bir biçimi olarak görmektedir (Field, 2008, s. 109). Ayrıca, sivil toplum kuruluşlarının sadece kuruluşta yer alan kadınlar arasında ağlar oluşturmakla kalmamakta; özel ya da diğer

kamu kuruluşlarıyla da bilgi ağları kurmakta, bu kurum ve kuruluşlardan kendi amaçları doğrultusunda yardım alabilmektedir.

Kadın odaklı sivil toplum kuruluşlarının siyasetle ilişkisini inceleyen bazı araştırmalarda (Steffy, 2008; Gitell, vd., 1999), kadının içinde yer aldığı kuruluşların siyasi arenayla ilgili faaliyetlerinin çok olmadığı belirtiliyordu. Bu araştırmada ise kadınların kurduğu kuruluşların bazılarının üstü örtülü bir biçimde siyasi amaçlar için sivil toplum alanını kullandıkları gözlemlenmiştir. Putnam'ın görüşleri dikkate alındığında bu durumun iki pozitif sonucunun olduğu söylenebilir: Kadınların dışlandıkları ya da yeterince ulaşamadıkları siyasi alana girmelerini sağlamak ve böylelikle demokrasi daha iyi işler hale gelebilmektedir. Ortaya çıkan negatif durumlara ise sivil toplum alanında kadınların başkalarının kontrolü altında bulunmaları ve doğallıktan uzak bu tarz yapılanmaların sosyal sermaye üretimini belirli alanlarla sınırlaması örnek olarak verilebilir.

Bu çalışmada, sivil toplum kuruluşlarının farklı sosyo-ekonomik pozisyonda yer alan insanları bir araya getirerek ve aralarında bağlantı kurarak, Burt'un ilişkisel sosyal sermayenin hedefine ulaşması için gerekli gördüğü ve aynı ağ üzerinde yer almanın sağlayamadığı yeni ağlara ve bunlar üzerindeki kaynaklara erişim için fırsatlar sunduğu görülmektedir. Böylelikle yoğun ağlara sahip kadın idareciler sivil toplum kuruluşları aracılığıyla seyrek ağlara erişim şansı bulabilmektedirler.

Katılımın bir sosyal sermaye göstergesi olduğunu savunan Putnam (1993), sivil toplum içinde yer alan kuruluşların ve bu kuruluşlar aracılığıyla gelişen sosyal sermayenin, demokratik kuruluşların ve demokrasi kültürünün güçlenmesine katkı sağladığını ve demokrasinin daha iyi işlemesine yol açtığını belirtmektedir. Bu çalışma, her ne kadar siyasi taraftar olmamanın bazı kuruluşları olumsuz etkilediğini ortaya koymuşsa da, siyasi kurum ve kuruluşlara yakınlığını dile getiren bazı kuruluşlara birçok alanda avantaj sağladığını da göstermiştir.

Sivil toplumun demokrasinin alternatiflerini, güveni, seçenekleri ve fazileti artırdığı (Young, 2000, s. 155) düşünüldüğünde, Türkiye'de kadın odaklı sivil toplum kuruluşlarının bu işlevleri yerine getirdiği gözlenmektedir. Araştırmanın bulgularından

hareketle, kadınların erkeklerden daha farklı bir idarecilik anlayışına sahip oldukları ve bunun toplumsal cinsiyetin kadına attığı, hassas, işbirlikçi, paylaşımcı ve detaycı gibi niteliklerin sonucu olduğu söylenebilir.

Lin'in anlamlı ve araçsal eylemlerin kasıtsız ortaya çıkmadığına ve her birinin bir amaca yönelik gerçekleştirildiğine yaptığı vurguyu esas alan Robertson (2007, s. 76), kadının içinde yer aldığı kuruluşların uygulamalı olarak bu durumu örneklendirdiğini ifade etmektedir. Sivil toplum kuruluşları içinde kadınlar sadece ortak bir kimliği paylaşmamaktadır. Bununla birlikte, sosyal bir ortamı, kaynakları, deneyimleri (annelik, aile içi şiddet, çalışma, eğitim veya siyasi katılım gibi alanlarda yaşamları boyunca dışlanma ve bunun sonucunda ekonomik kaynaklardan mahrumiyet gibi), kendine güveni ve itimadı, statüyü ve ağların çeşitliliğinin bir araya gelişini gözler önüne sermektedirler. Bu nedenle sivil toplum kuruluşlarındaki kadınların eylemleri daha çok mevcut düzeni değiştirmeye yönelik olmaktadır. Bu çalışmada kadınların, sivil toplum kuruluşlarında ortak bir kimliği ve değerleri paylaştıkları ve yaşadıkları sorunları ortadan kaldıracak eylemler gerçekleştirdikleri görülmüştür. Kadın idarecilerin fedakârca yaptıkları çalışmalar kendilerine güven duyulmasına katkı sağlamaktadır. Ayrıca kuruluş içi güçlü ilişkilerin ve sadakatin bu fedakârca davranışların bir sonucu olduğu söylenebilir.

5.5. TOPLUMSAL CİNSİYET VE KADIN İDARECİLERİN KARŞILAŞTIKLARI ENGELLER

Sivil toplum kuruluşları aracılığıyla kurulan ilişkiler Coleman'ın ifade ettiği gibi, başka bağlantıları kolaylaştırarak sosyal sermaye üretimine katkı sağlamaktadır. Kadın dayanışmasının bir sonucu olan bu durum bireysel ve kurumsal gelişmeye katkı sağlamakla birlikte; yeni bağlantıların kurulması ve bu bağlantılar sonucunda kaynaklara erişim her zaman çok kolay olmamaktadır. Bu çalışmada, ağlar üzerindeki kaynaklara erişim sırasında siyasi ve kurumsal engellerin; bilgi ve haber akışı sırasında kişisel yetersizliklerin büyük engel teşkil ettiği gözlemlenmektedir.

Bu çalışma, kadınların erkek egemenliğine dayalı kamusal alana nasıl girdiklerini, toplumsal cinsiyetin toplumu sivil toplum kuruluşları aracılığıyla nasıl yeniden şekillendirdiğini ve ürettiğini ortaya koymaya çalışmıştır. Toplumsal kalkınma ve sosyal sermaye üretim sürecinde kadın idarecilerin yukarıda değinildiği gibi birden çok engelle karşılaştıkları ve bu çalışmanın başında esas alınan toplumsal cinsiyetin belirleyiciliğinin ve etkileyciliğinin hem olumlu hem de olumsuz durumlara yol açtığı görülmüştür. Örneğin, kadınların yer aldıkları kuruluşların daha çok sosyal yardımlaşma ve dayanışma, eğitim ve sağlık alanında yoğunlaştıkları gözlemlenmektedir. Hizmet götürülen kitlelerin ise daha çok yoksullar, engelliler, çocuklar ve kadınlar olduğu görülmektedir. Kadının özel alandaki annelik rolünü toplumsal bir anneliğe çevirdiğinin kanıtı olan bu çalışma alanları toplumsal cinsiyet rollerinin sürdürülmesine de katkı sağlamaktadır.

Toplumsal cinsiyet rolleri aynı zamanda kuruluşların programlarının belirlenmesinde etkili olmaktadır. Kadınların geleneksel olarak kendilerine iliştiirilen yemek yapma, biçki-dikiş, örgü, tasarım ve ahşap boyama gibi programlara daha fazla rağbet gösterdikleri ve bu nedenle kuruluşların programlarını bu doğrultuda hazırladıkları görülmektedir. Bununla birlikte, meslek edindirme kurslarının da kadınların daha çok yaptığı sekreterlik, kuaförlük, hasta ve çocuk bakıcılığı gibi alanlarda olduğu dikkati çekmektedir. Bu çalışmada erkeklerin kurdukları ya da idarecilik yaptıkları kuruluşlarda da toplumsal cinsiyetin etkileyciliği dikkati çekmektedir. Erkeklerle birlikte sivil toplum kuruluşunda çalışan kadın idarecilerin iş paylaşımına bakıldığında, kadınların daha çok kuruluş içi işlerle ilgilendikleri, erkeklerin ise dış işlerle ilgilendikleri kadın idareciler tarafından açıkça ifade edilmektedir (Meryem, Selma ve Gülay 2012-13 görüşmeleri).

Bu durum kadının geleneksel rollerden hiç sıyrılamayacağı anlamına gelmemelidir. Birçok insanın kadınlar evlenmeli, çocuk doğurmalı ve kocasına hizmet etmeli düşüncesine rağmen; kadının bugün sivil toplum kuruluşları aracılığıyla kendi hayatını yeniden şekillendirdiği ve Gisela Anna Erler'in ifade ettiği gibi "ilk kadın hareketinin, gelenek ve yenilik arasındaki yolun büyük oranda yarısını geride bırakmış olduğu" söylenebilir.

Dolayısıyla günümüzde ağ oluşturmada ve işbirliği kurma çalışmalarında kadın olmak dezavantaj olmaktan çıkmıştır (Gittell ve diğerleri, 1997) ve kadınlara avantaj sağlamaktadır. Steffy (2008), kadın idarecilerin ne siyasi ne de ekonomik ağlardan dışlanmadıklarını vurgulamaktadır. Bu çalışmada kadın idareciler, kadın olmanın iletişim kurmada, işbirliği yapmada ve ağ oluşturmada avantaj olduğunu belirtmişlerdir. Bu durum, toplumsal cinsiyet açısından kadınlara iliştilen niteliklerin sosyal sermaye üretimine olumlu bir etkisinin olduğunu kanıtlamaktadır.

Sivil toplum kuruluşlarının idarecilerinin her birinin sivil toplum kuruluşlarında yer alma nedenlerinin farklılık gösterdiği, fakat bütün idarecilerin kadınların yaşadıkları sorunlarına karşı duyarlılıklarının olmasının katılımı artırdığı gözlemlenmiştir. Kadınları sivil toplum kuruluşlarına iten ve motive eden nedenleri ikiye ayırdığımızda; toplumsal cinsiyet rollerinin, aile geçmişlerinin (aktarılan değerler ve model alınan kişiler açısından), yaşlarının (çevrenin genişlemesi ve aile içi sorumlulukların azalmaya başlaması), tecrübelerinin, kişisel sorunlarının, (engelli çocuğuna daha iyi imkân sunma düşüncesi gibi) toplumsal sorumluluk bilincinin ve duyarlılığının motive edici olduğu göze çarpmaktadır. İtici nedenler arasında ise, geleneksel değerlere aşırı bağlılık, cinsiyet ayrımcılığı, kadınların yaşadıkları sorunlar ve kadının toplumdaki konumuna karşı duyulan tepki yer almaktadır.

Çeşitli faaliyetler ve programlarla kadınların bireysel, sosyal ve siyasi alanda gelişimine destek olmaya çalışan kuruluşlar, sosyal sermaye bağlamında kaynaklardan ve güçten tam olarak istifade edemedikleri için programları gerçekleştirme aşamasında bazı engellerle karşılaşmaktadırlar. Kadınların yaşadıkları bu yoksunluklar ve sınırlandırmalar programların ortaya çıkma aşamasında ve gelişmesinde etkili sahip olmaktadır. Özellikle ekonomik engellerin neden olduğu bu durum programların kalitesini ve türünü etkilemektedir.

Bu araştırmanın ulaştığı önemli sonuçlardan bir diğeri ise ekonomik kaynakların sınırlılığının faaliyetleri gerçekleştirme de engel olmasına rağmen, sosyal sermaye üretimini hızlandırmasıdır. Çünkü araştırmada maddi kaynakları sınırlı olan kuruluşların

bu sorunları ortadan kaldırmak için kişi ya da kurumlarla daha fazla bağlantı kurmaya çalıştığı görülmektedir.

Coleman'ın ifade ettiği gibi, kültürel değerler ve ideolojiler kadınların faaliyetlerinde, işbirliği çalışmalarında, dayanışma halinde bulunmalarında ve motivasyonlarını canlı tutmada önemli bir yere sahiptir. Kişinin dünyaya bakış açısı ve değerlerinin sosyal sermaye üretimi ve paylaşımı üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkileri görülmektedir. Sosyal yardımlaşmayı ve dayanışmayı esas alan kuruluşlar için paylaşma, yardım etme, yükümlülükleri yerine getirme gibi davranışların gösterilmesinde ideolojik mesajlar önem arz etmektedir. Örneğin, fedakârlık motifleri taşıyan dini ideolojiler, kişinin toplumsal çıkarları kendi çıkarlarından üstün görmesine ve karşılıksız yardım etmesine kaynaklık ederken, sosyal sermaye üretimi açısından olumlu sonuçlara neden olmaktadır. Sosyal ilişkileri dikkate almayan bireyci ideolojiler, sosyal sermayenin üretimini sadece kendi çıkarı için kullanarak, üretimi sınırlamakta ve hem kuruluş içinde hem de onun dışında oluşturulabilecek ağların oluşumunu engellemektedir.

Bu çalışmada kuruluşların en sık karşılaştıkları diğer engeller arasında devlet yetkililerinin ve finans sağlayanların kuruluşun amaçlarını anlayamamaları, kadının emeğinin toplumda küçümsenmesi ve toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklanan sınırlamalar sayılabilir. Buna rağmen, Ankara'da bulunan sivil toplum kuruluşlarının tamamına yakınının (birisi hariç), aracı kullanmadan siyasi kurum ve kuruluşlarla bağlantı kurabildikleri görülmektedir. Burt (1998)'ün sosyal sermaye üretiminde önemine değindiği aracılık faaliyetlerinin, bu çalışma kapsamındaki sivil toplum kuruluşlarında daha çok kişisel gelişimi destekleyici programlar sunma, işsizlere iş bulma ve üst pozisyonda yer alan birinin referans olmasını sağlayarak ya da ihtiyaç sahibi olanları varlıklı insanlarla tanıştırmakla yardım etmelerine aracılık etme şeklinde ortaya çıktığı görülmektedir.

Çalışmada yer verilen bütün sivil toplum kuruluşlarının ağbağlar geliştirmede ve işbirliği kurma çalışmalarında engellerle karşılaştıkları görülmektedir. Siyasi kurum ve kuruluşlarla güçlü ağlara sahip olan kuruluşların, doğal olarak sosyal sermayenin

imkanlarından daha fazla yararlandığı sonucuna ulaşılsa da, bu ağlara sahip olanların da diğer kuruluşlarla ve gruplarla girdikleri ilişkilerde başarısız oldukları ve dışlandıkları görülmektedir. Araştırmada ayrıca, bazı kuruluşların diğer kuruluşlarla veya gruplarla dünya görüşünün benzerliği ya da siyasi partililerin reklamını yapmaya geçit veren esnek yapıları, bu kuruluşların sosyal sermaye üretimlerinde çok önemli farklılıklara neden olabilmektedir.

Bütün engellere rağmen kadın idarecilerin çok sınırlı maddi imkânlarla büyük işlere imza attıkları, yılmadan çalışmaya devam ettikleri, kişisel çıkarlarını bir kenara itip ve sivil toplum alanına farklılık kattıkları görülmektedir. Sivil toplum kuruluşlarının kadınlara kendilerini yetiştirmelerine olanak tanıyan çok önemli fırsatlar sunduğu, kendilerine güvenmelerini sağladığı ve başarılarını ortaya çıkarmada aracı olduğu, sorunlarını dile getirmede ve çözümede etkili olduğu görülmektedir. Bunun yanında, sivil toplum kuruluşlarının hem kadınların kendilerine bakış açılarını hem de toplumun kadına bakış açısını değiştirdiği söylenebilir.

Karşılaştıkları engellerin eğitim düzeyi ve sosyal statü ile ilişkili olduğunu düşünen bazı kadın idareciler eğitim düzeyi ve sosyal statülerinin yüksekliğinin engellerin ortaya çıkmasını önlediğini dile getirmektedirler. Eğitim düzeyi ve sosyal statüsü yüksek kadın idarecilerin ağ kurmada ve işbirliği oluşturmada daha az engelle karşılaştıkları ve toplumda daha güvenilir olarak kabul gördükleri katılımcıların verdikleri cevaplardan anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak, toplumsal cinsiyet bakış açısı ile sivil toplum kuruluşlarındaki sosyal sermaye üretim ve sosyal değişim süreci incelendiğinde, toplumsal cinsiyetin bazı konuların incelenmesinde iyi bir analiz aracı olduğu görülmektedir. Örneğin, kadınların kurduğu veya yönettiği sivil toplum kuruluşlarının ortaya çıkış nedenlerini sorgulamada, yürüttükleri ve hedefledikleri programların önceliklerini belirlemede, kadınları sivil toplum alanında çalışmaya iten nedenleri sorgulamada ve toplumsal cinsiyetin ortaya çıkardığı farklılıkları ve kadın idarecilerin karşılaştıkları engelleri tespit etmede toplumsal cinsiyet bakış açısı önem arz etmektedir. Sivil toplum kuruluşlarının yaşadıkları en büyük engellerin ekonomik ve siyasi kökenli olduğu,

toplumsal cinsiyetin hem avantaj hem de dezavantaj olduğu durumların söz konusu olduğu görölmektedir. Ekonomik engeller, kuruluşlar açısından farklı durumlarda ortaya çıkmakla birlikte, siyasi engeller herkes için sorun olarak algılanmamaktadır. Bu çalışmada siyasi açıdan taraftar kimliği ile sivil toplumda yer almak, kadınlara kaynaklara erişimde, ağ kurmada ve işbirliği oluşturmada kolaylık sağlarken; siyasi bir kimlikten ya da herhangi bir siyasi etiketlenmeden kaçınan kuruluşlar ise ağ kurmada ve kaynaklara erişimde daha fazla zorlukla karşılaşmaktadırlar.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada kadın odaklı sivil toplum kuruluşlarının toplumsal kalkınmaya nasıl katkı sağladıkları ve bu süreçte sosyal sermayeyi nasıl kullandıkları analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede sivil toplum kuruluşlarında farklı pozisyonlarda yer alan on yedi kadın idareci ile görüşme yapılmıştır.

Fukuyama (2000)'ya göre, sosyal sermayesi daha fazla olan toplumlar daha yüksek güven düzeyine sahip olan, daha fazla toplumsal sorumluluk bilinciyle hareket eden, bu bilinçle daha fazla gönüllü birliktelikler kurup örgütlenen, işbirliğine ve dayanışmaya önem veren ve kişisel çıkarlarından daha ziyade toplumsal yararı gözeten toplumlardır. Aynı zamanda bu nitelikler toplumsal ve ekonomik kalkınmanın daha başarılı olmasında etkili olmaktadır. Zira toplumun desteklemediği ve topluma indirgenemeyen kalkınma girişimlerinin başarısız olacağı konusunda şüphe bulunmamaktadır.

Fukuyama'nın bu görüşleri ile benzer bir biçimde bu çalışmada da toplumsal kalkınmanın gerçekleşmesi için sosyal sermayenin çok önemli olduğu görülmüştür. Sosyal sermayenin, toplumsal kalkınma öncesi var olması gereken ve kalkınma sürecini devam ettiren önemli bir araç olduğu söylenebilir. Zira sınırlı bir kapasiteye sahip kadınların yer aldıkları kuruluşların toplumsal ve bireysel sorunlara çözüm arayışı siyasi ve ekonomik ağlara erişimlerini ve toplumsal kaynakları harekete geçirmelerini gerektirmektedir. İnsanların yaşamlarını değiştirmeyi hedef alan kadınların içinde yer aldıkları kuruluşların birçok boyutta ürettikleri sosyal sermayenin sonucu olarak sosyal değişmeye katkı sağladıkları söylenebilir.

Kadınların yer aldıkları kuruluşların programlarına, katılım oranlarına, ağlarına ve işbirliği çalışmalarına bakılarak sosyal sermaye üretim süreçleri incelendiğinde, onların farklı oranlarda toplumsal kalkınmaya ve sosyal sermaye üretimine katıldıkları görülmüştür. Ayrıca sosyal sermaye üretim sürecinde idarecilerin sahip oldukları beşeri, ekonomik, kültürel ve sosyal sermayelerini kullanmaları bu farklılıkta etkili olmaktadır. Kadın kuruluşlarının en dikkat çeken özelliklerinden biri gönüllülük üzerine kurulmuş olmaları, fedakârlık, özveri ve dayanışma ile ayakta durmalarıdır. Bu bağlamda

gönüllülüğün, fedakârlığın, özverinin ve dayanışmanın alternatif bir kalkınma modeli sunduğu söylenebilir.

Kaplan (1995, s.146)'ın da belirttiği gibi, kadın farkındalığı sivil alanda görülmemiş bir vizyon yaratmıştır. İnsani ihtiyaçları, sosyal ve politik ihtiyaçların üzerinde gören ve insan yaşamlarını yoksulluk ve çaresizlik üzerinden ele alan, kişisel çıkarlarını arka plana atan kadınların toplumda farklılık yaratmaya çalıştıkları gözlemlenmiştir.

Kadının sivil toplum kuruluşları aracılığıyla toplumsal kalkınmaya ve sosyal sermaye üretimine olan katkılarını ortaya koymak için yapılan bu çalışmada, kadının emeği görünür kılınmaya çalışılmıştır. Dezavantajlı gruplara farklı alanlarda sunulan birçok insan merkezli hizmetin, kişilerin değişmez dedikleri yaşamlarının değişmesinde etkili olduğu görülmektedir. Mesleki eğitim ve girişimcilik eğitimi ile iş bulmaları sağlanan kişilerin yoksulluktan kurtulmaları sağlanmış, bu eğitimi alamayanlara da yapabilecekleri daha çok ev içi işler bulunarak ekonomik bağımsızlıklarını elde etmeleri sağlanmıştır. Ekonomik bağımsızlığını elde eden, sosyal katılım aracılığıyla diğer insanlarla iletişime geçen ve ağlar kuran kişilerin kendilerini kişisel olarak gerçekleştirmeye başladıkları, özgüven ve özsaygı kazandıkları gözlemlenmektedir.

Gitell (1999)'in de belirttiği gibi insanları siyasi ve sosyal sistemlere eriştiren ve dâhil eden en önemli araçlardan biri sivil toplum kuruluşlarıdır. Bir ülkede demokrasinin kuvveti o ülkedeki yerel kuruluşlarla ve halk tabanlı örgütlerin çoğalması ile ilişkilidir. Kuruluşlar, aynı çatı altında insanları bir araya getiren, aynı kültür ve değerlerin paylaşılmasını sağlayan, sosyal gruplara özgü kimlik oluşumunu destekleyen ve bu kimlikle temsili sağlayan önemli mekânlar olabilmektedir.

Tablo-17. Toplumsal Kalkınmaya, Sivil Topluma ve Sosyal Sermayeye Farklı Boyutlardan Bakış

Toplumsal Kalkınma	Kim / Ne Tarafından Teşvik Edildiği	Sosyal Sermayeyi Oluşturan Değerler	Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü
A. İktisadi Boyut	Dezavantajlı gruplar; kadınlar, engelliler, yoksullar (istihdam alanında yer alabilme)	Kaynakların paylaşımı, dayanışma ve yardımlaşma. Toplumsal bütünleşme	Girişimciliği artırma Yeni iş alanları oluşturma İşgücüne katılımı artırma Yoksulluğun azaltılması
B. Toplumsal Boyut	Toplumdaki insanlar ve toplumun fark edilen ihtiyaçları	Bilgi kanalları ve sosyal yardımlaşma ağları kurarak bilginin ve maddi kaynakların transferini sağlama ve harekete geçirme	Eğitim, sağlık ve sosyal hizmetler alanında çeşitli faaliyetler, programlar, projeler tasarlama ve yürütme
C. Siyasi Boyut	Toplumun tüm kesimleri	-Katılım -İşbirliği yapma. -Diğer kuruluşlarla birlikte çalışma. -Kuruluşları rahatlatma.	Demokrasinin ve toplumun güçlendirilmesini sağlama. Sosyal grupları temsil etme, karar mekanizmalarına katılmalarını sağlama
D. Kültür Boyutu	Unutulan toplumsal değerler	Genelleştirilmiş Güven Grup Kimliği Normlar	Milli kültürü ve değerleri koruma ve yaşatma Sanatsal faaliyetleri destekleme
E. Kişilik Boyutu	Bireylerin/ailelerin ihtiyaçları	Birey için saygı, özerklik, güven vs.	Doğrudan bireyin kendisine hizmet sağlamaktadır. Kişisel gelişime yönelik aktiviteleri üstlenmektedir.

Sosyal sermayenin demokratik ve katılımcı bir ortamda meydana geldiği ve sivil toplum kuruluşlarının bu ortamlarının demokratik tutumların, siyasi alanda ihtiyaç duyulan yeteneklerin ve değerlerin geliştirilmesine katkısının olduğu görülmektedir. Bununla birlikte Knoke (1990)'un belirttiği gibi sivil toplum kuruluşlarının demokratik yapılarla aynı niteliklere sahip olduğu ve özellikle çalışmada yer alan bazı kuruluşların siyasi örgüt içi demokrasiyi yaşatmaya çalıştıkları gözlemlenmiştir. Çünkü bu sivil toplum kuruluşlarında, siyasi yapılardaki gibi hiyerarşik yapı, emir- komuta zinciri ve şahsi çıkarlar ön planda tutulmamaktadır.

Bu çalışmada kadınların yer aldıkları kuruluşların sosyal sermayenin önemli aktörleri arasında yer aldıkları ve sosyal değişimin bireysel ve toplumsal düzeyde gerçekleşmesi için önemli fırsatlar sunduğu görülmektedir. Sivil katılımın bir sonucu olarak kadınların bireylerle ve kuruluşlarla ilişkiler geliştirip, ağlar oluşturduğu ve bu ağları güçlendirmek yoluyla sosyal sermaye ürettiği sonucuna ulaşılmaktadır. Elde edilen sosyal sermaye kazanımlarının, kişinin ya da kuruluşun kaderinde kayda değer değişiklikler meydana getirdiği söylenebilir. Ayrıca kadınların içinde yer aldıkları kuruluşların özellikle kadınları ve diğer marjinalleştirilmiş grupları buldukları ikincil konumdan çıkarmaya yönelik ve sosyal değişme yaratacak gündem ve programlarla uğraştığı görülmektedir.

Kadın odaklı sivil toplum kuruluşlarında oluşan sosyal sermayenin toplumda sosyal sorunlara karşı duyarlılık yarattığı ve toplumun gücü ile bu sorunların aşılmasına çalışıldığı gözlemlenmiştir. Toplumda dezavantajlı durumda yer alan sosyal grupların refah düzeylerinin yükseltilmesi, yaşadıkları yoksulluğun azaltılması, eğitim, beslenme ve sağlık gibi temel ihtiyaçlarının giderilmesi bu tarz kuruluşların yoğunlaştığı konular arasında yer almaktadır. Sonuç olarak, kadın odaklı sivil toplum kuruluşlarının yürüttükleri faaliyetlerin ve programların kişilerin gelişimini destekleyici ve yaşam standartlarını yükseltici olduğu söylenebilir. Bu durum kadının içinde yer aldığı kuruluşların sosyal değişmeyi sağlama yönünde çalıştıklarını göstermektedir.

Bu çalışmada kadınların kurdukları veya yönettikleri kuruluşların program önceliklerini kadınların ve çocukların ihtiyaçlarının belirlediği, tüm kuruluşların bütüncül ve kapsamlı bir bakış açısına sahip olmadıkları, birçoğunun kendi ilgi alanlarının dışına çıkamadıkları, fakat tüm kuruluşların programlarını gerçekleştirmede işbirliği çalışmalarına çok önem verdikleri görülmektedir. Özellikle kuruluşların ilgi alanlarının dışına çıkmamaları ve kendi karşılaştıkları sorunlarla mücadele etmelerinin kadın hareketlerinin kolektif bir güç olarak ortaya çıkmasını engellediği düşünülmektedir.

Bu çalışmada bazı kuruluşların hükümet ile doğrudan ya da dolaylı olarak işbirliği içinde olması hükümetlerin sosyal sermaye üzerindeki etkilerini incelemenin gerekliliğini göstermektedir. Zira hükümet ile sivil toplum arasındaki ilişkiyi anlamak, sivil toplum kuruluşlarının sosyal sermaye üretim süreçlerinin ve rollerinin anlaşılması

açısından büyük önem taşımaktadır. Sosyal sermayenin doğal bir ortamda, özgürce gerçekleştirilen faaliyet ve ilişkilerden oluşması gerektiği göz önüne alındığında; hükümetlerin sosyal sermaye üretimindeki yerini ve rolünü araştırmak önemli olabilmektedir. Bu tarz araştırmaların “Hükümetler sosyal sermaye oluşturabilir mi?” sorusuna odaklanması, sosyal sermaye üretiminin daha iyi anlaşılması için aydınlatıcı olabilir. Zira siyasi bir kimlikle anılmak istenmeyen kuruluşların yerel yönetimlerden elde ettikleri kaynaklarının sınırlı olduğu ve kurumsal açıdan birçok engelle karşılaştıkları, diğer taraftan siyasi partilere yakın kuruluşların daha fazla kaynağa sahip oldukları gözlemlenmektedir.

Gelecekte, bu çalışmada teorik olarak ele alınan tabakalaşmanın, sosyal sermaye üretimi üzerindeki etkisini daha detaylı ortaya koyacak araştırmalar yapılabilir. Çünkü sosyal sermaye kaynaklarının değişiminin farklı sosyo-ekonomik düzeye sahip veya farklı pozisyonlardaki insanlar arasında aynı olmadığı bu çalışmada görülmekle birlikte, içinde yer alınan sınıfın etkisi detaylı olarak ortaya konulmamıştır. Ayrıca farklı tabakalarda yer alan insanların sosyal sermaye türlerini nasıl kullandıklarını analiz etmek suretiyle, sosyal sermayenin üretim sürecinin anlaşılması kolaylaştırılabilir.

Sosyal sermayenin yerel bağlara ve gelenek temelli dayanışmaya önem veren topluluklar tarafından daha fazla üretildiği düşünüldüğünde, Türkiye’de aile gibi temel kurumların sosyal sermaye üretimindeki rollerini ortaya koyabilecek çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Zira 1995-1996 yılları arasında OECD ülkelerinde yapılan güven araştırmasında (Field, 2008, s. 182), Türkiye’nin en düşük güven oranına sahip olarak çıkmasının bu alanda yapılacak araştırma sayısının artırılmasını gerekli kıldığı söylenebilir.

Türkiye’de sivil toplum ve sosyal sermaye çalışmalarının yetersizliği düşünüldüğünde, bu araştırmayı takiben (follow up study) erkeklerin sivil toplum alanında ürettikleri sosyal sermaye üretimi araştırılıp, bu araştırmanın verileri ile karşılaştırılabilir. Böylelikle, uluslararası literatürde var olan çalışmalara ulusal sonuçlar eklenmiş olur ve toplumsal cinsiyet farklılaşması erkek bakış açısıyla ile sunulmuş olur.

Kadınların sivil toplum kuruluşlarında sosyal sermaye üretimine katılımını teşvik eden veya sınırlayan toplumsal cinsiyet rollerinin (annelik veya eş olma), kadınlar üzerinde etkilerini neden sürdürmeye devam ettiğinin anlaşılması için duygusal sermaye üzerine yoğunlaşan çalışmaların yapılmasının önemli olduğu düşünülmektedir. Sosyal sermayenin bir parçası olarak kabul edilen duygusal sermaye; sosyal sermayenin bilinen unsurlarının (ağlar, tanınma ve yetenekler gibi) yanı sıra kadınların katıldıkları aktivitelere ailenin etkisinin ve desteğinin nasıl yansıdığına ortaya çıkarılması ve eylemlerin yapılma nedenlerinin anlaşılması için iyi bir araç olarak görülmektedir (Young, 2005, s. 346). Zira Young (2005)'ın yaptığı araştırmayla benzer bir biçimde bu çalışmada kadınların kendi çocukları için daha iyi bir dünya bırakma isteğinin onları çevrenin sorunlarına karşı daha duyarlı kıldığı ve bu bakış açısının anne tarafından çocuğuna aktararak (Bourdieu'nün kültürel sermayesi); ağların oluşumunu ve amaçsal eylemlerin devamını sağladığı sonucuna ulaşılmaktadır. Bununla birlikte, idarecilerin kendi annelerinin sahip olduğu değerlerin, bakış açılarının ve yaşadıkları sorunların onları sivil toplum kuruluşlarında çalışmaya ittiği ve motive ettiği görülmektedir.

Bölünmelerin ve dışlanmaların sivil topluma nasıl yansıdığına daha iyi anlaşılması ve kuruluşlar arasındaki farklılaşmaların ortaya çıkması için sivil toplum alanında yapılan araştırmalarda birden fazla sivil yapılanma biçimlerinin ve aktivitelerinin dikkate alınmasının önemli olduğu düşünülmektedir. Türkiye'de yapılan uygulamalı sivil toplum araştırmaları genellikle tek tür (sendika, dernek veya vakıf gibi) sivil yapılanmayı esas almaktadır. Yapılarının ve faaliyet alanlarının farklılığı düşünüldüğünde, araştırmalarda daha bilimsel sonuçlara ulaşmak için sivil toplum alanında görülen bu çeşitliliği göz önünde tutmak faydalı olabilir.

Sivil toplum kuruluşlarının programları ve faaliyetleri incelenerek, topluma hizmet götürmeye çalışan kuruluşlara, en azından kamu yararı adı altında çalışanlara, devlet desteği verilmesi, özellikle kurumsal, siyasi ve ekonomik engellerin ortadan kalkması için çözüm olabilir ya da büyük ticari işletmelerin devlete ödedikleri vergiler bu kuruluşlara bağış yapmaları ile kaldırılabilir. Dernek tarzı yapılanmaların sayılarının her geçen gün arttığı ülkemizde, hepsi için geçerli olmasa da, devletin yerine yeterince

getiremediği hizmetleri gerçekleştirmesi nedeniyle özellikle kadınların aktif olarak çalıştıkları kuruluşlar daha fazla takdir edilebilir ve emekleri dikkate alınabilir.

Yerel yönetimlerin mevcut teknik donanımları ve alanları, sivil toplum kuruluşlarına ihtiyaç durumunda tahsis edilebilmelidir. Ayrıca programlar düzenlenme aşamasında takip edilmesi gereken bürokratik işlemlerin biktırcılığının ve zaman kaybının ortadan kalkması için bu tarz işlemlerden vazgeçilebilir, ancak güvenlik amaçlı olarak bunların yapılması gerektiği düşünülüyorsa, bürokrasi minimum düzeye indirilerek bu tarz işlemler daha kolaylaştırılabilir.

Bununla birlikte, katılımı azaltan iki faktörden biri olan üye aidatları kaldırılabilir ve genel kurul toplantısı yapılması için ilk toplantıda şart koşulan salt çoğunluk kuralı ortadan kaldırılabilir. Bunun yerine, ilk toplantıya bir yetkili gönderilerek, alınan kararların demokratikliği denetlenebilir. Böylelikle, üyeleri bir araya getirememekten dolayı yaşanan sıkıntılar ve üye alımlarını durdurmalar ortadan kalkabilir ve bir sosyal sermaye göstergesi olan kuruluşlara katılım oranları artabilir.

Kadınların yaşadıkları sorunları dile getirmek için çeşitli faaliyetler ve programlar düzenleyen kuruluşların programlarının desteklenmesi ile kadın sorunlarına karşı bilinçlenmenin artması sağlanabilir. Örneğin, kadın ve aile ile ilgili sorunların dile getirildiği tiyatro gösterileri üniversiteler de dâhil birçok yerde gösterime girebilir ve sivil toplum kuruluşlarının idarecileri ile kadın çalışmaları bölümü öğrencileri ve kadın çalışmalarına ilgi duyan sosyoloji bölümünün öğrencileri arasında iletişim kurularak, öğrencilerin alanı ve sorunları uygulamalı olarak çok daha etkili bir biçimde tanınmaları sağlanabilir.

Türkiye’de yaşanan toplumsal cinsiyet sorunları ve kadının içinde bulunduğu ikincil konum düşünüldüğünde, kadın dayanışmasının ve işbirliğinin, kadının güçlenmesindeki önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Buna rağmen, bazı kadın odaklı kuruluşlar arasındaki dünya görüşü farklılığından kaynaklanan bölünmeler ve dışlamalar, bu tip kuruluşları daha çok zıt kutuplar haline getirebilmektedir. Kadın odaklı sivil toplum kuruluşlarının bütüncül ve insancıl bir politika ile çalışmalarını yürütmelerinin kadının içinde yer

aldığı kuruluşları daha da güçlendirebileceği düşünülmektedir. Kadının içinde yer aldığı kuruluşların daha geniş kapsamlı ve herkesi içine alacak şekilde yapılanmasının bu durumu değiştireceği umulmaktadır.

Bu çalışmada kadın odaklı kuruluşları kolektif bir güç ve kadın hareketi olmaktan alıkoyan diğer bir faktör, kuruluşların kendi alanlarına ve bu alanlarda ortaya çıkan sorunlarına çözüm arayışlarına odaklanmalarının neden olduğu gözlemlenmektedir. Bu çalışmada özellikle sağ (muhafazakar) çizgide hareket eden kuruluşların sosyal yardımlaşma ve dayanışma başlığı altında toplumdaki birçok gruba hizmet götürmeye çalıştıkları gözlemlenirken, sol (feminist) çizgide hareket eden kuruluşların kadın hak mücadelesi ve toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini esas alarak çalışmalarını belirledikleri gözlemlenmektedir. Bu nedenle bu çalışmada yer alan kuruluşların bu yaklaşımlarını değiştirmelerinin kadın dayanışması için önemli olduğu düşünülmektedir. Kadınlar arasındaki iletişimin artması, her birinin odaklandıkları ilgi alanlarının ötesinde siyasi alanda ortak bir söylem ve hedef oluşturmaları kadının daha güçlü bir biçimde siyasi alanda temsil edilmesini sağlayabilir. Siyasi alanda temsil edilen kadınlar ve artan kadın idareciler politikayı etkileyebilecek sayıya ulaştığında sosyal değişimin daha ileri boyutlarından bahsedilebilir.

Son olarak, sosyolojinin insanlar ve kurumlar arasındaki ilişkileri ve sosyo-kültürel bütünleşmeyi konu alan bir bilim olduğu düşünüldüğünde, bu ilişkileri güven, karşılıklılık, işbirliği, paylaşım gibi unsurlara bağlı olarak açıklamaya çalışan ve ilişkilerin pozitif sonuçlarına odaklanan sosyal sermayenin temel düzeyde sosyoloji kitaplarında yer alması sosyolojinin önemini analiz edilmesinde etkili olacaktır.

KAYNAKÇA

- Ahn, T.K. ve Ostrom, E. (2008). Social capital and collective action. In Dario Castiglione, Jan W. van Deth, and Guglielmo Wolleb, eds. *The Handbook of Social Capital*. (ss. 70-100). New York: Oxford University Press.
- Akın, A. ve Demirel, S. (2003). Toplumsal cinsiyet kavramı ve sağlığa etkileri. *C.Ü. Tıp Fakültesi Dergisi*, 25 (4), Özel Eki, 73-83.
- Akşit, B. (1998). Toplumsal kalkınma/gelişme ve nüfus: Türkiye’de yapılan araştırma ve yayımlar ile ilgili eleştirel bir tarama. <http://akademik.maltepe.edu.tr/~bahattinaksit/Bahattin%20Aksit%20Yayinlar> (25 Temmuz 2013).
- Almond, G. A. ve Verba, S. (1963). *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations* (reprint 1965). Boston: Little, Brown & Co.
- Altay, A. (2007). Bir Kamu Malı Olarak Sosyal Sermaye ve Yoksulluk İlişkisi, *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 7(1): 337-362.
- Arat, Z. F. (1991). *Democracy and Human Rights in Developing Countries*. Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers.
- Arneil, B. (2006). *Diverse Communities: The Problem with Social Capital*. New York, Cambridge University Press.
- Arrow, K.J. (2000). Observations on social capital, Dasgupta, P./Serageldin, I. (eds.), *Social Capital: A Multifaceted Perspective* içinde, Washington, DC: The World Bank, 2000.
- Arslan, O. (2001). *Sivil Toplum ve Türkiye Gerçeği*, Bayrak Yayıncılık, İstanbul.

- Baker, WE. (1990). Market networks and corporate behavior. *American Journal of Sociology*, 96, 589-625.
- Baldock, C. (1983). Volunteer work as work: Some theoretical considerations, içinde *Women, Social Welfare and the State in Australia* (eds. Baldock C.V. ve Cass B. Sydney: Allen & Unwin.
- Baran, A.G. (2008). Kadın ve Feminist Çalışmalarında Yeni Yöntemsel Arayışlar, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 2 (1): 28-48.
- Başak, S. (2010). Gönüllü Kuruluşlara Üyelik ve Katılımda Toplumsal Cinsiyet ve Sınıf. *Üçüncü Sektör Kooperatifçilik*, 45 (1): 77-98.
- Başak, S. ve Öztaş, N. (2010). Güven Ağbağları, Sosyal Sermaye ve Toplumsal Cinsiyet. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12 (1): 27-56.
- Bayramoğlu, M. (1987). *Bacıyan-ı Rum* (Anadolu Selçukluları Zamanında Genç Kızlar Teşkilatı), Konya.
- Bebbington, A. (1999). Capitals and capabilities: a framework for analysing peasant viability, rural livelihoods and poverty. *World Development*, 27 (12), 2021–2044.
- Bebbington, A. ve Perrault T. (1999). Social capital and local development in highland Ecuador. *Economic Geography*, 75 (4): 395-418.
- Becker, G. S. (1964/1993). *Human Capital*. Chicago: University of Chicago Press.
- Ben-Porath, Y. (1980). The F-Connection: Families, friends, and firms and the organization of exchange, *Population and Development Review*, 6 (1), 1-30.

- Berger, P. L., Luckmann, T. (2008). *Gerçekliğin Sosyal İnşası, Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi*, (çev. Vefa Saygın Öğütle). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Bora, A. (2002). Bir Yapabilirlik Olarak Ka-Der (editörler: Bora Aksu ve Asena Günal). *90'larda Türkiye'de Feminizm* içinde (109-124), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Boserup, E. (1970). *Woman's Role in Economic Development*. New York: St. Martin's Press.
- Bottero, W., (2009). Relationality and social interaction. *British Journal of Sociology*, 60 (2): 399-420.
- Bourdieu, P. (1977). *Outline of a theory of practice*. Cambridge: Cambridge University Press, Translated by R. Nice.
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital, in: J.G. Richardson (ed.): *Handbook for Theory and Research for the Sociology of Education* (241 – 258), New York: Greenwood.
- Bourdieu, P. (2001). *Masculine Domination*. Stanford: CA: Stanford University Press.
- Bourdieu, P. ve Wacquant, J.D. (2003). *Düşüünsel Bir Antopoloji İçin Cevaplar*, (Çev. Nazlı Ökten). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Burt, R. S. (1992). *Structural Holes: The Social Structure of Competition*. Cambridge, MA: Harvard University Press).
- Burt, R.S. (1998). The gender of social capital. *Rationality and Society*, 10 (1): 5–47.

- Castiglione, D. (2008). Introduction: Conceptual issues in social capital theory. Dario Castiglione, Jan W. van Deth, and Guglielmo Wolleb, eds. *The Handbook of Social Capital*. (pp. 13-21) içinde. New York: Oxford University Press.
- Chio, C.G. (2010). Exploring the Effects of Social Capital on Police Performance in U.S. Cities, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Florida State University.
- Chuang, YC, Chuang KY, (2008). Gender differences in relationships between social capital and individual smoking and drinking behavior in Taiwan. *Social Science and Medicine*, 67(8): 1321-1330
- Clemens, E. (1999). Organizational repertoires and institutional change, in T Skocpol & M. Fiorina,eds., *Civil Engagement in American Democracy*. DC: Brookings institutions press.
- Cohen, C. (1999). Social capital, intervening institutions and political power. Presented at the Ford Foundation Conference, Social Capital in Poor Communities: Building and Utilizing Assets to Combat Poverty, New York, NY.
- Cohen, D. ve Prusak, L. (2001). *In Good Company. How Social Capital Makes Organizations Work*, Boston, MA.: Harvard Business School Press.
- Coleman, J. S. (1988). Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology*, 94, 95- 121.
- Coleman, J. S. (1990). *Foundations of Social Theory*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Coleman, J.S. (1994). Social capital, human capital, and investment in youth. Petersen, A.C. ve Mortimer, J.T. (Eds.), *Youth Unemployment and Society* (pp. 34-50) içinde, New York: Cambridge University Press.

- Coleman, J. S. (2000) Social capital in the creation of human capital. Dasgupta, P. ve Serageldin, I. (eds.) *Social Capital: A Multi-Faceted Perspective* (pp. 13-39) içinde. World Bank: Washington DC.
- Connelly, P. M. (2000). Feminism and development: Theoretical perspectives, in *Theoretical Perspectives on Gender and Development*, ed. Jane L. Parpart, M. Patricia Connelly and V. Eudine Barriteau, 51-159. Ottawa, Canada: International Development Research Centre.
- Costello, P. (2001). *The Spirit of the Volunteer*, delivered at Inaugural Sir Henry Bolte Lecture, Caulfield, Melbourne.
- Crosnoe, R. (2004). Social capital and the interplay of families and schools. *Journal of Marriage and Family*, 66, 267-280.
- Çaha, Ö. (2007). *Aşkın (Transandantal) Devletten Sivil Toplum*. İstanbul: Plato Film Yayınları.
- Çaha, Ö. (1996). *Sivil Kadın Türkiye’de Sivil Toplum ve Kadın*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Çaha, Ö. (1994). Feminizm ve Sivil Toplum. *Birikim*, 59: 79-88.
- Doğan, İ. (1999). Sivil Toplumun Kültürel Temelleri. *Polis Bilimleri Dergisi*, 1 (4): 133-146.
- Donovan, J. (1997). *Feminist Teori*. Çev: Aksu Bora. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dökmen, Z. Y. (2004). *Toplumsal Cinsiyet: Sosyal Psikolojik Açıklamalar*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.

- Dulupçu, M.A. (2005), İktisadi kalkınmada sosyal, kültürel ve siyasal faktörlerin rolü, Kar, M. ve Taban, S. (der), *Toplumsal Cinsiyet ve Kalkınma: Kalkınmada Kadının Yeri* içinde, Ankara: Ekin Kitapevi.
- Durkheim, E. (1964). *The Division of Labor in Society*. New York: Free Press.
- Durkheim, E. (1973). *Moral Education: A Study in the Theory and Application of the Sociology of Education*. New York: Free Press.
- Eagley, A.H. ve Johnson, B. (1990). Gender and leadership style: A meta analysis. *Psychological Bulletin*, 108 (2), 233-256.
- Eastis, C.M. (1998). Organizational diversity and the production of social capital: one of these groups is not like the other, *The American Behavioral Scientist*, 42(1): 66-77.
- Ecevit, Y. (2011). Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisine Başlangıç. Ecevit, Y. ve Karkiner, N. (Ed.). *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi* (s. 2-32). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi WEB Ofset.
- Edwards, B. ve Michael W. Foley (1998). Civil society and social capital beyond Putnam. *American Behavioral Scientist*, 42 (1): 124-139.
- Edwards, R., Franklin, J. ve Holland, J. (2003). *Families and Social Capital: Exploring the Issues*. Families & Social Capital ESRC Research Group Working Paper No. 1. London: London South Bank University.
- Elshtain, J.B. (1992). The power and powerlessness of women, *Beyond Equality and Difference* (eds. G. Bock ve S. James) içinde. London ve New York: Routledge.
- Elshtain, J. B. (1981). *Public Man, Private Woman: Women in Social and Political Thought*. Princeton: Princeton University Press.

- Emibayer, M. ve Goodwin, J. (1994). Network analysis, culture, and the problem of agency. *American Journal of Sociology*, 99(6): 1411-54.
- Engin, Y. (2000). *Sendikacılık, Sivil Toplum ve Yeni Duruşlar*. Ankara: Öziplik İş Sendikası Eğitim Yayınları.
- Englund, T. (2009). The general school system as a universal or a particular institution and its role in the formation of social capital. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 53(1): 17-33.
- Erdoğan, M. (1998). Sivil Toplum: Bir Kavramın Anatomisi, *Liberal Düşünce*, 10-11: 5-21.
- Ergan, N.G, Kütük, B.Ş. ve Coştur, R. (2012). *Davranış Bilimleri*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Esser, H. (2008). The two meanings of social capital. Dario Castiglione, Jan W. van Deth, and Guglielmo Wolleb, eds. *The Handbook of Social Capital*. (pp. 22-49) içinde. New York: Oxford University Press.
- Everitt, J. (2006). Gender role-orientations and the conversation of social capital into political engagement, B. O.'Neill ve E. Gidengil (eds), *Gender and Social Capital* içinde, New York: Routledge.
- Flap, H. D. (1991). Social capital in the reproduction of inequality. *Comparative Sociology of Family, Health and Education*, 20, 6179-6202.
- Fernandez-Kelly, M. P. (1995). Social and cultural capital in the urban ghetto: Implications for the economic sociology of immigration. Pp. 213–47 in *The Economic Sociology of Immigration*, edited by Alejandro Portes. New York: Russell Sage Foundation.

- Field, J. (2008). *Sosyal Sermaye*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Flax, J. (1990). Postmodernism and gender in feminist theory. In L. Nicholson (Ed.), *Feminism/Postmodernism* (pp. 39–62). New York: Routledge.
- Foley, M. ve Edwards, B. (1999). Is it time to disinvest in social capital? *Journal of Public Policy*. 19 (2): 141-173.
- Freidman, M. (1995). Feminism and modern friendship; dislocating the community, P.A. Weiss ve M. Freidman (eds), *Feminism and Community* içinde. Philadelphia: Temple University Press.
- Fukuyama, F. (2000). *Social Capital and Civil Society*. International Monetary Fund, NY: IMF Working Paper.
- Fukuyama, F. (1995). *Trust: Social Virtues and the Creation of Prosperity*. NY: Free Press.
- Fulkerson, G.M. ve Thomson, G.H. (2008). The evolution of a contested concept: A meta-analysis of social capital definitions and trends (1988–2006). *Sociological Inquiry*, 78(4): 536-557.
- Gabby, S. M. ve Roger Th. A. J. Leenders (1999). *Corporate Social Capital and Liability*. Boston: Kluwer Academic Publishers.
- Gasper, D. ve Van Staveren, I. (2003). Development as freedom- and what else? *Feminist Economics*, 9(2-3): 137-162.
- Giddens, A. (1998). *The Third Way: The Renewal of Social Democracy*. Oxford: Polity Press.

- Gidengil, E. and B. O'Neill. (2006). Gender, social capital, and political engagement: Findings and future directions. In *Gender and Social Capital*, B. O'Neill and E. Gidengil, eds. New York: Routledge.
- Gittell, M., S. Covington ve J. Gross. (1994). *The Difference Gender Makes: Women in Neighborhood Development Organizations*. Howard Samuels State Management and Policy Center, The Graduate School and University Center, CUNY.
- Gittell, M., Ortega-Bustamente, I.S., Tracy. (1999). *Women Creating Social Capital and Social Change: A Study of Women-Led Community Development Organizations*. Silver Springs, MD: McAuley Institute.
- Gittell, M., Ortega-Bustamente ve I.S., Tracy. (2000). Social Capital and Social Change: Women's Community Activism. *Urban Affairs Review* 36: 2, 123-47.
- Glaeser, E. L., D. I. Laibson, J. A. Scheinkman ve C. L. Soutter (2000). Measuring trust. *The Quarterly Journal of Economics*, 115(3): 811-846.
- Glaeser, E.L (2001). The formation of social capital, in J.F.Helliwell (ed.), *The Contribution of Human and Social Capital to Sustained Economic Growth and Well-Being: International Symposium Report (s. 381-393)*. Human Resources Development Canada and OECD.
- Godquin,M, A.R. Quisumbing. (2008). Separate but equal? The gendered nature of social capital in rural Philippine communities. *Journal of International Development*, 20(1): 13-33.
- Gökberk, M. (1974). *Felsefe Tarihi*. Ankara: Bilgi Yayinevi.
- Granovetter, M. (1973). The strength of weak ties hypothesis. *American Journal of Sociology*, 78(6): 1360-80.

- Griffin, C. (2009). *Gender and Social Capital: Social Networks Post-Disaster*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. South Carolina: University of South Carolina.
- Hanifan, L. J. (1916). The rural school community center. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 67:130-138.
- Healy, Karen E., Haynes, Michele A. ve Hampshire, A. (2007). Gender, social capital and location: Understanding the interactions. *International Journal of Social Welfare*, 16 (2): 110-118.
- Heinze, R. C. ve Strunck, C. (2000). Die verzinsungdes sozialen kapitals. Freiwilliges engagement im Strukturwandel, pp. 171-216 in U. Beck (ed.). *Die Zukunft von Arbeit und Demokratie*, Frankfurt-am-Main: Suhrkamp Verlag.
- Herreros, F. (2004). *The Problem of Forming Social Capital: Why Trust?* Palgrave Macmillan, New York and Houndmills.
- Hirst, P. (1995). Can secondary associations enhance economic governance? *Associations and Democracy* (ed. E.O. Wright) içinde. London: Verso.
- Hodgkin, S. (2009). Inner wheel or inner sanctrum. Gender and the social capital Debate. *Australian Feminist Studies*, 24: 439-452.
- Hooghe, M. (2003). Participation in voluntary associations and value indicators: the effect of current and previous participation experiences. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 32(1): 47-69.
- Hooghe, M. (2008). Voluntary associations and socialization. Dario Castiglione, Jan W. van Deth, and Guglielmo Wolleb, eds. *The Handbook of Social Capital*. (pp. 568-593) içinde. New York: Oxford University Press.

- Hyden, G. (1997). Civil society, social capital, and development: Dissection of a complex discourse. *Studies in Comparative International Development*, 32 (1): 3-30.
- Işık, S.N. (2002). 1990'larda Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Mücadele Hareketi İçinde Oluşmuş Bazı Gözlem ve Düşünceler (editörler: Bora Aksu ve Asena Günal). *90'larda Türkiye'de Feminizm* içinde (41-72), İstanbul: İletişim Yayınları.
- James, S. (1992). The good-enough citizen: citizenship and independence, G. Bock ve S. James (eds), *Beyond Equality and Difference*, London ve New York: Routledge.
- Janoski, T. (1998). *Citizenship and Civil Society: A Framework of Rights and Obligations in Liberal, Traditional, and Social Democratic Regimes*. Cambridge, U.K: Cambridge University Press.
- Jary, D. ve Jary, J. (2000). *Collins Dictionary of Sociology*, 3rd ed. Harper Collins, Glasgow.
- Johnson, H. G. (1960). The political economy of opulence. *Canadian Journal of Economics and Political Science*, 26, 552-64.
- Kandil, A. (1999). Women and civil society, *Civil Society at the Millenium* içinde, Naidoo, K. (eds). Kumarian Press.
- Kaplan, T. (1997). *Crazy for Democracy*. New York, NY: Routledge.
- Kar, M. ve Taban, S. (2005). *İktisadi Kalkınmada Sosyal, Kültürel ve Siyasal Faktörlerin Rolü*. Bursa: Ekin Kitapevi.

- Katungi E, Edmeades S. ve Smale M. (2008). Gender, social capital and information exchange in rural Uganda. *Journal of International Development*, 20(1): 35–52.
- Kebede, W. ve Butterfield, A.K. (2009). Social networks among poor women in Ethiopia. *International Social Work Journal*, 52(3), 357-374.
- Kenny, S. (1999). *Developing Communities for the Future*. Southbank Vic :Nelson Thomson Learning.
- Klages, H. (2000). Engagement und engagementpotential in Deutschland, s. 151-170, (ed. U. Beck), *Die Zukunft von Arbeit und Demokratie*. Frankfurt-am-Main, Suhrkamp: Verlag.
- Knoke, D. (1990). *Organizing for Collective Action: The Political Economies of Associations*. New York: Aldine de Gruyter.
- Krishna, A. (2004). Understanding, measuring and utilizing social capital: clarifying concepts and presenting a field application from India. *Agricultural Systems*, 82: 291-305.
- Krishna, A. ve Shrader, E. (1999). *Social Capital Assessment Tool*. Conference Paper for Conference on Social Capital and Poverty Reduction, The World Bank.
- Kocacık, F. (2003). *Toplumbilim Ders Notları*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.
- Kümbetoğlu, B. (2002). Kadınlara İlişkin Projeler (editörler: Bora Aksu ve Asena Günal). *90'larda Türkiye'de Feminizm* içinde (159-181). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Leonard, M. (2004). Bonding and bridging social capital: Reflections from Belfast. *Sociology*, 38 (5): 927-944.

- Leonard, M. (2002). A qualitative exploration of women's volunteering in human Services. *Third Sector Review*, 8:31-50.
- Leonard, R. (2000). Older women, community organisations and social capital. *Third Sector Review*, 6 (1/2): 43-57.
- Li, P. P. (2007). Social tie, social capital, and social behavior: Toward an integrative model of informal exchange. *Asia Pacific Journal of Management*, 24 (2), 227-246.
- Lin, N. (1998). *Social Resources and Social Action*. New York: Cambridge University Press.
- Lin, N. (2008). A network theory of social capital. Dario Castiglione, Jan W. van Deth, and Guglielmo Wolleb, eds. *The Handbook of Social Capital*. (pp. 50-69) içinde. New York: Oxford University Press.
- Lin, N. (2009). *Social Capital: A Theory of Social Capital and Action*. New York: Cambridge University Press.
- Lin, Shu-C. ve Yin-M. Huang (2005). The role of social capital in the relationship between human capital and career mobility: Moderator or mediator. *Journal of Intellectual Capital*, 6 (2), 191-216.
- Lister, R. (1997). *Citizenship: Feminist Perspectives*. Basingstoke: Macmillan.
- Lochner, K., Kawachi, I. ve Kennedy, B. P. (1999) Social capital: A guide to its measurement. *Health and Place*, 5, 259-270.
- Lohmann, R. A. (1992). *The Commons: New Perspectives on Nonprofit Organizations and Voluntary Action*. San Francisco: Jossey-Bass.

- Lowndes, V. (2005). It's not what you've got but what you do with It: Women, social capital and political participation. In *Gender and Social Capital*. Brenda O'Neill and Elisabeth Gidengil eds. New York: Routledge.
- Lowndes, V. (2004). Getting on or getting by? Women, social capital and political Participation. *The British Journal of Political and International Relations*, 6 (1): 47-56.
- Lowndes, V. (2000). Women and social capital: a comment on Hall's "Social capital in Britain". *British Journal of Political Science*, 30:3, 533-540.
- Macionis, J. (2007). *Sociology*, 11th Edition. Singapore: Pearson Education.
- Marx, K. (1995). *Capital: A new abridgement*. Oxford: Oxford University Press.
- Mayoux, L. (2001). Tackling the down side: Social capital, women's empowerment and microfinance in Cameroon. *Development and Change*, 32 (3), 435-464.
- McAnulla, S. (2002). Structure and agency, D. Marsh ve G. Stoker (eds), *Theory and Methods in Political Science* içinde (pp 271-291). Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- McLean, S. L., David A. Schultz ve Manfred B. Steger (2002). *Social Capital: Critical Perspectives on Community and "Bowling Alone"*. New York: New York University Press.
- Messer-Davidow, E. (1995). Acting Otherwise in J. Gardiner (ed) *Provoking Agents: Gender and Agency in Theory and Practice*. Urbana and Chicago: University of Illinois Press.

- Metz, I., Tharenou, P. (2001). Women's career advancement: the relative contribution of human and social capital. *Group and Organization Management*, 26 (3): 312–342.
- Micucci G. ve Nuzzo, G. (2005). Measuring social capital: evidence from Italy, in *Banca d'Italia, Local Economies and Internationalization in Italy, Rome*.
- Molinas, J. R. (1998). The impact of inequality, gender, external assistance and social capital on local level cooperation. *World Development*, 26 (3), 413-431.
- Molyneux, M. (2002). Gender and the silences of social capital: Lessons from Latin America. *Development and Change*, 33: 167–188.
- Moser, C. O.N. (1993). *Gender Planning and Development: Theory, Practice and Training*. London and New York: Routledge.
- Mouffe, C. (1992). Feminism, citizenship and radical democratic politics in J. Butler and J. W. Scott (Eds) *Feminists Theorize the Political* (ss. 369-384). New York and London: Routledge.
- Murtagh, B. (2002). *Social Activity and Interaction in Northern Ireland: Northern Ireland Life and Times Survey Research Update 10*. Belfast Queen's University: University of Ulster,.
- Nannestad, P. (2008). What have we learned about generalised trust, if anything? *Annual Review of Political Science*. 11, 413-436.
- Naples, N. A. (1998). *Grassroots Warriors: Activism Mothering, Community Work and the War on Poverty*. New York: Routledge.

- Narayan, D. ve M. F. Cassidy (2001). A dimensional approach to measuring social capital: Development and validation of a social capital inventory. *Current Sociology*, 49: 59-102.
- Neuhouser, K. (1995). Worse than men: Gendered mobilization in an urban Brazilian squatter settlement, 1971-1991. *Gender and Society*, 9 (1): 38-59.
- Newton, K. (1997). Social capital and democracy. *American Behavioral Scientist*. 40 (5): 575-586.
- Nieminen, T. Martelin, T. Koskinen, S. Simpura, J. Alanen, E. Härkänen, T. ve Aromaa, A. (2008). Measurement and socio-demographic variation of social capital in a large population-based survey. *Social Indicators Research*, 85 (3): 405-423.
- Norris, P. ve Inglehart, R. (2006). Gendering social capital: Bowling in women's leagues? In B. O'Neill & E. Gidengil (Eds.), *Gender and Social Capital* (ss. 73-98). New York: Routledge.
- Nussbaum, M. C. ve Sen, A. K. (1993). *The Quality of Life*. Oxford: Clarendon Press.
- Nyland, J. (1995). Like ships in the night: feminism and third sector theory. *Third Sector Review*, 1: 39-53.
- Okin, S. (1989). *Justice, Gender and the Family*. New York: Basic Books.
- Okin, S. M. (2002). Comment on Nancy Rosenblum's feminist perspectives on civil society and government, in Nancy L. Rosenblum and R. C. Post, eds. *Civil Society and Government*. Princeton University Press.
- O'Neill, B. L. ve Gidengil, E. (2005). *Gender and Social Capital*. London: Routledge.

- Osborne, K., Baum, F. ve Ziersch, A. (2009). Negative consequences of community group participation for women's mental health and well-being: Implications for gender aware social capital building. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 19: 212-224.
- Özbaş, O. (2008). *Sivil Toplumda Kadının Rolü*. Yayınlanmamış Yeterlilik Tezi. Ankara.
- Pacione, M. (1997). Local exchange trading systems as a response to the globalisation of capitalism. *Urban Studies*, 34(8): 1179-1199.
- Palaz, S. (2005), İktisadi kalkınmada sosyal, kültürel ve siyasal faktörlerin rolü, Kar M. ve Taban S. (der), *Toplumsal Cinsiyet ve Kalkınma: Kalkınmada Kadının Yeri* içinde, Ankara: Ekin Kitapevi.
- Palloni, A., Massey, D. J., Ceballos, M., Espinosa, K., ve Spittel, M. (2001). Social capital and international migration: A test using information on family networks. *American Journal of Sociology*, 106 (5): 1262–1298.
- Pateman, C. (1989). *The Disorder of Women: Democracy, Feminism and Political Theory*, Cambridge: Polity Press.
- Patulny, R. (2004). *Social Capital and Welfare: Dependency or Division? Examining Bridging Trends by Welfare Regime, 1981 to 2000*, Sydney: Social Policy Research Centre (Australia).
- Phillips, A. (2002). Does feminism need a conception of civil society? In *Alternative Conceptions of Civil Society*, ed. S. Chambers and W. Kymlicka. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Popielarz, P. A. (1999). (In) Voluntary association: A multi-level analysis of gender segregation in voluntary organizations. *Gender & Society*, 13 (2): 234-250.

- Portes, A. ve Landolt, P. (2000). Social capital: Promise and pitfalls of its role in development. *Journal of Latin American Studies*, 32: 529–47.
- Portes, A. (1998). Social capital: Its origins and applications in modern sociology. *Annual Review of Sociology* (24), 1-24.
- Portes, A. ve Landolt, P. (1996). The downside of social capital. *The American Prospect*, 7 (26), 18-21.
- Portes, A. ve Sensenbrenner, J. (1993). Embeddedness and immigration: Notes on the social determinants of economic action. *American Journal of Sociology*, 98(6): 1320-1349.
- Post, R. C. ve N. L. Rosenblum (2002). Introduction. In Nancy L. Rosenblum and Robert C. Post (eds.), *Civil Society and Government* (pp. 1-25). Princeton: Princeton University Press.
- Punch, K.(2005). *Sosyal Araştırmalara Giriş: Siyasal Kitabevi*.
- Putnam, R. D. (1993). *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- Putnam, R. D. (1995). Bowling alone: American's declining social capital. *Journal of Democracy*, 6(1), 65-78.
- Putnam, R.D. (1996). The strange disappearance of civic America, *The American Prospect*, 24:34-48.
- Reay, D. (1998). *Class Work: Mothers' involvement in their Children's Primary Schooling*. London: University College Press, Taylor and Francis Group.

- Reimer, B., Lyons, T., Ferguson, N. ve Polanco, G. (2008). Social capital as social relations: the contribution of normative structures. *The Sociological Review*, 56(2): 256-274.
- Ristic, S. (2005). Empowering Bosnian Women: Role of Social Capital in Women's NGOs. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Canada: Carleton University.
- Robertson, C. (2007). *Social Capital, Women's Agency and the VIEW Clubs of Australia*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. South Wales: University of New South Wales.
- Rook, K. (1990). Stressful aspects of older adults' social relationships: Current theory and research. In M. A. P. Stephens, J. H. Crowther, S. E. Hobfoll, & D. L. Tennenbaum (Eds.), *Stress and Coping in Later-life Families* (pp. 173–192). New York: Hemisphere.
- Rosenblum, N. L. (2002). Feminist perspectives on civil society and government. In *Civil Society and Government*, eds., Nancy Rosenblum and Robert C. Post. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Rowbotham, S. (1984). Kadın Hareketi ve Sosyalizm İçin Örgütlenme, Çev. Emel Çetin Özgül, *Feminizm Sosyalizm ve Eylemde Birlik*. İstanbul: İletişim.
- Ryfman, P. (2006). *Sivil Toplum Kuruluşları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sanchez, M.L.M. (2007). *The Effect of Social Capital in Women's Participation in the Labor Force in Mexico: A Neighborhood in Monterrey*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Arlington: The University of Texas at Arlington.
- Sandefur, R. L. ve E. O. Laumann. (1998). A paradigm for social capital. *Rationality and Society*, 10(4), 481-501.

- Savage, M., G. Tampubolon ve A. Warde (2004). Social capital and political activism: a social network approach, Jane Franklin (ed), *Politics, Trust and Networks: Social Capital in Critical Perspective, Families and Social Capital* (pp.23-48) içinde. London: ESRC Research Group London South Bank University.
- Schiff, M. (1992). Social capital, labor mobility, and welfare. *Rational Sociology*, 4, 157-75.
- Schultz, T. W. (1961). Investment in human capital. *The American Economic Review*, 1, 1-17.
- Scott, J. W. (1990). Deconstructing equality -versus- difference: or the uses of poststructuralist theory for feminism. *Conflicts in Feminism*, der. Marianne Hirsh ve Evelyn F. Keller. New York: Routledge.
- Siim, B. (2004). Introduction: The politics of inclusion and empowerment: Gender, class and citizenship. Andersen, J. ve Siim, B. (Eds.), *The Politics of Conclusion and Empowerment. Gender, Class and Citizenship* (pp. 1-18) içinde, Palgrave/Macmillan: Palgrave Macmillan.
- Siim, B. (2002). Introduction to contested concepts in gender and social politics. Hobson, B. ve Lewis, J. (Eds.), *Contested Concepts in Gender and Social Politics* (pp. 1-22) içinde. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, Incorporated.
- Siim, B. (2000). *Gender and Citizenship. Politics and Agency in France, Britain and Denmark, Singapore*. Cambridge University Press.
- Siisiainen, M. (2000). Two concepts of social capital: Bourdieu vs. Putnam. Paper presented at the ISTR Fourth International Conference/ The Third Sector: For What and for Whom?, Dublin, Ireland.

- Silvey, R. ve R. Elmhirst (2003). Engendering social capital: Women workers and rural-urban networks in Indonesia's crisis. *World Development*, 31 (5): 865-879.
- Skeggs, B. (1997). *Formations of Class and Gender: Becoming Respectable*, London: Sage.
- Slattery, M. (2011). *Sosyolojide Temel Fikirler*. İstanbul: Sentez Yayınları.
- Smith, S. S. (2000). Mobilizing social resources: Race ethnic and gender difference in social capital and persisting wage inequalities. *Sociological Quarterly*, 41, 509-537.
- Smith-Lovin, L. ve McPherson, J.M. (1993). You are who you know: A network perspective on gender. Pp. 223–51 in *Theory on Gender/Feminism on Theory*, edited by Paula England. New York: Aldine.
- Smith, G., Maloney, W. ve Stoker, G. (2004). Building social capital in city politics: scope and limitations at the inter-organisational level. *Political Studies*, 52 (3): 508-530.
- Son, J. ve N. Lin (2008). Social capital and civic action: A network-based approach. *Social Science Research*, 37: 330-349.
- Steffy, T. (2008). *Women Creating Social Capital and Social Change: A follow-up Study of Women-led Community Development Organizations*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, New York: The City University of New York.
- Stolle, D. (2002). Trusting strangers – the concept of generalised trust in perspective. *Österreichische Zeitschrift für Politikwissenschaft*, 31(4), 397- 412.

- Stolle, D. (2003) The sources of social capital, in: M. Hooghe & D. Stolle (Eds) *Generating Social Capital: Civil Society and Institutions in Comparative Perspective*, pp. 19–42. New York: Palgrave Macmillan.
- Stolle, D., ve Hooghe, M. (2003). Conflicting approaches to the study of social capital: Competing explanations for causes and effects of social capital. *Ethical Perspectives*, 10 (1), 22-45.
- Stolle, D. ve Rochon, T. R. (1998). Are all associations alike? Member diversity, associational type, and the creation of social capital. *American Behavioral Scientist*, 42(1), 47-65.
- Stromsnes, K. (2008). The importance of church attendance and membership of religious voluntary organizations for the formation of social capital. *Social Compass*, 55(4), 478- 496.
- Şan, M.K. ve Şimşek, R. (2011). Sosyal Sermaye Kavramının Tarihsel- Sosyolojik Arkaplanı. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 6 (1): 88-110.
- Tekeli, Ş. (1982). *Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat*. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Timberlake, S. (2005). Social capital and gender in workplace. *Journal of Management Development*, 24 (1): 34-44
- Timis, N. ve Gevrek, M.A. (2002). 1980'ler Türkiye'sinde Feminist Hareket: Ankara Çevresi (editörler: Bora Aksu ve Asena Günel). *90'larda Türkiye'de Feminizm içinde* (13-38), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tolonen, T. (2005). Locality and gendered capital of working-class youth. *Young*, 13 (4): 343-361.

- Uğuz, E.H. (2010). *Kişisel ve Kurumsal Gelişmeye Farklı Bir Yaklaşım Sosyal Sermaye*. Ankara: Orion Yayınevi,.
- Van Der Gaag, M.P.J. ve Snijders, T.A.B. (2003). Proposals for the measurement of individual social capital. In: Flap, H. and Volker B. (eds.), *Creation and Returns of Social Capital*. London : Routledge.
- Van Der Gaag, M., ve Snijders, T. A. B. (2005). The resource generator: Social capital quantification with concrete items. *Social Networks*, 27, 1-29.
- Verba, S., Schlozman, K.L. ve Brady, H.E. (1995). *Voice and Equality: Civic Voluntarism in American Politics*, Cambridge, MA: Harward University Press.
- Voet, R. (1998). *Feminism and Citizenship*. London: Thousand Oaks, and Delhi: Sage Publications.
- Waldfoegel, J. (1997). The effect of children on women's wages. *American Sociological Review*, 62: 209-17.
- Waldinger, R. (1995). The Other Side"of embeddedness: a case study of the interplay between economy and ethnicity. *Ethnical Racial Studies*, 18, 555-80.
- Walterova, I. (2008). Local Participation and Social Capial in Women's Development Projects: Influence of external versus internal financing on NGOs in Turkey. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Warde, A. ve Tampubolon, G. (2002). Social capital, networks and leisure consumption, *Sociological Review*, 50 (2): 155-180.
- Wiktorowicz, Q. (2002). The political limits to nongovernmental organizations in Jordan. *World Development*, 30 (1): 77-79.

- Wimberly, G. L. III (2000). Links between social capital and educational attainment among African American adolescents. *Dissertation Abstracts International*, 61(03), 1172. (UMI No. 9965178).
- Woolcock, M. (2001). The place of social capital in understanding social and economic outcomes. *Canadian Journal of Policy Research*, 2:1: 10-17.
- Wollebaek, D., ve Selle, P. (2002). Does participation in voluntary association contribute to social capital? The impact of intensity, scope and type. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 31(1), 32-61.
- Wright, J.P., Cullen, F.T., and Miller, J.T. (2001). Family social capital and delinquent involvement. *Journal of Criminal Justice*, 29, 1 – 9.
- Yancy, R. P., N. DiTomaso ve C. Post (2005). The social capital resources of gender and class groups. *Michigan Sociological Review*, 19: 115-137.
- Yetim, N. (2006). Sosyal sermaye olarak kadın girişimciler: Mersin örneği. 155.223.1.158 /e-dergi/akademikb/8pdf, (28 Aralık 2012).
- Young, I.M. (1990). *Justice and the Politics of Difference*. Princeton: Princeton University Press.
- Young, I. M. (2000). *Inclusion and Democracy*. New York: Oxford University Press.
- Zhao, Y. (2002). Measuring the social capital of laid-off Chinese workers, *Current Sociology*, 50(4): 555–571.

WEB SAYFALARI

http://www.angikad.org.tr/?page_id=2

<http://www.dernekler.gov.tr/>

<http://www.dogkader.com/dernek.asp>

<https://www.facebook.com/pages/%C3%96%C4%9Fretilabilir-%C3%87ocuklari-Koruma-Derne%C4%9Fi/164446767019554>

<https://www.facebook.com/pages/AKTİF-İŞ-GİRİŞİMCİ-KADINLAR-DERNEĞİ>

<https://www.facebook.com/yeseren.dusler.9>

<http://www.jcielazig.org/>

<http://www.kadinsagligidernegi.org.tr/>

<http://www.kamer.org.tr/8-5.php>

<http://www.laleder.org/>

<http://www.siryad.org.tr/index.htm>

<http://www.soroptimistturkiye.org/>

<http://www.tuik.gov.tr/>

http://www.turkkadinlاربirligi.org/index.php?p=genel_icerik&content=tarihce_tuzuk

<http://www.yekad.org/index.html>

<http://web.worldbank.org/>

EK-1**GÖRÜŞME SORULARI****GÖRÜŞME ÖNCESİNDE TOPLANMASI GEREKLİ MATERYALLER****1. ÖRGÜTSEL YAPI**

Kuruluşun ismi, adresi, telefon numarası

Misyonu ve bilgi verici broşürler

Bütçesi

Yönetim Kurulu toplantı tutanakları

Yıllık raporlar

Gelir bilgileri: bütçenizin hangi kaynaklardan oluştuğunu ve kimler tarafından sağlandığını belirtiniz.

Personel, Yönetim Kurulu ve Üye Sayısı

1- Yönetim kurulunda çalışanların sayısı, cinsiyetleri ve kaç yıldır kurumda çalıştıkları hakkında bilgi toplanmalı.

2- Eğer üyelik gerektiren bir kuruluş ise aynı bilgileri organizasyonel üyeler hakkında da toplanmalı (Eğer bu bilgiler görüşme öncesinde elde edilemiyor ise görüşme sırasında da elde edilebilir).

3- Kuruluşun toplam üye sayısı, cinsiyet dağılımı, yaş grubu ve yıllara göre kuruluş üye sayılarının değişimi

Görüşme Soruları

1- Kuruluşun hizmet verdiği alan ve nüfusu

2- Hizmet verdiğiniz alan hakkında bilgi verebilir misiniz?

3- Alanın sınırlarını belirtiniz.

4- Hizmet verdiğiniz/ birlikte çalıştığınız nüfusun cinsiyet analizi nasıldır?

Kuruluşun Tarihi

1- Kuruluşunuzun misyonu nedir?

2- Hangi yıl kuruldunuz?

- 3- Kuruluşunuz niçin ve kim tarafından kuruldu?
- 4- Kurucularınız halen kuruluşunuzda görev alıyor mu? Almıyorsa niçin?
- 5- Kuruluşunuzun başlangıcından bugüne kadar misyonu değişti mi?

Programlar

- 1- Zamanla program niteliğinizde değişiklik meydana geldi mi? Geldiyse bunun nedeni nedir?
- 2- Hangi programları gerçekleştireceğinize nasıl karar veriyorsunuz?
- 3- Program alanlarınız nelerdir? (Programlarınızı açıklayınız ve detaylı bilgi veriniz)
- 4- Toplumunu organize etme: program türleri, sonuçları, katılan kişi sayısı
- 5- Çocuk bakımı: hizmet götürülen çocuk sayısı, hizmetin kalitesi
- 6- Mesleki eğitim: hangi alanlarda kaç kişi eğitildi? Kaç kişi işe yerleştirildi? Bu kişilerin ne kadar süreyle çalıştıklarına dair bilginiz var mı?
- 7- Rehberlik/ Yönlendirme: rehberlik edilen kişi sayısı ve yaklaşım tarzı
- 8- Programlarınızı halka nasıl duyuruyorsunuz?

Kadınlara Yönelik Programlar

- 1- Programlarınızdan kadınlara yönelik herhangi bir program bulunmakta mıdır? Niçin?
- 2- Hangi programlarınız doğrudan kadınlara yöneliktir?
- 3- Kadınlara yönelik programların düzenlenmesine nasıl karar verilmektedir? (Yönetim Kurulu Kararıyla, personel tarafından, Başkan tarafından)
- 4- Bu programlar öncelikli programlarınız arasında mıdır?

Toplumunu Organize Etme

- 1- Toplumunu organize ediyor musunuz? Evet ise nasıl?
- 2- Danışmanlık faaliyetleri yapıyor musunuz? Hangi alanlarda?
- 3- Toplumun güçlendirilmesi sizin için ne ifade etmektedir?
- 4- Size göre programlarınızdan en çok hangisi toplumun güçlendirilmesi için önemlidir?

Başkan

(Cinsiyet ve Yaşını not edin)

- 1- Kuruluşta kaç yıldır yer alıyorsunuz?

- 2- Nasıl Başkan seçildiniz? (Yönetim kurulu tarafından, personel tarafından, toplum tarafından, eski yönetim tarafından)
- 3- Kuruluşa nasıl katıldınız?
- 4- Önceki tecrübeleriniz nelerdir? (Eylemci, sosyal çalışmacı, yönetici/idareci, diğer)
- 5- Eğitim seviyesini belirtiniz
- 6- Sürekli aynı semtte mi oturuyorsunuz? Eğer evet ise ne kadar süredir?

Yönetim Kurulu

- 1- Yönetim Kurulu üyeleri nasıl seçilmektedir? Herhangi bir sınırlama bulunmakta mıdır?
- 2- Yönetim kurulunda kaç kadın görev almaktadır?
- 3- Yönetim Kurulu üyelerinin geçmişleri nasıldır? (memleket, uzmanlık alanı)
- 4- Yönetim Kurulu ne kadar sıklıkla toplanmaktadır? Yazın da toplanılmakta mıdır?
- 5- Toplantılara genellikle kaç üye katılmaktadır? Katılanlar devamlı aynı yönetim kurulu üyeleri midir?

Personel

- 1- Personeli kim işe almaktadır?
- 2- Personel arasında kaç bayan bulunmaktadır?
- 3- Personelin kaç üniversite mezunu? Nerede yaşamaktadırlar?
- 4- Kuruluşunuzda kaç gönüllü çalışmaktadır ve cinsiyetlerini belirtir misiniz?

Gelir

Yeterli gelire sahip olsaydınız öncelikleriniz neler olurdu?

2. İŞBİRLİĞİ VE LİDERLİK TİPİ

Amaç: İç demokrasinin düzeyi, liderlik modelleri ve katılıma yönelik bir engelin bulunup bulunmadığı

Katılım

- 1- Toplum, kuruluşun önceliklerini belirlemede nasıl katılımında bulunmaktadır?

- 2- Özellikle kuruluşunuzun program alanlarının her birinde vatandaşlar nasıl katılım sağlamaktadır?
- 3- Kuruluşunuz içinde ve toplumda liderlik fırsatları nasıl tanımlanmaktadır?
- 4- Kuruluşunuz bölgede yaşayan insanlar için eğitim sağlamakta mıdır?
- 5- Kuruluşunuz toplumsal katılımı nasıl yükseltmektedir?
- 6- Toplumdaki potansiyel kadın liderleri nasıl tespit ediyorsunuz? Kuruluş içinde bu nasıl olmaktadır?
- 7- Hangi tür programlar kadının işbirlikçi bir biçimde çalışmasına katkı sağlamaktadır?
- 8- Liderliği nasıl teşvik ediyorsunuz?
- 9- Kuruluşunuz farklı kültürlere yönelik projeler gerçekleştirmekte midir?
- 10- İnsanlar için farklı dillerde dokümanlarınız bulunmakta mıdır?
- 11- Sizce kuruluşunuzun en güçlü veya zayıf kaldığı durumlar nelerdir?

Başkan

- 1- Başkanlık politikası nasıl belirlenmekte, onaylanmakta, uygulamaya geçirilmekte ve değerlendirilmektedir? (Kuruluşunuza hiyerarşik mi yoksa katılımcı bir model mi vardır?)
- 2- Farklı yenilikçi yönetim modellerini not alınız
- 3- Başkan, yönetim kurulu başkanı ve yönetim kurulu arasındaki ilişki nasıldır?
- 4- Vaktinizi en çok hangisi almaktadır? (Politika üretme, yönetim, bütçe, dış ilişkiler)
- 5- Kadın olmanız liderliğinizde herhangi bir değişim oluşturmakta mıdır?

Yönetim Kurulu

- 1- Kuruluşundan bu yana yönetim kurulunda herhangi bir değişim oldu mu?
- 2- Değişimi hangi noktada fark ettiniz?
- 3- Daha önceden detaylı olarak cevap verilmedi ise Yönetim Kurulu, Başkanı atamakta mıdır? Ya da başkan üyeler tarafından mı seçilmektedir veya başka bir seçim yöntemi mi bulunmaktadır?
- 4- Yönetim Kurulu daha önceden herhangi bir Başkanı görevden almış mıdır? Niçin?
- 5- Kuruluştaki Yönetim Kurulu ne kadar aktiftir?

Üyelerin Uyumu

- 1- Üyelerle hangi sıklıkla toplantı yapılmaktadır?
- 2- Üyeleriniz bu toplantılara katılımlarını nasıl bildirirler? Katılım nasıl olur?
- 3- Size göre üyelerinizin bu toplantılardan edindikleri bilgi ve becerilerin günlük hayatlarında etkisi olmakta mıdır?
- 4- Üyeler hangi kararların alınmasında aktif rol almaktadır?
- 5- Üyeler program önerisinde bulunmakta mıdır?
- 6- Üyeler uyum içerisinde mi yoksa bireysel olarak mı çalışmaktadır?
- 7- Üyelerinizin biraraya gelmeleri hayatlarında artı değer oluşmasına katkıda bulunmakta mıdır?
- 8- Üyelerinizi iş saatleriniz dışında da ziyaret eder misiniz?
- 9- Kuruluşunuza üye olmada insanlar tereddüt yaşamakta mıdır?
- 10- İnsanların kuruluşunuza üye olmalarını teşvik etmek için çalışmalarınız bulunmakta mıdır?

3. KİŞİSEL DEĞİŞİM

AMAÇ: Kadın Yönetiminde Tespit Edilen Kişisel Değişiklikleri Rapor Etmek

Kişisel Geçmiş ve Ağlar

- 1- Aile geçmişiniz hakkında bilgi verebilir misiniz?
- 2- Bu kuruluştan önce hangi kurumlarda görev aldınız?
- 3- Başka sivil toplum kuruluşlarına üye misiniz?
- 4- Bu kuruluştaki çalışmaya sizi ne motive ediyor?
- 5- Toplumsal kalkınma/gelişme size göre neyi ifade etmektedir?
- 6- Bu kuruluşun başkanı olmadan önce ve Başkan olduktan sonra herhangi bir kişisel değişim tecrübe ettiniz mi? Bu değişimlerin nedenlerini açıklar mısınız?
- 7- Toplumda değişiklik oluşturduğunuza inanıyor musunuz? Niçin?
- 8- Kadınları değiştirmeye size göre ne motive eder?

4. YEREL İÇERİK

Amaç: Kuruluşun faaliyet gösterdiği çevreyi tanımlamak

Çevre

- 1- Sizin tespit ettiğiniz çevrenin en önemli sorunları/ ihtiyaçları nelerdir?
- 2- Son on yılda kadınların toplumdaki ihtiyaçları nasıl değişmiştir?

Sivil Toplum Kuruluşu Ağı

- 1- Herhangi bir programınızda diğer kurumlarla işbirliği içerisinde çalışıyor musunuz?
  - 2- Sizinle kim iyi çalışmakta kim iyi çalışmamaktadır?
  - 3- Hangi tür gruplarla birlikte çalışıyorsunuz?
- (Toplum temelli hizmet kuruluşları, gelişim kuruluşları, hastaneler, okullar, kütüphaneler, spor kulüpleri, sağlık danışmanlıkları, gençlik kulüpleri, kadın grupları, göçmen grupları, sendikalar, etnik gruplar vb.)
- 4- Çevrenizdeki kuruluşların herhangi bir listesi veya rehberleri elinizde bulunuyor mu?
  - 5- Daha iyi şehircilik hizmeti alabilmek için özel olarak düzenlediğiniz herhangi bir toplumsal mücadele etkinliğiniz oldu mu?
  - 6- Diğer kuruluşların Başkanları ile resmi veya gayri resmi olarak görüşmeleriniz oluyor mu?
  - 7- Toplumdaki liderlerin bölündüğüne inanıyor musunuz?
  - 8- Bunlar ittifak kurmakta mıdır?
  - 9- Bu tür ittifakları hangi tipteki liderler kurmaktadır?
  - 10- Dışarıda bırakılan gruplar var mıdır?
  - 11- Sizce diğer kuruluşlar sizin faaliyetlerinizi belirlemenizde etkiye sahip midir? Nasıl?

Siyasiler ve Siyasi Kurumlarla Ağ iletişimi

- 1- Çevrenizde hangi devlet kurumları yer almaktadır?
- 2- Kuruluşunuzun siyasi temsilcilerle ilişkisi nasıldır? (seçilmiş olmayanlarla)
- 3- Seçilmiş görevlilerin sizin çalışmalarınıza ne tür katkıları bulunmaktadır? Bu katkılarını hangi alanlarda göstermektedirler?

Koalisyonlar

- 1- Çevrenizde veya şehirde işbirliğinde bulunduğunuz herhangi bir sivil toplum kuruluşu bulunmakta mıdır?
- 2- Bu kuruluşlarla düzenlediğiniz ortak etkinlikleriniz var mıdır? Evet ise bunlar nelerdir?
- 3- Sizce diğer kuruluşlar sizin faaliyetlerinizi belirlemenizde etkiye sahip midir? Nasıl?
- 4- Size göre diğer kuruluşlar güvenilir midir?
- 5- Diğer kuruluşlarla toplantılar düzenler misiniz? Evet ise bu toplantıların amacı nedir?
- 6- Bulduğunuz kuruluşta görev almadan önce bu alanda faaliyet gösteren başka kuruluşlar var mıydı? Evet ise bunların faaliyetleri hakkında bilgi sahibi miydiniz?
- 7- Ağları kim oluşturmaktadır?
- 8- Ağların oluşturulmasında aracılar rol almakta mıdır?
- 9- Çevrenizde veya şehirde herhangi bir kadın işbirliği bulunmakta mıdır? Hangileri?
- 10- Kuruluşunuzun şehir veya ulusal politikayı değiştirmek için işbirlikleri ya da bağlantıları bulunmakta mıdır?
- 11- Kuruluşunuz bu birleşmeler için finansal destek sağlamakta mıdır?

Kuruluşun Toplumla İlişkisi

- 1- Üyeleriniz dışındaki insanlar için de toplantılar düzenler misiniz?
- 2- Bunlara katılım nasıl olmaktadır?
- 3- Bu toplantılarda hangi konular tartışılır?
- 4- Size göre insanlar bu toplantılara diğer insanlarla iletişim kurmak için mi katılmaktadır?
- 5- Üyeleriniz ile toplumdaki diğer insanların ilişkisini nasıl tanımlarsınız?

Gelir Sağlama

- 1- Gelir sağlamadaki temel kaynaklarınız nelerdir?
- 2- Gelir sağlama programlarındaki seçimlerinizi ne kadar etkilemektedir? Örneğin herhangi bir programdaki gelir kaynakları geri çekildiğinde programı sona erdirir misiniz?
- 3- Genelde kuruluşlar kurucuları ve aracıları tarafından ne kadar etkilenmektedirler?

4- Gelir sağlama Başkanın ya da Yönetim Kurulu üyelerinin cinsiyetlerinden etkilenmekte midir?

5. ENGELLER

Kurumsal Engeller

- 1- Kurulusta karşılaştığımız engeller hakkında ne söylemek istersiniz?
- 2- On yıl önce olmayıp şu anda ortaya çıkan yeni engeller var mıdır?
- 3- Dış ilişkilerinizde zorluklar meydana gelmekte midir? (Bankalarla, belediye başkanıyla, yerel kurumlarla).
- 4- Kuruluşunuzda kadın başkan olmasından dolayı tecrübe ettiğiniz özel zorluklar oldu mu?

İşbirliği ve Liderlikteki Engeller

- 1- Kuruluşunuz işbirliği ile ilgili ne tür engellerle karşılaştı?
- 2- Sizce özellikle bayanlar liderlik gelişimi ve işbirliği konularında engellerle karşılaşmakta mıdırlar?

Kişisel Engeller

Sivil toplum kuruluşu lideri olarak hangi tür kişisel engellerle karşılaştınız?

Ağbağ Engelleri

- 1- Kadın olmanızdan dolayı fon bulma konusunda engellerle karşılatınız mı?
- 2- Kamu kurumlarına ve belediyelere açılım konusunda engeller bulunmakta mıdır?
- 3- Kadının içinde yer aldığı kuruluşlar ile iletişim kurmada engellerle karşılaştınız mı?
- 4- Kadın olmanızdan dolayı toplumla temas kurmada engellerle karşılatınız mı?
- 5- Birlikte çalışma ortamı oluşturma veya birlikte çalışmada engeller bulunmakta mıdır?
- 6- Üniversitelerle birlikte çalışıyor musunuz?

Gelecek

- 1- Toplumsal gelişmede/ kalkınmada kadınların katılımına engel olan nedenlerle mücadele etmeye yardımcı olma konusunda neler önerirsiniz?

2- Bir sivil toplum kuruluğu içinde yer almak sizce “kadın” algılamaları üzerinde farklılık yaratmakta mıdır?

3- Benim sormadığım ancak sizin ifade etmek istediğiniz başka bir konu bulunmakta mıdır?

EK-2 GÖRÜŞME SORULARININ AÇILIMI

Amaç: Sosyal sermayenin unsurlarından olan grup niteliklerini tespit etmek için üyelik sayısı, maddi destek, üyelik heterojenliği, grubun mali imkânlarının kaynağı ile ilgili bilgi elde etmek ve gönüllülük düzeyini anlamak.

Amaç	Araştırmanın Sorusu	Görüşmede Yer Verilen Sorular
<p>* Kuruluşların, kuruluş amaçları ile toplumsal kalkınma arasında bir ilişki olup olmadığı anlaşılmaya çalışılmaktadır. Yıllık raporlar ve yönetim kurulu toplantı tutanakları, kuruluşların çalışma alanları hakkında bilgi verirken, gelir bilgileri, sosyal sermaye açısından hangi kaynaklara ve bu kaynakların hangi ağlardan elde edildiğinin bilgisini sunduğu için dikkate alınmaktadır.</p> <p>* STK'lardaki kadın-erkek oranlarına bakılarak kadın odaklı sivil toplum kuruluşlarının yapısındaki ve işleyişindeki farklılıkları ortaya çıkarabilmek. Yıllara göre üye dağılımındaki değişmeye bakarak sivil toplum kuruluşlarına katılım ile sosyal sermaye arasındaki ilişkiyi</p>	<p>* Kadın odaklı sivil toplum kuruluşlarının toplumsal gelişmeye/ kalkınmaya katkısı nasıl olmaktadır? Bu tarz yapılanmalarda sosyal sermaye nasıl ortaya çıkmaktadır?</p> <p>* Belirli örgütsel düzenlerde sosyal sermaye nasıl üretilir, sürdürülür ve elde edilir?</p> <p>* Kadınları sivil toplum kuruluşlarını kurmaya ve onlara katılmaya iten nedenler nelerdir?</p> <p>* Kuruluş amaçlarına bakılarak kadınların toplumsal sorunlar konusunda duyarlı oldukları söylenebilir mi?</p>	<p>* Örgütsel yapı ile ilgili görüşme soruları Narayan ve Cassady (2001) ve Robertson (2007)'den uyarlanarak hazırlanmıştır.</p> <p>Grootaer (1998'den akt. Gerni, 2013, s.78) sosyal sermayeyi derneklerde ölçmek için grup niteliklerinden gelir ve meslek homojenliğini dikkate almaktadır.</p>

<p>incelemek (Putnam, 1993).</p> <p>* Toplumsal kalkınma adı altında hangi tür programlar düzenlendiğini ortaya koymak.</p> <p>* Toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini yaşayan kadınların ve diğer sosyal grupların durumlarını iyileştirmede kadın odaklı sivil toplum kuruluşlarının etkililiğini ortaya koymak ve bu kuruluşların öncelikli olarak ele aldıkları programları ve kitleyi belirlemek.</p> <p>* Kadın odaklı sivil toplum kuruluşlarının kolektif harekete ve toplumsal güçlenmeye verdikleri önemi ortaya koymak.</p> <p>* Lider pozisyonundaki kişilerin niteliklerini ortaya çıkarabilmek.</p> <p>* Mikro (bireysel) düzeydeki faktörleri</p>	<p>* Kadın odaklı sivil kuruluşları hangi program ve faaliyetlerle toplumsal kalkınmayı gerçekleştirmeye hizmet etmektedirler?</p> <p>* STK'ların özel alan ile ilişkisi incelendiğinde, bu kuruluşlar kadınların, çocukların ve engellilerin durumlarının iyileştirilmesinde nasıl bir rol oynamaktadırlar?</p> <p>* Kadın odaklı sivil toplum kuruluşları sosyal yapıyı değiştirmek ve devam ettirmek için kolektif hareketi farklı yollardan nasıl kullanmaktadırlar?</p> <p>* Hangi kadınlar toplumsal kalkınmaya daha fazla hizmet etmektedirler?</p>	<p>* Programlar ile ilgili görüşme soruları.</p> <p>* Kadınlara yönelik programlarla ilgili görüşme soruları.</p> <p>* Toplumu organize etme ile ilgili görüşme soruları.</p>
--	--	---

<p>belirlemek.</p> <ul style="list-style-type: none"> * Yönetim Kurulu yapılarının demokratik niteliklere sahip olup olmadıklarını ortaya çıkarmak. Grup niteliklerinde karar sürecine katılım düzeyini tespit etmek. * Kuruluş içi demokrasinin düzeyini, liderlik modellerini ve katılıma yönelik bir engelin bulunup bulunmadığını ortaya koymak. * Sosyal sermayenin unsurlarından olan birlikteliğin (Narayan ve Cassidy, 2001) niteliklerini ortaya çıkarmak. * Kadın yönetiminde tespit edilen kişisel değişiklikleri ortaya çıkarmak ve kadına özgü farklılıkları belirlemek, bu farklılıkların nedenlerini tespit etmek. * Mikro (bireysel) düzeyde sosyal sermaye üretimini etkileyen faktörleri bireysel yaşam öyküleri ile ilgili bilgilerden yola çıkarak tespit etmek.	<ul style="list-style-type: none"> * Kadın odaklı sivil toplum kuruluşlarının demokrasi ya da demokrasinin gereği olan süreç ve prosedürlerle bir ilişkisi bulunmakta mıdır? * Kişilerin ne kadar uyumlu olduğu anlaşılmaya çalışılıyor.	<ul style="list-style-type: none"> * Başkan ile ilgili görüşme soruları. * Yönetim Kurulu, personel, işbirliği ve liderlik tipi ile ilgili görüşme sorularının tümü.
---	---	---

EK-3

Toplumsal Cinsiyet Esasında Sivil Toplum Kuruluşlarına Üyelik ve Katılım*

Sivil Toplum Kuruluşlarına Üyelik ve Katılım	Kadınlar	Erkekler
Üyelik Oranı	Düşük	Yüksek
Katılımların Kalıcılığı	Kalıcı katılım	Kalıcı olmayan katılım
Katılım Özellikleri	Daha çeşitli katılım özelliği	Daha az çeşitli katılım özelliği
Üyelik Oranı ve Sınıflar	Hem kadınlarda hem de erkeklerde üst sınıflarda katılım oranı daha yüksek	
Üye Olunan Sivil Toplum Kuruluşu Türleri	<ul style="list-style-type: none"> •Daha ziyade dini ve boş zaman değerlendirme faaliyetleri ile ilgili kuruluşlara üyedirler. •İfade edici ve dayanışmacı sivil toplum kuruluşlarına üyelik oranı daha yüksektir. 	<ul style="list-style-type: none"> •Daha ziyade siyasi, mesleki ve kardeşlik örgütlenmelerine üyedirler. •Araçsal/Amaçsal gruplara üyelik oranı daha yüksektir.
Üye Olunan Sivil Toplum Kuruluşlarındaki Amaçla İlgili Farklaşma	İfade edici ve dayanışmacı kuruluşlara katılımın kendisi birincil tatmin aracıdır.	Amaçsal ve araçsal gruplara üyelikte somut çıktılar asıl hedefdir.
Sivil Toplum Kuruluşlarına Katılımda Evlilik, Çocuk ve Ev İşi Faktörü	Evlenen ve çocuk sahibi olan kadın işgücünden çekilince sivil toplum kuruluşlarına katılmaktadır. Ev işleri ise kadınların zaman ve hareketliliğini kısıtlıyor.	Evlilik ve çocuk erkeklerin sivil toplum kuruluşlarına katılımlarını etkilememektedir.
Sivil Toplum Kuruluşlarına Katılım Yaşı	<ul style="list-style-type: none"> • Yaş ilerledikçe kadın ve erkeklerde üyelik oranı artmaktadır. • Kadınlar erkeklere oranla daha geç yaşlarda üyeliğe girmektedirler. • Orta yaş grubunda üyelik oranı genç ve yaşlılardaki üyelik oranından daha yüksektir. Bunda sosyo-ekonomik özellikler de önemlidir. • Kadınların üyelik oranlarının düşüklüğü bulgusuna rağmen, kadınlar daha ileriki yaşlarda, erkekler ise daha genç yaşlarda sivil toplum kuruluşlarına daha fazla üye olmaktadır. • Yalnızca 65 yaşından sonraki yaşlarda kadınların üyelik oranları erkekleri az bir farkla geçmektedir. 	

	• Hem kadınlarda hem de erkeklerde üyelik oranları gençlerde düşük, 35-44 yaş grubunda yüksek seviyededir. İleriki yaşlarda oranlar düşmektedir.	
Tek Cinsiyetli Gruplara Üyelik	Kadınların tek cinsiyet ağırlıklı gruplara dâhil olma oranı erkeklerden daha yüksektir.	
Sivil Toplum Kuruluşuna Ayrılan Zaman ve İşgücüne Katılım	• Gündüz saatlerindeki faaliyetlere katılımında kadın oranı yüksektir. • Tamamen kadınlardan oluşan gruplar ayda bir ya da düzensiz gündüz saatlerinde buluşmaktadır.	Tamamen erkeklerden oluşan gruplar daha çok haftalık ya da aylık toplanmaktadırlar.
	Akşam saatlerinde ve hafta sonu buluşulan kuruluşların cinsiyet dağılımı heterojendir.	
Üye Olmanın Amaçsal, İfade Edici ve Karışık Sivil Toplum Kuruluşlarında Cinsiyet Bileşkesi	Araçsal ve karışık sivil toplum kuruluşlarında cinsiyet dağılımı heterojen iken, ifade edici gruplarda ise cinsiyet dağılımı homojendir.	
Sivil Toplum Kuruluşlarının Boyutları	Boyut olarak daha büyük olan ve daha geniş sisteme bağlı olan sivil toplum kuruluşlarında daha fazla oranda yalnızca erkek bulunmaktadır.	
Büyük ve Küçük Yerleşim Yerlerinde Toplumsal Cinsiyetin Bileşkesi	Büyük şehirlerde sivil toplum kuruluşlarına üyelik konusunda toplumsal cinsiyet açısından daha heterojen bir dağılım söz konusudur.	
Sivil Toplum Kuruluşlarına Üyelikte Etkili Baskın Faktör	Ailevi yaşam döngüsü.	Mesleki yaşam döngüsü.

Kaynak: Akt. Başak, 2010, s. 77-98.